

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ

МАТЕРІАЛИ

***ЩОРІЧНОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***

„ЗАПОРІЗЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ”

(18 травня 2018 року)

Запоріжжя 2018

УДК 34(477.64-2)(063)

З-332

Редакційна колегія:

Бондар Олександр Григорович – Перший проректор Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права;

Коломоєць Тетяна Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрНУ, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету;

Верлос Наталя Володимирівна – заступник декана з навчальної роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та трудового права;

Лютіков Павло Сергійович – заступник декана з наукової роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та господарського права;

Пирожкова Юлія Володимирівна – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя.

Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18 травня 2018 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. 222 с.

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на Щорічну міжнародну науково-практичну конференцію „Запорізькі правові читання”, яка відбулася на базі юридичного факультету Запорізького національного університету 18 травня 2018 року.

© Запорізький національний університет, 2018

Щорічна міжнародна науково-практична конференція

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Аганіна А.О. Адаптація законодавства України з питань перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців до законодавства ЄС	9
Алімов К.О. Цивільний процес. Зарубіжний досвід Німеччини	10
Бичківський О.О. Методи правового регулювання міжнародних спадкових відносин: загально-правова характеристика	11
Болокан І.В. Недоліки та переваги нормативного врегулювання касаційного провадження в оновленій редакції Цивільного процесуального кодексу України	14
Верлос Н.В. Проблеми реєстрації інституту омбудсмана як форми захисту конституційних прав людини	16
Войтович Є.М. Тенденції розвитку інституту судового контролю в кримінальному процесуальному праві України	19
Ганзенко О.О. Правові засоби запобігання корупції в Україні	21
Єна І.В. Співвідношення понять «повноваження» і «компетенція»	23
Єрмоленко Д.О. Щодо історії розвитку адвокатської етики	25
Журавльова Г.С. Змістовні аспекти принципу рівності у Конституційному праві	27
Коломоєць Т.О. «Подарунковий» тематичний понятійний ряд антикорупційного законодавства України: особливості нормативного закріплення та використання у процесі правозастосування	28
Луц Д.М. Підходи до визначення тварин як об'єктів цивільних правовідносин	30
Макаренков О.Л. Концепт «корупція» у трансформаціях публічного права відкритого суспільства	32
Мельковський О.В. Попередження злочинів як головний вектор діяльності щодо забезпечення внутрішньої безпеки в системі МВС України	35
Омельянчик С.В. Недоцільність впровадження такого дисциплінарного стягнення як штраф у контексті вдосконалення інституту дисципліни праці	37
Пелех І.В. Деякі аспекти регулювання конфлікту інтересів в Україні	40

Пирожкова Ю.В. Декларування майнового стану осіб, які належать до кадрового складу розвідувальних органів України або займають посади, перебування на яких становить державну таємницю: проблеми практичної реалізації	41
Плутницька К.М. Про доцільність доповнення Кримінального кодексу України ст. 1261 «Домашнє насильство»	45
Самойленко Г.В. Ризик як суб'єктивна умова цивільно-правової відповідальності перевізника за договором перевезення пасажирів	47
Середа А.М. Генеза кримінального процесу в князівську добу	49
Сидоров Я.О. Державна аграрна політика в сучасному глобалізованому світі	52
Сінельник Р.В. Сучасні аспекти психологічної підготовки майбутніх юристів	55
Сквірський І.О. Громадський контроль у сфері публічного управління: принципи, мета, завдання і функції.	58
Удовика Л.Г. Правова система України в умовах глобалізаційних трансформацій	61
Узунова О.В. До питання про нові інформаційні технології роботи з пошуковою інформацією	64
Шалдирван П.В. Джерела військово-кримінального законодавства Франції	67
Шарая А.А. Правова характеристика адміністративно-примусової діяльності національної поліції України	68
Шеховцова Л.І. До питання про зміни у кримінальному законодавстві щодо статевих злочинів	70
Щипанова О.О. Особливості права довірчої власності	73

Секція 1

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Аганін О.В., Макаренков О.Л. Національна поліція України у механізмі антикорупційних трансформацій публічного права відкритого суспільства: концептуальний підхід	76
Арустамян І.К., Удовика Л.Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси	78
Barlit A., Kolomoets T.O. Natural law after the second World War. Legal and theoretical analysis of the main ideas and conceptions in the philosophical thought of Radbruch, Stammler And Finnis	81

Білокур А.В., Удовика Л.Г. Особливості системи джерел права романо-германської правової сім'ї	84
Бондаренко А.О., Удовика Л.Г. Формування суддівського досвіду: Україна і зарубіжний досвід	87
Гінатуліна А.Р., Удовика Л.Г. Американська правова система	89
Данильченко Є.О., Удовика Л.Г. Щодо питання про поділ романо-германського права на підгрупи	92
Євдокимова А.І., Удовика Л.Г. Характерні риси іудейської правової системи світу	94
Здановська К.Ю., Удовика Л.Г. Права людини в іудейському праві	96
Kravchenko I., Kolomoets T.O. Political philosophy of John Locke	98
Ненько Р.М., Удовика Л.Г. Інститут спеціалізованого омбудсмена: зарубіжний досвід	101
Панченко М.А., Серeda А.М. Невизнані та квазідержавні утворення новітньої історії та їх місце у міжнародній політиці	103
Родіна А.С., Серeda А.М. Особливості спартанської системи виховання	105
Холодїй Л.О., Серeda А.М. Історико-правові основи формування інституту спадкового права УРСР	107
Шеховцова Т.О., Удовика Л.Г. Тлумачення ідеології тероризму в ісламській правовій думці	110
Югасва К.М., Серeda А.М. Зобов'язальне право України-Гетьманщини (друга половина XVII-XVIII ст.)	113

Секція 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Буркальова С.А., Удовика Л.Г. Захист прав людини в Європейському суді	115
Каплін С.М. Профспілки у механізмі захисту соціально-економічних та трудових прав людини і громадянина в Україні	117
Міллер А.О., Єрмоленко Д.О. Діяльності Президента України	119
Франковська С.А., Журавльова Г.С. Право на життя: теоретичні та практичні проблеми евтаназії	123

Секція 3

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Бойко Л.Л., Лютіков П.С. Адміністративно-правовий статус сімейних лікарів	126
--	-----

Бойко Ю.Ю., Лютіков П.С. Зарубіжний досвід пенсійної реформи для України.....	127
Лиходід А.В., Лютіков П.С. Проблеми реформування органів внутрішніх справ	129
Опришко Т.В., Коломоєць Т.О. Відповідальності неповнолітніх осіб за адміністративним законодавством України	130
Сем'янова І.Ю., Пирожкова Ю.В. Державна аудиторська служба України як ключовий елемент системи державного фінансового контролю: стратегічні питання удосконалення правового статусу	133
Сімоненко К.М., Гаджиєва Ш.Н. Законодавче регулювання банківської системи України.....	135
Титаренко М.В. Стимули у службовому праві: питання цільового спрямування	137
Шимон О.М. Гене́за нормативного визначення обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією	139

Секція 4 **МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

Бабенко Я.Г., Бичківський О.О. Загально-правова характеристика правового статусу іноземців у міжнародному приватному праві.....	143
Barlit A., Kolomoets T.O. Proportionality principle in EU law	144
Буркальова С.А., Бичківський О.О. Порядок вирішення національними судами України питання усиновлення громадянина України іноземцем	148
Воробйова К.Р., Бичківський О.О. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: загальна характеристика	149
Кіореску В.Д., Бичковський О.О. Міжнародне правове регулювання особистого закону фізичної особи	152
Kravchenko I., Kolomoets T.O. The role of Court of Justice of the European Union.....	153
Кумуржі В.І., Бичківський О.О. Правове регулювання права на спадщину іноземців в законодавстві України: загально-правова характеристика	156
Левіт А.Р., Бичківський О.О. Проблемні питання врегулювання спадкових відносин за участю іноземного елемента: загально-правова характеристика.....	158
Лукашева А.С., Бичківський О.О. Нормативно-правове регулювання порядку усиновлення іноземцями громадян України: загально-правова характеристика	160
Михайліченко В.О., Бичківський О.О. Система принципів міжнародного приватного права: загальна характеристика	162

Щорічна міжнародна науково-практична конференція

Панкратова Д.О., Бичківський О.О. Основи правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у Стародавньому Римі: загально-правова характеристика	164
Райтаровська Т.В., Бичківський О.О. Методи правового регулювання в міжнародному приватному праві: загально-правова характеристика	167
Сімоненко К.М., Бичківський О.О. Джерела міжнародного приватного права.....	169
Ходирєва А.А., Бичківський О.О. Держава як суб'єкт міжнародного приватного права: загальноправова характеристика.....	170
Цибеленко А.М., Бичківський О.О. Аліментні зобов'язання в Польщі: загальна правова характеристика	171
Чудновська Д.І., Бичківський О.О. Визначення особистого закону фізичної особи за законодавством Польщі: загальна характеристика	173
Шелудько Є.В., Бичківський О.О. Загально-правова характеристика визнання іноземних юридичних осіб.....	175

Секція 5

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО

Бутенко І.О. Представницька функція прокурора в цивільному процесі як засіб цивільно-правового захисту прав особи.....	178
Земскова О.В. Зміст договору про перевезення небезпечних вантажів	180
Калюжна В.В. Ознаки об'єднання співвласників багатоквартирного будинку як суб'єкта цивільного права	182
Калюжний В.В. Захист права на недоторканість житла у практиці Європейського Суду з прав людини.....	185
Красних О.Д. Аліментні правовідносини у сучасному сімейному праві: особливості правового регулювання.....	187
Кривонос В.В., Щипанова О.О. Особливості набуття повної цивільної дієздатності неповнолітньою особою внаслідок зміни її сімейно-правового статусу	189
Мишевська Н.М., Щипанова О.О. Способи захисту речових прав фізичної особи на чуже майно	192
Ніколаєнко І.Р. Цивільно-правова відповідальність як спосіб захисту прав пасажирів за договором перевезення пасажирів у міському та приміському сполученні.....	195

Падалка І.О., Алімов К.О.

Основні критерії відмежування допиту в цивільному та кримінальному процесах..... 196

Терехов Р.Г.

Умови договору про надання перукарських послуг 198

Секція 6

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Кривонос В.В., Шеховцова Л.І.

Кримінальний проступок: особливості новели законодавства та проблеми впровадження норми у Закон України про кримінальну відповідальність 201

Максименко В.В.

Щодо перевірочних дій до внесення відомостей у Єдиний реєстр досудових розслідувань 204

Мельничук Н.В., Пирожкова Ю.В.

Електронне декларування фінансових активів публічних службовців як інноваційний антикорупційний інструмент: вітчизняні стандарти та зарубіжний досвід 206

Михайлишина Г.В., Узунова О.В.

Експлуатація дітей за кримінальним правом України: переваги та недоліки законодавства 208

Мишевська Н.М., Шеховцова Л.І.

Дійове каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності..... 209

Міхлевська А.І., Узунова О.В.

До питання про типові слідчі версії розслідування умисних вбивств з корисливих мотивів 211

Панкратова Д.О., Єна І.В.

Дисциплінарна відповідальність адвокатів: зарубіжний досвід 213

Родіна А.С., Пирожкова Ю.В.

Адвокатура України: перспективи реформування 216

Свіденко А.О., Узунова О.В.

До питання про кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності 218

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Адаптація законодавства України з питань перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців до законодавства ЄС

*Аганіна А.О., к.ю.н., викладач
Запорізький національний університет*

Актуальним питанням в адміністративно-правовій науці постає законодавство про державну службу. Воно потребує та зазнає докорінних змін у зв'язку з вступом України до ЄС.

Питаннями адаптації вітчизняного законодавства займалися В.Б. Авер'янов, Б.В. Бабіна, О.М. Бандурка, С.В. Грищак, О.М. Ковальчук, Т.О. Коломоєць, В.Ф. Пузирний, К.М. Рудой, В.А. Семиченко, Ю.С. Шемшученко та інші.

В словниково-довідниковій літературі здебільшого зазначається, що термін «адаптація» (від лат. *adaptatio* – пристосовувати) виник у другій половині XVIII ст. Запровадження його в науковий вжиток пов'язують з ім'ям німецького фізіолога Ауберта, який використав цей термін для характеристики явищ пристосування чутливості органів зору (або слуху). [1, с. 18-20].

В.А. Семиченко, в свою чергу, досліджуючи поняття адаптації зазначає, що воно вживається в сучасній науковій літературі та бере початок від латинського «*adaptare*» – пристосувати, налагоджувати, влаштовувати [2, с. 74]. Таким чином, поняття «адаптація» є багатозначним, що відображає різноманітність та багаторівневність цього явища.

У Великому юридичному енциклопедичному словнику за загальною редакцією Ю.С. Шемшученка, адаптація законодавства визначається як форма правової гармонізації, сутність якої полягає в узгодженні та пристосуванні нормативно-правових актів національного законодавства до міжнародних, європейських або внутрішньодержавних правових стандартів. Ґрунтується на принципах системно-функціонального та порівняльно-правового пізнання державно-правових явищ і формування відповідної системи законодавства [3, с. 15-16].

Як справедливо зауважує К. Ященко, термін «адаптація» охоплює не тільки проведення гармонізації та уніфікації законодавства України з законодавством ЄС, але і здійснення всього комплексу заходів, необхідних для приведення законодавства України у відповідність до вимог нормативно-правових актів ЄС [4, с. 57].

Отже, вбачається, що сама суть адаптації законодавства безпосередньо не полягає у набутті членства в ЄС, а є одним з пріоритетних напрямів налаштування законодавства України до ЄС.

Адаптація вітчизняного законодавства життєво необхідна для правотворчих та реформаційних процесів в Україні ще й тому, оскільки вона фактично спрямована на оптимізацію та систематизацію нормативно-правової бази, уникнення прогалин та суперечностей. Більше того, враховуючи той факт, що відповідно до міжнародних зобов'язань України та її стратегічної мети щодо подальшої європейської інтеграції, наша держава продовжує внутрішні перетворення щодо зміцнення демократії, утвердження принципу верховенства права, поваги до прав людини, принципу розподілу влади та незалежності суду. Ефективність адаптації вітчизняного законодавства безпосередньо впливає і на побудову правової держави та формування громадянського суспільства в Україні. Власне, у цьому й полягає сутність та призначення адаптації законодавства, що й зумовлює її пріоритетне значення як самостійної складової правової реформи в Україні.

На підставі вищевикладеного, можна запропонувати власний варіант визначення адаптації законодавства України до законодавства ЄС як пріоритетної складової процесу інтеграції України до Європейського Союзу та пряму правової реформи в Україні. Метою даного процесу є досягнення відповідності правової системи України правовій системі ЄС.

Отже, пріоритети адаптації полягають у пристосуванні, заснованому на принципах системно-функціонального та порівняльно-правового пізнання державно-правових явищ,

вітчизняного законодавства до відповідних європейських стандартів правотворення і правозастосування.

Література

1. Політологічний словник / за ред. М.Ф. Головатого, О.В. Антонюка. К. : МАУП, 2005. 792 с.
2. Семиченко В.А. Психология деятельности. К.: Издатель Ешке А.Н., 2002. 248 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.
4. Яценко К. Місце гармонізації в процесі адаптації законодавства України до законодавства Європейських Співтовариств. Український часопис міжнародного права. 2003. № 1. С. 55-61.

Цивільний процес. Зарубіжний досвід Німеччини

*Алімов К.О., к.ю.н., ст. викладач
Запорізький національний університет*

Однією з характерних ознак демократичної держави, в якій принцип верховенства права є найголовнішим, є функціонування на національному рівні такої судової системи, яка гарантує здійснення правосуддя судом, утвореним відповідно до закону. Україна як сучасна демократична держава з початку своєї незалежності взяла курс на Євроінтеграцію. В нашій країні зараз проходить судова реформа, яка принесе велику кількість значних змін. Відомо, що зарубіжний досвід традиційно враховується всіма сучасними країнами при проведенні різноманітних правових реформ, Україна – не виключення.

Переїняття досвіду країн з більш розвинутою правовою системою сприяє розширенню професійних компетентностей та підвищенню конкурентоздатності на ринку правничого фаху.

Беззаперечно, що внесення змін до судового устрою без зміни цивільно-процесуальних положень є неефективним. Цивільне процесуальне право посідає провідне місце в механізмі правового забезпечення прав і свобод громадян.

Важливим є оновлення законодавства, що може покращити стан судової та правової системи в цілому, що дасть змогу правосуддю бути доцільним.

Цивільне процесуальне право Німеччини є частиною публічного права, яке регулює правовідносини між сторонами і судом.

Раніше в процесуальній доктрині Німеччини процесуальне право визначалося як «технічне право», що знаходиться під впливом доцільності та постійних обмежень.

На сьогодні теорією визначається, що цивільне процесуальне право Німеччини регулює стосунки між особою і державою, і обмеження впливу сторін і суду на процес – одне із завдань процесуального права. Правосуддя (die Rechtsprechung) в Німеччині є державною діяльністю по встановленню правопорядку [2].

Згідно ст. 95 Конституції ФРН слід розрізняти такі види судочинства або сфери юстиції: 1) належне або загальне судочинство; 2) судочинство, що впливає з адміністративних правовідносин; 3) судочинство, що впливає з фінансових правовідносин; 4) судочинство, що впливає з трудових правовідносин; 5) судочинство, що впливає із соціальних правовідносин.

Процесуальне право Німеччини існує для відновлення порушених приватних прав через встановлення істини по цивільній справі, подальший розвиток права, забезпечення правопорядку через захист порушених приватних прав і примусове виконання судових рішень.

Судові органи Німеччини, як і інших держав, виконують свої функції в області здійснення правосуддя по цивільних справах шляхом розгляду таких справ з винесенням рішень по суті спорів.

У німецькій процесуальній теорії прийнято розуміти судочинство в двох розуміннях: організаційному і функціональному.

У організаційному сенсі до судочинства відносяться всі справи, які делеговані суду як органу, що виносить рішення в цивільному процесі або вирок, – в кримінальному.

Поняття судочинства у функціональному сенсі полягає в тому, що здійснення правосуддя є обов'язком суддів, який не може бути переданий органам виконавчої влади. Правосуддя, що здійснюється судами, служить подальшому розвитку не тільки процесуального, але, перш за все, матеріального права

Цивільне процесуальне право Німеччини не є прецедентним правом чи правом судових випадків, як в країнах англосаксонського права, але правосуддя справляє істотний вплив на подальший розвиток кодифікованого права.

Завданнями цивільного процесу є:

- 1) судочинство по відновленню порушених приватних прав через встановлення істини у цивільній справі;
- 2) подальший розвиток права;
- 3) забезпечення об'єктивного правопорядку через захист приватних прав та примусове виконання судових рішень [3].

Кодифікований закон, що регулює правовідносини у цій сфері в країні:

ЦПК Німеччини, що складається з 10 книг: 1) загальні приписи (Allgemeine Vorschriften), 2) провадження у суді першої інстанції (Verfahren in ersten Rechtszuge), 3) регулювання процедур оскарження судових рішень у другій та третій судових інстанціях (Rechtsmittel), 4) інститут поновлення справи за нововиявленими обставинами (Wiederaufnahme des Verfahrens), 5) спрощений процес на основі письмових доказів і вексельному процесі (Urkunden und Wechselprozeß), 6) судочинство у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, у справах про встановлення правовідносин між батьками і дітьми та аліментних правовідносин (Familiensachen, Kindschaftsund Unterhaltsachen), 7) спрощений порядок розгляду справ про стягнення заборгованості без виклику відповідача до суду на підставі судового наказу (das Mahnverfahren), 8) правила виконавчого провадження (die Zwangsvollstreckung), 9) визивне провадження (Aufgebotsverfahren), 10) правила третейського розгляду спорів (Schiedsrichterliches Verfahren).

ЦПК Німеччини доповнюється іншими законами, які є джерелами цивільного процесуального права. Аналогічна ситуація і у більшості інших держав, наприклад, ЦПК Латвії і Закон Латвії «Про судову систему» від 15 грудня 1992 р., ЦПК Литви і Закон Литви «Про судову систему» від 31 травня 1994 р., ЦПК Нідерландів 1838 р. і Закон Нідерландів «Про склад судів і організацію судової системи» від 18 квітня 1827 р. [1].

Література

1. Васильев С.В. Порівняльний цивільний процес : підручник [для студентів юридичних вищих навчальних закладів]. К. : Алерта, 2015. 352 с.
2. Давтанян А.Г. Цивільне процесуальне право Німеччини : підручник [для студентів юридичних вищих навчальних закладів]. М. : Городец, 2000. 320 с.
3. Короткий коментар до Цивільного процесуального уложення Німеччини / за ред. Єлісеєва Н.Г. СПб. : Гарант, 2006. 158 с.

Методи правового регулювання міжнародних спадкових відносин: загально-правова характеристика

*Бичківський О.О., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Оскільки спадкові відносини виступають одним з предметів правового регулювання Міжнародного приватного права, доцільним уявляється аналіз методів, які застосовуються для врегулюванні спадкових відносин за участю іноземного елемента.

Як витікає із положень загальної теорії права, питання про метод регулювання вслід за об'єктом регулювання, принципами і нормами є наріжним для будь-якої системи норм, що претендує на існування як окремий інститут, галузь або система права. Зрозуміло, що й для Міжнародного приватного права воно також виступає ключовим. Разом з тим у низці навчальних посібників і підручників з Міжнародного приватного права розгляд проблем, пов'язаних з наявністю у нього власних методів регулювання, обходять стороною [1, с. 12].

Виходячи з особливостей предмета регулювання в Міжнародного приватного права, розв'язується відповідно і питання про методи регулювання, властиві цій специфічній галузі норм. У юридичній літературі сама по собі проблема методів регулювання в сфері Міжнародного приватного права не викликає значних труднощів для вирішення, хоча дискусії все ж таки спостерігаються й нині.

До теперішнього часу колізійний метод регулювання кваліфікувався як основний метод, який полягає у впливі на відповідні суспільні відносини, що є предметом міжнародних приватноправових відносин, за допомогою колізійних норм, що здійснюють вибір юрисдикції (правопорядку) і які відсилають регулювання відносин до матеріального права певної держави або міжнародного договору. Проте на різних етапах розвитку Міжнародного приватного права його роль у впливі на регульований предмету не була незмінною. Після Великої Вітчизняної Війни виняткове освітлення одержало питання про уніфіковані норми матеріально-правового характеру, що містяться в міжнародних договорах, і це, відповідно, зумовило постановку проблеми ще одного методу регулювання у Міжнародному приватному праві – матеріально-правового. Таким чином, згодом було визнано наявність другого методу регулювання у Міжнародному приватному праві – матеріально-правового, забезпеченого матеріальними нормами прямої дії, уніфікованими міжнародними угодами.

Вказане можна охарактеризувати як загальний погляд доктрини. Проте в науковій і навчальній літературі висловлювалася й дещо відмінна від цього погляду думка щодо методів Міжнародного приватного права. Зокрема, у радянські часи була висловлена думка, що в Міжнародному приватному праві є два способи регулювання, які укладаються в рамки одного методу – подолання колізійної проблеми [2, с. 21]. Згодом ця думка була відтворена в одному з навчальних посібників [3, с. 13-21], а у подальшому дане переконання практично дослівно було відтворене і в іншому джерелі [4, с. 12].

В рамках колізійного методу регулювання здійснюється регулятивна дія на об'єкт завдяки застосуванню самої колізійної норми в поєднанні з подальшою дією матеріальної норми відповідного національного правопорядку.

Матеріально-правовий метод є сукупністю властивих йому особливих засобів регулювання. Він функціонує перш за все за рахунок дії одноманітних матеріально-правових правил поведінки, які спочатку створюються державами шляхом узгодженням їх волі у формі міжнародного уніфікуючого договору і згодом інкорпуються національним правом держав-учасниць. Цей метод інколи називають методом уніфікації. Крім того, матеріально-правовий метод регулювання як спосіб дії юридичних норм на суспільні відносини може забезпечуватися нормами "прямої дії", розробленими в рамках національної правотворчості конкретної держави виключно для цілей регулювання відносин, пов'язаних з правопорядками різних держав.

Останню категорію з вказаних норм Міжнародного приватного права, що опосередковують матеріально-правовий метод регулювання, деякі дослідники виділяють навіть в окремий метод: "Названі норми регулюють цивільно-правові відносини з іноземним елементом і повинні бути віднесені до міжнародного приватного права. Такі норми за механізмом їх введення в дію і порядку застосування істотно відрізняються як від уніфікованих норм міжнародного договору, так і від колізійних норм, які можуть містити відсилання і до вітчизняного, і до іноземного права. Тому норми прямої дії – особливий, третій метод регулювання цивільно-правових відносин з іноземним елементом поряд з колізійними і уніфікованими матеріальними нормами" [5, с. 17].

Провідна роль колізійно-правового методу регулювання спадкових відносин пояснюється наступним. В рамках окремих галузей внутрідержавного права доводиться мати справу з відносно простими ситуаціями. З числа належних до застосування норм національного права необхідно вибрати одне положення, яке найдоцільніше в кожному індивідуальному випадку. Проте у випадках, коли відносини характеризується проявом юридичного зв'язку з двома або декількома правопорядками, ситуація дещо ускладнюється. Ці різні правопорядки можуть в рівній мірі претендувати на регулювання даних суспільних відносин. При цьому зміст розпоряджень, що існують в рамках відповідних систем права, є настільки відмінним, що юридичні наслідки застосування до відносин того або іншого правопорядку можуть бути полярно протилежними.

Таким чином у Міжнародного приватного права постає проблема вибору правопорядку (юрисдикції). Питання про те, якому правопорядку віддати перевагу, який з них повинен бути "відкинутий" і на якій саме основі необхідно провести вибір, коли правові системи декількох держав "стикаються" одна з одною, є досить складним. При вирішенні цих питань необхідно враховувати потреби міжнародного співробітництва, розвитку зв'язків між державами і інтереси сторін, що беруть участь у відношенні і, природно, погоджуватися з відповідними веліннями правових актів тієї або іншої (а інколи і тієї і іншої) держави. Вибір права, здатного вирішити певне питання по суті, можливий завдяки наявності особливих правил, що іменуються колізійними нормами, які містять в собі найбільш раціональні для конкретних життєвих ситуацій рішення.

Як стверджують певні джерела, у національному праві України для врегулювання спадкових відносин з іноземним елементом перевага надається саме колізійному методу [6, с. 11], адже це найважливіша ознака Міжнародного приватного права, що не є притаманною жодній іншій правовій сфері [7, с. 35]; є основним способом впливу колізійних норм та інших колізійних регуляторів на приватні відносини, пов'язані з двома або більше правопорядками [8, с. 159]; є традиційним методом правового регулювання для Міжнародного приватного права [9, с. 17], який є методом непрямого регулювання зазначених відносин і полягає у виборі правопорядку, якщо врегулювати ці відносин "прагнуть" правопорядки двох або більше держав [10, с. 4, 8-9, 15].

Проте колізійний метод регулювання має й певні недоліки, пов'язані, насамперед, з "багатоступеневістю" регулювання, що полягає в тому, що спочатку колізійна норма вказує на застосовний правопорядок, а потім в його рамках здійснюється відшукування тієї матеріальної норми, яка забезпечує регулювання даних відносин в дійсному змісті, тобто допомагає відповісти на поставлене питання по суті. До того ж дія колізійної норми нерідко пов'язана з певними явищами негативного характеру, які ускладнюють відшукування "кінцевої", тобто матеріальної, норми, такими як, скажімо, "приховані колізії", "колізії колізій", "негативні і позитивні колізії", необхідність рішення попередніх колізійних питань, неможливість застосування іноземного права через дію імперативних розпоряджень національного правопорядку, а також застереження про публічний порядок та інші [11, с. 66].

Усвідомлення цього призвело до того, що держави стали знаходити інші засоби і можливості врегулювання відносин приватного характеру, що виникають в міжнародному приватному обороті. Подібним інструментом служить міжнародний договір, що містить єдині норми (матеріальні) правила поведінки, придатні для вирішення певних значущих для даних держав-учасниць угоди питань. В сфері міжнародного спадкування також з'явилися такі міжнародні договори. Таким чином, уніфіковані міжнародним договором норми – один з інструментів забезпечення функціонування матеріально-правового методу регулювання в Міжнародному приватному праві.

Віднесення внутрішніх матеріально-правових норм до Міжнародного приватного права викликає неоднозначну реакцію серед дослідників Міжнародного приватного права. Відповідно цьому нормативна база дії матеріально-правового методу може бути або звужена або розширена залежно від того, якого погляду дотримуються фахівці в даному питанні.

Отже, регулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом, здійснюється як за допомогою колізійного методу, так і матеріально-правового, значення яких не можна недооцінювати.

Література

1. Богуславский М.М. Международное частное право : учебник. 3-е изд. перераб. и доп. М. : Юристъ, 1999. 408 с.
2. Международное частное право : учебник для академического бакалавриата / под ред. Н.И. Марышевой. 3-е изд., испр. и доп. Серия : Бакалавр. Академический курс. М. : Издательство Юрайт, 2015. 507 с.
3. Международное частное право : учебник для вузов / под ред. Г.К. Дмитриевой. М. : Проспект, 2009. 688 с.
4. Ермолаев В.Г., Сиваков О.В. Международное частное право. Курс лекций. М. : Былина, 1998. 176 с.
5. Международное частное право : учебник для академического бакалавриата / под ред. Н.И. Марышевой. 4-е изд., испр. и доп. Серия : Бакалавр. Академический курс. М. : Издательство Юрайт, 2017. 376 с.
6. Кармаза О.О. Науково-практичний коментар розділу Х "Колізійні норми щодо спадкування" Закону України "Про міжнародне приватне право". Юриспруденція : теорія і практика. 2006. №9 (23). С. 10-18.
7. Сильченко Н.В., Толочко О.Н. Теоретические проблемы учения о нормах международного частного права. Государство и право. 2000. № 1. С. 35-39.
8. Степанюк А. Міжнародне приватне право : Теоретичні аспекти правового регулювання. – Х. : Майдан, 2005. 200 с.
9. Нешатаева Т.Н. Международное частное право и международный гражданский процесс : учебный курс в трех частях. М. : ОАО "Издательский дом "Городец", 2004. 624 с.
10. Кармаза О.О. Спадкування у сучасному міжнародному приватному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2006. 18 с.
11. Ануфриева Л.П. Международное частное право : учебник : в 3-х томах. М. : Издательство БЕК, 2000. Том 1. : Общая часть. 264 с.

Недоліки та переваги нормативного врегулювання касаційного провадження в оновленій редакції Цивільного процесуального кодексу України

*Болокан І.В., д.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Оновлена редакція Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) вміщує чимало новел, більшість з яких є доволі позитивними. Так, наприклад, законодавець спробував вирішити таку проблему, на яку чимало років поспіль зазначали як вчені-процесуалісти, так і юристи-практики, як зловживання процесуальними правами з боку учасників процесу, які суд хоча і часто «бачив», натомість нічого не міг вдіяти, адже не було чіткого механізму подолання цієї проблеми, зокрема можливості притягнення до відповідальності. Наразі у ЦПК України (як, до речі, і в інших процесуальних кодексах, зокрема, у Кодексі адміністративного судочинства України, у Господарському процесуальному кодексі України) закріплено, по-перше, заборона зловживання процесуальними правами (п. 11 ч. 3 ст. 2, ст. 44 ЦПК України), по-друге, встановлена відповідальність у вигляді штрафу (диференційований підхід до розміру в залежності від повторності вчинюваних дій, які суд кваліфікує як «зловживання правами» (ст. 148 ЦПК України). Є чимало й інших позитивних змін, натомість у межах цієї публікації зупинимось лише на одній з Глав ЦПК України з метою більш детального дослідження переваг та недоліків у формулюванні відповідних норм – Главі 2 Розділу 5 ЦПК України «Касаційне провадження».

Насамперед, звертає увагу наявність значної кількості оціночних понять у цій частині ЦПК України. Так, наприклад, у пп. «а» п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України йдеться про «питання права, яке має *фундаментальне* значення для формулювання єдиної правозастосовної практики». Зрозуміло, що наведене поняття є занадто узагальненим та нечітким. Також наявне і таке формулювання: «справа ... має *виняткове значення* для учасника справи, який подає касаційну скаргу». Щодо останнього формулювання, вбачається, що його поява у ЦПК України пов'язана із тими тлумаченнями, які надаються Європейським Судом з прав людини у його рішеннях, зокрема, щодо порушень права на справедливий суд в Україні. Кількість звернень вітчизняних громадян та юридичних осіб зі скаргами на порушення цього права вражає, а, враховуючи певну його абстрактність, адже тлумачиться воно, здебільшого, через такі його елементи, як доступність права на суд, доступність правосуддя, рівність сторін, рівність у процесуальних правах, розумний строк розгляду справи, розумний строк виконання судових рішень, надання права на правову допомогу, правова визначеність та чимало інших, тлумачення змісту цього права доволі різноманітне. Саме тому Європейський Суд з прав людини є основним суб'єктом, який надає доволі деталізовані обґрунтування того, у чому полягає його порушення загалом, або певних його елементів-складників зокрема. І саме у таких рішеннях непоодинокими є вказівки на те, що вітчизняні суди часто не звертають увагу, що конкретний позов, питання, яке порушується у зверненні до суду, має особливе значення для суб'єкта звернення (найчастіше такі зауваження можна зустріти у тих рішеннях Європейського Суду з прав людини, в яких йдеться про порушення або розумних строків розгляду та вирішення конкретних справ, або розумних строків примусового виконання відповідних рішень). Саме тому, вбачається, вітчизняний законодавець закріпив у відповідних нормах ЦПК України вказане вище положення. Тим паче, що у ч. 4 ст. 10 ЦПК України закріплено положення про обов'язкове застосування при розгляді цивільних справ положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також практики Європейського Суду з прав людини як джерел права. Це, безсумнівно, є позитивним явищем, але відсутність будь-яких пояснень щодо того, які питання є такими, що мають особливе значення (хоча б орієнтовний перелік, окреслення у загальних рисах) у тексті як процесуальних кодифікованих, так і інших законодавчих актів, може створювати певні проблеми при реалізації відповідних норм. Тому важливим є надання Верховним Судом пояснень, які, маємо надію, згодом з'являться.

До речі, повертаючись до такого елемента права на справедливий суд (у нашому випадку – в порядку цивільного судочинства), як розумні строки розгляду цивільної справи, зазначимо, що з метою прискорення процесу розгляду справ, у ЦПК України запроваджено такі новели, як спрощене позовне провадження, врегулювання спору за участю судді та інші. Щодо строків вкажемо, що, стосовно строку на касаційне оскарження (так само як і щодо строку на апеляційне оскарження), їх було збільшено. Наразі строк на касаційне оскарження складає тридцять днів, які, за загальним правилом, обчислюються з моменту проголошення судового рішення, а винятком щодо початку обчислення відповідного строку є ситуація, коли обчислення строку починається з дня складення повного судового рішення (у випадках, коли проголошувалась лише вступна та резолютивна його частини).

Щодо змін у нормативному врегулюванні привертає також увагу незначне, але все ж таки збільшення тих відомостей, які слід зазначити у касаційній скарзі. Наприклад, для фізичних осіб – це реєстраційний номер облікової картки платника податків (щоправда у п. 2 ч. 2 ст. 392 ЦПК України зазначено – «за його наявності»). Додано і положення про необхідність зазначати у самій скарзі про підстави звільнення від сплати судового збору, якщо такі наявні.

Також, на наш погляд, у Главі, що аналізується, вміщуються і нечіткі формулювання. Так, наприклад, серед підстав для скасування судового рішення судом касаційної інстанції з направленням справи на новий розгляд, є така: «суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів». Поняттям «недопустимі докази» ЦПК України більше ніде у своєму тексті не оперує. Щоправда, є ст. 78 ЦПК «Допустимість доказів», в

якій як про допустимі йдеться про докази, одержанні з дотриманням порядку, встановленого законом, та про недопустимість підміни одних доказів іншими (законодавче формулювання – обставини, які мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими). Відтак, постає питання, чи слід сприймати поняття «недопустимі докази» як протилежне «допустимим», чи воно є більш широким і включає у себе, у тому числі, і неналежні докази.

Іншим прикладом є п. 4 ч. 2 ст. 392 ЦПК України, в якому зазначається, що в касаційній скарзі має бути вказано «рішення (ухвала), що оскаржується», натомість у п. 1 ч. 1 ст. 389 ЦПК України серед переліку процесуальних документів суду, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, згадуються рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції. Якщо законодавець хотів узагальнити, маючи на увазі більш широке поняття «судові рішення», чому у дужках згадуються лише ухвали, адже відповідно до ст. 258 ЦПК судовими рішеннями є ухвали, рішення, постанови тощо. Відтак, у наведеному вище в якості прикладу п. 4 ч. 2 ст. 392 ЦПК України слід або додати також постанови або сформулювати норму у відліковий спосіб, вказавши узагальнено – «судове рішення, що оскаржується (ч. 1 ст. 389 цього Кодексу)».

Підсумовуючи, слід зазначити, що загалом нова редакція ЦПК України вміщує чимало позитивних змін та новел, більшість з яких слід підтримати, адже мета їх прийняття була спрямована на забезпечення ефективної реалізації права на справедливий суд, а касаційне провадження є ще однією можливістю досягти справедливості щодо вирішення своєї справи, хоча останнє поняття (справедливість) є доволі суб'єктивним та оціночним за своєю суттю. І аналіз прийнятих норм, так само як і практика їх реалізації, дозволить виявляти певні неточності, недоліки, колізії, прогалини з метою проведення подальшої роботи з вдосконалення відповідних процесуальних норм.

Проблеми рецепції інституту омбудсмана як форми захисту конституційних прав людини

Верлос Н.В.. к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

В умовах реформування під впливом тенденцій глобалізації та інтернаціоналізації конституційного права відбувається рецепція інститутів, що вже апробовані часом і ефективно функціонують в зарубіжних країнах. Одним із таких інститутів в сфері захисту прав людини є інституту омбудсмана. В умовах конституційно-правової модернізації запозичений інститут омбудсмана в процесі інтеграції в правову систему України отримує якісно оновлених характеристик та вимагає комплексного аналізу специфіки функціонування.

Термін «ombuds» походить зі Скандинавії, зокрема у перекладі зі середньовічної шведської мови слово «imbud» означало «силу» та «авторитет». Вперше інститут омбудсмана було створено в Швеції на початку XIX ст. [1, с. 3].

У конституційній доктрині не існує єдності думок щодо визначення поняття омбудсмана. Так, одні вчені наголошують на його статусі як посадової особи [2, с. 10], інші як «державному органі» [3, с. 9] чи «органі державної влади» [4, с. 8], а також «публічно-правовому інституту» [5, с. 28].

Класична модель омбудсмана, який може існувати в індивідуальній чи колективній формі, походить від шведського омбудсмана правосуддя, заснованого в 1809 р., та інших інститутів омбудсмана Скандинавських країн (Фінляндія заснований в 1919 році; Данія в 1955 році; Норвегія в 1962 році), і поширюється по всьому світу (Нова Зеландія 1962 р. Та Австралія 1977 р.). Оригінальна ідея класичної моделі омбудсмана була далека від ідеалів прав людини. Це просто інституція зосереджена на забезпеченні верховенства права у публічному управлінні [6].

Широкого розповсюдження інститут омбудсмана отримує після другої світової війни, що обумовлюється рядом причин: світова спільнота усвідомила, що підтримка світового порядку є неможливою без дотримання прав і свобод людини, підвищується громадянська активність [7], активізується діяльність державних структур, органи державної влади наділяються дискреційними повноваженнями, що призводить до необхідності запровадження нових механізмів захисту від свавілля чиновників [8]. Саме тоді людство усвідомлює необхідність введення якісно оновлених дієвих інноваційних інститутів одним з яких стає інститут омбудсмана.

На сьогоднішній день правовий інститут омбудсмана досить ефективно функціонує у Великобританії, Швейцарії, Португалії, Австралії, Іспанії, Німеччині, Італії, Нідерландах, Хорватії, Чехії, Боснії та Герцоговині, Македонії та ін. В країнах постсоціалістичного простору інститут омбудсмана запроваджено в Україні, Російській Федерації, Грузії, Молдові, Узбекистані, Азербайджані, Вірменії, Казахстані та ін.

В юридичній літературі поступово сформувались три базові модулі омбудсмана, які розрізняють за характером та місцем в державно-правовій системі та порядком призначення: 1) виконавчий омбудсман (квазіомбудсман), що є органом виконавчої влади, призначається урядом чи президентом, якому повністю підпорядковується (Франція, США); 2) незалежний омбудсман є самостійною гілкою влади, рівень якої відповідає рівню законодавчої, виконавчої та судової влади. Призначається президентом чи парламентом, але після призначення не підпорядковується органу, що його призначив (Португалія, Намбія, Нідерланди); 3) парламентський омбудсман знаходиться в системі законодавчої влади, призначається (обирається) парламентом і є підконтрольним йому [9, с. 104-105]. При цьому вважається, що саме парламентська модель омбудсмана є класичною.

Рецепція будь-якого інституту відбувається у умовах його «бдудовування» у правову систему країни-реципієнта, а тому він може набувати особливих специфічних ознак чим сприяти формуванню якісно оновленої моделі. Наприклад, запозичення ідеї інституту омбудсмана США обрали шлях його подальшого розвитку, видозміни та диференціації. На відміну від інших держав де інститут омбудсмана мав деякі складнощі в процесі впровадження, що супроводжувались подоланням політичних, соціальних, правових бар'єрів, в США становлення інституту омбудсмана отримало активну громадську підтримку в тому числі й з боку юридичної спільноти. Вже у 1967 році Американська асоціація адвокатів в межах секції адміністративного права створює комітет омбудсмана і в 1971 р. приймає резолюцію про необхідність розвитку концепції омбудсмана як на федеральному рівні, так і на рівні штатів [10, с. 57].

В процесі запозичення класичної моделі омбудсмана та сприйняття її американською правовою системою вона трансформувалась, диференціювалась, а тому з'являється якісно оновлена модель цього правозахисного інституту як «квазіомбудсман».

На думку американських дослідників під поняття «квазіомбудсман» попадають усі похідні від класичної моделі омбудсмана, а її особливістю є те, що цей інститут отримав поширення не тільки в сфері публічно-правових відносин, але й сфері приватно-правового регулювання. Наприклад, останнім часом поширення отримав інститут організаційного чи корпоративного омбудсмана, що є структурним підрозділом установи/корпорації, що створюється з метою урегулювання конфліктів, що виникають в межах цієї організації, зокрема між роботодавцем та працівником, між управлінським персоналом та підлеглими такі служби було створено в таких корпораціях як IBM, AT&T, Bank of America, Washington Post [12], а також в багатьох університетах (університетські чи студентські омбудсмани) [13].

У вітчизняному правовому просторі процес запозичення інституту омбудсмана починається з моменту прийняття Конституції України (1996 р.) у формі класичної моделі парламентського омбудсмана. У 1997 р. парламент України приймає Закон «Про Уповноваженого Верховної ради України з прав людини» відповідно до якого Уповноважений здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і

свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України¹. До того Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб і, не дивлячись на парламентський спосіб формування, його повноваження не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску).

Проте згодом в Україні з'являється ряд інституцій які формуються як Президентом, так і урядом і покликані сприяти забезпеченню здійснення повноважень відповідних органів в сфері додержання прав і законних інтересів окремих категорій осіб. До них зокрема можна віднести Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України, Уповноваженого Президента України з прав дитини (2011 р.), Уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу (2014 р.), Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інші захворювання під час участі в антитерористичній операції (2016 р.).

Відповідно Кабінетом Міністрів України запроваджуються такі інституції як Урядовий уповноважений з питань гендерної політики (2017 р.), бізнес-омбудсмен (2014 р.). Разом з тим окремо функціонують інститути покликані забезпечувати дотримання прав осіб з інвалідністю як при Президентові України, так при Кабінеті Міністрів України (а саме Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю(2014 р.) та Урядовий уповноважений з прав осіб із інвалідністю (2017 р.)).

Варто зазначити, що запровадження та існування зазначених інститутів не можна віднести до класичної моделі омбудсмана, адже вони призначаються відповідним органом державної влади (Президентом чи урядом), повністю ним контролюються. Тобто така модель існування системи уповноважених з прав людини має скоріше за все «квазіомбудсманівський» характер.

Підсумовуючи викладене варто зазначити, що на сьогоднішній день в Україні функціонує комбінована модель інституту омбудсмана, з одного боку продовжує розвиватись парламентська модель, з іншого боку починає діяти розгалужена мережа «квазіомбудсманівських» інституцій. Саме тому в процесі конституційно-правової модернізації розвиваючи механізм захисту прав людини варто більшу увагу приділити виробленню оптимальної моделі правозахисних інститутів, в т.ч. омбудсманів, яка б мала змогу ефективно функціонувати та сприяти реальному захисту прав людини.

Література

1. Charles L. Howard. The Organizational Ombudsman : origins, roles and operations : a legal guide, ABA Section of Dispute Resolution, American Bar Association. 2010. 642 p.
2. Барчук В.Б. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як суб'єкт забезпечення національної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2006. 21с.
3. Закоморна К.О. Інститут омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків. 2000. 19 с.
4. Марцеляк О.В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана : світовий досвід та Українська модель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса. 2004. 18 с.
5. Голяк Л.В. Інститут спеціалізованого омбудсмана : світовий досвід організації та діяльності : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. К., 2009. 228 с.
6. Cheng Hing Yong The Emergence and Spread of the Ombudsman Institution // Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1968. Vol. 377. Pp.20-30.
7. Rowat D. The Ombudsman Plan : The Worldwide Spread of an Idea. Rev. 2nd ed. Lanham : University Press of America, 1985. 131 p.

¹ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>

8. Seneviratne M. Ombudsmen 2000 URL : www.bioa.org.uk/BIOANew/Ombudsmen-2000-Mary%20Seneviratne.pdf.
9. Мухитдинов Е.Н. Институт омбудсмана (уполномоченного по правам человека) в международном праве : история возникновения и развития в странах мира и Казахстана ҚР ҰҒА баяндамалары=Доклады Национальной академии наук Республики Казахстан. 2008. № 6. С. 95-111.
10. Носырева Е.И. Особенности института омбудсмана в США. Право и політика. 2001. № 9. С. 12-15
11. Спичак Ю.Г. Модели института омбудсмана на современном этапе. Государственное строительство и право. М. : Изд-во Московского гуманитарного университета, 2003. Вып. 4. С. 53-62.
12. Janzen Fred G. A historical study of the campus ombudsman In united states higher education : a dissertation In education Submitted to the Graduate Faculty of Texas Tech University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of doctor of education, Texas. 1971. 254 p.
13. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>

Тенденції розвитку інституту судового контролю в кримінальному процесуальному праві України

*Войтович Є.М., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Інститут судового контролю в кримінальному процесуальному праві України зазнає змін. В чинному процесуальному законі контрольна функція суду прямо зазначена в нормативному документі, а не в доктрині права. Таким чином полеміка, яка раніше точилася з приводу наявності контрольних функцій суду на стадії досудового розслідування або їх відсутності, актуальна наразі лише з приводу юридичної сутності цього інституту, його суб'єктів, меж, можливостей та механізмів.

В попередніх роботах автором запропоновано наступне визначення судового контролю в кримінальному процесі України: «безпосередня перевірка слідчим суддею законності та обґрунтованості рішень, дій або бездіяльності посадових осіб сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування кримінального провадження»; предмет судового контролю – дотримання прав та законних інтересів осіб, які є учасниками кримінального провадження, з боку органів досудового розслідування.

З огляду на тему роботи слід звернути увагу на Закон України «Про внесення змін Господарського процесуального Кодексу України, Цивільного процесуального Кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII (надалі – Закон № 2147) [1], який набрав законної сили 16 березня 2018 року. Цей нормативний акт, зокрема, вніс значних змін до повноважень слідчих суддів, що, у свою чергу, відобразилося на змісті інституту судового контролю. Слід також зазначити, що ці зміни є щонайменше дискусійними.

Так, насамперед, слід зазначити, що законодавець значно змінив підсудність слідчим суддям питань про забезпечення заходів кримінального провадження: всі клопотання слідчих або прокурорів з цих питань розглядаються лише тим слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування як юридична особа (ч.1 ст. 132 КПК України). Така правова конструкція законодавця уявляється дивною з огляду на наступне. Визначення юридичної особи законодавство України містить у ст. 80 Цивільного Кодексу України – і це: «організація, створена та зареєстрована у встановленому законом порядку» [3]. Таким законом є Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [4]. Цей нормативний акт визначає обов'язковість реєстрації юридичних осіб у Єдиному державному

реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань з присвоєнням унікального коду, з обліком в органах фіскального та статистичного обліку тощо. Цивільний Кодекс України та доктрина права висувають також і інші обов'язкові якості, притаманні юридичній особі – статут (положення), печатка, розрахунковий рахунок, правоздатність, дієздатність, місцезнаходження тощо. Однак зазначене вступає у пряму суперечність з визначенням органу досудового розслідування, яке закріплено у ч.1 ст. 38 КПК України [1], адже це: «слідчі підрозділи» відповідних державних міністерств та відомств. Вони можуть біти різного рівня та назви: управління, департаменти, відділи, відділення тощо в залежності від штатного розкладу, та структури відповідного утворення. Однак вони залишаються лише структурною частиною певної державної установи; статусом самостійної юридичної особи із властивостями, на які вказано вище, станом на сьогодні не володіє жоден із слідчих підрозділів, які діють у відповідних міністерствах та відомствах України, отже, юридичною особою жоден орган досудового розслідування не є.

Закон № 2147 покладає на слідчих суддів також функцію, яка не має жодного відношення до предмету їх діяльності – судового контролю. Йдеться про розгляд питань про призначення будь-яких експертиз в ході досудового розслідування кримінальних проваджень, а також про питання продовження строків досудового розслідування у провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру. Зрозуміти яким чином вирішення питання про призначення експертизи або про відмову в такому призначенні, про коло питань, які будуть вирішені експертом (експертами), про визначення особи або установи, якій необхідно доручити таку експертизу, може вплинути на законні права ті інтереси учасників кримінального провадження, неможливо ані із тексту Закону № 2147, ані з пояснювальної записки до цього законопроекту. Більше того, значна кількість експертиз призначається та проводиться у кримінальних провадженнях, де нікому не повідомлено про підозру і відсутня потерпіла особа – наприклад, у провадженнях, які порушено за фактом ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, тобто потенційно відсутні особи із власними правами та інтересами. Такі самі зауваження відносяться й до питань продовження строків досудового розслідування в провадженнях, де нікому не повідомлено про підозру. Потенційна наявність потерпілої особи та наявність у цієї особи законних інтересів навпаки ставить під сумнів саму можливість обмеження строків розслідування та можливість закриття провадження лише у формальному випадку спливу строку – адже порушені права потерпілої особи в такому випадку аж ніяк не поновлюються, і законні інтереси не захищаються.

Слід також звернути увагу на вказівки ч.4 ст. 295¹ КПК України, якою доповнено Кодекс [1] Законом № 2147. Ця норма встановлює підставу для відмови слідчим суддею в задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру. І такою підставою – як не дивно – є поєднання двох обставин. Ці обставини: протиправність та необґрунтованість клопотання слідчого або прокурора. Оцінити таку новину досить важко, адже, протиправне, однак обґрунтоване клопотання відповідно до цієї норми підлягає задоволенню, як і непротиправне, однак необґрунтоване. До речі, жоден нормативний акт не роз'яснює зміст поняття «протиправність» клопотання слідчого або прокурора. Відсутнє тлумачення такого терміну й в доктрині права.

Підсумовуючи наведене слід констатувати значні прогалини в законодавстві в сфері правового регулювання контрольної діяльності суду, отже, в даній сфері потрібні подальші теоретичні розробки та практичні зміни. Безумовно, прийняття змін до Кримінального процесуального Кодексу України вирішує певні проблеми в цій сфері, які виявляються під час усталення слідчої та судової практики, однак лише правозастосовна практика та теоретичні розробки у випадку прийняття таких законодавчих актів як Закону № 2147 не повною мірою сприятимуть утвердженню законності, оскільки необхідно констатувати, що проблеми, які існували до цих змін, мають тенденцію до поглиблення. Враховуючи наведене необхідно очікувати змін до процесуального закону, які мають ліквідувати вищезазначені недоліки.

Література

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 48. Ст.436.
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України : Закон України від 03.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88.
3. Цивільний Кодекс України : Закон України від 06.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради. 2003. №№ 40-44. Ст.356.
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. Відомості Верховної Ради. 2003. № 31-32. Ст.263.

Правові засоби запобігання корупції в Україні

*Ганзенко О.О., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Сучасна система запобігання корупції в Україні є задовільною, адже міжнародні експерти наголошують на достатньо високому рівні корупції у сфері бізнесу [1]. Проблемним залишається і рівень корумпованості судової системи та правоохоронних органів, що вимагає від науковців пошуку нових правових засобів запобігання корупції.

Правові засоби – це ключова категорія інструментальної теорії права, і у найбільш загальному визначенні є системою передбачених нормами права методів, способів та прийомів досягнення приватної чи публічної мети суб'єктами правовідносин. Тобто, поняття «правові засоби» і «правові інструменти» є фактично синонімами. Такий методологічний підхід до вивчення та сприйняття права дозволяє бачити у будь-якому правовому явищі не просто систему дозволів, заборон та зобов'язань, а сукупність реальних та дієвих інструментів досягнення приватної чи публічної мети.

До субстанціональних правових засобів (засобів-постанов, інструментів) науковці відносять зобов'язання, дозволи, заборони, заохочення, пільги, норми права, принципи права тощо, в той час як до дієвих (засобів-дій, технологій) – акти реалізації права, акти застосування права, акти тлумачення права і всі процеси юридичної діяльності. Так, на думку А. Денисової, всі правові засоби, в результаті узагальнення (трансформації) поділяються на правові стимули та правові обмеження. Правовий стимул визначається як засіб формування у суб'єкта необхідної законослухняної поведінки шляхом створення необхідних умов щодо задоволення суб'єктивних інтересів суб'єкта завдяки виконанню правових приписів. А правові обмеження – це правовий засіб стримування протиправного діяння, що створює умови для задоволення інтересів уповноваженого суб'єкта і суспільних інтересів в охороні й захисті [2, с. 191-192].

Чинний Закон України «Про запобігання корупції» передбачає наступні правові засоби запобігання корупції: обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища; обмеження щодо одержання подарунків; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування; обмеження спільної роботи близьких осіб; запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, заходи зовнішнього та самостійного врегулювання конфлікту інтересів (усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів; застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень; обмеження доступу особи до певної інформації; перегляд обсягу службових повноважень особи; переведення особи на іншу посаду; звільнення особи) [3]. Крім того, до правових засобів запобігання корупції слід віднести повноваження Національного агентства з питань

запобігання корупції, передбачені ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції» [3], а також повноваження Національного антикорупційного бюро України [4].

Достатньо ефективним правовим засобом запобігання корупції стало декларування доходів та видатків посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування у поєднанні із адміністративною та кримінальною відповідальністю за порушення антикорупційного законодавства. Так, Законом України «Про запобігання корупції» визначений обов'язок суб'єктів декларування подавати «антикорупційну» е-декларацію. Статтею 172-6 КУпАП передбачена адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафу за: несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані; подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [5]. Кримінальна відповідальність за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей (якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб) або умисне неподання суб'єктом декларування декларації передбачена ст. 366-1 Кримінального кодексу України [6].

Достатньо суворою є і кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, передбачена ст. 368 КК України, проте недоліком національного антикорупційного законодавства є наявність кримінальної відповідальності за провокацію підкупу. Так, у відповідності до ст. 370 КК України, провокація підкупу, тобто дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А у відповідності до ч. 2 ст. 370 КК України, те саме діяння, вчинене службовою особою правоохоронних органів, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років та зі штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [6].

В той же час використання провокації підкупу є максимально ефективним правовим засобом запобігання корупції у деяких зарубіжних країнах. Так, про це свідчить позитивний досвід Сінгапуру, який із найбільш корумпованих країн перетворився у цивілізовану державу з майже нульовим рівнем корупції [7]. Адже кожен чиновник Сінгапуру розуміє, що будь-який відвідувач, який пропонує йому неправомірну вигоду, може виявитися співробітником спецслужб і відповідальність за порушення антикорупційного законодавства буде невідворотною та суворою.

Таким чином, з метою удосконалення системи правових засобів запобігання корупції в Україні, необхідно виключити із Кримінального кодексу України ст. 370, яка передбачає відповідальність за провокацію підкупу, а також внести відповідні зміни до інших нормативно-правових актів України щодо правової регламентації права всіх громадян та безпосередньо співробітників антикорупційних органів державної влади на підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

Застосування такого правового засобу у поєднанні із невідворотним та суворим покаранням за корупційні правопорушення дозволить ефективно запобігати проявам корупції в Україні.

Література

1. Рейтинг коррупции E&Y : Украина на первом месте среди 41 страны. Ліга. Новости. URL : http://news.liga.net/news/politics/14730183-reyting_korrupsii_e_y_ukraina_na_pervom_meste_sredi_41_strany.htm

2. Денисова А. Правові засоби : поняття та види. Право України. 2010. № 7. С. 190-195.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
4. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення в редакції від 06.02.2018 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/>
7. Шмаль Л. Сінгапурська модель протидії корупції : досвід для України. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 2. С. 110-118.

Співвідношення понять «повноваження» і «компетенція»

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Успіх реформування, удосконалення роботи будь-якого державного органу багато в чому залежить від того, наскільки ефективні юридичні засоби та інструменти будуть використовуватись, та наскільки їх застосування буде результативним та забезпечить надійне функціонування правової системи. Одним із суттєвих та значущих елементів механізму правового регулювання є такий правовий феномен, як компетенція.

Ефективне використання компетенції в державно-правовій діяльності забезпечує вирішення політичних, соціальних, економічних завдань, які стоять перед державою на сучасному етапі розвитку. І в залежності від того, наскільки повно буде встановлена сутність цього поняття, визначені та проаналізовані її структурні елементи, буде залежати ефективність застосування цього правового інструменту.

Поняття «компетенція» є переважно категорією юридичної науки, міститься в юридичній літературі та використовується в законодавстві.

Дослідженню цього правового феномену присвятили свої дослідження такі вчені-процесуалісти, як В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.В. Долежан, В.С. Зеленецький, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко тощо.

Нажаль, в сучасній правовій науці досі немає єдиного чіткого визначення поняття «компетенція», його наукового тлумачення, рекомендацій щодо його застосування, особливо при законотворчості.

Для законодавства України дуже важливим є єдине розуміння та рівноцінне використання цього терміну, оскільки на сьогодні термін «компетенція» міститься у багатьох нормативних актах, в тому числі Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України, Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про прокуратуру» тощо. Однак, в жодному з них, наприклад у статтях, які роз'яснюють терміни, не міститься визначення поняття «компетенція», не розмежовуються поняття «компетенція» та «повноваження», «права та обов'язки».

Ці та інші терміни часто використовуються як рівнозначні, та не виділяються їх особливості. Більш того, даний термін не застосовується навіть тоді, коли в змісті мова йде саме про компетенцію.

Наслідком цього може бути невірно встановлена компетенція державного органу, визначені завдання, які він повинен виконувати, невірно визначені предмет відання, владні повноваження, що буде призводити до неефективності, помилковості функціонування цього органу, і може призвести до негативних наслідків у різних сферах життєдіяльності суспільства і держави.

Все це свідчить, нажаль, про відсутність правової традиції використання цього поняття.

На нашу думку, виправити ситуацію, що склалась, можливо. Для цього слід сформулювати єдине, чітке наукове визначення поняття «компетенція», закріпити його на законодавчому рівні та забезпечити однакове його застосування, чим усунути проблеми протиріччя в законодавчому та правозастосовочному використанні цього поняття.

Але вирішити це завдання буде досить складно, оскільки існує тісна залежність від процесу реформування і конституційного ладу взагалі і окремих державних органів, в тому числі правоохоронних, що заважає зробити остаточні висновки щодо змісту та структури компетенції. Це свідчить про те, що компетенція, в тому числі і кримінальна процесуальна є нестатичною, рухливою категорією, на зміст якої впливають і державні перетворення, і політичні, економічні, соціальні процеси.

Тобто, обсяг компетенції державних органів може змінюватись, а іноді і досить суттєво, (наприклад, обсяг компетенції органів прокуратури, досудового розслідування), тому, на нашу думку, невиннованою є позиція тих авторів, які пропонують при визначенні поняття «компетенція» зазначати конкретні повноваження того чи іншого органу.

У цьому контексті вважаємо за необхідне приділити увагу поняттю «владні повноваження», оскільки на законодавчому рівні, встановлюючи компетенцію кожного державного органу, який веде кримінальний процес, з метою виконання закріплених за ними функцій, держава розподіляє між ними владні повноваження з урахуванням сфер їх діяльності та об'єктів впливу.

Щодо включення владних повноважень у склад компетенції суттєвих суперечок та розбіжностей у поглядах серед науковців не спостерігається і більшість з них мають схожу думку.

Так, П.М. Любченко виділяє владні повноваження в якості елементу компетенції та зазначає, що це забезпечена законом вимога вповноваженого суб'єкта певної поведінки і дій, звернена до фізичних та юридичних осіб, це вид і міра впливу на учасника правових відносин з метою задоволення його законного інтересу, досягнення певного соціального корисного результату [1, с. 55].

Б.М. Лазарєв зазначав, що компетенція включає в себе обов'язок (перед державою) і право (по відношенню до об'єктів управління) здійснювати певні завдання та функції [2, с. 102]. Розглядати повноваження як елемент компетенції пропонує також О.Ю. Шумілов [3, с. 47].

Не слід недооцінювати вплив владних повноважень на діяльність державних органів, оскільки здійснюючи владні повноваження, державні органи мають змогу всебічно, ґрунтовно, повно опрацювати визначений законом предмет відання. На нашу думку, владні повноваження є складовим елементом компетенції та знаходиться у нерозривному зв'язку з іншими її елементами – функціями та предметом відання. Оскільки, під повноваженнями розуміються перед усім закріплені відповідними нормами права і обов'язки державних органів, необхідні для здійснення функцій в певних рамках та залежать від них.

Своєрідність кримінальної процесуальної компетенції полягає в тому, що права та обов'язки державних органів, компетентних вести кримінальний процес, як складові владних повноважень, мають самостійне значення, розподіляються між їх підрозділами та посадовими особами та тісно пов'язані між собою.

Поняття «повноваження» включає одночасно права та обов'язки. Практично кожне право державного органу є його обов'язком, оскільки для забезпечення інтересів держави та суспільства він наділений обов'язком реалізовувати свої права. Але в якості елементу компетенції, на нашу думку, слід розглядати тільки ті повноваження (права та обов'язки), які мають владний характер, тобто ті, які визначають поведінку органів, що ведуть кримінальний процес.

Таким чином, вважаємо, що владні повноваження є складовим елементом кримінальної процесуальної компетенції. Ці кримінальні процесуальні категорії тісно пов'язані та співвідносяться між собою як одиничне та загальне.

Кримінальна процесуальна компетенція є основою, від якої залежить чітке визначення особливостей функціонування державних органів, відповідно, пропонуємо визначати

кримінальну процесуальну компетенцію, як правову категорію, визначену Конституцією та законами України, яка має внутрішню єдність та узгодженість і представляє певний обсяг державної діяльності, покладений на суб'єкта кримінального процесу, що містить кримінальні процесуальні функції, предмет відання та владні повноваження.

Саме наявність трьох складових елементів – визначених законом функцій (направлених на досягнення певних цілей), предметів відання та владних повноважень є необхідним для наділення державних органів (в тому числі органів прокуратури) кримінальною процесуальною компетенцією.

Література

1. Любченко П.М. Компетенція суб'єктів місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства. Х. : Модель світу, 2001. 224 с.
2. Лазарев Б.М. Компетенция органов управления. М. : Юридическая литература, 1972. 280 с.
3. Новый закон о милиции : учебно-практическое пособие / под ред. А.Ю. Шумилова. М. : Издательский дом Шумиловой И.И., 1999. 55 с.

Щодо історії розвитку адвокатської етики

*Єрмоленко Д.О., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет*

Як відомо, нові «Правила адвокатської етики» були затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. у м. Києві. Документ розроблено з метою уточнення правил з врахуванням українських реалій робочою групою, яку очолив заступник голови НААУ В. Гвоздій.

На думку більшості сучасних дослідників, пильна увага адвокатського співтовариства до етичних стандартів – це показник «зрілості» професії. Становлення професійної етики пов'язано з розподілом праці та виконанням людьми соціальних трудових функцій, про що йдеться у роботах Аристотеля, Гіппократа та інших відомих мислителів давнини. Важливою особливістю професійної етики є те, що вона виникала в тих видах діяльності, де об'єктом є людина, робота з людьми, що відрізняється неповторністю ситуацій, протиріччями та труднощами, які необхідно своєчасно вирішувати. Не можна не враховувати специфіки діяльності та характеру відносин між лікарем та хворим, суддею та підсудним, вчителем та учнем тощо. Відповідно, представникам зазначених професій властиві функції, що породжують особливі моральні вимоги.

В етиці існує поняття «моральність праці», під яким розуміється одна з найважливіших сфер дій моралі, що охоплює всі сфери суспільно корисної діяльності людини (як матеріально-виробничої праці, так і наукової, культурно-просвітницької та інших видів діяльності). Дві складові поняття «моральність праці» – відношення до праці та норми взаємовідносин між учасниками спільної діяльності. Отже, поряд із загальними питаннями трудової моралі існують також специфічні проблеми моральності, пов'язані з професійними особливостями різних галузей праці. Саме тому у суспільстві існують уявлення про особливу мораль юриста, лікаря, педагога тощо. Суспільна корисність та характер діяльності юристів, в тому числі адвокатів, важливість сфери їх діяльності (мета, засоби, кінцевий результат) безумовно передбачають специфічні моральні вимоги.

Розвиток адвокатської етики пов'язують з ім'ям відомого французького адвоката Ф.-Е. Молло, який у середині XIX ст. видав «Правила адвокатської професії» – збірку традицій французької адвокатури, яка стала настільною книгою кожного діяча французької адвокатури. Паризька рада адвокатів багато років дарувала книгу Молло кожному адвокату. Обов'язковість «Правил» серед адвокатів підтримувалася завдяки загальному визнанню моральної правоти та бездоганності їх принципів. Повагу до них можна було порівняти з повагою до закону, а порушення розглядалося Радою адвокатів як тяжкий професійний проступок.

«В чесності, зазначав Молло, весь адвокат. Можна навіть стверджувати, що в ній полягають всі якості необхідні адвокату: призначення його переконувати, а переконати може лише чесна людина. Чесності, в загальноприйнятому значенні, адвокату мало: він повинен доводити її до педантичності, адже все – і його ліберальна освіта, і знайомство з філософією, і самоповага, і необхідність суспільної довіри, і релігія – рівною мірою зобов'язують його до неї» [1].

Робота Молло, після перекладу з французької на інші мови, викликала широку дискусію щодо питань адвокатської етики. Частина суспільства вважала необхідним детальну регламентацію поведінки адвоката та суворий дисциплінарний контроль. Інша заперечувала подібний підхід, наголошуючи на тому, що неможливо прописати у вигляді чітких правил всі етичні стандарти, казуїстичний підхід може знищити корпоративний дух та автономію.

В США формування адвокатської етики пов'язано з діяльністю Американської асоціації адвокатури – American Bar Association (ABA), яка 27 серпня 1908 р. прийняла «Канони професійної етики». Цей документ базувався переважно на Кодексі етики Асоціації адвокатів Алабами (1887 р.), який, в свою чергу, був запозичений з лекцій судді окружного суду Філадельфії Дж. Шерсвуда (1954 р.) та п'ятдесяти норм-статей «Курсу юридичної науки» професора права Університету штату Меріленд Д. Хоффмана (1836 р.). Разом з тим, «Канони» мали виключно рекомендаційний характер та починалися з преамбули про те, що жоден кодекс не може охопити всіх обов'язків юриста на різних стадіях процесу та в різноманітних сферах професійного життя.

В Німеччині етичні правила поведінки адвокатів закладені у § 43 Федерального закону про адвокатуру (1959 р.): «Адвокат повинен добросовісно виконувати свої професійні обов'язки. В межах своєї професії та поза ними він повинен бути гідним тієї поваги та довіри, яких потребує положення адвоката» [2]. Для конкретизації цієї норми органи адвокатського співтовариства приймають внутрішні директиви, що оновлюються в зв'язку зі змінами життєвих реалій.

В другій половині XX ст. Моральні кодекси адвокатської професії розробляються в багатьох державах – Польщі (1970 р.), Угорщині (1972 р.) – вони стають більш об'ємними та докладними.

Ще однією тенденцією цього часу можна назвати збільшення державного втручання в розробку етичних стандартів адвокатури. Так, у Великій Британії всі зміни в етичні правила та стандарти співтовариства соліситорів (Law Society) або барристерів (Bar Council) почали проходити через затвердження комісією при лорд-канцлері. Лише останнім часом, під тиском юридичної спільноти, сфера регулювання цієї комісії почала звужуватися. В Німеччині адвокатів до дисциплінарної відповідальності за порушення етики почали притягувати спеціальні адвокатські суди (Anwaltsgerichte) (раніше вони мали назву «суди честі» (Ehrengerichte)), що складаються з голови суду та декількох членів, яких призначає Управління юстиції федеральної землі (Landesjustizverwaltung) на 5 років. Тобто питання адвокатської етики вирішують інституції, що організаційно підпорядковуються місцевим державним органам і винесені за межі адвокатського співтовариства. Ще більшою є ступінь державного втручання у Франції, де Етичні правила адвокатів затверджені декретом уряду (2005 р.).

Як правило, державні органи пояснюють своє втручання необхідністю підвищення гарантій для споживача адвокатських послуг, що ускладнюється в зв'язку з комерціалізацією юридичної діяльності. Разом з тим, таке втручання більшість адвокатів сприймає негативно, адже воно порушує важливий принцип професії – автономію регулювання поведінки своїх членів. Природно, що встановлювати етичні норми, інтерпретувати, реалізовувати їх, а також карати за їх порушення мають внутрішні інститути адвокатського співтовариства.

Вимоги професійної етики адвоката – це особливий вид соціальних етично-правових норм, що відображають традиції адвокатської професії, спрямовані на регулювання поведінки представників цієї професії за допомогою встановлення корпоративних моральних дозволів, заборон, обов'язків. Норми професійної етики мають встановлюватися

адвокатським співтовариством. Відповідно, професійна етика адвоката не може сприйматися як позитивне право. Норми професійної етики мають письмову форму, їх реалізація та захист від порушення забезпечується органами професійного самоуправління. Таким чином, професійна етика адвоката займає особливе місце між мораллю та правом, що зумовлює її особливу соціальну природу.

Література

1. Молло Ф. Правила адвокатской профессии во Франции. Традиции адвокатской этики. Санкт-Петербург : Юридический Центр Пресс, 2004. 91 с.
2. Bundesrechtsanwaltsordnung. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/brao/___43.html

Змістовні аспекти принципу рівності у Конституційному праві

*Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Фактична рівність стосується різноманітних аспекті дистрибутивної справедливості. Серед вітчизняних вчених цим питанням увагу приділяли С. Погребняк і С. Шевчук через призму додержання принципу пропорційності як достатньої підстави застосування диференціації у правовому регулюванні [1; 2], а також М. Савчин у контексті дослідження природи конституційних цінностей, які лягають в основу конституційного порядку [3]. Також особливу увагу цим аспектам фактичної рівності приділено у працях Р. Циппеліуса та Дж. Ролза. Швейцарський конституціоналіст К. Екштайн акцентує увагу на меті правового регулювання, засадах фактичного розрізнення та об'єктивних підставах, які лежать в основі диференціації [4, с. 223-225].

Відповідно до принципу пропорційності [1, с. 192-203; 2], законодавче регулювання певної сфери суспільних відносин має задовольняти вимогам суспільної необхідності, легітимності мети, доречності і достатності засобів переслідуваної мети, яка має бути достатньо обґрунтованою і виправданою. Таким чином, запровадження диференціації у правовому регулюванні має переслідувати суспільно значиму мету, спрямовану на забезпечення балансу інтересів, вирівнювання можливостей для самовизначення індивідів на засадах поваги до їх гідності, прав і свобод.

Як слушно зазначається у літературі, мета правового регулювання, легітимна сама по собі, здатна виправдати правову диференціацію лише тоді, коли конкретно встановлені межі точно відповідають меті, що переслідується; тобто охоплена таким чином група ситуацій не повинна бути ні занадто вузькою, на занадто широко описана, тобто такий опис має бути необхідним і достатнім для досягнення поставленої мети [4, с. 225].

За будь-яких обставин, запровадження диференціації у правовому регулюванні має бути сумісним із іншими принципами права та правами людини і основоположними свободами, надавати позитивну динаміку подальшого розвитку правового порядку в країні.

Концепція позитивних, стверджувальних дій держави ґрунтується на визнанні універсального характеру гідності людини, виходячи з чого держава не може залишати напризволяще слабку, незахищену людини у силу незалежних від неї певних життєвих обставин. Це би суперечило фундаментальній засаді поваги до гідності людини. Тому важливим є висновок М. Савчина про те, що для належної реалізації соціальних прав необхідне додержання таких вимог: а) розвинуте соціальне законодавство; б) наявність розвинутої мережі установ і закладів, що надають соціальні послуги; в) система соціального страхування; г) система надання соціальних допомоги та виплати соціальних виплат; д) високий рівень добробуту та доходів більшої частини населення, основну якої складає «середній клас»; е) наявність справедливої системи перерозподілу валового внутрішнього продукту через виважену фіскальну політику та систему адресної соціальної допомоги. Такі заходи складають основу виконання державою позитивних обов'язків у сфері соціально-правового захисту [3].

Змістовні критерії принципу рівності полягають у а) диференціації правового регулювання та б) вчинення позитивних дій держави, спрямованого на вирівнювання положення (стверджувальні дії держави, позитивна дискримінація). Вони стосуються якості правового регулювання, тобто змісту законодавства.

Література

1. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістова характеристика) : монографія. Х. : Право, 2008. 240 с.
2. Шевчук С. Значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод (зарубіжний досвід). Вісн. Акад. прав. наук України. 2000. № 1 (20). С. 69-76.
3. Савчин М.В. Конституціоналізм і природа конституції : монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.
4. Экштайн К. Основные права и свободы. По российской Конституции и Европейской Конвенции : учебн. пособ. для вузов. М. : NOTA BENE, 2004. 496 с.

«Подарунковий» тематичний понятійний ряд антикорупційного законодавства України: особливості нормативного закріплення та використання у процесі правозастосування

*Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України
Запорізький національний університет*

Одним із засобів запобігання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а отже й запобігання вчиненню правопорушень, пов'язаних із корупцією, є обмеження щодо одержання подарунків вищезазначеними особами. Чинне антикорупційне законодавство України визначає засади відповідних обмежень у ст. 23, 24 Закону України «Про запобігання корупції». Втім, детальний аналіз змісту вищезазначених статей Закону дозволяє з упевненістю стверджувати, що на сьогоднішній день у правозастосуванні наявності проблеми, безпосередньо пов'язані із визначенням того, що саме є подарунком, щодо одержання якого запроваджені обмеження? Незважаючи на наявність офіційної дефініції «подарунку» (ст. 1 Закону), можна все ж таки наполягати на тому, що законодавцем на сьогоднішній день запропоновано для правозастосування досить розгалужений тематичний понятійний ряд, безпосередньо пов'язаний із «подарунковою сферою відносин у публічній службі». При цьому складові цього ряду «розпорошені» у різних елементах системи вітчизняного законодавства, закріплені із використанням різного ступеню нормативної деталізації, акценту на можливість «оперування» оціночними поняттями тощо. Все це створює певні передумови для довільного тлумачення їх у процесі правозастосування, прояву суб'єктивного розсуду і, як наслідок, наявності різновекторної практики використання відповідного тематичного понятійного ряду, що негативно впливає на стан запобігання різного роду проявам корупції у публічній службі. Прагнення усунути вищезазначені проблеми правозастосування зумовлюють активізацію зусиль зацікавленої спільноти, спрямованих на уніфікацію практики тлумачення, а отже й застосування положень, які містять тематичні поняття, підтвердженням чого можуть слугувати підготовлені науково-практичні коментарі до антикорупційного законодавства України [1].

Повертаючись до понятійного тематичного ряду, безпосередньо пов'язаного із «подарунковою сферою у публічній службі», слід, перш за все, виокремити його складові. Аналіз вітчизняного антикорупційного законодавства дозволяє виокремити у ньому: «подарунок», «неправомірну вигоду», «пожертву», «гостинець», «сувенір», «премію», «бонус», «знижку», «виграш» тощо. Слід констатувати, що законодавець саме у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» фіксує нормативне визначення «подарунку», яке використовується як «базове» саме в контексті визначення обмежень для певної категорії публічних службовців, недотримання яких можна розглядати як різновид правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Саме це визначення дозволяє виокремити «подарунок» як елемент антикорупційного законодавства, предмет антикорупційного обмеження, та «подарунок» як предмет договірних зобов'язань (ст. 717 ЦК України), що, у свою чергу, дозволяє виокремити «подарунок у публічній сфері правового регулювання» та «подарунок у приватній сфері правового регулювання». Акцентуючи увагу на ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», цілком можливо розмежувати поняття «подарунок» та «неправомірна вигода», опираючись, перш за все, на правомірність підстав їх отримання – «...безоплатно або за ціною, нижчою, ніж мінімальна ринкова» або ж «...без законних на це підстав». Полегшує процес правозастосування те, що законодавець у межах одного закону закріплює ці дві нормативні дефініції, які пропонує використовувати у процесі правозастосування в сфері запобігання корупції у всіх її проявах.

Іншою є ситуація, пов'язана із визначенням «пожертви» та її співвідношення із «подарунком». Одразу ж слід наголосити на тому, що Закон України «Про запобігання корупції» не містить визначення пожертви, на відміну від раніше діючого базового антикорупційного законодавчого акту. В той же час, у ч. 2 ст. 172-5 КпАП України, яка передбачає відповідальність за порушення обмежень щодо одержання подарунків публічними службовцями, поміж іншого містить положення про «конфіскацію пожертви», що дозволяє зробити припущення, що «пожертва» цілком може розглядатися як різновид подарунку. Підтвердженням цього слугує й положення цивільного законодавства, яке визначає засади регулювання відносин, пов'язаних із пожертвою (ст. 729 ЦК України), а саме: «пожертвою є дарування ... речей...», «до договору пожертви застосовуються, якщо інше не встановлене законодавством, положення про договір дарування». Якщо «пожертву» можна розглядати як вид подарунку, отже цілком прийнятним можна сформулювати співвідношення подарунку й із «суміжним понятійним рядом пожертви», акцентуючи увагу на Законах України «Про гуманітарну допомогу», «Про благодійництво та благодійні організації». Отже, «пожертва, благодійні внески, спонсорська допомога, гранти та ін.» також можна розглядати як різновид подарунку, що передбачає поширення й на них встановлених обмежень щодо одержання публічними службовцями. Навіть, незважаючи на те, що чинне законодавство України дозволяє одержання вищезазначених різновидів пожертв певними установами, організаціями та ін., все ж таки щодо публічних службовців і по відношенню до цих різновидів пожертви, а отже й подарунків, передбачені обмеження щодо одержання. І на це слід звернути увагу у процесі правозастосування.

Розглядаючи співвідношення «подарунку» та «гостинця», «сувеніру», перш за все, акцент уваги слід сконцентрувати на положеннях ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» у частині фіксації засад дозволу щодо одержання подарунків, «які узгоджуються із загальноновизнаними уявленнями про гостинність» (звідси й «гостинець» – те, що надходить від гостя). «Гостинець» і «сувенір» можна розглядати як прояв ввічливості, символічності добрих стосунків, намірів зробити приємне особі, яка приймає гостя, надавши річ невеликої вартості із акцентом на своєрідність такої речі, яка безпосередньо пов'язана із національними, географічними, історичними традиціями. Що в цілому є притаманним для гостинця, сувеніру? Це, перш за все, символічність надання, незначна вартість, прив'язка до дарувальника (національність, історія, місце розташування тощо), прагнення зробити «приємно», «приємно вразити» особу, якій дарують, іноді надання з певної нагоди – свята, події тощо. Отже, сувенір, гостинець – це різновид подарунку, однак, враховуючи його специфічні властивості, перш за все, його вартісну ознаку, цільове призначення, волевиявлення дарувальника, підстави надання, обмеження, визначені щодо подарунків, на них не поширюються, що й знайшло своє нормативне закріплення за рахунок використання словосполучення «відповідність загальноновизнаним уявленням про гостинність».

Подарунок слід відмежовувати й від вигравів, призів, знижок, бонусів. Стосовно цього співвідношення важливим є, враховуючи положення ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції», саме загальна доступність останніх, загально визнаний порядок їх надання (із акцентом на «загальність»). Тобто, якщо згідно із Законом України «Про державні лотереї в Україні», вигравшем (призом) вважається «кошти, майно, немайнові чи майнові права, що

підлягають виплаті особи у разі його виграшу ... відповідно до оприлюднених умов проведення лотереї», важливим є не статус особи, яка отримує цей приз (виграш), а саме загальнодоступність умов проведення, можливої участі, оприлюднення результатів. Аналогічним є стан справ і щодо знижок, бонусів тощо. Саме їх загальнодоступність дозволяє вилучити із сфери антикорупційних обмежень щодо одержання, і навпаки їх індивідуальний (персоніфікований, привілейований характер зумовлює поширення на них цих обмежень.

Отже, аналіз чинного антикорупційного законодавства України дозволяє виокремити т.з. «подарунковий тематичний понятійний ряд» як основи для формулювання спеціальних обмежень для публічних службовців. Незважаючи на його розпорошеність у різних нормативно-правових актах, використання різного ступеню нормативної деталізації, оціночних положень, все ж таки можна констатувати, що основою цього ряду є поняття «подарунку», закріплене у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». Решта понять є суміжними, їх використання у процесі правозастосування можливе лише із акцентом на специфіку закріплення їх окремих ознак у конкретних ситуаціях задля правильної кваліфікації діянь, визначення меж поширення спеціальних обмежень та притягнення винних осіб до відповідальності.

Література

1. Коломоець Т.О. Обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за законодавством України : науково-практичний нарис. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 40 с.; Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. Хавронюк М.І. К. : Ваіте, 2018. 472 с.

Підходи до визначення тварин як об'єктів цивільних правовідносин

*Луц Д.М., к.ю.н., ст. викладач
Запорізький національний університет*

Відношення людини до тварин є значним фактором гуманізації суспільства. На сьогоднішній день людина не просто співіснує із тваринами а активно використовує тварин у своїй життєдіяльності. Ступінь подібного використання є доволі широким: використання тварин в естетичних цілях, в спорті, з метою ведення сільськогосподарської діяльності, задоволення потреб в їжі, проведення експериментів тощо. Саме тому, виникає необхідність розглянути підходи до визначення тварин як об'єктів цивільних правовідносин, адже, використовуючи тварин, людина фактично реалізує свої цивільні права.

Відповідно до ст. 180 Цивільного Кодексу України тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом [1]. Отже, прослідковується подвійна конструкція, оскільки з одного боку, тварини визнаються особливим об'єктом цивільних прав, а з іншого на них поширюється правовий режим речі. Варто звернути увагу, що виключно тваринам законодавець надає специфіку, яка відображається в тому, що тварини є особливим об'єктом. На наше переконання, враховуючи той факт, що на тварину поширюється правовий режим речі, поняття «особливість» втрачає свою роль. Тварина є таким же живим організмом як і, скажімо, рослини. Але на останніх, принцип особливості цивільним законодавством не поширюється.

Існує кілька наукових підходів стосовно встановлення правового режиму тварин як об'єктів цивільних правовідносин. Відповідно до першого підходу тварини є особливим об'єктом на яких поширюється правовий режим речей. Власне такий критерій закріплюється у ЦК України. Подібною позиції дотримується і Д.Є. Захаров [2, с. 40]. Аналогічна позиція висвітлюється у працях Л.В. Щеннікової, яка відносить тварин до речей (майна) особливого роду [3, с. 8].

Відповідно до другого підходу тварини є особливим об'єктом цивільних прав на яких не доцільно поширювати правовий режим речей. Г.Л. Крушельницька формулює поняття тварин як особливого об'єкта цивільних прав, що характеризується дискретністю, наявністю товарно-

грошової оцінки, здатністю бути предметом цивільного обороту, задовольняти матеріальні та нематеріальні потреби суб'єктів цивільних правовідносин, а також особливим правовим режимом, який виявляється у сукупності суб'єктивних прав, обов'язків учасників цивільних правовідносин щодо тварин та об'єктивно-правовому регулюванні таких відносин у вигляді дозволів, заборон, приписів, закріплених у нормах права (наприклад таких, як дозволи на набуття таких тварин у власність; заборона жорстокого поводження із тваринами; приписи щодо обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, яка може бути завдана третім особам, тощо) [4, с. 7]. Як зазначає у своїй праці З.В. Ромовська: «Написати, що тварина є річчю, рука не піднялася. Тварина – особливий об'єкт цивільних прав, живий». [5, с. 217].

Відповідно до третього критерію тварини є самостійним об'єктом цивільних прав. Є.О. Харитонов зазначив, що тварини є самостійним об'єктом цивільних прав, правовий режим якого встановлюється не лише цивільним законодавством, але й спеціальним Законом України від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ» [6]. Близької позиції дотримується Є.Ф. Євсєєв, який відстоює позицію, відповідно до якої тварин не можна відносити ні до речей, ні, тим паче, до їх різновидів. На думку Є.Ф. Євсєєва, тварини є самостійним об'єктом цивільних прав [7, с. 23-26].

Існує і змішана позиція. О.А. Устименко довела, що, незважаючи на законодавче закріплення поширення правового режиму речі на тварину, остання є об'єктом цивільних прав *suī generis* (особливим), оскільки наділена такими унікальними властивостями, як одухотвореність та здатність до відтворення [8, с. 6]. Однак О.А. Устименко не заперечує можливість віднесення тварин до речей, зазначаючи, що в разі смерті тварина залишається особливою з біологічної точки зору, але перестає кваліфікуватися з позиції права як «тварина – об'єкт права власності» і переходить у категорію «річ – об'єкт права власності», тобто, за словами науковця, спостерігаються певні метаморфози правової природи тварини від одухотвореного об'єкта у річ *per se* [8, с. 6].

Із наведеного вище випливає, що з-поміж науковців існують тривалі дискусії відносно доцільності поширення правового режиму речей на тварин. Слушно зазначив О.В. Дзера: «Тварини можуть бути об'єктом права власності, а відтак можуть бути предметом цивільних правочинів. Оскільки тварини є живими істотами, законом можуть встановлюватися певні правила поводження з тваринами. Так, Закон України «Про тваринний світ» врегульовує відносини в галузі охорони, використання, відтворення об'єктів тваринного світу, збереження та поліпшення середовища існування диких тварин» [9]. На думку В.А. Ровного «Віднесення тварин до речей в сучасному вітчизняному праві передбачається, оскільки в законодавстві немає іншого пояснення» [10, с. 104]. В.М. Баранов же притримується іншої позиції, стверджуючи, що «законодавець не вважає тварин майном поширюючи на них лише основні положення про майно, або, в крайньому разі, вважає їх особливим видом майна» [11, с. 75].

Доволі цікаву позицію висловлює Н. І. Майданик. На її думку, тварини є аномальним об'єктом цивільних прав з окремими ознаками, які притаманні суб'єктам, що передбачає реалізацію статусу власника тварини як фідучіарного опікуна і визнання захисту законних прав (інтересів) тварин як неправосуб'єктних живих організмів, права (інтереси) котрих реалізуються через дії власників (володарів) тварин [12, с. 136-137].

Отже, поняття «тварини» включає в себе широкий перелік різноманітних живих організмів. Цивільним законодавством не розкривається поняття «тварина». В законодавстві надається тільки перелік тварин. У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» зазначається, що, тварини – біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові. В Законі «Про тваринний світ» під поняттям «дикі тварини» розглядаються хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі. Із правової точки зору сфера дії ЦК України є ширша аніж сфера дії Закону України «Про

тваринний світ», оскільки, фактично, під правовим регулюванням ЦК України знаходяться всі тварини, які перебувають на території держави.

На думку Д.Є. Захарова, законодавець підкреслює особливу властивість тварин – можливість відчувати біль. На підставі цієї властивості тварин Д.Є. Захаров зробив висновок, що серед великої кількості живих організмів вагомим значення для цивільного права відіграють хребетні тварини, які наділені розвинутою нервовою системою, які можуть сприймати біль [2, с. 15-16]. Погоджуючись із цим твердженням, вважаємо за доцільне доповнити позицію науковця тим, що особливого значення для цивільного права набувають ті тварини, які можна ідентифікувати шляхом введення мікрочіпів, або іншими встановленими законами способами.

Отже, під тваринами ми розуміємо живих істот, які наділені центральною нервовою системою та відносно яких можна застосувати процедуру ідентифікації. Стосовно інших живих організмів, які відносяться до класу тварин, слід зазначити, що вони є тваринами суто з біологічної точки зору. Але, це зовсім не означає, що вони не можуть бути предметом цивільного обороту. В такому випадку вони будуть розглядатися не одинично, а в певній сукупності (наприклад, колекція комах, вулик з бджолами тощо).

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
2. Захаров Д.Е. Животные как объекты гражданских прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Екатеринбург, 2010. 207 с.
3. Щенникова Л.В. Вещные права в гражданском праве России : учеб. пособие. М. : Бек, 1996. 186 с.
4. Крушельницька Г.Л. Тварини як особливий об'єкт цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. акад. внутрішніх справ України. К., 2014. 20 с.
5. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина : Академічний курс : підруч. К. : Атіка, 2005. 560 с.
6. Харитонов Є.О. Цивільне право України : підруч. URL : http://pidruchniki.ws/1256060746166/pravo/inshi_obyekti_tsivilnih_prav.
7. Евсеев Е.Ф. О соотношении понятий «животное» и «вещь» в гражданском праве. Законодательство и экономика. 2009. № 2. С. 23-26.
8. Устименко О.А. Тварини як об'єкт права власності (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національна академія прокуратури України. К., 2014. 20 с.
9. Дзера О.В. Цивільне право України : підруч. URL : http://pidruchniki.ws/1584072046944/pravo/tsivilne_pravo_ukrayini_-dzera_ov.
10. Ровный В.А. Договор купли-продажи (очерк теории). Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 2003. 151 с.
11. Баранов В.М. Гражданско-правовое регулирование оборота природных ресурсов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2006. 163 с.
12. Альманах цивилистики : сб. статей / под ред. Р.А. Майданника. К. : Алерта, 2015. Вып. 6. 554 с.

Концепт «корупція» у трансформаціях публічного права відкритого суспільства

*Макаренков О.Л., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Корупція залишається домінуючим негативним трендом/тенденцією життя в Україні, що суттєво гальмує його розвиток, закриває соціальні простори і можливості для прогресу².

² У 2017 р. ВВП України зросло на 2,2% і склало 112,2 млрд доларів США, при цьому 2% ВВП втрачено на корупційні схеми.

Водночас, за цілком слушною оцінкою Ю. Кармазіна, наявні правоохоронні органи у питаннях протидії корупції та боротьби з нею діють неадекватно Конституції України та обставинам фактичних відносин, самі ці питання вирішуються безсистемно³. Налагодження ефективної роботи у цій сфері розпочинається з осмислення і правильного, одноманітного розуміння концепту «корупція» та усіх інших її засадничих понять⁴. У цьому зв'язку, багато вчених звертають свою увагу на проблеми корупції, а саме: В. Авер'янов, Ю. Бисага, Ю. Битяк, В. Довжанин, С. Задорожний, О. Захарчук, І. Ієрусалімова, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Кузьменко, Є. Невмержицький, С. Серьогін, Н. Сорокіна та ін. Зокрема, Н. Чопик дослідила діяльність комітетів Верховної Ради України як складову забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання корупції; колективи авторів готують науково-практичні коментарі Закону України «Про запобігання корупції», у т. ч. під заг. ред. В. Чернея (2017 р.), наук. ред. М. Хавронюка (2018 р.). Утім, залишається чимало нерозкритих правових питань у зазначеній сфері. Сукупно така політична і теоретична актуальність проблеми корупції зумовлює важливість нашого дослідження в межах заявленої теми.

Розуміння феномену корупції передбачає врахування його багатогранності, а саме: усієї сукупності його суттєвих і другорядних ознак; оціночності низки його складових елементів і проявів як у часі, так і у соціальних прошарках; позитивних і негативних наслідків; особливостей існування в політичній, правовій, економічній та інших сферах життя; філологічні (семасіологічні номінації та ін.), антропологічні, психологічні та соціологічні виміри його природи. Юридичний вимір усіх цих параметрів виражений в аб. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII: корупція – використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Серед основних ознак корупції, які виокремлено парламентом у цьому понятті, бачимо наступне: 1) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (державних службовців, посадових осіб, суддів та ін.); 2) службові повноваження чи пов'язані з ними можливості; 3) мету – одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам; 4) друга мета – схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Цей технічний по суті термін і подане у законі його визначення стають тільки орієнтиром для національної поліції, НАБУ, суддів та інших правозастосовників. Розгорнуте і повне осмислення концепту «корупція» вимагає глибокого теоретичного аналізу, на кшталт того, що подають у науково-практичних коментарях профільного закону: соціальна, а не індивідуальна, патологія, це соціальний феномен [1, с. 4]; наслідок зіткнення універсальних бюрократичних норм і особливих культурних цінностей [1, с. 6]; відхилення від праведності та вірності при виконанні обов'язків – це найперше в сучасному розумінні визначення корупції, 1425 р.; злочин проти суспільного блага, проти держави, проти державного управління [1, с. 7]; руйнування інтелектуальної доброчесності через формування

³ Висловлена 09.05.2018 о 20-45 на телеканалі «ZIK» // URL : <https://zik.ua/tv/video/156105>

⁴ Єдність правозастосовної практики при застосуванні антикорупційного законодавства є надзвичайно важливою під кутом зору дотримання принципів рівності всіх перед законом і судом та справедливості. На жаль, часто діяльність із запобігання корупції здійснюється не у повній відповідності до закону – як через неправильне розуміння або завідоме спотворення змісту закону окремими суб'єктами його застосування, так і через вади самого закону [1, с. 29].

громадської думки чи позиції не на підставі фактів, а на підставі суб'єктивних і некоректних переконань, емоцій і уявлень [1, с. 11]; поряд з юридикалізацією та інтернаціоналізацією один з природних наслідків намагань системи поповнити чи запозичити капітал легітимації, який поступово і невпинно втрачається традиційними потестарними інститутами постмодерної держави [1, с. 12]; для постмодерної держави означає форми толерованого несправедливого розподілу благ через неформальні канали та мережі [1, с. 13]; стратегія виживання і пристосування постмодерної держави до нових умов і утримання легітимності в тих суспільствах, де вона стала панівною, веде до виникнення паралельних, а подекуди тіньових потестарних мереж; стратегічні засіб/основа протидії змінам для держави; зловживання владою, на викорінення чого спрямовані як вся ідея модерного конституціоналізму так і юридична, політична і моральна сила принципу верховенства права, є тим підґрунтям, на якому виникає і існує соціальна патологія корупції [1, с. 14]; корупція становить безпосередню загрозу демократичному правопорядку і конституційному ладу [1, с. 17]; потестарна система⁵, яка пручається новій суспільній реальності через толерований розподіл благ в обхід публічних інститутів, що несуть відповідальність перед суспільством [1, с. 23]. Подібні визначення також стають потрібною часткою доктринального обґрунтування, а саме: корупція є одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, вона негативно впливає на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини надзвичайно важливий недолік функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, усунення якого потребує активної участі як самих громадян так і держави в цілому, в тому числі й шляхом формування Концепції загальнодержавної політики, направленої на запобігання та протидію корупції [2, с. 3, 12]; корупція може проявлятися в різних формах, але найбільш небезпечними з них є вчинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, посадових злочинів: зловживання владою або посадовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, одержання хабара та розкрадання державного або громадського майна шляхом зловживання службовим становищем. Корумпований державний службовець нерідко діє в межах своєї компетенції, при цьому порушуючи етичні, адміністративно-правові та інші норми поведінки; в основі корупції лежать такі вікові традиції взаємовідносин у суспільстві, як «послуга за послугу», «ти мені – я тобі» тощо; латентність – її основна особливість; особливістю корупції в нашій країні є наявність домінуючих чинників не тільки матеріально-економічного характеру, але й ідеологічного, морального, а також загальної та правової культури [3, с. 128-129].

Отже, концепт «корупція» первинний елемент системи успішного забезпечення доброчесності публічної влади в умовах трансформації публічного права відкритого суспільства. Він має набір обов'язкових якостей/ознак, що виявляють себе у різних вимірах суспільного життя, сегментах та їхніх комбінаціях, наприклад, політична інформаційна корупція полягає у рекламуванні/піару неіснуючих якостей і намірів політика, підміні його справжньої природи видимістю якостей потрібних суспільству, що відкрите прогресу. Законодавець описав такі складові частини корупції: суб'єкт; подвійна мета як елемент суб'єктивної сторони; об'єкт; засоби і діяння як об'єктивну сторону. Воно невинуватно ускладнено, громіздке, а тому й неоднозначно зрозуміле, з позиції надбань наук юридичної техніки та правової лінгвістики Для України корупція на всіх трьох рівнях – місцевому, регіональному і найвищому – ускладнюється процесом і наслідками війни з 2014 р. [4], а також зумовлюється тенденціями історико-культурного розвитку. Враховуючи доктрину, поняття «корупції» повинно бути уточнене за рахунок відображення усіх суттєвих елементів

⁵ Від лат. potestas – влада, міць – форма організації публічної влади в докласових і ранньокласових суспільствах, які не мали політичних і державних інститутів і атрибутів; основне джерело права правовий звичай; заперечує і нехтує загальнолюдськими цінностями, правами і свободами; має дихотомічний поділ суспільства на «своїх» і «чужих» і тенденцію переродження демократично обраної влади в деспотичні і тоталітарні режими.

його природи позначуваного ним феномену, а також опису первинного ядра, деталей системи і видів цього явища, рухаючись від абстрактного до конкретного.

Література

1. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М.І. Хавронюк. К. : Ваіте, 2018. 472 с.
2. Чопик Н.В. Діяльність комітетів Верховної Ради України як складова забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання корупції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2017. 20 с.
3. Хомишин І.Ю. Корупційні діяння як форма зловживання владою у сфері державної служби. Вісник Нац-го ун-ту «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки : зб. наук. праць. 2015. № 824. С. 125-130.
4. Berdal M., Malone D. Greed and Grievance : Economic Agendas in Civil Wars : [A project of the International Peace Academy]. London : Lynne Rienner, 2000. 260 p.

Попередження злочинів як головний вектор діяльності щодо забезпечення внутрішньої безпеки в системі МВС України

*Мельковський О.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Система забезпечення внутрішньої безпеки (далі ВБ) в системі МВС України передбачає наявність відповідних структур, що її забезпечують, та існування відповідно регламентованого процесу прийняття та реалізації управлінських рішень. Ці функції в системі МВС України виконують підрозділи ВБ. Вони повинні здійснювати діяльність, спрямовану на реалізацію інтересів всієї системи МВС та Національної поліції, активно впливати на виявлення існуючих загроз та небезпек, забезпечувати досягнення стійких параметрів поступового розвитку.

Діяльність підрозділів ВБ, як і Національної поліції України взагалі, передусім спрямована на виявлення осіб, які замислюють, готують або вчиняють злочинні дії. Своєчасне виявлення таких осіб є обов'язковою умовою успішної діяльності підрозділів ВБ, а функція попередження і запобігання можливих протиправних дій з боку діючих працівників, повинна бути провідною у їх службовій діяльності. Результатом належного виконання відповідними підрозділами ВБ зазначеної функції обов'язково стане якісне покращення кадрового потенціалу системи МВС, що сприятиме закріпленню позитивного іміджу всієї системи.

Сучасна діяльність підрозділів ВБ щодо попередження злочинів є пріоритетною, оскільки пов'язана з забезпеченням законності в системі МВС та Національної поліції України. Подібна діяльність здійснюється з метою встановлення, закріплення і підтримання такого загального стану, за яким належним чином виконуються основні вимоги та принципи законності, надається належна правова оцінка їх порушенням.

Механізм забезпечення законності передбачає попередження можливих правопорушень, їх виявлення та припинення, ліквідацію негативних наслідків, відновлення правомірного стану, а в подальшому обов'язкового притягнення винних до відповідальності.

Аналізуючи сутність поняття „забезпечення внутрішньої безпеки”, слід зазначити, що ця система складається та управляється суб'єктами, складовими частинами, якими є працівники системи МВС. На нашу думку, забезпечення безпеки кожного суб'єкта системи є головним завданням підрозділів ВБ, оскільки без належного захисту самих працівників якісне існування всієї системи неможливе.

Слід зазначити, що право на безпеку кожного громадянина держави та працівника поліції у тому числі має конституційний характер. У статті 3 Конституції України прямо визначається що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх

гарантії визначають зміст і напрями діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Законом України „Про Національну поліцію” передбачено, що працівник поліції перебуває під захистом держави та закону. Працівнику гарантується захист життя, здоров'я, честі, гідності, його майна та членів його сім'ї від злочинних посягань та інших протиправних дій.

У частині 3 статті 12 Закону України „Про оперативно-розшукову діяльність” зазначено, що при наявності даних про загрозу життю, здоров'ю або майну працівника та його близьких родичів у зв'язку із здійсненням ним оперативно-розшукової діяльності (далі ОРД) в інтересах безпеки України, або по розкриттю тяжкого та особливо тяжкого злочину, або викриттю організованої злочинної групи оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки – зміна даних про особу, зміна місця проживання, роботи і навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Виконання зазначених завдань щодо запобігання злочинам, згідно з нормативними актами МВС та Національної поліції України покладено на підрозділи ВБ. Ця функція має стати однією з головних у їх діяльності, оскільки вона має ознаки гуманності та сприяє затвердженню основних принципів забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Деякі автори додають до вказаних функцій ще й виконання певною мірою контррозвідувальних завдань. Слід зазначити, що при виконанні контррозвідувальної функції підрозділи ВБ повинні керуватися обов'язковим принципом захисту корпоративних цінностей системи МВС та застосовувати можливості ОРД лише в межах діючого законодавства України.

Досліджуючи питання запобіжної діяльності ВБ, слід зазначити, що висловлення „якщо система не може захистити сама себе, то вона не здатна захистити суспільство” є сьогодні досить актуальним. Разом з тим виникає закономірне питання: що робити для покращання існуючого становища? Відповідь на це питання досить складна, але життєво необхідна.

Сьогодні, на етапі здійснення реформ, враховуючи динамічні зміни як самої системи МВС так і суспільства взагалі, потребує перегляду роль і місце підрозділів ВБ. Це питання є досить актуальним та потребує дієвих заходів від керівництва даного силового відомства. До того ж, ми вважаємо, що пріоритетною функцією діяльності підрозділів ВБ має бути визначена попереджувальна (профілактична) функція. Основною метою діяльності підрозділів ВБ слід визначити запобігання вчиненню злочинів як діючими працівниками, так і стосовно них.

Як показують результати проведеного нами наукового дослідження, більшість опитаних оперативних працівників системи МВС вважають оперативно-розшукову профілактику основним видом діяльності підрозділів ВБ та віддають перевагу попереджувальним (запобіжним) функціям, а саме вважають, що основними напрямками діяльності зазначених підрозділів повинні бути функції профілактики (46,9% опитаних). Оцінювання результатів роботи, на думку опитаних, повинно здійснюватися за кількістю фактів запобігання злочинам, учинених діючими працівниками (11,1%) та відносно працівників (45%). Отже, ми вважаємо, що дана форма ОРД для підрозділів ВБ має бути основною.

Таким чином, поняття „внутрішня безпека в системі МВС України” можна визначити, як умови за яких відсутні та попереджені будь-які внутрішні та зовнішні погрози (небезпека) у середині системи. Відповідно процес забезпечення внутрішньої безпеки – це діяльність щодо додержання вказаних умов. Сформульовані визначення досить повно характеризують основні функції та завдання підрозділів ВБ, як однієї з складових частин системи МВС та Національної поліції України. При цьому особливість діяльності підрозділів ВБ полягає у здійсненні функцій внутрішнього та зовнішнього спрямування.

До функцій внутрішнього спрямування на нашу думку слід віднести:

1. Виявлення, документування, запобігання фактам учинення протиправних дій з боку діючих працівників (у тому числі із застосуванням заходів ОРД); правопорушень, у тому числі корупційних проявів; фактів учинення злочинів.
2. Профілактичні дії, спрямовані на попередження службових правопорушень (утрати зброї, боєприпасів, спецтехніки, службової документації, розголошення державної таємниці, забезпечення інформаційної безпеки, як складової частини загальної внутрішньої безпеки, та інші), а також цільове відпрацювання і перевірка службової діяльності підрозділів Національної поліції системи МВС України.
3. Дії, спрямовані на контроль та перевірку персоналу МВС щодо співпраці зі злочинним середовищем (контррозвідувальна діяльність).
4. Узгодження зі службою ВБ при призначенні працівників на посаду, присвоєння спеціального звання, заохочення, вступ до ВНЗ системи МВС, інші кадрові переміщення.
5. Участь у перевітках за фактами порушення дисципліни та учинення правопорушень особовим складом Національної поліції.
6. Дії, спрямовані на перевірку інформації, що висвітлюється в засобах масової інформації, звернень громадян, інших правоохоронних та державних органів щодо чинників загроз внутрішній безпеці системи МВС України.
7. Здійснення моніторингу стану внутрішньої безпеки, факторів формування фонових явищ у підрозділах Національної поліції, прогнозування розвитку процесів, пов'язаних з забезпеченням внутрішньої безпеки у системі МВС України.

До функцій зовнішнього спрямування слід віднести:

1. Захист працівників системи МВС та Національної поліції від негативного впливу злочинного середовища (погрози кримінально налаштованих осіб відносно діючих працівників та членів їх родин; утягування працівників у протиправну діяльність).
2. Установлення фактів та обставин налаштування корумпованих зв'язків злочинного середовища з діючими працівниками МВС України.
3. Захист системи МВС та Національної поліції від проникнення на службу кримінально налаштованих осіб.
4. Участь у проведенні сумісних з іншими правоохоронними органами заходів щодо протидії корупції та реалізації державної стратегії протидії злочинності.
5. Участь у попередженні, виявленні та припиненні кримінальних правопорушень і злочинів загальнокримінальної спрямованості, у тому числі злочинів стосовно системи МВС України.
6. Участь у проведенні загальнодержавних на міжнародних заходів за лініями МВС України щодо забезпечення внутрішньої безпеки.

Специфічність видів та напрямків діяльності підрозділів ВБ зобов'язує розглядати їх як структуру з особливим статусом, що посідає окреме місце в системі МВС та Національної поліції України і потребує окремого наукового підходу до організації та нормативного забезпечення їх службової діяльності.

Недоцільність впровадження такого дисциплінарного стягнення як штраф у контексті вдосконалення інституту дисципліни праці

*Омельянчик С.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Бурхливий розвиток ринкових відносин у сфері праці в Україні активізував питання реформування трудового законодавства. Одним із дискусійних питань в цьому аспекті є вдосконалення інституту дисципліни праці. Окремі науковці наполягають на розширенні переліку дисциплінарних стягнень, обговорюють механізм їх застосування, наводять приклади із вітчизняного та зарубіжного досвіду, вказуючи на позитивні факти від збільшення кількості дисциплінарних стягнень. Особливої актуальності це питання набуває в

світлі розробки проекту Трудового кодексу України та реформування трудового законодавства України до європейських стандартів.

Одним із найбільш гострих є питання щодо введення в трудове законодавство штрафу, як заходу негативного реагування з боку роботодавця за порушення трудової дисципліни. Ця проблема актуалізувалася у працях таких вчених як: О.М. Лук'янчиков, Н.В. Мельницька, Н.О. Мельничук, М.О. Міщук, Д.О. Новіков, О.Т. Панасюк, П.В. Петров, В.І. Щербина та інших. Слід зазначити, що єдиної точки зору до місця штрафу у переліку дисциплінарних стягнень серед вказаних науковців не вироблено, навпаки, існують суттєві протиріччя з цього питання.

У діючому законодавстві позиція щодо штрафу як дисциплінарного стягнення однозначна. Відповідно до ст. 147 Кодексу законів про працю України за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: 1) догана; 2) звільнення. Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення [1]. Саме останнє положення було неправильно тлумачено деякими роботодавцями. Одразу ж слід зазначити – застосування вказаної норми можливе тільки до окремих категорій працівників (прокурори, судді, працівники органів внутрішніх справ, працівники залізничного транспорту тощо); праця таких працівників регулюється, в першу чергу, спеціальними законами, на підставі яких формуються дисциплінарні статuti, положення про дисципліну тощо. Включення ж до правил внутрішнього трудового розпорядку, колективних договорів тощо інших стягнень, що не передбачені спеціальним законом є незаконним, оскільки, відповідно до п. 22 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [2]. Отже, роботодавець не має права з власної ініціативи розширювати перелік діючих дисциплінарних стягнень, запроваджувати нові або додаткові стягнення крім тих, що прямо передбачені законом.

Ст. 407 проекту Трудового кодексу України також не містить такого дисциплінарного стягнення як штраф для працівника. Однак, ст. 414 містить відповідальність роботодавця у вигляді штрафу за порушення трудового законодавства у наступних випадках:

- фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудових відносин, оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, встановлений на підприємстві, та виплата заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати внесків та податків – у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєне порушення;
- порушення встановлених термінів виплати заробітної плати працівникам, інших виплат, передбачених законодавством про працю, більш ніж за один місяць, виплата їх не в повному обсязі – у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення;
- недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці – у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення за кожного виявленого працівника, відносно якого скоєно порушення;
- порушення інших вимог трудового законодавства, крім передбачених абзацами другим – четвертим частини першої цієї статті – у розмірі мінімальної заробітної плати [3].

Таким чином ні чинне, а ні проектне трудове законодавство не передбачає застосування штрафів у відношенні до працівника, але дозволяє їх використання відносно роботодавця.

У науковій літературі позиція відносно штрафу як дисциплінарного стягнення досить суперечлива. Так, Н.О. Мельничук у своїй роботі зазначає, що закріплення штрафу як заходу дисциплінарного стягнення в чинному законодавстві є вкрай необхідним, оскільки в сучасних умовах переходу до ринкової економіки існуючі в трудовому законодавстві такі

дисциплінарні стягнення як догана та звільнення не відповідають потребам сьогодення [4, 179]. М.О. Міщук пише наступне: роботодавець повинен володіти широким спектром засобів дисциплінарного впливу, щоб диференційовано підходити до кожного конкретного випадку порушення трудової дисципліни [5, 27]. В цьому контексті М.О. Міщук пропонує вдосконалити наявну систему дисциплінарних стягнень письмовим зауваженням та штрафом. Однак, слід мати на увазі, що дисципліна праці на підприємстві забезпечується методами переконання, виховання, а також заохоченням за сумлінну працю і саме останні мають відігравати помітну роль у трудових правовідносинах з переходом до ринкової економіки. Тут варто погодитись із думкою О.М. Лук'янчикова, який вважає, що наявність широкого кола методів позитивного стимулювання і лише двох дисциплінарних стягнень можна тлумачити наступним чином: а) законодавець вважає, що методи позитивного стимулювання є більш ефективними та відповідають сучасному розвитку суспільства; б) заходи дисциплінарного або громадського впливу можуть застосовуватись лише у тих випадках, якщо інші методи не сприяли належному виконанню працівником своїх трудових обов'язків [6, 142].

На користь противників штрафу як дисциплінарного стягнення (О.М. Лук'янчиков, Н.В. Мельницька, Д.О. Новіков) також можна навести наступні аргументи: 1) головною функцією трудового права є соціальна і тільки в цьому напрямку можна вдосконалювати діючу систему дисциплінарних стягнень, де пріоритет буде у захисті інтересів найманого працівника як економічно слабшої сторони трудових правовідносин порівняно із інтересами роботодавця [7, 10]; 2) закон України «Про оплату праці» спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функцій заробітної плати. В теперішній час існуючий рівень заробітної плати в країні є м'яко кажучи мінімальним, введення штрафу в таких умовах є недоцільним і антисоціальним.

Підсумовуючи все викладене вище можна зробити висновок, що позиція законодавця відносно штрафу як дисциплінарного стягнення є однозначною: ні чинне, а ні проектне трудове законодавство не передбачає застосування штрафів у відношенні до працівника, але дозволяє їх використання відносно роботодавця. Єдиної точки зору до штрафу серед наукового товариства не вироблено, однак варто приєднатись до наукової громади, яка заперечує штраф як дисциплінарне стягнення. На нашу думку, ефективне регулювання трудової дисципліни має ґрунтуватись перш за все на методах позитивного, а не негативного, стимулювання. Вважаємо, що саме така ідея має бути закладена в основу нормативно-правових актів, які будуть регулювати дисципліну праці в Україні.

Література

1. Кодекс Законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради України. 1971. № 50. Ст. 375.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Проект Трудового кодексу України від 27.12.2014 р. URL : <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category>.
4. Мельничук Н.О. Пропозиції щодо правового врегулювання застосування штрафів до працівників. Часопис Київського університету права : український науково-теоретичний часопис. 2012. № 4. С. 179–182.
5. Міщук М.О. Проблеми накладення дисциплінарних стягнень. Адвокат. 2013. № 4. С. 26–28.
6. Лук'янчиков О.М. Про недоцільність розширення переліку дисциплінарних стягнень. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. № 3. Т. 1. С. 141–144.
7. Венедиктов В.С. Трудовое право Украины : учеб. пособие. Х. : Консум, 2006. 304 с.

Деякі аспекти регулювання конфлікту інтересів в Україні

*Пелех І.В., к.ю.н., ст. викладач
Запорізький національний університет*

Корупція останнім часом стала болючою проблемою сучасної України. Вона існує у всіх сферах суспільного життя, вона стала певною нормою для деяких галузей, таких як: медицина, дозвільна система і т.д. Проте, є і інші явища, які і не є корупцією у класичному розумінні, але здатні до неї привести. Йдеться мова про конфлікт інтересів.

Конфлікт інтересів – це ситуація, за якої приватні інтереси державної особи можуть вплинути на виконання чи не виконання її посадових функцій. У якості синоніму до цього терміну у Європейському Союзі використовують «конфлікт ролей», тому що кожна особа має велику кількість соціальних ролей – член сім'ї, близький друг, працівник, член політичної партії та церкви. Часто конфлікту інтересів не приділяють достатньо уваги, зважаючи на те, що в цій ситуації часто не йдеться мова про отримання неправомірної вигоди. І хоча конфлікт інтересів не є корупцією, він виступає певним каталізатором для неї.

Українське антикорупційне законодавство до 2011 року не містило поняття «конфлікт інтересів». Вже у 2011 році новий Закон України «Про засади запобігання та протидію корупції» вводить у використання такий термін і визначає його як «суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень». А вже у 2014 році з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» в законодавстві виділили потенційний та реальний конфлікт інтересів, зважаючи на досвід правозастосування попередніх років.

І хоча Закон України «Про запобігання корупції» застосовується майже 4 роки, до сих пір виникають певні питання, пов'язані з окремими аспектами.

По-перше, приватний інтерес. Згаданий Закон надає загальне визначення, використовуючи при цьому найбільш поширені форми соціальних зв'язків (членство або діяльність в громадських, політичних чи релігійних організаціях). При цьому, варто розуміти, що при виконанні своїх посадових обов'язків службовець повинен брати до уваги не лише ті відносини, які закріплені юридично, а й соціальні (приватні), які здатні впливати на прийняття рішень. Але не кожні соціальні відносини слід розглядати як такі, що будуть прямо впливати на неупередженість. Наприклад, сусідські відносини. Службовець, живучи у багатоквартирному будинку, може і не знати всіх осіб, які проживають поруч. Інший службовець, проживши у будинку багато років, може знаходитися у дружніх відносинах з усіма, і тому, при зверненні сусідів, виникає ризик переваги приватного інтересу, який впливає із добросусідства саме для цього конкретного державного службовця чи посадової особи.

Звісно, Закон не встановлює заборон чи обмежень для службовця можливість мати приватний інтерес (приватне життя), як таке. Радше йдеться про дотримання правил етичної поведінки службовця та відповідну оцінку приватних інтересів через призму можливого їх негативного впливу на об'єктивність прийняття рішень чи діянь службовця при реалізації своїх службових чи представницьких повноважень [1].

По-друге, одним із способів врегулювання конфлікту інтересів виступає можливість усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів [2]. Цей спосіб використовується за наявності певних умов: коли має місце або реальний, або потенційний конфлікт інтересів; коли конфлікт інтересів має тимчасовий характер; за рішенням керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації або відповідного структурного підрозділу, в якому працює особа; за умови можливості залучення до прийняття такого рішення або вчинення відповідних дій іншим працівником відповідного органу, підприємства, установи, організації. Останній пункт викликає певні питання, тому що особа, на яку покладається виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті, по – перше, залишає осторонь свої безпосередні обов'язки на невизначений строк

(навіть якщо це разове завдання, його виконання може зайняти тривалий термін), по-друге, чи надається потім цій особі додаткова оплата, певні додаткові дні до відпустки чи ін.

По-третє, особа, при підозрі про наявність/відсутність в неї конфлікту інтересів повинна брати до уваги не лише обов'язки, що прямо передбачені профільним законом або її трудовим договором, а й дорученнями та розпорядженнями (особа тимчасово, на період хвороби свого керівника, виконує його обов'язки). Саме такі тимчасові додаткові права і обов'язки можуть стати причиною виникнення конфлікту інтересів. Наприклад, заступник начальника Бердянської філії ДП «Адміністрація морських портів України» Олександр Литкін, який тимчасово виконував обов'язки начальника Бердянської філії ДП «Адміністрація морських портів України», зняв з самого себе догану, чим порушив норми антикорупційного законодавства [3].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що певні аспекти національного антикорупційного законодавства потребують більш детального регламентування та роз'яснення для однакового правозастосування.

Література

1. Методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів : Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції № 838 від 29.09.2017 року. URL : <https://nazk.gov.ua>.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
3. Кого (не)карали за конфлікт інтересів у 2017 році. URL : <http://zp.nashigroshi.org>.

Декларування майнового стану осіб, які належать до кадрового складу розвідувальних органів України або займають посади, перебування на яких становить державну таємницю: проблеми практичної реалізації

*Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Корупція є одним із чинників, що створюють реальну загрозу національній безпеці і демократичному розвитку держави, вона негативно впливає на всі сторони громадського життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сфери, суспільну свідомість, міжнародні відносини. Забезпечення відкритості та прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави є ефективним сучасним інструментом запобігання та подолання корупції. Зазначене обумовило оновлення організаційно-правового механізму контролю у сфері публічної служби, запровадження нового порядку декларування особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування свого майнового стану, доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру (на що справедливо звертають увагу сучасні вітчизняні дослідники сфери публічно-службових відносин О. Андрійко, Ю. Битяк, В. Гарашук, Т. Коломєць, В. Колпаков, С. Клімова, Д. Лук'янець, А. Селіванов, Д. Стародуб та ін.).

Закон України від 14.10.2014 р. № 1700 «Про запобігання корупції» не визначає загального поняття «фінансовий контроль», проте передбачає, що він реалізується при декларуванні доходів, моніторингу способу життя, повідомленні про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента, повідомленні про суттєву зміну у майновому стані суб'єкта декларування [1]. На суб'єктів, які належать до кадрового складу розвідувальних органів (або претендують на зайняття таких посад), а також декларантів, що займають посади, перебування на яких становить державну таємницю (або претендують на зайняття таких посад), відповідно до ст. 52-1 Закону України «Про запобігання корупції», що з'явилась у Законі внаслідок прийняття Закону України від 14.07.2015 р. № 597-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прозорості у сфері відносин власності з метою запобігання корупції» [2], розповсюджується спеціальний

порядок здійснення заходів фінансового контролю, що і актуалізує дослідження практичної реалізації антикорупційного декларування фінансових активів осіб, які належать до кадрового складу розвідувальних органів України або займають посади, перебування на яких становить державну таємницю, зокрема, у військових формуваннях та державних органах, що здійснюють оперативно-розшукову, контррозвідувальну, розвідувальну діяльність.

Дослідження специфіки антикорупційного декларування є неможливим без з'ясування сутності і змісту поняття «декларація» (лат. *declaratio* – заява, оголошення) – відкрите повідомлення юридичної або фізичної особи відповідним державним органам про всі товари, власність чи доходи, які перебувають у розпорядженні цієї особи. Декларація використовується державою для стягнення різних податкових платежів [3, с. 305]. Слід підкреслити, що поняття «декларація» використовується як для позначення документа «Декларація», так і вчинення дій: декларування намірів, декларування принципів, декларування доходів.

За загальносвітовою практикою антикорупційне декларування доходів працівників публічних органів, в тому числі і таких, що займають посади, перебування на яких становить державну таємницю, регулюється базовим законом про запобігання та боротьбу з корупцією (Азербайджан, Казахстан, Росія, Україна та ін.) або спеціальним законом про декларування (Білорусь, Молдова, Киргизія тощо), при чому в Україні спеціальний порядок подання декларацій, реалізується лише в тих випадках, коли декларант відповідає хоча б одній умові: належить до кадрового складу розвідувальних органів України або займає посаду, перебування на якій становить державну таємницю.

Закон України «Про розвідувальні органи України» від 22.03.2001 р. № 2331-III визначає, що розвідувальні органи України – спеціально уповноважені законом органи на здійснення розвідувальної діяльності. Ст. 6 зазначеного Закону встановлений перелік розвідувальних органів України, до яких відносяться:

- 1) Служба зовнішньої розвідки України;
- 2) розвідувальний орган Міністерства оборони України;
- 3) розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону [4].

До кадрового складу розвідувальних органів України належать військовослужбовці і службовці, які за посадами, що вони займають у цих органах, підпорядкованих їм навчальних закладах та науково-дослідних установах, виконують функціональні обов'язки, безпосередньо пов'язані з розвідувальною діяльністю – діяльністю, яка здійснюється спеціальними засобами і методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України зовнішнім загрозам національній безпеці України. Перелік посад співробітників кадрового складу розвідувального органу визначається Положенням про відповідний розвідувальний орган (Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби зовнішньої розвідки України, затв. Указом Президента України від 17.07.2006р. № 619/2006, Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України, затв. Указом Президента України від 29.12.2009 р. №1115 та ін.). Згідно із Законом «Про розвідувальні органи України» співробітники кадрового складу розвідувальних органів України під час виконання ними службових обов'язків перебувають під спеціальним захистом держави. Ніхто, крім органів державної влади та посадових осіб, які визначені Законом «Про розвідувальні органи України» (Президента України, у т.ч. через керовану ним РНБО, Рахункову палату, Генерального прокурора та ін.) не має права втручатися в їх службову діяльність (ч. 1 ст. 18, ст. 24-27 Закону «Про розвідувальні органи України»).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» від 21.04.1994 р. № 3855-XII [5] державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які

визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Віднесення інформації до державної таємниці – процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього. Спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України.

У відповідності до ст. 1 Закону України від 06.12.1991 р. № 1932 «Про оборону країни» [6] військове формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій. До військових формувань належать: Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші.

У відповідності до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. № 2135-XII оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами:

1. Національної поліції – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції;
2. Державного бюро розслідувань – внутрішньої безпеки, забезпечення особистої безпеки;
3. Служби безпеки України – контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;
4. Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;
5. Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки), оперативно-розшуковими підрозділами відповідно спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними;
6. Управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;
7. Органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою;
8. Органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України;
9. Розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки;
10. Національного антикорупційного бюро України – детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю [7].

Відповідно до ст. 5 Закону України від 26.12.2002р. № 374 «Про контррозвідувальну діяльність» спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності є Служба безпеки України. Окремі контррозвідувальні

заходи виключно в інтересах забезпечення охорони державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, а також забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків можуть проводити розвідувальні органи України, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України, яким законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про розвідувальні органи України» надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність.

Інформація про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність або розвідувальну чи контррозвідувальну діяльність може бути віднесена до державної таємниці (п. 4 ст.8 закону України «Про державну таємницю»). Віднесення інформації до державної таємниці здійснюється мотивованим рішенням державного експерта з питань таємниць за його власною ініціативою, за зверненням керівників відповідних державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій чи громадян. Державний експерт з питань таємниць відносить інформацію до державної таємниці з питань, прийняття рішень з яких належить до його компетенції згідно з посадою. У разі, якщо прийняття рішення про віднесення інформації до державної таємниці належить до компетенції кількох державних експертів з питань таємниць, воно за ініціативою державних експертів або за пропозицією Служби безпеки України приймається колегіально та ухвалюється простою більшістю голосів. При цьому кожен експерт має право викласти свою думку. Інформація вважається державною таємницею з часу опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, до якого включена ця інформація, чи зміни до нього у порядку, встановленому Законом «Про державну таємницю».

Отже, обмеження доступу до інформації декларантів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність здійснюється відповідно до Закону виключно в інтересах національної безпеки та лише за умови, що перебування на посадах є державною таємницею. Таким чином, обмеження публічного розкриття декларацій суб'єктів, які належать до кадрового складу розвідувальних органів України та/або займають посади, перебування на яких становить державну таємницю, має на меті забезпечення національної безпеки. Станом на квітень 2018 р. порядку, який би визначав особливості фінансового контролю щодо окресленої категорії осіб, НАЗК не затверджено. Отже, наразі склалася ситуація, за якої суб'єкти декларування, про яких йдеться у ст. 52-1 Закону, не мають належних правових підстав для виконання свого обов'язку щодо декларування відомостей про свої доходи та видатки, як того вимагає Закон. Враховуючи цю юридичну прогалину, такі суб'єкти декларування до набрання чинності затвердженого НАЗК відповідного порядку фінансового контролю не можуть бути притягнуті до відповідальності (адміністративної та кримінальної) за відповідні правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені, зокрема, ст. 172-6 КАП і ст. 366-1 КК.

Література

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення : 03.08.2018. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення : 24.04.2018).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прозорості у сфері відносин власності з метою запобігання корупції : Закон України від 14.07.2015 р. № 597-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/597-19> (дата звернення : 24.04.2018).
3. Економічна енциклопедія : у трьох томах / ред. кол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
4. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22.03.2001 р. № 2331-III. Дата оновлення : 28.07.2016. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2331-14> (дата звернення : 24.04.2018).

5. Про державну таємницю : Закон України від 21.04.1994 р. № 3855-XII Дата оновлення : 05.01.2017. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/3855-12> (дата звернення : 24.04.2018).
6. Про оборону країни : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932. Дата оновлення : 28.07.2016. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення : 24.04.2018).
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення : 12.04.2017. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення : 24.04.2018).

Про доцільність доповнення Кримінального кодексу України ст. 126¹ «Домашнє насильство»

*Плутницька К.М., к.ю.н., ст. викладач
Запорізький національний університет*

Проблема існування домашнього насильства є доволі актуальною для українського суспільства. З 2013 року Генеральною прокуратурою України в Єдиних звітах про кримінальні правопорушення відображується кількість облікованих кримінальних правопорушень пов'язаних з насильством у сім'ї. Так, у 2013 році обліковано 2247 таких кримінальних правопорушень, що становить 0,4% від усіх облікованих кримінальних правопорушень, у 2014 році – 918 (0,2%), у 2015 – 998 (0,2%), у 2016 – 1292 (0,2%), у 2017 – 1341 (0,2%) [1]. Безперечно, що наведені статистичні дані не відображують дійсний стан речей, адже домашнє насильство, за твердженнями дослідників, характеризується високим рівнем латентності [2, с. 43]. Тим не менше можна зазначити позитивну тенденцію щодо того, що майже за 92% цих кримінальних правопорушень, провадження направлені до суду з обвинувальним актом.

Верховною Радою України 06.12.2017 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII, який 11.01.2019 року набере чинності. Зазначеним нормативно-правовим актом передбачається доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК України) статтею 126¹ такого змісту:

«Стаття 126¹. Домашнє насильство

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років" [3].

Ми в жодному разі не піддаємо сумніву необхідність запобігання такому ганебному явищу як домашнє насильство, у тому числі протидії йому кримінально-правовими засобами. Однак доцільність та власне редакції пропонованої статті викликає деякі сумніви.

Так, зазначена стаття виокремлює такі види насильства, як: фізичне, психологічне та економічне. Обов'язковими ознаками цих видів насильства повинні бути умисність, систематичність та мати своїми наслідками фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрату працездатності, емоційну залежність або погіршення якості життя потерпілої особи.

По-перше, розглянемо поняття фізичного насильства. У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (п. 17 ст. 1) під фізичним насильством розуміється форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання,

щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру [4]. Зазначимо, що Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Конвенція) прямо не вимагає закріплення в кримінальному законодавстві сторін спеціальної норми щодо домашнього насильства. Натомість у Конвенції йдеться про вжиття сторонами необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає у вчиненні актів фізичного насильства проти іншої особи було криміналізовано [5]. Фактично за всі перелічені діяння КК України вже передбачена кримінальна відповідальність у ст. 115 «Умисне вбивство», ст. 121. «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження», ст. 126 «Побої і мордування», ст. 127 «Катування», ст. 135 «Залишення в небезпеці», ст. 136 «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані». Крім того, ч. 1 ст. 67 КК України було доповнено п. 6¹ «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». Усе це дає змогу кваліфікувати випадки домашнього фізичного насильства за відповідними статтями КК України за обтяжуючих обставин передбачених у п.1 (який цілком буде відображати таку ознаку як системність) та п.6¹ ч.1 ст. 67 КК України.

Так, наприклад, в Бельгії Кримінальний кодекс не містить статтю, яка б передбачала кримінальну відповідальність за домашнє насильство. Однак, якщо фізичне насильство вчинено теперішнім чи колишнім членом подружжя чи партнером, воно розглядається як тяжкий злочин і карається суворішими санкціями [2, с. 34].

Щодо психологічного насильства, то Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (п. 14 ст. 1) визначає його як форму домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [5]. Конвенція дійсно вимагає від сторін встановлення саме кримінальної відповідальності за психологічне насильство, яке призводить до *тяжкого порушення психічної цілісності шляхом примушування або погроз (виділено автором)*. Можливо, більш доцільним було б доповнити КК України статтею, яка б передбачала відповідальність за психологічне насильство, власне з визначенням цього терміну саме для потреб кримінального законодавства. Так, наприклад, Кримінальний кодекс Франції у 2010 було доповнено статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинення психологічного насильства. Цей злочин карається жорсткими санкціями, що варіюють від трьох років позбавлення волі до 75 000 євро штрафу [6, с. 29-30].

Поки що законодавчі конструкції на кшталт «психологічні страждання, ... емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи» виглядають доволі «розмитими» і є вельми оцінними поняттями для застосування кримінально-правових санкцій.

Доволі неоднозначним є і трактування економічного насильства. Сама Конвенція лише перелічує економічне насильство як одну з форм домашнього насильства, водночас не зазначається обов'язковість його криміналізації. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (п.4 ч.1) визначає економічне насильство, як форму домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Сьогодні дійсно економічні, грошові важелі є одними з

найпотужніших засобів впливу на іншу особу і дійсно передбачення кримінальної відповідальності за економічне насильство було б прогресивним кроком, але, на нашу думку, не в тій формі у якій вона пропонується. Вважаємо, що, якщо виходити з наведеного визначення економічного насильства, об'єктом таких діянь будуть воля, честь, гідність особи, а також трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина. Тому, можливо, доречніше було б або доповнити КК України новими окремими складами злочинів або доповнити наявні статті КК України кваліфікуючими ознаками (наприклад, ст. 166).

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо недоцільним доповнення КК України ст. 126¹, принаймні у тій редакції, у якій вона пропонується сьогодні. Зазначена кримінально-правова норми має достатньо недоліків і створить багато труднощів у правозастосовній діяльності.

Література

1. Єдині звіти Генеральної прокуратури про кримінальні правопорушення за 2013-2017 рр. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення : 02.05.2018).
2. Мірошніченко О.В., Михайліна Т.В. Насильство в сім'ї : соціально-правова сутність та засоби протидії. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету*. Вінниця, 2016. Вип. 8. Т. 2. С. 42-47.
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України Верховною від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення : 30.04.2018).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення : 02.05.2018).
5. Конвенція Ради Європи о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. URL : <https://rm.coe.int/168046253f> (дата звернення : 02.05.2018).
6. Гіларі Фішер. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : довідник для членів парламенту. Страсбург : Секретаріат Комітету з рівних прав і недопущення дискримінації; Парламентська асамблея Ради Європи, 2013. 108 с.

Ризик як суб'єктивна умова цивільно-правової відповідальності перевізника за договором перевезення пасажирів

*Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Цивільно-правове регулювання перевезень пасажирів є окремою, специфічною сферою цивільного права. Недарма в спеціальній науковій літературі доволі часто йдеться про існування так званого транспортного права, яке має комплексно регулювати дану сферу буття людини.

Наразі, якщо говорити саме про способи забезпечення прав пасажирів на безпеку та якісне обслуговування, слід говорити і про право цивільне, і про його особливий сегмент, – право споживче, яке має спеціальний по відношенню до нього статус і має на меті створити умови цивілізованого ринку споживчих послуг (не виключенням з чого є і сфера перевезень пасажирів).

Звичайно, подекуди про ту особливість, яка властива цій сфері правового регулювання суспільних відносин, і яка склалася внаслідок прагнення законодавця усіляко захистити права пасажирів (а точніше сказати, убезпечити його від можливих порушень) як так званої «слабкої» сторони договору перевезення, – і яка віднайшла свій прояв у надмірному регулюванні цих правовідносин засобами імперативного впливу.

Ми неодноразово вже зазначали, що сам ЦК України у сфері перевезень містить бланкетні норми (норми, що мають відсильний характер, – а відтак не мають безпосереднього нормативно-регулювального навантаження). Основний зміст норм закріплюється, здебільшого, в підзаконних нормативно-правових актах. Це дозволяє інколи аргументувати використаний інструментальний підхід не як забезпечення прав пасажирів, забезпечення реалізації такого принципу цивільного права як принцип рівності у здійсненні та реалізації сторонами належних їм цивільних прав як учасників цивільних правовідносин, а як притаманний адміністративному праву метод правового регулювання суспільних правовідносин, – йдеться про імперативний метод.

Звісно, що, насправді, таке бачення та підхід є хибними. Не слід сприймати цивільне законодавство і його норми як загрозу «опублічення» цивільного права. Варто розуміти, що держава шляхом приймання подібних актів цивільного законодавства лише впливає на цивільні за своєю природою правовідносини, намагаючись надати цим правовідносинам цивілізованої форми (яка б відповідала загальним засадам цивільного права).

Втім, звісно, відкритим залишається питання умов притягнення окремих суб'єктів цивільних правовідносин до цивільно-правової відповідальності, яка наразі є чи не єдиним інструментом спонукання сторін до належного виконання договірних зобов'язань.

В окремих випадках ці умови мають свої особливості. Звичайно, ми не беремо зараз до уваги загальні підстави та умови договірної та позадоговірної відповідальності. Вони в достатній мірі освітлені в працях провідних учених-цивілістів. У сфері перевезень пасажирів же є свої особливості, які заслуговують на увагу, з однієї сторони, а з іншої, – дозволяють більш чітко усвідомити загальну структуру, зміст та особливості цивільно-правової відповідальності.

В літературі часто використовують категорії підстав, умов, передумов цивільно-правової відповідальності, але їх значення та змістовне насичення у ряді випадків не є ідентичним.

Не вдаючись до аналізу цих дискусій, зазначимо, що особисто нам імпонує підхід, запропонований Є.О. Харитоновим, що єдиною підставою відповідальності є наявність складу правопорушення (при тому ми розуміємо, що передумовами є наявність відповідної правової норми та юридичного факту, – самого діяння у формі правопорушення) [1, с. 475].

Згідно такого підходу до складу правопорушення відносять чотири умови цивільно-правової відповідальності: шкоду, протиправні дії, причинний зв'язок, провина правопорушника [1, с. 476].

Але це загальний підхід. У сфері ж перевезень пасажирів є відступи від цього правила.

Йдеться про можливість застосування конструкції «безвинної» відповідальності перевізника за шкоду, завдану життю чи здоров'ю пасажирів. Та чи відповідає такий підхід дійсності?

Спробуємо з'ясувати. Свого часу Хаскіна Т.С. висловила позицію, що якщо закон потребує від власника джерела підвищеної небезпеки особливої уважності і обережності, а при порушенні цього обов'язку покладає на нього відповідальність, то така відповідальність ґрунтується на принципі вини [2, с. 12].

Попри те, що такий підхід був підданий критиці, він загалом був реалізований в ч.5. ст.1187 ЦК України, згідно якої особа, яка здійснює діяльність яка є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо не доведе, що шкоду було завдано внаслідок дії обставин нездоланної сили або умислу потерпілої особи. Іншими словами, презумпція вини існує, але особа має можливість довести, що шкоду завдано не з її вини, а відтак, не може бути притягнута до цивільно-правової відповідальності.

В окремих випадках, наприклад, у випадку завдання шкоди особі, яка перебувала на борту повітряного судна (крім випадку умислу самого пасажирів), перевізник, дійсно, несе відповідальність у вигляді обов'язку сплати компенсацій. Як бачимо, тут не йдеться ні про

протиправність діяння перевізника, ні про його вину. Але така конструкція прописана у відповідних правилах перевезень пасажирів повітряним транспортом.

Залишається відкритим інше питання, – як бути, якщо шкоди завдано пасажирові при нормальних умовах експлуатації транспорту (за умови відсутності вини перевізника)?

Ряд вчених спробували застосувати для таких ситуацій формулу «ризик». Під ризиком, здебільшого, розумілося наявність вірогідності особи бути притягнутою до цивільно-правової відповідальності при наявності шкоди і відсутності вини (підхід Хаскіної Т.С.).

В.А. Ойгензихт був переконаний, що у подібних випадках «ризик» має розумітися і бути суб'єктивною умовою цивільно-правової відповідальності, оскільки ризик являє собою детермінований вибір поведінки в ситуації, яка не виключає досягнення небажаного результату, регулювання поведінки в необхідному напрямі, свідоме допущення цього переважно випадкового результату й покладання пов'язаних із ним негативних наслідків [3, с. 143]. На думку Братуся С.М., особа свідомо обирає той варіант поведінки, за небажані наслідки якої він несе відповідальність, хоч її вини немає [4, с. 181-182].

Проте, слід усвідомлювати багатоаспектність категорії «ризик». Приміром, Є.О. Харитонов зазначав на існування як суб'єктивного так і об'єктивного ризику. В той же час, більшістю авторів усвідомлюється лише ризик у його об'єктивному розумінні [5, с. 107].

Література

1. Цивільне право України : в 2 т. / за ред. д-ра юрид наук, проф. Є.О. Харитонова, канд. юрид. наук Н.Ю. Голубєвої. Харків : ТОВ «Одіссей», 2010. Т. 1 832 с.
2. Хаскіна Т.С. Основные начала ответственности за внедоговорный вред по советскому гражданскому праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Ленинград. 1949. 16 с.
3. Ойгензихт В.А. Воля и волеизъявление (очерки теории, философии и психологии права). Душанбе : Дониш, 1983. 250 с.
4. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. Москва : Юрид лит., 1976. 216 с.
5. Шемшур О. Поняття та правова природа ризику в приватному праві України. Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Юридичні науки. 2012. № 94. С. 105-108.

Гене́за кримінального процесу в князівську добу

Середа А.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

Захищеність як обвинуваченого, так і потерпілого є відображенням демократичності й гуманності кримінально-процесуального законодавства у тій чи іншій державі. Важливим є вивчення історичних форм суду з точки зору їх участі в кримінальному судочинстві, змісту та практики застосування процесуальних законів, виникнення кримінального процесу як особливого типу судочинства і найважливішого елемента кримінальної політики держави. В даному контексті цікава еволюція системи правосуддя в князівську добу.

Судовий процес у Давньоруській державі мав назву «тяжі». Судове засідання відбувалося публічно, проводилося усно. Сторонами виступали як юридичні (церква, громада), так і фізичні особи. На цьому етапі справа розпочиналася тільки за скаргою потерпілого, його сім'ї або роду. Процесуальні сторони називалися «сутяжниками» і користувалися рівними правами.

Складовими елементами судового процесу, безсумнівно, є принципи. Так, першим, основним принципом вважалася презумпція винності. Якщо існували сумніви в злочинності чи протиправності того чи іншого діяння, то тягар доказування своєї невинності покладалася на обвинувачену сторону. Позивач міг лише зародити підозру в тому, що обвинувачений є злочинцем, і йому, навіть, не обов'язково повністю довести провину людини. Якщо у

підозрюваного не знайдеться доказів своєї непричетності до злочину, то він буде вважатися винним і понесе покарання. Таким чином, презумпція винності в давньоруському праві вказувала, що особа, яка обвинувачена у протиправному діянні, вважається «лиходієм», поки не доведе зворотнє.

Другим найважливішим принципом був принцип змагальності. Він був властивий в більшій мірі для цивільних, ніж для кримінальних процесуальних правовідносин. Отже, правом голосу були наділені обидві сторони, вони змагались між собою у словесній баталії за формулою «слово проти слова», вмінні обґрунтувати свою точку зору, підтверджуючи свої заяви і жодна з сторін не мала істотних переваг на відстоювання своєї думки.

Третім принципом судочинства слід вважати обов'язковість виконання рішення, прийнятого судом. В разі невдоволення прийнятим рішенням обох сторін призначалася інша процедура – поєдинок. «Руська правда» не містила ніяких указівок про повторний розгляд справи, однак можна припустити, що невдоволена сторона зверталася зі скаргою до князя.

Четвертим важливим принципом є принцип пропорційності злочину і покарання. Договір 911 р. прямо встановлював: «да елико яве боудуть показании явлейными да имеют верное» [1].

Вищою судовою інстанцією в Стародавній Русі був великий князь київський, який вирішував будь-які справи, котрі вважав потрібними. У будь-якому випадку він самостійно, будучи суддею, приймав рішення щодо винності та невинності підсудного. Як зафіксовано в «Повісті минулих літ», князь Володимир, міг карати розбійників як стратою, так і замінювати її грошовим штрафом [2]. Тобто, князь мав великі повноваження, а саме брати участь в судовому засіданні, приймати рішення по цивільних справах, оголошувати вирок по кримінальних, помилувати злочинця. Судовий розгляд, за наявними даними, складався з кількох частин.

Судові дебати полягали в почергових виступах сторін, в яких вони мали довести обґрунтованість своїх вимог або необґрунтованість претензій опонента. Князь уважно вислуховував їхні аргументи та приймав рішення, яке вважалося обов'язковим для виконання. Щодо потерпілого, то він самостійно домовлявся зі своїм супротивником з приводу передання спору до суду. Звинувачення мало бути персональним, тобто направленим проти відомої особи. Якщо обвинувачений не з'являвся до суду – це призводило до заочного вироку або підсудного доставляли силою. А, якщо відповідач був невідомий, його відшукував позивач.

«Руська Правда» передбачала детальну процедуру такого розшуку, а саме за допомогою «закличу», «своду» та «гоніння сліду». У випадку крадіжки зброї чи одягу, викрадення або зникнення челядина, слід було оголосити про пропажу на торзі. Це називалося закличем. «Заклич» – це один із можливих способів розшукування злодія чи особи, яка незаконно привласнила чужу річ та мала конкретно визначені індивідуальні ознаки (ст. 32, 34) [3]. Якщо протягом трьох днів після оголошення річ знаходили у будь кого, то він ставав відповідачем. На нього покладали обов'язок повернути річ її власникові і сплатити штраф за правопорушення.

Другим способом розшуку відповідача був «свод». Він являв собою процедуру розшукування особи, яка незаконно привласнила чужу річ. «Свод» розпочинали, коли: пропажа була виявлена як минули три дні після «закличу» або майно виявили в чужому місті чи громаді, а особа, в якій була виявлена річ, заперечувала звинувачення. Тоді власник речі не міг забрати її відразу, оскільки не було доведене право його власності на неї. Він мав запропонувати підозрюваному «пойди на свод, где есть взял», тобто звернутися до тієї особи, в якій той цю річ придбав (ст. 35). Тепер уже ця особа ставала відповідачем і, у свою чергу, теж могла вказати на людину, в якій він придбав украдену річ, – так «свод» тягнувся, поки не зупинявся на черговому відповідачі, який не зміг пояснити, як ця річ до нього потрапила, його вважали злодієм з усіма наслідками, що випливали з цього [3]. В кінцевому варіанті, якщо ж володілець не доводив добросовісність набуття речі, то вона вилучалася на користь

потерпілого, а невдалий покупець зазнавав збитків, заплативши свої гроші, але зберігав право позову у випадку, якщо розшукає особу, котра продала йому річ.

Третя стадія – «гоніння сліду» полягала у гонитві за злодієм по залишених ним слідах. Якщо сліди губилися, власник припиняв розшук. У противному випадку, до кого слід заводив, той уважався злочинцем, якщо «не відвів слід». Крім того, якщо ж вони вели до верви, то її жителі повинні були відвести від себе підозру в крадіжці і взяти участь у розшуку злочинця або відповідати за злочин. В останньому випадку верв несла колективну відповідальність за вчинену крадіжку та платила штраф розкладкою. В «Руській правді» зазначалося, що «община не платить за знайдені труп або кістки, якщо не знають убитого і про те, що трапилося, ніхто не чув» [3].

У разі неясності справи відповідач звертався до розшукування доказів. Система доказів, судячи з усього, була розвинена в Київській Русі слабо. Докази носили характер формальних підтверджень ґрунтовності пред'явленої до суду вимоги. До них відносилися власне зізнання підозрюваного, хоча у «Руській правді» про особисте зізнання нічого не зазначалося, свідчення свідків, полічне, «суди Божі».

У кримінальних справах достатніми доказами вважалися прямі докази (рани, синці тощо) або свідчення двох очевидців факту. У випадках звинувачень у крадіжках найбільш важливим доказом була виявлена наявність украденої речі – речовий доказ. За «Руською правдою» свідки поділялися на дві категорії – видоків і послухів, якими могли бути тільки вільні люди (ст. 85). Видок згідно «Руській правді» – безпосередній очевидець факту, послухами ж іменувалися особи, які чули від когось про те, що трапилося і свідчили не про факт злочину, а про «добру славу» тої чи іншої сторони процесу [3].

Проте система формальних доказів – «судів Божих» (присяга, жереб, ордалії, судовий поєдинок) була вже досить розвинена. Так, особливим видом доказів була присяга. Договори 911 і 944 рр. неодноразово згадують про практичне її застосування «о процесє да роте ходит своєю верою, яко никакож иному помощи ему» [1]. Згідно зазначеним правовим пам'яткам до прийняття християнства русичі, присягаючи, знімали з себе щити і клялися богом Перуном, а з прийняттям християнства присяга також мала усний характер і супроводжувалася цілуванням хреста.

Стосовно ордалії йдеться в трьох статтях «Руської правди». Випробування залізом відбувалося у справах понад шість гривень. Підозрюваному давали в руки розжарений шматок заліза і невинним визнавався той, у кого рани швидко загоювалися або не залишалося слідів від опіків [3]. Отже, звернення до «суду Божого» можна вважати традиційним для ранньофеодальних релігійних суспільств, коли можливостей для справжнього розшуку і збору доказів фактично не було.

Зважаючи значення всіх доказів, наданих сторонами, суд виносив рішення-вирок в усній формі. Суд сам не виконував цивільних рішень. Про це дбала зацікавлена сторона. Кримінальні вироки виконував здебільшого князь або його урядовці – вірники, які збирали кримінальні штрафи та ємці, які конфісковували майно. У період XI–XII ст. існують вже відомості про непрофесійних адвокатів. Стороні – переможцеві допомагала держава. Потерпілий міг задовольнити свої інтереси за рахунок майна засудженого або змусити його відпрацювати заподіяну шкоду.

Таким чином, давньоруський процес не був хаотичним нагромадженням процесуальних дій, а спирався на правові ідеї, такі як: здійснення «суду» на основі змагальності і відносної рівноправності сторін; обов'язковість виконання рішень і вироків суду; відповідність суспільної небезпеки злочинного діяння призначеному покаранню. Крім згаданих, безсумнівно, існували й інші принципи, але їх, у зв'язку з малою кількістю давніх джерел, відокремити дуже складно. Такий порядок судочинства проіснував на Русі з кінця IX до початку XIV ст.

Література

1. Договір Руси с Візантією (911 г.). URL : <http://www.bibliotekar.ru/rus/1.htm>.

2. Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. URL : [http : // www.krotov.info/acts/12/pvl/lavr.ht](http://www.krotov.info/acts/12/pvl/lavr.ht)
3. Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та. підготував до друку проф. С. Юшков. К., 1935. 193 с. URL : [http : //izbornyk.org.ua/yushkov/ya.htm](http://izbornyk.org.ua/yushkov/ya.htm).

Державна аграрна політика в сучасному глобалізованому світі

*Сидоров Я.О., к.ю.н., доцент,
Запорізький національний університет*

Одним із стратегічних напрямів державотворення та необхідною умовою досягнення соціально-економічної стабільності та забезпечення сталого розвитку країни, зокрема, її аграрного сектору, постає формування та реалізація державної аграрної політики, адекватної викликам глобалізованого світу, а дослідження питань ефективного правового забезпечення відповідних процесів є важливим завданням аграрно-правової науки. Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку людства глобалізація стає характерною ознакою світу та своєрідним «мегатрендом» у соціально-економічному, політичному, правовому, інформаційному, екологічному, культурному та інших сферах суспільного життя, про що свідчить, зокрема, становлення міжгалузевого, міждисциплінарного наукового напрямку – глобалістики.

Україна, її політична, соціально-економічна та правова система теж зазнають суттєвий вплив глобалізації та її основних проявів. Так, з метою визначення рівня залученості країн світу у глобальні процеси швейцарським науково-дослідним інститутом KOF Swiss Economic Institute на підставі даних низки впливових міжнародних організацій (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, ЮНЕСКО тощо) кожного року публікується відповідний рейтинг. За результатами досліджень при визначенні індексу глобалізації KOF Index of Globalization за 2016 рік Україна серед 207 країн за рівнем глобалізації посіла 41 місце із показником 70,71%. Зазначимо, що за останні двадцять років відбулося зростання показників у 2,1 рази в економічній та соціальній сферах, а також у 1,9 рази в сфері політики [1]. Невипадково реалізація Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, передбачає досягнення низки показників, що оцінюють хід виконання реформ (одна із яких – реформа сільського господарства) та програм, серед яких більшість оцінюється міжнародними організаціями глобального характеру (рейтинг Світового банку "Doing Business", кредитний рейтинг України за шкалою рейтингового агентства Standard and poors, глобальний індекс конкурентоспроможності Всесвітнього Економічного Форуму (WEF), індекс сприйняття корупції Transparency International та інші показники, що розраховуються Світовим банком та Міжнародним валютним фондом [2].

Розвиток аграрного сектору – це динамічний процес, кожний його етап ставить нові завдання та вимагає нових шляхів їх вирішення. Аграрний сектор економіки України вступає у нову фазу свого розвитку – входження у глобальний простір. Глобалізація економіки, у тому числі її аграрної сфери, у сучасному світі є об'єктивною реальністю, невідворотнім процесом. У той же час – це процес багатоаспектний і неоднозначний, який викликає певну суперечливість, спричиняє вплив деяких дестабілізуючих факторів на розвиток аграрного сектору [3, 170]. Глобалізація світової економіки не залишає в ізоляції практично жодної з країн, а формування й функціонування національних ринків, у тому числі аграрного, відбувається в умовах лібералізації міжнародних економічних зв'язків. У сучасних умовах відбувається переосмислення концепцій державного регулювання економіки у зв'язку з глобалізацією економіки і кардинальна трансформація механізмів економічного регулювання в напрямку становлення глобально інтегрованої регуляторної системи [4, 3]. Процеси глобалізації в сільському господарстві потребують поглибленого наукового дослідження, оскільки саме вони виступають соціально-економічною передумовою розробки та систематизації нових форм впливу держави на аграрні відносини. В рамках аграрно-правової

науки окремі питання зазначеної тематики знайшли своє відображення у роботах Білінської О., Білоусова Є., Духневича А., Ермоленка В., Семчика В., Статівки А., Скидан О., Уркевича В. тощо і набувають популярності як напрям дослідження для вчених-економістів та фахівців із державного управління (наприклад, Білоруса О., Бородіної О., Зінчук Т., Гайдуцького П., Кирилова Ю., Латиніна М., Лопатинського Ю., Майстро С., Микитенка І., Саблука П., Рубана Ю. та ін.). Аналіз останніх наукових праць та стан правового забезпечення окреслених питань свідчить про необхідність поглиблення дослідження особливостей державної аграрної політики на сучасному етапі із урахуванням глобалізаційних процесів у світовій економіці саме в аграрно-правовому аспекті, що зумовлює необхідність визначення та характеристики основних факторів впливу глобалізації на розвиток вітчизняного сільського господарства як підґрунтя формування державної аграрної політики та її правового забезпечення.

У літературі, присвяченій проблематиці глобалізації, її форм та перспектив, підкреслюється, що даний процес є незворотнім, хоча і пульсуючим, а в окремих сферах і реверсним. Проте на тлі його безальтернативності, він передбачає варіабельність – глобалізація, яка побудована на принципах нівелювання, вирівнювання, або на принципах рівновідмінностей всіх її учасників [5, 37]. Варіанти спрямованості глобалізаційного процесу зумовлені тим, що сама глобалізація має і об'єктивний, і суб'єктивний характер. Останнє знаходить свій прояв у тому, що вона стає формою економічної політики (зокрема і в аграрному секторі) суб'єктів, які є її рушійною силою – розвинутих країн, ТНК, міжнародних організацій. Зазвичай метою такої політики є задоволення власного економічного інтересу, що ставить потенційному загрозу національним інтересам більш слабких у економічному відношенні країн. Ставка лише на експортно-орієнтовану стратегію розвитку аграрного сектору розрахована на швидке отримання прибутку переважно великим агробізнесом, зокрема із іноземним капіталом, що у більш віддаленому часі може призвести до остаточного перетворення країни у постачальника сільськогосподарської сировини, а не продукції харчування, із відповідною залежністю від цінових коливань на світових сільськогосподарських ринках. Властива для глобалізації підвищена роль ТНК як «локомотиву» агровиробництва може призводити до лобіювання останніми на політичному та правовому рівні власних приватних інтересів на противагу суспільним. «Протиріччя між довгостроковими інтересами цивілізації в цілому й інтересами суб'єктів ринку може бути визначене як основне протиріччя глобалізації економіки (світове співтовариство зацікавлене в забезпеченні стійкого розвитку, без порушення гармонії людини й природи, суб'єкта ринку в остаточному підсумку цікавить одержання максимально високого прибутку, для якого індивідуальний інтерес превалює над суспільними)» [6]. За цих умов підвищується значення соціальної та екологічної складової державної аграрної політики.

Отже, глобалізація є суттєвим фактором впливу на формування державної аграрної політики, враховуючи рівень залученості України до світових сільськогосподарських ринків та міжнародних економічних організацій універсального та регіонального характеру. Загальні властивості глобалізації як активного інтегративного процесу та відкритої економіки зумовили підвищення експортного потенціалу вітчизняного сільського господарства та значення зовнішньоторговельної складової державної аграрної політики. В умовах «гіперконкуренції» між країнами в економічному середовищі пріоритетним завданням для держави постає забезпечення конкурентоспроможності сільгосптоваровиробника, зокрема відповідної міжнародним стандартам якості сільгосппродукції. Значно підвищується роль держави у сприянні формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрного сектора.

Формуючи державну аграрну політику, слід враховувати, що глобалізація базується на ідеї фритредерства, натомість сільське господарство є найбільш проблемним сектором для вільної торгівлі, внаслідок його залежності від природних та кліматичних умов, а також значення його як сфери, що забезпечує життєвонеобхідні продукти харчування та зайнятість населення. Отже, актуалізується проблема продовольчої безпеки країни, загостренню якої

сприяє економічна політика її рушійних суб'єктів, спрямована на реалізацію власних інтересів (суб'єктивний чинник глобалізації). Зазначене зумовлює необхідність посилення протекціоністської складової державної аграрної політики. Глобалізаційні процеси підвищують роль державного втручання у аграрний сектор, як елементу захисного механізму, спрямованого на мінімізацію негативних її наслідків, однак модифікують засоби та методи реалізації державної підтримки, яка стає «приховано протекціоністською». Державна аграрна політика на сучасному етапі повинна бути спрямована на використання переваг глобалізації для розвитку вітчизняного аграрного сектору, і, водночас, мінімізації її ризиків та негативних побічних ефектів, особливо у соціальній та екологічній сферах. Своєю чергою, правове забезпечення її реалізації повинно відобразити баланс між приватними та публічними інтересами аграрного бізнесу, селян та їх об'єднань, споживачів аграрної продукції та держави, задля досягнення належного рівня продовольчої безпеки країни та конкурентоздатності вітчизняного агровиробника.

В аграрно-правовій літературі аграрну політику зазвичай розглядають із позицій вузького та широкого підходів, визначають її соціально-економічну та організаційно-правову природу, а також системний та комплексний характер. Так, В. Єрмоленко пропонує державну аграрну політику розглядати як «систему економічних та організаційно-правових заходів державного впливу на аграрні відносини з метою забезпечення ведення високоефективного сільськогосподарського виробництва і соціального розвитку села» [7, 30]; на думку В.В. Уркевича аграрна політика – це «комплекс правових, організаційних та економічних заходів, що здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектора економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення з метою гарантування продовольчої безпеки держави, забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій» [8, 19-20]; на погляд Т. Курман, сутність сучасної аграрної політики держави має полягати не тільки у зміцненні аграрного виробництва, забезпеченні розширеного відтворення продукції рослинництва й тваринництва, а й у проведенні широкої системи соціальних заходів на селі [9, 191].

Своєю чергою, О. Білінська розглядає державну аграрну політику України у значенні вузькому – як систему цілей і заходів держави, спрямованих на розвиток сільського господарства і в широкому – як політику розвитку аграрного сектору, продовольчу, агропромислову, в галузі якості й безпеки продовольства, соціального розвитку села і сталого розвитку сільських територій. Під державною аграрною політикою авторкою пропонується розуміти «пріоритетний складник національної політики України, що функціонує у сфері аграрних відносин і є комплексною системою стратегічних і тактичних принципів і заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки держави, сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни і сталого розвитку сільських територій» [10, 8-9]. Зазначимо, що у даному визначенні відбувається розширення мети державного впливу на аграрний сектор за рахунок виділення інноваційно-інвестиційного напрямку в якості окремого складника мети державної аграрної політики.

Таким чином, можемо констатувати певну еволюцію наукових поглядів щодо сутності та змісту аграрної політики. Відбувається поступовий перехід від вузького трактування змісту аграрної політики, обмеженого по суті лише відносинами агровиробництва, до більш широкого, який охоплює функціонування та розвиток сільського господарства в цілому. Сучасне розуміння державної аграрної політики повинно враховувати складний, комплексний, адаптивний та багатофункціональний характер цього явища, в якому, відповідно до викликів глобалізованого світу, поєднується економічна, соціальна та екологічна складові та відображається підвищена роль держави у забезпеченні конкурентоздатності аграрного товаровиробника та розвитку експортного потенціалу сільського господарства, з однієї сторони, та гарантуванні продовольчої безпеки країни та захисті прав селян з іншої.

Ефективність формування та реалізації державної аграрної політики в умовах економічної глобалізації та інтеграції перебуває у тісному зв'язку із правовим забезпеченням останньої. Більш того, саме аграрне право виступає засобом, за допомогою якого відбувається забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами, та відповідно мінімізації побічних, негативних наслідків асиметрії останніх. Поглиблення інтеграційних процесів на світовому аграрному ринку та зростання глобальної продовольчої взаємозалежності країн призводить до підвищення впливу міжнародно-правових норм на національне аграрне законодавство, конвергенцію публічного та приватного у аграрному праві, розширення предмета регулювання останнього, появи нових аграрно-правових підгалузей та інститутів, ускладнення механізму правового забезпечення державної аграрної політики та необхідності його модернізації.

Література

1. KOF Index of Globalization : індекс рівня глобалізації країн світу по версії KOF. URL : <http://globalization.kof.ethz.ch/>
2. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020 : Указ Президента від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
3. Сідельникова І.В. Аграрний сектор національної економіки : тенденції та перспективи розвитку в умовах глобалізації. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка». 2013. Вип. 13. С. 170-176.
4. Майстро С.В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації : механізм державного регулювання : монографія. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. 240 с.
5. Навроцька Н.А. Глобалізація інвестиційного процесу : монографія. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. 352 с.
6. Майстро С.В. Теоретико-методологічні аспекти глобалізації та її вплив на державне регулювання аграрного ринку. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2007-1/txts/07msvrrar.htm>.
7. Єрмоленко В.М. Державна аграрна політика : поняття і принципи. Правова політика Української держави : матер. Міжн. наук. -практ. конф., присвячена 70-річчю Прикарпатського нац. університету імені В. Стефаника. Т. 1. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, 2010. С. 30.
8. Державна аграрна політика України : проблеми правового забезпечення : монографія / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х. : Вид. О.М. Ешке, 2014. 276 с.
9. Курман Т.В. Сталий розвиток сільських територій як засіб забезпечення продовольчої безпеки. Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19-20 верес. 2013 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 189-192.
10. Білінська О.В. Правові засади державної аграрної політики : дис. канд. юрид. наук : 12.00.06. Х., 2013. 187 с.

Сучасні аспекти психологічної підготовки майбутніх юристів

*Сінельнік Р.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Євроінтеграційний етап реформування державотворчих та правотворчих процесів має на меті кардинальний перегляд змісту та призначення права, запровадження оновлення законодавства в Україні свідчить про необхідність опанування майбутніми юристами специфічних знань в галузі психології.

Майбутньому правнику як фахівцю, який здобуває професійні правові знання у галузі юридичних наук, законодавства і практики його застосування, так само надзвичайно важливо навчитися застосовувати психологічні знання у юриспруденції.

Зазначена проблема актуальна в різних аспектах, насамперед, з точки зору підвищення якості процесу спілкування (внутрішні комунікації – між рівнями, підрозділами всередині органів влади; так і зовнішні комунікації – при проведенні допитів, зустрічей, переговорів). Окрім того, залишається проблема при вирішенні питань стосовно регуляції психічного стану самого юриста, оскільки спостерігається специфіка щодо негативного впливу чисельних стресових факторів, які викликані підвищеним рівнем ризику при прийнятті відповідальних рішень. Не варто забувати також про окремих блоках психологічних методів та прийомів верифікації неправдивих відомостей. Цей блок інформації перебуває на стику знань оперативної психології та криміналістики (в частині тактики проведення допитів). Подібні знання надають представникам правничих професій «могутню зброю» при спілкуванні зі своїми колегами (на предмет виявлення можливих крадіїв чи осіб, які мають інтерес від співпраці з конкуруючими фірмами), при проведенні переговорів з конкурентами чи потенційними контрагентами (на предмет виявлення скритих відомостей, які можуть вплинути на формування базових позицій по контракту чи фундаментальній стратегії на ринку), в ході переговорів з іноземними представниками бізнес-структур, які можуть виявляти оперативний інтерес до справ юриста на користь іноземної розвідки (у випадку, якщо в структурі певної компанії перебувають контракти оборонного чи стратегічного призначення). Остання позиція є особливо актуальною, оскільки в ЗМІ неодноразово висловлювались пропозиції стосовно укладення контрактів між Міністерством оборони України та цивільними суб'єктами господарської діяльності на розробку та постачання продукції військового спрямування.

Важливим напрямком використання психології в юриспруденції є проведення допиту підозрюваного чи обвинуваченого у вивченні кримінального злочину, оскільки належно виважені психологічні прийоми дозволяють впливати безпосередньо на підсвідомість допитаного. Але в цьому напрямку необхідно дотримуватись певних норм моралі, оскільки перевищення окремих меж ставить особу, яку допитують, у ситуацію «вибору без вибору», коли вона фактично не керується істинними мотивами допиту, а рішення про визнання себе винуватим у вчиненні певного діяння приймає під впливом сфокусованих методик маніпулювання. Для підвищення ефективності проведення допиту працівникові правоохоронних органів необхідно постійно вдаватися до допомоги методів практичної психології, проводити аналіз допиту з метою виявлення істинних мотивів злочинця, які спонукають його на зазначення неправдивих відомостей. Таким чином, під час слідчої дії та у відповідності із його завданнями слідчий психологічно впливає на учасників процесу, окрім цього значний вплив має навколишня обстановка. Для вирішення завдання слідчих дій необхідне направлення впливу слідчого на інших учасників кримінального провадження, яке здійснюється шляхом застосування тактичних прийомів, розроблених криміналістикою на основі даних психології із урахуванням слідчої практики. У розробці цих прийомів та їх практичному застосуванні основним методом впливу є переконання як логічний доказ, коли у результаті цього окрема позиція, погляд, точка зору добровільно та свідомо сприймаються особою та вважаються ним як його особисті [1, с. 291-292].

Але найбільш цікавим питанням є те, що певні методики практичної психології дають можливість майбутнім юристам інтегрувати свій власний досвід та отримати доступ до підсвідомих ресурсів, які дозволяють суттєво підвищити рівень та якість прийняття стратегічних рішень в умовах економічної невизначеності та сучасної турбулентності. З урахуванням викладених раніше питань пропонується проаналізувати та визначити найбільш оптимальні методики, які б допомагали вирішувати проблеми, що виникають у юристів (зокрема, адвокатів) у повсякденній діяльності. Як справедливо зазначає Д.П. Фіолевський, у адвоката зі значним досвідом роботи з першого погляду на людину може скластися про неї певне враження. Здібність побачити в людині все те, що вона часом, хоче старанно приховати, почути те, що людина камуфлює за заготовленими словесними тирадами, дається роками спілкування, умінням розташувати відвідувача до відвертості доброзичливості, незалежно від особистого сприйняття останнього і, головне, оволодіти наукою – слухати і

чути людину [2, с. 132].

З урахуванням зазначеного вище, найбільш прийнятною для використання в сучасній юриспруденції є такий напрямок практичної психології, як «Нейролінгвістичне програмування» або «НЛП». НЛП зародилось на основі міждисциплінарної взаємодії людей, які вивчали досвід роботи геніальних психотерапевтів. Засновниками НЛП є лінгвіст Джон Гріндер і психолог Ричард Бендлер. В назві НЛП «нейро» вказує на те, що для опису досвіду людини необхідно знати та розуміти «мову мозку», ті нейрологічні процеси, які відповідають за зберігання, переробку та передачу інформації. Слово «лінгвістичне» підкреслює важливе значення мови при описах особливостей механізмів мислення та поведінки. «Програмування» визначає системність мислених та поведінкових процесів: «програма» в перекладі з грецької означає «чітка послідовність кроків, направлених на досягнення результату». Автори НЛП визначали, що внутрішні процеси суб'єктивного досвіду відображені у мові та лінгвістичних структурах [3].

Володіння прийомами НЛП може стати найголовнішою «зброєю» майбутніх юристів, особливо працівників правоохоронних органів та суддів. Через це цілком вдалим для отримання правдивих та достовірних свідчень можна вважати застосування наступних тактичних прийомів: 1) формування психологічного контакту слідчого із учасниками слідчих дій; 2) криміналістичний аналіз свідчень; 3) надання допомоги особам, які свідчать із метою відновлення в пам'яті забутого і правильного відтворення сприйнятого; 4) безпосередній психологічний вплив для подолання позиції, спрямованої на на дачу неправдивих свідчень. При цьому слід враховувати поведінку людини, особливості його психіки, риси характеру, здібності, інтереси, світогляд. [1, с. 293-295]. Видатний фізіолог І.П. Павлов наголошував, що саме у темпераменті полягає «найзагальніша характеристика кожної окремої людини, найбільш основна характеристика його нервової діяльності, а це останнє залишає той чи інших відбиток на всю діяльність кожного індивідуума» [4, с. 85].

Отже, уважному юристу, який володіє навичками НЛП, подібна інформація дозволить за вербальними ознаками та невербальними проявами емоційної нестабільності контролювати процеси мислення співрозмовника та виявляти суперечності, які можуть вказувати на розбіжності між висловленими позиціями та дійсними намірами опонента.

Майбутнім правникам також слід прислухатися до думки вченого-криміналіста та судового психолога Андрія Дулова, який вдало вказує на те, що «ввічливість, доброзичливість, зовнішнє виражене бажання вислухати співрозмовника являються такими якостями людини, які суттєво полегшують йому процес встановлення комунікативних зв'язків. Навпаки, похмурість, невміння висловлювати свою думку, виняткова бідність міміки і пантоміміки негативно впливають на встановлення комунікативних зв'язків, є негативними комунікативними якостями» [5, с. 64-65].

На сучасному етапі методи НЛП та юридичної психології дозволяють ефективно вести комунікації, формувати позитивний настрій у стресових ситуаціях, змінювати контекст негативної інформації з метою відшукування можливих ресурсів, обробляти великі інформаційні масиви. Але більш ретельно дослідити ці питання можливо тільки при диференціації задач, які визначає юрист у кожному випадку окремо та залежно від наявних фактичних обставин справи.

Юридична психологія повинна стати фундаментальною навчальною дисципліною виключно у всіх вищих навчальних закладах України, що здійснюють підготовку майбутніх правників. Оскільки, грамотний юрист повинен володіти не тільки знаннями базовими знаннями у психології (розумітися у типах темпераментів та різновидах характерів), у тому числі основах фізіономіки з метою ідентифікації особи людини і її емоційного сприйняття, а й бути обізнаним у психіатричних відхиленнях та аномаліях людини. Вдале практичне застосування пізнавальних методів психології та різноманітних технік психологічного впливу дозволять майбутньому юристу стати успішним та видатним професіоналом.

Література

1. Криміналістика / под ред. А.Н. Васильева. М. : Изд-во Моск. Ун-та, 1980. 495 с.

2. Фіолевський Д.П. Адвокатура : підручник. К. : Алерта; Прецедент, 2007. 486 с.
3. Плігін А., Герасимов О. Керівництво до курсу НЛП-Практик. М. : КСП+, 2010. 576 с.
4. Павлов И.П. Полное собрание сочинений. Изд. 2-е, доп. М. : Изд-во АН СССР, 1951-1954. Т. 3. Кн. 2. 439 с.
5. Дулов А. Судебная психология. Минск : «Вышэйшая школа», 1975. 464 с.

Громадський контроль у сфері публічного управління: принципи, мета, завдання і функції.

*Сквірський І.О., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет*

Мета даної статті полягає у тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України і практики його реалізації та в контексті сучасних теоретичних досягнень юридичної науки визначити принципи, мету, завдання і функції громадського контролю у публічному управлінні.

Принципи є основою, своєрідним базисом здійснення певної діяльності, саме вони визначають загальну спрямованість, характер та зміст такої діяльності. Етимологія слова «принцип» походить від лат. «principium» – «основа», «початок» і трактується як: 1) основні, вихідні положення якої-небудь системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; основний закон якої-небудь точної науки; 2) особливість покладена в основу здійснення або створення чогось; 3) правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. [1, с. 941]; 4) внутрішнє переконання, погляд, що визначає норму поведінки; 5) основа устрою, дії будь-якого механізму, прибору [2, с. 409].

Наближаючись до з'ясування сутності принципів громадського контролю за публічним управлінням відзначимо, що останні (принципи) є похідними від принципів права, принципів публічного управління та принципів публічного (державного) контролю.

Громадський контроль, будучи видом суспільної діяльності, заснованим на нормах права базується насамперед на загально правових принципах, центральне місце серед яких займає принцип верховенства права [3, с. 71, 79].

З викладеного стає зрозумілим, що даним принципом у своїй діяльності повинні керуватися не тільки суб'єкти публічної адміністрації, але і приватні особи, зокрема і суб'єкти громадського контролю.

Наступним основоположним принципом права та відповідно принципом громадського контролю є принцип ієрархічної вищості закону. Зазначений принцип на сьогоднішній день все ще не отримав повного та всебічного визнання. Найбільш часто вітчизняні автори продовжують вести мову про принцип законності [5, с. 47]. Проте, на наш погляд, принцип законності вимагає певної трансформації, пов'язаної з розкладанням його на два елементи: принцип вищості закону та, власне, принцип законності.

Принцип вищості закону впливає з концепції юридичної сили норм права, відповідно до якої, як відомо, вищою юридичною силою володіють норми конституції, далі йдуть норми законів та замикають цю систему норми підзаконних юридичних актів. Зазначений принцип щодо інституту громадського контролю буде означати, що даний вид соціального контролю має базуватися насамперед на положеннях Конституції та законів України.

Що ж стосується принципу законності громадського контролю, то, у даному випадку, мова йде про те, що останній має базуватися на положеннях усієї сукупності правових актів, присвячених названому інституту.

На формування системи принципів громадського контролю, як вже було зазначено вище, впливають також і принципи публічного (державного) управління. Такий взаємозв'язок між названими принципами є зрозумілим, оскільки як публічне управління, так і громадський контроль є окремими видами правозастосовної діяльності, яка, базуючись на нормах адміністративного права, спрямовується на досягнення спільної мети – максимально повної та всебічної реалізації прав і свобод приватних осіб, забезпечення

ефективного функціонування суб'єктів публічної влади.

Принципи публічного управління визначаються як його позитивні закономірності, пізнані наукою і практикою, закріплені у правових нормах, або узагальнення чинних у державі юридичних правил [6, с. 19].

Доволі тісним є зв'язок принципів громадського контролю з принципами публічного (державного) контролю. Це обумовлено тим, що названі види контролю є підвидами соціального контролю, а раз так, то вони мають бути засновані на однакових вихідних началах. Зрозуміло, що між громадським та публічним (державним) контролем існують і певні відмінності, що, власне, пояснює і певні відмінності між принципами їх організації та здійснення.

Виходячи з викладеного, можна у повній мірі погодитися з думкою С. Денисюка, який наголошує на надзвичайній важливості принципів громадського контролю, яка полягає у тому, що завдяки останнім: здійснюється узагальнене закріплення основ громадського контролю; забезпечується однотипне формулювання норм, які регламентують процедури контрольної діяльності та межі останньої; забезпечується вплив на суспільні відносини шляхом встановлення засад здійснення громадського контролю [10, с. 54].

Безумовно, ключове місце в характеристиці громадського контролю у публічному управлінні займає мета. У науковій літературі під метою контролю розуміють «не безпосередню організацію процесу життєдіяльності системи, а виявлення погрішностей у ній» [11, с. 58]. Схожу точку зору підтримує В. Афанасьєв, який зазначає, що мета контролю, полягає у виявленні результатів впливу суб'єктів на об'єкт, допущених відхилень від прийнятих вимог, діючих принципів організації і регулювання, а також визначенні причин цих відхилень і шляхів подолання наявних перешкод для ефективного функціонування всієї системи [12, с. 112]. Викладена позиція, на наш погляд, може бути перенесена і на предмет нашої розмови, у зв'язку з чим можна зробити висновок, що головною метою громадського контролю у публічному управлінні є неухильне та свідоме дотриманням вимог чинного законодавства усіма суб'єктами права, спрямоване на забезпечення та реалізацію прав, свобод та законних інтересів приватних осіб у сфері публічного управління.

Мета публічного управління конкретизується у її завданнях, послідовне виконання яких, у свою чергу, зумовлює досягнення мети. Слово «завдання» тлумачиться як: 1) наперед визначений, запланований обсяг роботи, справа і т. ін.; настанова, розпорядження, доручення; 2) мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [1, с. 284]. Тобто можна стверджувати, що завдання та мета мають між собою органічний зв'язок. Мета певної діяльності, процесу, явища завжди конкретизується у їх завданнях.

На думку Е. Маштакової, завдання громадського контролю полягає у тому, щоб не допустити дій контрольованих суб'єктів за межами законності й правопорядку, попередити можливі відхилення від намічених цілей, а також інтересів суспільства та його суб'єктів, а у разі появи цих відхилень усунути їх негативні наслідки [13, с. 29].

Беручи до уваги розглянуту вище нормативну базу громадського контролю у публічному управлінні, а також сформульовані у літературі теоретичні положення щодо завдань контролю, вважаємо за можливе до завдань громадського контролю у публічному управлінні віднести такі:

- здійснення комплексу правових, організаційних, інформаційних заходів, спрямованих на забезпечення неухильного дотримання законності та дисципліни у публічному управлінні;
- сприяння недопущенню або усуненню раніше допущених порушень Конституції України, законів України, інших правових актів об'єктами громадського контролю;
- здійснення взаємодії між органами влади і суспільством;
- реалізація державної політики щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини та громадянина;
- сприяння демократизації механізму публічного управління;

- пробудження індивідуальної і суспільної самосвідомості;
- розвиток у громадян почуття відповідальності за стан справ у суспільстві;
- забезпечення стабільності соціальних зв'язків всередині країни та побудова позитивного іміджу держави за кордоном.

Ефективність управлінської діяльності в значній мірі визначається ступенем усвідомлення її функцій та якістю їх виконання, саме тому окрім охарактеризованих вище принципів, мети та завдань вказаного механізму, важливою складовою виступають функції.

Етимологія слова «функція» походить від лат. «functio» виконання і означає: 1) обов'язок, коло діяльності; призначення, роль [2, с. 556]. Філософський словник визначає функцію як «зовнішній прояв властивостей будь-якого об'єкта у даній системі відносин» [14, с. 504-505]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що функція являє собою практичну реалізацію завдань, якій властива безперервність і постійність. Вони (функції) є ніби логічним продовженням завдань і в цьому виявляється їх «збіг» чи «єдність» із завданнями в цілому. Проте, на наш погляд, доцільно розмежувати завдання і функції контролю, шляхом чіткого їх закріплення у відповідних нормативно-правових актах. Адже функція сама по собі не існує, вона спостерігається у процесі конкретної цілеспрямованої діяльності, яка являє собою перелік видів робіт або загальних напрямків діяльності.

В теперішній час розрізняють такі функції контролю як інформаційну, оціночну, регулятивну, комунікативну, сигнальну, виховну, превентивну тощо [15, с. 70].

Отже, з огляду на викладене, а також враховуючи особливості громадського контролю у публічному управлінні, до функцій останнього, на наш погляд, доцільно віднести:

- стеження та спостереження за діяльністю суб'єктів публічного управління з метою визначення суспільної оцінки порушень або небезпеки, обумовленої здійснюваною чи запланованою діяльністю;
- недопущення відхилень суб'єктів публічного управління від виконання поставлених перед ними завдань, а в разі появи цих відхилень усунення їх негативних наслідків;
- здійснення нагляду за станом справ у різних сферах суспільного життя через встановлення відповідності визначеним у державі стандартам, правилам, регламентам;
- вжиття заходів правового характеру по виявленню і припиненню зловживань і порушень чинного законодавства України, законних прав та свобод людини і громадянина з боку органів публічного управління та їх посадових осіб;
- забезпечення врахування суспільних інтересів під час прийняття рішень суб'єктами публічного управління;
- оцінка законності і дисципліни в публічному управлінні;
- підвищення ефективності та результативності публічного управління.

Отже, підсумовуючи викладене вище, можна зробити наступні висновки. Громадський контроль у публічному управлінні є не тільки невід'ємною складовою публічного управління, але й найважливішим чинником розвитку громадянського суспільства. Проте, для того, щоб громадський контроль став дійсно ефективним засобом впливу на суб'єктів публічного управління, конче необхідним виглядає подальше удосконалення правових засад його організації та здійснення. У зв'язку з цим, необхідно виглядає розробка та прийняття Закону України «Про громадський контроль у публічному управлінні», у межах якого мають бути визначені його принципи, мета, завдання та функції, а також процедури реалізації контрольних заходів.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голова ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Словарь иностранных слов. 18-е изд. М. : Русский язык, 1989. 624 с.
3. Демократичні засади державного управління та адміністративне право : монографія / кол. авт. : Шемшученко Ю.С., Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Кресіна І.О. Нагребельний В.П. та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук В.Б. Авер'янова. К. : Вид-во

- «Юрид. думка», 2010. 496 с.
4. Головатий С. Верховенство права, або ж Правовладдя : вкотре про доктринальні манівці вітчизняної науки. Право України. 2010. № 5. С. 64-76.
  5. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
  6. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
  7. Музичук О.М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні : монографія. Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. 654 с.
  8. Шевчук Б. Європейські принципи належного врядування та реформа системи органів виконавчої влади в Україні. URL : http://www.lvivacademy.com/visnik9/fail/Shevchuk_B.pdf.
  9. Адміністративне право України / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. К. : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
  10. Денисюк С.Ф. Громадський контроль як гарантія законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів в Україні. Х. : ТД «Золота миля», 2010. 368 с.
  11. Рябко А.И. Социальный контроль и его правовые формы (вопросы теории) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 1995. 181 с.
  12. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом : учеб. М., 1973. 125 с.
  13. Маштакова Е.А. Теоретико-правовые вопросы государственного контроля в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2000. 205 с.
  14. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. М. : Политиздат, 1991. 560 с.
  15. Шестак В.С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 195 с.

Правова система України в умовах глобалізаційних трансформацій

*Удовика Л.Г., д.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Сучасний правовий розвиток багатоманітний. Одним з визначальних чинників, який спрямовує світовий і національний правовий розвиток є глобалізація. Глобалізація – це багатогранний, різнорівневий, нелінійний, диференційований, незворотній, суперечливий процес розширення, посилення й прискорення світової інтеграції державно-правових, економіко-фінансових і суспільно-політичних інститутів, ідей, принципів, цінностей, зв'язків, відносин, що має наслідком становлення ускладненого глобального меґасуспільства, істотні зміни в конкретних соціумах, характеризується об'єктивно-суб'єктивним характером, позитивними й негативними наслідками для людини, суспільства, держави, світової спільноти, призводить до посилення суперечливої взаємодії та взаємозалежності, ускладнення й непрогнозованості суспільного розвитку.

Глобалізація як визначальна тенденція суспільного розвитку супроводжується й перетинається з процесами глокалізації, регіоналізації та локалізації, які стають усе більш очевидними та відображають неоднорідність цивілізаційного розвитку, формування конгломератності й поляризації світу, підтверджують важливість регіональних, національних і локальних особливостей суспільного й правового розвитку. Суперечливість сучасних світових процесів є відображенням дихотомії ідеологій глобалізму – антиглобалізму.

Правова глобалізація є складником загального процесу глобалізації і має спільні з нею риси, зокрема: дихотомічність, суперечливість, пульсуючий характер, нерівномірність та ін. Як самостійний процес, правова глобалізація полягає у створенні системи правових норм та міждержавних, міжнародної правової системи, що організують, забезпечують, узгоджують глобальну взаємодію в різних сферах суспільства шляхом взаємодії міжнародного й національного права, із залученням норм корпоративного права, транснаціональних суб'єктів

світової економіки, наднаціональних економічних і фінансових норм та правил діяльності держав, міждержавних союзів, загальновизнаних правових стандартів і цінностей.

Правова глобалізація – складний, багаторівневий, об’єктивний, дихотомічний процес, який полягає в інтеграції національних правових систем у єдину систему правових норм і політико-правових інститутів, що включають і враховують у юридичній діяльності норми міжнародного, корпоративного права, транснаціональних суб’єктів, міждержавних союзів, загальновизнані правові стандарти й цінності та має наслідком інтенсифікацію й поглиблення взаємодії правових систем, зростання їхньої взаємозалежності, призводить до еволюції міжнародних, міждержавних, національних правових структур (організацій, інститутів, норм), трансформації взаємозв’язків і змісту національних правових систем. Правова глобалізація є дихотомічним процесом інтеграції та диференціації національних правових систем. Основними способами правової глобалізації є правова інтеграція й правова інтернаціоналізація.

Характер правової інтеграції та інтернаціоналізації визначається, з одного боку, участю держав у справах світового співтовариства, а з іншого, – ступенем сприйняття національними правовими системами тих або інших елементів інших правових систем. Процес правової інтеграції відбувається на різних рівнях: міжсистемному (зовнішньому) – між різними правовими системами й внутрішньосистемному (внутрішньому) – між підсистемами й елементами у межах національної правової системи. У свою чергу, зовнішня інтеграція може бути міжнародною й внутрішньодержавною (федеративною). Міжнародна інтеграція поділяється на глобальну й регіональну. Глобальна правова інтеграція різною мірою охоплює національні правові системи більшості держав, їхні спільні тенденції правового розвитку.

Правова інтеграція – це об’єктивний, закономірний процес правового розвитку, який передбачає формування системи норм і використання юридичних засобів, що забезпечують якісно новий рівень взаємодії між елементами й підсистемами, цілісність і єдність у межах національної правової системи (внутрішня правова інтеграція), між різними правовими системами певного регіону (регіональна правова інтеграція), між правовими системами всього світового співтовариства та їхній взаємодії з міжнародним правом (глобальна правова інтеграція). Глобальна правова інтеграція – об’єктивний, закономірний, багатоаспектний, частково керований процес формування нової, загальносвітової системи норм, що організують і забезпечують глобальну міждержавну взаємодію і взаємопроникнення в економічній, правовій, політичній, культурній та інших сферах життя суспільства й держави. Правова глобалізація спричиняє не лише глобальну правову інтеграцію, а й переформатовує правову інтеграцію на регіональному й національному рівнях.

Сучасний розвиток правових систем загалом, правової системи України зокрема, поряд із глобалізацією, визначається іншими різновекторними й дихотомічними процесами – регіоналізацією, глокалізацією та локалізацією, які різною мірою і в різних проявах утілюються в національних правових системах. Глокалізація є дихотомічним процесом, поєднує процеси глобалізації та локалізації, синтезу й фрагментації глобалізаційних процесів і проявляється в правовій, економічній, політичній та інших системах суспільства. Регіоналізація полягає у співіснуванні конкуруючих різновекторних моделей правового, економічного, політичного, соціального, культурного розвитку держав та їхніх правових систем у межах певного регіону. Одним із найбільш значущих наслідків процесів регіоналізації є утворення міждержавних (регіональних) правових систем. Локалізація полягає у консолідації етнічних і цивілізаційних утворень, які прагнуть до самозбереження правових, культурних, релігійних, етнічних, моральних цінностей, норм, звичаїв та проводять політику «культурної ізоляції».

Перманентна взаємодія процесів глобалізації, глокалізації, регіоналізації, локалізації детермінує багатоманіття сучасних правових систем, їхню інтеграцію й диференціацію, взаємодію та протистояння. В умовах формування й поширення глобальних викликів, ризиків, загроз загальній безпеці і навіть виживанню людства, на порядок денний постає

проблема формування міжнародного співробітництва на засадах взаємоповаги, спільних демократичних цінностей.

Україна долучившись до глобалізаційних процесів у правовій, економічній, соціальній, політичній, культурній сферах, здійснює певні кроки й докладає зусиль щодо інтеграції правової системи з правовою системою ЄС, активізує діяльність щодо членства держави у міжнародних організаціях, участі в міжнародних місіях, ратифікувала низку важливих міжнародних багатосторонніх договорів. Водночас, здійснювані заходи носять несистемний характер, відзначаються неузгодженістю, а обрані шляхи й засоби в багатьох випадках виявляються неефективними. Свідченням зазначеного слугують показники Індексу глобалізації за версією KOF, за яким Україна посідає 45 місце серед 193 країн (2017 р.) [1], згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності – 81 місце серед 137 країн (2017-2018 рр.) [2]; Індексом верховенства закону (2017-2018 рр.) [3] Україна має середній показник індексу 0,46 і рейтингове місце в діапазоні між 73 і 81 місцями (серед 97 країн); згідно з Індексом демократії 2017 р. Україна є частково вільною, має гібридний режим і посіла 83 місце (після Гондурасу – 82 позиція) [4].

Зазначене свідчить про необхідність системних і наполегливих кроків української держави у напрямі оптимізації її правового, економічного, політичного та соціального розвитку. Засади оптимізації розвитку правової системи України в умовах глобалізації вимагають комплексного характеру й мають охоплювати всі підсистеми й елементи правової системи, а саме: в ідеологічній підсистемі – завершення процесу переходу до ліберально-правової ідеології як концептуальної основи правової політики, яка в змістовному та функціональному аспектах підпорядкована принципу верховенства права, гарантує і захищає права людини, забезпечує ефективність законодавства, сприяє формуванню цілісної національної правової системи, досягненню структурно-функціональної єдності елементів, правовими засобами забезпечує модернізацію держави, захищає національні інтереси; у нормативній – комплексне обґрунтування й реалізація конституційної, адміністративної, судової реформи у напрямі децентралізації влади, реформування місцевого самоврядування, боротьба з корупцією; в інституційній – посилення взаємної відповідальності держави й особи, формування дієвих механізмів забезпечення й захисту прав людини, вагомого розширення прав колективних суб'єктів (насамперед, органів місцевого самоврядування); у функціональній – подальше впровадження світових і європейських правових стандартів, насамперед у правотворчу, правозастосовну, правоохоронну, правозахисну, судову діяльність; у комунікативній – оптимізація зв'язків правової системи з економічною, політичною, моральною системою українського суспільства шляхом розширення каналів комунікації, моніторингу зв'язків, своєчасного усунення дисбалансів і неузгодженостей; істотне оновлення взаємин з іншими національними, міждержавними (РЄ, ЄС) і міжнародною правовими системами. У взаємоузгодженості та комплексності зазначені й інші засади, покликані забезпечити перехід правової системи на новий рівень функціонування й розвитку, яка захищає національні інтереси, має потужний потенціал стійкості, дієвості, ефективності, здатна протистояти глобальним викликам і загрозам.

Література

1. Индекс глобализации стран мира по версии KOF. Гуманитарная энциклопедия. Центр гуманитарных технологий, 2006-2018. URL: <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>.
2. Индекс глобальной конкурентоспособности. Гуманитарная энциклопедия. Центр гуманитарных технологий, 2006-2018. URL: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>.
3. Индекс верховенства закона в странах мира. Гуманитарная энциклопедия. Центр гуманитарных технологий, 2006-2018. URL: <http://gtmarket.ru/research/rule-of-law-index/info>.

4. Рейтинг стран мира по уровню демократии. Гуманитарная энциклопедия. Центр гуманитарных технологий, 2006-2018. URL: <http://gtmarket.ru/ratings/democracy-index/info>.

До питання про нові інформаційні технології роботи з пошуковою інформацією

*Узунова О.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Сучасний світ практично неможливо уявити без нових інформаційних технологій, в основі яких лежить широке використання комп'ютерної техніки та новітніх засобів комунікацій, їх впровадження в різноманітні галузі людської діяльності. Безліч організацій та установ широко використовують їх у своїй діяльності.

Окремі аспекти окресленої проблеми в різні часи досліджували наступні вітчизняні та зарубіжні науковці: Р. Белкін, Т. Варфоломєєва, В. Голіна, І. Даньшин, В. Журавель, В. Коновалова, В. Лукашевич, В. Нор, В. Образцов, О. Саїнчин, В. Танасевич, В. Шепітько, М. Щербаковський, М. Яблоков та ін. У працях цих дослідників закладено методологічне та методичне підґрунтя для комплексного, системного дослідження теоретичних і прикладних проблем форм і методів роботи з інформацією про особу злочинця (оперативно-розшуковою, криміналістично-значущою), застосування сучасних інформаційних технологій в практиці розслідування кримінальних злочинів.

Нові інформаційні технології все ширше мають можливість впроваджуватися в практику правоохоронних органів. Так, в органах внутрішніх справ України функціонує значна кількість автоматизованих систем оперативно-розшукового та профілактичного призначення, де обробляються величезні масиви інформації, в тому числі таємної чи призначеної для службового користування.

Інтегровані банки даних і автоматизовані інформаційно-пошукові системи є найскладнішими утвореннями, різновидом інформаційних систем. Інформаційні системи незалежно від їх підпорядкування і основного призначення є одним з надійних джерел інформації, яка може використовуватися в розслідуванні і набути криміналістичного значення залежно від реальної ситуації. Необхідність використання в розслідуванні злочинів даних інформаційних систем інших відомств зумовлює потребу в їх інтеграції до інтегрованого банку даних на певному рівні.

Таким чином, використання сучасних інформаційних технологій у встановленні і ототожненні особи злочинця буде сприяти більш швидкому розслідуванню злочинів.

У сучасних умовах науково-технічного прогресу чітко вимальовується тенденція до комп'ютеризації, створення розгалужених систем обробки даних, що включають в себе як потужні обчислювальні комплекси, так і персональні комп'ютери. Щодня збільшується кількість комунікаційних локальних, галузевих, загальнодержавних та міждержавних мереж. Комп'ютерні технології впроваджуються практично у всі сфери громадського життя, включно з правоохоронною діяльністю, медициною, зв'язком, транспортом, національною безпекою та багатьма іншими.

Тотальна інформатизація суспільства, Інтернет-залежність стали причиною протікання життєдіяльності більшості індивідів одночасно в реальному й віртуальному просторах з відповідним слідоутворенням в обох вимірах внаслідок використання засобів мобільного зв'язку, електронної пошти, електронних систем платежів, кредитних, платіжних і дисконтних карт. Усе частіше хронологія життя сучасної людини відображається в миттєвих і sms-повідомленнях, вмісті електронної пошти, записах в електронних адресних книгах і календарях, фотознімках і відеороликах, статусах на сторінках у соціальних Інтернет-мережах, блогах, створюваних самою особою, а також у доріжках електронних слідів, що генеруються використовуваними людиною електронними пристроями незалежно від волі останньої.

З переходом на новітні інформаційні технології знизилися рівень та якість криміналістичного, судово-експертного забезпечення багатьох категорій злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерної техніки, особливо у сфері економіки, бізнесу та підприємництва. З огляду на відсутність методичних рекомендацій з виявлення, фіксації, вилучення «цифрової» інформації та недостатню розробку експертних методик дослідження даних на машинних носіях, використання їх у суді залишається малоефективним [1].

Основною метою створення та функціонування будь-яких інформаційних систем у тій чи іншій галузі є сприяння вирішенню завдань, для вирішення яких їх було створено. Сприяти розкриттю та розслідуванню злочинів безпосередньо призначені криміналістичні інформаційні системи. Однак у такому складному різновиді людської діяльності, як розслідування злочинів, криміналістичного значення може набути інформація, отримана як із криміналістичних, так і з некриміналістичних інформаційних систем, незалежно від первинної мети їх створення й основного призначення інформації. Залежно від ситуації, що склалася, вона залучається до процесу, актуалізується і посідає своє місце в установленні певних об'єктів чи обставин.

Одним із перших питань використання інформації, отриманої з інформаційних систем, у розслідуванні злочинів, виходячи з конкретних слідчих ситуацій, що склалися, запропонував розглядати російський криміналіст С. Ялишев [2, с. 104-108]. Втім, аналіз наукових праць, в яких розглядаються питання, пов'язані з розробленням й удосконаленням криміналістичних методик розслідування злочинів і проведення криміналістичних експертиз, дає підстави стверджувати, що сьогодні, на жаль, питанням використання інформації, що міститься в інформаційних системах, у них майже не приділяється уваги. Як виняток можна назвати лише окремі праці Н. Клименко [3, с. 93-103]. Ці питання недостатньо висвітлені і у криміналістичних методиках [4, с. 113].

Розслідування злочинів являє собою процес добування, осмислення та використання інформації, за допомогою якої формується уявлення про пізнаваний об'єкт. Інформація в цьому випадку виступає і як об'єкт пошуку, і як засіб пізнання. Слідчий, здійснюючи розслідування, отримує її з різних джерел. Істотне значення для встановлення певних об'єктів і фактів має інформація, яка може бути отримана з інформаційних систем, кіберпростору.

Не викликає сумніву, що наявність знань про сучасний стан обліків як криміналістичного, так і некриміналістичного призначення, принципові основи їх побудови та функціонування, уміння правильно орієнтуватися у величезних потоках облікової інформації, визначати місця її концентрації та носії тієї, що необхідна, уміння її кваліфікованого вилучення та використання для встановлення окремих обставин у процесі розслідування, є необхідною умовою професійної діяльності сучасного правоохоронця. «Очевидно, що правознавець повинен знати, як можна застосовувати інформаційні технології у своїй роботі та які правові інформаційні системи вже створено й впроваджено, – справедливо зазначає О. Денисова. – Але незалежно від майбутнього місця роботи йому необхідні знання про комп'ютерні технології загалом, про тенденції комп'ютеризації та інформатизації, про інформаційні системи підприємницьких фірм, банків, органів державної влади та ін. Без цього юрист не може ефективно виконувати свої функціональні завдання» [5, с. 24].

Інтегровані банки даних являють собою складні інформаційні системи, основу яких становлять окремі інформаційні системи, призначені для вирішення певних завдань, що стоять перед якимось підрозділом, службою, управлінням. Кожна з таких систем обробляє частку інформації про об'єкт, який взято на облік в інших системах за іншими параметрами.

Сьогодні інтегровані банки даних Міністерства внутрішніх справ України становлять сукупність окремих автоматизованих інформаційних систем, зведених в єдину розподілену систему, яка має високоорганізовану систему забезпечення з організацією доступу через одну адресу – ядро інтегрованого банку даних. Зв'язок між складовими цієї системи здійснюється з використанням сучасних телекомунікаційних технологій. Всі складові

інтегрованих банків даних використовують типові програмне забезпечення та операційні системи. Ідея створення інтегрованого банку даних ґрунтується на цільовому призначенні інформаційних систем та зручності отримання різноманітної інформації про один об'єкт з однієї адреси. Наведемо таке визначення цього: інтегрований банк даних – це сукупність окремих інформаційних систем (обліків), що мають спільне застосування, високоорганізовану систему забезпечення з організацією доступу до інформації будь-якої його складової через одну адресу – ядро інтегрованого банку даних.

Особливе значення для встановлення окремих факторів може мати використання сучасних можливостей інтегрованого банку даних і системи «АРМОР», які, аналізуючи введену на запит інформацію про певний об'єкт обліку, дають можливість установити його взаємозв'язки з іншими, а також отримати найрізноманітнішу інформацію про нього. З огляду на завдання нашої роботи спробуємо визначитися з типовими ситуаціями та алгоритмами дій, спрямованими на встановлення особи злочинця з використанням можливостей, які сьогодні надають нам інформаційні системи [6, с. 243].

Особливе місце в цій діяльності належить інформаційним системам з автоматичною реєстрацією, які реєструють факти звернення до системи, наприклад, із метою отримання якоїсь послуги, проникнення на певні об'єкти, виходу в ефір. За ними можна встановити останнє місце перебування (точніше, здійснення певної операції) особи, що зникла безвісти, а також тієї, котра переховується від суду чи правоохоронних органів. Для встановлення ймовірного місця перебування особи, що переховується від суду та правоохоронних органів, доцільно скористатись обліками паспортної служби. Одним із заходів при оголошенні особи в розшук є інформування підрозділів паспортної служби. Сприяти розшуку осіб, місцезнаходження яких невідоме, призначені обліки безвісти зниклих, хворих, що не можуть повідомити своїх настановних даних, і невпізнаних трупів, які ведуть відповідні підрозділи МВС України. Зрозуміло, що така особа може стати і невпізнаним трупом, і хворим, який не може пригадати чи надати своїх настановних даних (наприклад хворі чи постраждалі в дорожньо-транспортній пригоді). Особливе значення для встановлення ймовірного місця перебування певної особи має застосування потенціалу інформаційно-аналітичних систем «АРМОР», «СОВА», «АРГус», що ґрунтуються на інтегрованих банках даних. Аналізуючи зв'язки особи, можна також установити її можливе місцезнаходження. Поряд з указаною категорією обліків важливу роль відіграють обліки медичних установ (лікарень, травмпунктів), до яких особа могла звертатися за медичною допомогою (наприклад у разі поранення чи хвороби).

Таким чином, використання сучасних інформаційних технологій у встановленні і ототожненні особи злочинця буде сприяти більш швидкому розслідуванню злочинів.

Література

1. Яковлев А.Н. Теоретические и методические основы экспертного исследования документов на машинных магнитных носителях информации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 2000. 24 с.
2. Ялышев С.А. Криминалистическая регистрация : проблемы, тенденции, перспективы : монография. Москва : Академия управления МВД России, 1998. 140 с.
3. Клименко Н.І. Судова експертологія. Курс лекцій : навчальний посібник. Київ : Ін Юре, 2007. 528 с.
4. Бирюков В.В. Современные проблемы использования учетно-регистрационных данных в расследовании. *Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики*. 2007. Вып. 7. С. 111-116.
5. Гвоздева В.А., Лаврентьева И.Ю. Основы построения автоматизированных информационных систем : учебник. Москва : Инфра-М, 2007. 320 с.
6. Бірюков В.В. Встановлення особи злочинця за допомогою даних інформаційних систем з огляду на складену ситуацію. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 241-248.

Джерела військово-кримінального законодавства Франції

*Шалдирван П.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Основним джерелом військово-кримінального законодавства Франції є Кодекс військової юстиції (далі – КВЮ). Перший КВЮ був прийнятий в 1857 р. До цього військові суди керувалися безліччю виданих в різний час, особливо за часів правління Наполеона І, законів, декретів, ухвал.

У 1814 р. було визнано необхідним зробити зведення всіх цих нормативних актів і з цією метою протягом 15 років фундувалися одна за однією декілька комісій. У 1829 р. проект КВЮ був підготовлений. Проте Липнева (1830 р.) революція перешкодила його ухваленню. У 1855 р. імператор Наполеон ІІІ повернувся до питання про КВЮ, створивши для його підготовки спеціальну комісію на чолі з В. Фуше, яка, узагальнивши військово-кримінальні закони за період з 1796 по 1814 рр., розробила КВЮ, який був затверджений в 1857 році.

За структурою перші КВЮ Франції нагадували чинний і представляють певний інтерес. КВЮ 1857 р. складався з чотирьох книг: І) судовий устрій; ІІ) компетенція військових судів; ІІІ) судочинство; ІV) про злочини і покарання.

У основу ІV книги було покладено військово-кримінальні закони Наполеона І, випробувані протягом 60 років. Перелік злочинів фактично залишився тим самим, проте покарання за багато злочинів були суттєво переглянуті, причому у бік пом'якшення.

Річ у тому, що закони Наполеона І були надзвичайно суворі і переслідували як основну мету залякування військовослужбовців. Ця обставина примушувала військових суддів для того, щоб не бути надмірно жорстокими, виправдовувати винних. З 1844 по 1853 рр. у Франції середнє число виправдувальних вироків було: для офіцерів – 1 з 2, унтер-офіцерів – 3 з 7, капталів і бригадирів – 3 з 8, рядових – 1 з 4 вироків.

Книга ІV КВЮ "Про злочини і покарання" складалася з 92 статей (185-277), які були розбиті на два розділи: про покарання і їх наслідки; перелік конкретних військових злочинів.

КВЮ для сухопутної армії 1928 г., що прийшов на зміну КВЮ 1857 р., також складався з 4 книг. Книга І була присвячена військовому судовому устрою і судочинству. Кримінально-правовими в КВЮ 1928 р. були статті книги ІІ (ст.ст. 192-249), книги ІІІ (ст.ст. 250-260), книги ІV (ст. 261).

Так, книга ІІ іменувалася "Про покарання, вживані за злочини і провини, здійснені в мирний і військовий час військовослужбовцями сухопутної армії і особами, прирівняними до військовослужбовців" [1, с. 37].

У 1938 р. був прийнятий КВЮ військово-морських сил, в якому норми військово-кримінального характеру як формою, так за змістом практично не відрізнялися від аналогічних норм КВЮ 1928 р. для сухопутних військ.

В даний час у Франції діє КВЮ 1965 р. в редакції 1982 г. [2] із змінами і доповненнями від 16 грудня 1992 р., викликаними ухваленням нового КК Франції. Кримінально-правові норми розміщені в тому ІІІ КВЮ "Покарання, вживані військовими судами, і військові злочини".

У Франції зазнала істотних змін система спеціальних кримінальних судів. Законом від 21 липня 1982 року були скасовані в мирний час військові трибунали (окрім армійських військових трибуналів при військах, що базуються або діють за кордоном). Всі справи, що раніше відносилися до підсудності військових трибуналів, нині підлягають розгляду в судах загальної судової системи.

До загальних джерел військово-кримінального законодавства Франції відносяться Декларація прав людини і громадянина 1789 р. (далі – "Декларація"), Конституція країни, Кримінальний кодекс, інші кримінальні і некримінальні закони, а також міжнародно-правові норми. Це витікає із ст. 383 КВЮ, в якій встановлено, що кодекс діє разом з іншими кримінально-правовими нормами, що визначають загальнокримінальні злочини і провини, а також міжнародними угодами, законами і звичаями війни.

У ст. 384 КВЮ закріплене, що судові органи збройних сил застосовують ті ж покарання, що і інші суди, за винятком вилучень, передбачених КВЮ, і керуються при здійсненні правосуддя загальними принципами кримінального права.

У "Декларації" сформульовані основні принципи кримінального права Франції, що мають значення і для розвитку військово-кримінального законодавства. До них, зокрема, відносяться наступні положення Декларації: "Все, що не заборонене законом, не може зустріти перешкоди, і ніхто не може бути примушений до виконання того, що законом не наказано" (ст. 5); "Ніхто не може бути звинувачений, арештований або поміщений під варту інакше, як у випадках, визначених законом, і у формі, ним наказаною" (ст. 7); "Ніхто не може бути покараний інакше, ніж на підставі закону, прийнятої і обнародованої до здійснення провини, законним чином вживаної" (ст. 8).

Конституція Франції 1958 р. [3, с. 18], що діє, вважається за джерело військово-кримінального законодавства оскільки, по-перше, в своїй преамбулі робить відсилання до "Декларації" як до своєї складової частини. По-друге, вона визначає компетенцію органів державної влади і управління, зокрема органів військового управління, в області нормотворчості, а також структуру і ієрархію нормативно-правових актів.

Принципи правової системи Франції, сформульовані в "Декларації" і Конституції (рівність всіх громадян перед кримінальним законом, презумпція невинності та інші), розвиваються, конкретизуються в кримінальному законодавстві.

Література

1. Франция. Законы, относящиеся к военной юстиции / пер. А. Каменского. Москва : Военно-юридическая академия, 1937. 87 с.
2. Code de procedure penale. *Code de justice militaire*. Paris, Dalloz, 1992, 1993. 102 p.
3. Конституции буржуазных государств / составитель В.В. Маклаков. Москва. : Политиздат, 1982. 220 с.

Правова характеристика адміністративно-примусової діяльності національної поліції України

*Шарая А.А., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Спеціальним законом визначено поняття і статус Національної поліції України, яка є центральним органом виконавчої влади, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. Цей статус є принципово новим і відмінним від статусу міліції, у зв'язку з чим важливим є розгляд особливостей окремих методів діяльності саме Національної поліції України, які часто мають прояв безпосередньо у заходах адміністративно-примусової діяльності Національної поліції України.

Адміністративно-примусова діяльність Національної поліції є складовою частиною адміністративної діяльності поліції. Адміністративна діяльність органів поліції – це урегульована нормами адміністративного права державно-владна, підзаконна, організаційно-розпорядча діяльність, спрямована на: а) надання поліцейських послуг у сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинам та іншим правопорушенням, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; б) впорядкування внутрішньосистемних поліцейських відносин та забезпечення чіткої організації і функціонування всієї системи підрозділів і служб Національної поліції України [2, с. 16]. Часто адміністративну діяльність органів поліції в залежності від напряму реалізації поліцейських повноважень поділяють на наступні види: 1) зовнішня адміністративна діяльність (спрямована на надання поліцейських послуг у сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, забезпечення публічної

безпеки і порядку, протидії злочинам та іншим правопорушенням, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги) та 2) внутрішня адміністративна діяльність (стосується впорядкування внутрішньо системних поліцейських відносин та забезпечення чіткої організації і функціонування всієї системи підрозділів і служб поліції України) [2, с. 21]. Адміністративно-примусову діяльність слід віднести до зовнішньої адміністративної діяльності.

Серед методів адміністративної діяльності Національної поліції традиційно виокремлюють переконання і примус. Адміністративний примус в діяльності Національної поліції – це врегульовані нормами адміністративного права заходи, які застосовуються поліцейськими у межах повноважень з метою попередження чи припинення протиправних дій, подолання їх шкідливих наслідків, а також притягнення особи до адміністративної відповідальності [3, с. 83]. Тобто до заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції слід віднести: 1) заходи адміністративного попередження (превентивні заходи); 2) заходи адміністративного припинення (переривання); 3) заходи адміністративної відповідальності (стягнення).

Вітчизняне законодавство не містить визначення понять «адміністративний примус» чи «адміністративно-примусова діяльність». Проте Законом України від 02 липня 2015 року «Про Національну поліцію» передбачено особливості застосування поліцейських заходів, які можна розглядати як напрями адміністративно-примусової діяльності. Так, поліцейським заходом є дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. Спеціальним законом встановлені поліцейські превентивні заходи та заходи примусу. До поліцейських превентивних заходів належать: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) зупинення транспортного засобу; 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння речю; 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи; 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; 11) поліцейське піклування. До поліцейських заходів примусу належить: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї.

Окрім того, слід виокремити в межах адміністративно-примусової діяльності Національної поліції заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП України) [4], зокрема: 1) адміністративне затримання особи (ст. 261 КпАП України), 2) особистий огляд і огляд речей (ст. 264 КпАП України); 3) вилучення речей та документів (ст. 265 КпАП України), у тому числі посвідчення водія (ст. 265-1 КпАП України), тимчасове затримання транспортного засобу (ст. 265-2 КпАП України); 4) відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції (ст. 266 КпАП України).

Адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Види адміністративних стягнень встановлені ст. 24 КпАП України, серед яких: 1) попередження; 2) штраф; 3) штрафні бали; 4) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 5) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення

або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 6) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 7) громадські роботи; 8) виправні роботи; 9) суспільно корисні роботи; 10) адміністративний арешт; 11) арешт з утриманням на гауптвахті.

Таким чином, адміністративно-примусова діяльність Національної поліції характеризується застосуванням низки заходів, правила і межі застосування яких передбачені законодавством, серед них: 1) поліцейські заходи (превентивні заходи та заходи примусу); 2) заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення; 3) заходи адміністративної відповідальності (стягнення).

Література

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 1970.
2. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О.М. Бандурки; [О.І. Безпалова, О.В. Джафарова, С.М. Князев та ін.; передм. О. М. Бандурки]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 242 с.
3. Адміністративна діяльність Національної поліції : навч. посібник / кол. авт. ; кер. авт. кол. к.ю.н., засл. юрист Украї- ни В.А. Глуховець. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр.. справ, 2017. 248 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?info=1>.

До питання про зміни у кримінальному законодавстві щодо статевих злочинів

*Шеховцова Л.І., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

6 грудня 2017 року Верховною Радою України був прийнятий закон № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». В силу цей закон (за виключенням підпункту 3 пункту 1 розділу I цього Закону (щодо статті 67 Кримінального кодексу України (далі – КК) вступає 11 січня 2019 року [1].

Цим Законом вносяться зміни до п. 7 ч. 1 ст. 66 КК (вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого), до п. 3 та 6 ч. 1 ст. 67 КК (п.3 – вчинення злочину на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності; п. 6 – вчинення злочину щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини, а також ч. 1 ст. 67 доповнено п. 6-1 – вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), вноситься новий розділ – Розділ XIII-1. Обмежувальні заходи. Ці обмежувальні заходи повинні застосовуватися до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Також Законом 2227-VIII до КК вносяться зміни до ст. 115, 116, 121, 123, 134, КК доповнюється такими статтями – ст. 126-1 (Домашнє насильство), ст. 151-2 (Примушування до шлюбу), ст. 390-1 (Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників).

Однак дійсний подив викликають зміни, які вносяться цим Законом до Розділу IV КК (Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи), а саме зміни до ст. 152 – Зґвалтування, та ст. 153 – Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

У чинній на даний час редакції КК зґвалтування визначається як статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. А диспозиція ст. 153 КК вказує на задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

У новій же редакції диспозиції цих статей викладені наступним чином: ст. 152 (Зґвалтування) – Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування); ст. 153 (Сексуальне насильство) – Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство).

І ось тут постає багато питань.

По перше, на нашу думку, не зовсім зрозуміло, що законодавець мав на увазі під «діями сексуального характеру», тим більше, які пов'язані з проникненням у тіло людини, і ті, що не пов'язані з проникненням. Адже можливі випадки, коли суб'єкт буде вводити якісь предмети у тіло потерпілого (потерпілої) явно не для того, щоб задовольнити своє статеве бажання.

У чинній редакції КК чітко встановлена різниця між зґвалтуванням та задоволенням статевої пристрасті неприродним способом: зґвалтування – це природні статеві зносини між особами різної статі всупереч або з ігноруванням волі потерпілої особи із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи [2]. Природні статеві зносини – це природний (гетеросексуальний) статевий акт (коїтус – сполучення чоловічих і жіночих статевих органів, яке може викликати вагітність) [3, с. 376].

Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом виключає природний статевий акт і може полягати у вчиненні акту мужолозтва, лесбійства, а також в інших діях сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті суб'єкта злочину (чоловіка або жінки) неприродним способом. Насильницьке введення в отвори тіла потерпілої особи різних предметів (палиці, пляшки тощо) може кваліфікуватися за відповідною частиною статті 153 КК тільки за умови, якщо умисел винної особи був направлений на задоволення у такий спосіб статевої пристрасті неприродним способом. У разі відсутності такого умислу ці дії за наявності передбачених кримінальним законом ознак мають кваліфікуватися за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, або ж як хуліганство тощо [2].

Тобто, можна дійти висновку, що дії сексуального характеру – це завжди дії, які спрямовані на задоволення статевої пристрасті суб'єкта злочину.

Чому законодавець не зробив відповідне уточнення у диспозиціях статей, або хоча б у примітці до них, а поклав тлумачення цих термінів на судові та правоохоронні органи, адвокатів та науковців, не зрозуміло.

По друге, у новій редакції диспозиції ст. 152 КК вказано: ...проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета... Тобто, кримінальним караним, якщо буквально тлумачити цю норму, буде введення в тіло потерпілої особи або геніталій (а це може бути тільки чоловічий пеніс), або будь-які інші предмети, або і те і інше.

Постає питання, як бути, якщо винний введе в тіло потерпілої особи, іншу свою частину тіла, наприклад, палець? Палець в цьому випадку потрібно прирівнювати до предметів або до геніталій?

Також не зовсім зрозуміло, як потрібно кваліфікувати діяння, коли проникнення відбувається в тіло винної особи, наприклад, потерпілу особу змушують ввести до тіла винної особи геніталії, іншу частину тіла або будь-які інші предмети?

По-третє, законодавець до ст. 152 КК вніс примітку, в якій дав визначення добровільної згоди. Згідно з цією приміткою, згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

У чинній редакції КК у ст. 152 та ст. 153 законодавець надав вичерпний перелік неправомірних дій, якими обумовлюється факт зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Цей перелік розширеному тлумаченню не підлягає. Ними є: застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Тому дії особи, яка домоглася згоди особи протилежної статі на статеві зносини в інший спосіб, наприклад, шляхом настирливих пропозицій вступити у статеві зносини або шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, завідомо неправдива обіцянка укласти шлюб, сплатити за сексуальну послугу тощо) не можуть кваліфікуватись за статтею 152 КК [2] та статтею 153 КК.

Для інкримінування ст. 152 КК потрібно встановити, що небажання вступати у статевий зв'язок було більш-менш чітко вираженим, явним, адже відмова на словах, навіть певна фізична протидія не завжди свідчать про дійсне небажання особи вступити у такий контакт. Скажімо, чоловік може сприймати таку поведінку жінки як кокетство, загравання (елемент сексуальної гри) або прояв сором'язливості. У подібних випадках характер, інтенсивність і цілеспрямованість насильницьких дій мають ставати предметом ретельного розгляду [3, с. 376].

Однак, що це за такі супутні обставини, законодавець в новій редакції ст. 152 КК не уточнює. Тим самим у примітці до статті, яка за своєю суттю покликана розкривати поняття і терміни, застосовані в цій або інших статтях, законодавець навів оціночне поняття. Межі застосування такого поняття можуть бути як доволі широкими (наприклад, вчинення дій сексуального характеру, згоду на які винний отримав шляхом обману, або використавши вкрай несприятливе майнове становище потерпілої особи, її потребу у засобах до існування тощо), так і доволі вузькими. Отже з моменту вступу у силу даних змін до КК, вирішувати, які ж з обставин були супутніми, і яке значення вони мають для визначення згоди добровільною чи ні, буде вирішувати тільки суд.

По-четверте, законодавець примітку, в якій дає визначення добровільної згоди, вніс тільки до ст. 152 КК. В цій примітці відсутня будь-яка вказівка на те, що поняття добровільної згоди, надане у примітці до ст. 152 КК, може застосовуватися і до ст. 153 та ст. 154 КК. Якщо буквально тлумачити закон, то що ж законодавець мав на увазі під добровільною згодою у ст. 153 та 154 КК, не відомо. Якщо ж при кваліфікації діянь, передбачених ст. 153, ст. 154 КК, посилалися на примітку до ст. 152 КК, то це буде застосування закону за аналогією, яку Кримінальний кодекс прямо забороняє.

Таким чином, на нашу думку, статті 152 та 153 КК у новій редакції мають ряд суттєвих недоліків, які, необхідно було б усунути. Потрібно всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину ретельно прописувати у диспозиції статті, а не використовувати казуальне та правозастосовне тлумачення.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 року, № 2227-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>
2. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 року, № 5. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2010. 1288 с.

Особливості права довірчої власності

*Щипанова О.О., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Стаття 316 Цивільного кодексу України, що містить визначення поняття права власності, передбачає існування права довірчої власності, як особливого виду права власності. Дане право було легалізоване Законом України від 19 червня 2003 р. №980-IV шляхом доповнення ст.316 ЦК України частиною другою. Проте дана частина не містить а ні визначення, а ні суб'єктного складу, а ні власне особливостей права довірчої власності, а називає лише підстави виникнення даного права – закон та договір управління майном.

Відповідно до ч.1 ст.1029 ЦК України, за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). Отже, право довірчої власності – речове право, змістом якого є здійснення дій з управління майном власника (засновника довірчої власності, установника управління) іншим суб'єктом (довірчим управителем) в інтересах власника або особи, визначеної ним (вигодонабувача).

Оскільки право довірчої власності, згідно ч.2 ст.316 ЦК України, визнане особливим видом права власності, йому властива ознака речовості. Об'єктом права довірчої власності є будь-яка річ (майно), що належить установникові управління на праві власності – підприємство як цілісний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права та інше майно (ч.1 ст.1030 ЦК України), за виключенням тих видів майна, що не можуть перебувати у власності фізичних та юридичних осіб.

Річ, що передається в управління, повинна бути індивідуально-визначеною або належним чином індивідуалізованою, бо лише за цієї умови вона може бути відокремлена від іншого майна власника та від майна управителя, що є обов'язковою умовою запровадження відносин довірчої власності. Гроші можуть виступати предметом договору управління, якщо це прямо передбачено законом. Так, згідно абз.1 ст.1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» від 17.03.1993 р. до переліку майна довірителя відносяться кошти, цінні папери та документи, які засвідчують право власності довірителя.

Про речовий характер відносин сторін свідчить і абсолютний правовий захист, наданий довірчому управителю для захисту права довірчої власності від порушень з боку будь-яких осіб – відповідно до ч.2 ст.1037 ЦК України управитель має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав на майно, передане в управління, в тому числі і від власника, що характеризує його захист як абсолютний.

Правовідносини довірчої власності, за загальним правилом, є тристоронніми. Їх суб'єктами виступають власник майна (засновник довірчої власності, установник управління), довірчий управитель та особа, в інтересах якої здійснюється управління майном (вигодонабувач). Але можливі випадки, коли особистість засновника довірчої власності та вигодонабувача збігається. Це буде можливим, зокрема, при встановленні опіки над малолітньою особою, позбавленою батьківського піклування або над фізичною особою, визнаною недієздатною, які є власниками майна, на опікуна яких покладається обов'язок дбати про збереження та використання майна підопічних в їх інтересах (ч.1 ст.72 ЦК України), при управлінні батьками майном дитини (ст.177 Сімейного кодексу України) тощо.

За загальним правилом, установником довірчої власності є власник майна – будь-який суб'єкт цивільного права (фізична, юридична особа, територіальна громада, держава), який передає в управління майно, що належить йому на праві власності. Відповідно до ч.2 ст.1032 ЦК України, якщо власником майна є фізична особа, місце перебування якої невідоме або її визнано безвісно відсутньою, установником управління є орган опіки та піклування. Якщо

власником майна є малолітня особа або фізична особа, визнана недієздатною, установником управління може бути опікун або орган опіки та піклування (ч.3), а у випадку, якщо власником є особа, обмежена у дієздатності, то установником управління виступає її піклувальник (ч.5).

Управителем майна є фізична або юридична особа, яка вчиняє дії по управлінню чужим (не власним) майном – батьки, опікуни, піклувальники, органи опіки та піклування, довірчі товариства, інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, що розпоряджаються грошовими коштами вкладників, а також інші особи на підставі договору управління майном. Також функції по управлінню чужим майном виконують нотаріуси або інші охоронці спадкового майна (ст.1283 ЦК України), виконавці заповіту (ст.1284 ЦК України), представники, в т.ч. ті, які діють на підставі довіреності (ч.1 ст.237, ч.3 ст.238 ЦК України), комісіонери (ч.1 ст.1011 ЦК України) та інші особи.

Управитель майна має відповідати певним вимогам: фізична особа повинна мати повну право- та дієздатність, а юридична особа повинна бути належним чином легалізована та мати право на виконання дій по управлінню чужим майном, передбачене статутом або іншим установчим документом юридичної особи. Управителем може виступати і суб'єкт підприємницької діяльності, наприклад, комерційний представник (ст.243 ЦК України). Крім того, повноваження управителя повинні належним чином підтверджуватися – договором управління майном, іншим цивільно-правовим договором, з якого випливає функція управління чужим майном, довіреністю, посвідченням опікуна, піклувальника, документами, що підтверджують походження дитини тощо.

Згідно ч.ч.2 та 3 ст.1033 ЦК України не мають права виступати управителями майна: органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування, якщо інше не встановлено законом, а також вигодонабувачі за договором управління майном.

Вигодонабувачем визнається особа, в інтересах якої здійснюється управління майном. За загальним правилом, це сам установник управління або інша особа, обрана власником майна чи визначена законом (малолітні, неповнолітні, недієздатні, обмежено дієздатні тощо). Отже, для особи, яка виступає вигодонабувачем на підставі закону наявність повної цивільної дієздатності не вимагається, для всіх інших осіб – це необхідна умова укладання цивільно-правового договору.

Зміст довірчих відносин полягає в тому, що власник передає управителю певне майно в управління, причому передача майна не тягне переходу права власності на нього. Управитель уповноважується лише здійснювати управління чужим майном, діючи при цьому не у власному інтересі, а в інтересах власника майна або вигодонабувача. Після закінчення строку довірчого управління майно, а також усі доходи, отримані управителем від нього, повинні бути передані власнику майна (ч.3 ст.1044, ч.1 ст.1034 ЦК України, ч.3 ст.177 СК України).

Відносини установника управління та управителя мають фідучіарний характер, тобто засновуються на повній довірі однієї сторони до іншої, яка зобов'язується проявляти розумну дбайливість, належну турботу про майно та доходи довірителя. Якщо управитель неналежним чином не виконує свої обов'язки, то це є підставою для відшкодування матеріальної шкоди (ч.5 ст.177 СК України). Так, управитель, який не виявив при управлінні майном належної турботливості про інтереси установника управління або вигодонабувача, зобов'язаний відшкодувати установникові управління завдані збитки, а вигодо набувачеві – упущену вигоду. Управитель відповідає за завдані збитки, якщо не доведе, що вони виникли внаслідок непереборної сили, винних дій установника управління або вигодонабувача. Управитель несе також субсидіарну відповідальність за борги, що виникли у зв'язку із здійсненням ним управління, якщо вартості майна, переданого в управління, недостатньо для задоволення вимог кредиторів (ч.ч.1,2 ст.1043 ЦК України).

В якості підстав виникнення права довірчої власності в ч.2 ст.316 ЦК України визначені закон та договір управління майном.

Так, на підставі закону виникають відносини довірчої власності, як зазначалося, між особами, які не мають повної цивільної дієздатності та їх законними представниками, особами, які виступають охоронцями спадкового майна або виконавцями заповіту та спадкоємцями, довірителями та повіреними, між подружжям при укладанні договорів одним із них щодо майна, яке є їх спільною сумісною власністю (ч.ч.2 та 5 ст.65 СК України). Також відносини довірчого управління майном виникають на підставі Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19.06.2003 р., який встановлює загальні принципи, правові та організаційні засади залучення коштів фізичних і юридичних осіб в управління з метою фінансування будівництва житла та особливості управління цими коштами, згідно абз. 2 ст.6 якого, об'єкт управління майном знаходиться в довірчій власності управителя. Відповідно до Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19.06.2003 р., який регулює відносини у системі іпотечного кредитування, а також перетворення платежів за іпотечними активами у виплати за іпотечними сертифікатами із застосуванням механізмів управління майном, відносини виникають між установником – власником іпотечних активів, які він передає в управління управителю та управителем – фінансовою установою, яка діє від свого імені, здійснюючи управління іпотечними активами в інтересах установника управління іпотечними активами, та має відповідний дозвіл/ліцензію (ст.1 зазначеного Закону).

Главою 70 ЦК України детально регламентоване поняття, умови, правове положення та відповідальність сторін за договором управління майном як другою підставою виникнення відносин довірчої власності. Крім того, дані відносини можуть також бути запроваджені за рішенням суду, наприклад, при порушенні провадження по справі про банкрутство юридичної особи функція управління майном покладається на арбітражного керуючого, який здійснює керівництво підприємством, в т.ч. управляє його майном в інтересах засновників (власників майна підприємства) та кредиторів.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Про довірчі товариства : Декрет Кабінету Міністрів України від 17.03.1993 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/23-93>
4. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19.06.2003 р. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/978-15>
5. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : Закон України від 19.06.2003 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/979-15>

Секція 1
ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ;
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

**Національна поліція України у механізмі антикорупційних трансформацій
 публічного права відкритого суспільства: концептуальний підхід**

Аганін О.В., магістр
Науковий керівник:
Макаренков О.Л., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет

Корупція залишається гострою проблемою для українського суспільства. Механізми протидії цьому негативному соціальному явищу відповідно неефективні. У цьому зв'язку, кожний адміністративний ресурс, який здатне применшити цю проблему дуже важливий і потрібний нашому суспільству. Національна поліція незамінний орган правопорядку в середині кожної країни. В Україні цей орган наразі викликає з однієї сторони велику кількість нарікань від громадян, а, з іншої сторони, йому немає адекватних замінників та й приносить він помітно більше користі суспільству в сфері вирішення проблеми корупції, порівняно з іншими правоохоронними органами. Тому потреба вдосконалення національної поліції та здійснюваної нею правоохоронної діяльності в окресленій сфері не викликає сумнівів. Така політична актуальність не залишилася поза увагою численних вчених-практиків. Так проблемам винайдення ефективних правових механізмів протидії корупції ресурсами національної поліції присвятили свої праці наступні науковці: С. Алфьоров, О. Бандурка, О. Джафарова, І. Дьомін, В. Завгородній, Т. Коломоєць, М. Мельник, Є. Невмержицький, С. Серьогін, М. Тищенко та ін. Зокрема, С. Шатрова дослідив адміністративно-правовий механізм профілактики корупції в органах внутрішніх справ, О. Панфілов – адміністративну відповідальність за корупційні правопорушення в Україні, О. Бусол – протидію корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії. Утім далеко не усі питання залишилися розкритими повністю. Зважаючи на окреслену практичну актуальність і велику увагу вчених до порушеної проблеми, тема нашого дослідження потребує розробки.

Національна поліція України базовий правоохоронний орган, у т.ч. з протидії корупції і по боротьбі з нею. Її соціальне призначення полягає у застосуванні права через виконання: 1) темпорально первинних функцій – з охорони/підтримання правопорядку: а) превентивно-соціальної – превентивної і профілактичної; б) соціально-сервісної; в) реєстраційно-деліктної; г) контрольно-наглядової; д) охоронної; 2) темпорально вторинних (похідних) – *post delictum factum*, із захисту правопорядку від адміністративних і кримінальних правопорушень: а) адміністративно-юрисдикційної – адміністративно-процесуальної і адміністративно-деліктної – формальної і безпосередньо адміністративно-примусової (адміністративно-виконавчої); б) кримінально-процесуальної – оперативно-розшукової та слідчої; 3) комплексної – боротьба з корупцією, тероризмом та іншими видами злочинності [1, с. 78-80].

Поряд з правовими принципами організації та діяльності, основні напрями діяльності будь-якого суб'єкта стають основою для визначення його правового статусу та усіх інших елементів правових механізмів їхньої самореалізації в суспільстві. Відносно національної поліції визначення її складових у механізмах держави і права відбувається через встановлення системи і внутрішньої структури, системи вимог і гарантій до працівників, а також специфічно саме для цього органу: деталізація поліцейських превентивних, примусових та інших способів, засобів і методів (заходів) реалізації законних повноважень, застосування права. У діяльності поліції факт правопорушення стає підставою для правозастосування, де домінує примус, а факт делінквентної поведінки, яка не являє собою склад правопорушення, вимагає від них застосовувати закон із переважанням превентивних заходів. У цьому зв'язку, постають питання відмежування цих фактів один від одного,

їхнього комплексного поєднання у свідомості поліцейського, співставлення з підходящими для цих обставин нормами закону, оцінки законів з позиції ідеї верховенства права і т.д. Проблема розв'язується на ментальному рівні поліцейського, розвиток якого повинен дозволяти здійснити абсолютно точні системні оцінки й інтерпретації окреслених предикатів. Додамо до цього, що правозастосування поліцейських часто пов'язане із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів і зброї для придушення неправомірного супротиву з боку злочинців, а тому разом з роботою інтелекту для поліцейського важливо майстерно володіти своїм фізичним тілом. Тільки за цих умов у нього з'являється шанс вдало виконати поставлене завдання, утверджуючи правопорядок, та вціліти, не допускаючи трагедій, подібних до подій у м. Дніпро: 25.09.2016 р., коли загинуло два поліцейських під час затримання злочинця; 05.11.2017 р. – п'ятеро поліцейських були поранені при затриманні квартирних злодіїв [2; 3].

Засадничий характер принципів (верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; цей принцип застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ; дотримання прав і свобод людини; законності; відкритості та прозорості; політичної нейтральності; взаємодія з населенням на засадах партнерства; безперервності), завдань і функцій поліції, окреслених у відповідному профільному законі не дає нам повного уявлення про місце національної поліції у механізмі антикорупційних трансформацій публічного права відкритого суспільства. По-перше, це суспільство відкрите для впровадження у соціальну практику усіх прогресивних ідей, які генерують його члени. По-друге, саме антикорупційні трансформації в сфері публічного права стають важливою передумовою для соціального прогресу, тобто відкритості суспільства. По-третє, національна поліція в силу описаного функціонального навантаження об'єктивно втягнена у сфери дії кримінального й адміністративного права. Відповідно кримінально-правова охорона – це, по-перше, певна система кримінально-правових засобів, до яких слід включити кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин [4, с. 109]; механізм адміністративно-правового регулювання становить собою сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [5, с. 32]. Ці обидва види механізму дії права (регулювання, охорони, перетворень) в особі поліцейських здійснюють вплив на свідомість та поведінку суб'єктів, з метою забезпечення дії правових законів (закону і верховенства права), адже механізм правового регулювання як такий – це абстрактно-загальна правова регуляція, конкретизована та індивідуалізована стосовно до конкретно-визначеного випадку (і форми) прояву юридичної сили діючого права [6, с. 476]. Отримуємо, що національна поліція стає інститутом, що застосовує ці засоби, але у сфері кримінального права вони виявляють домінуючі функції охорони та захисту, а у галузі адміністративно-правових відносин – домінують функції сервісу, превенції, нагляду, фіксації деліктів, звісно, в межах загального напряму охорони суспільних відносин від руйнування, у т. ч. від корупції.

Отже, місце і роль національної поліції у механізмі антикорупційних трансформацій публічного права відкритого суспільства визначається через її функціональну спрямованість в межах стадії правозастосування у реалізації права і примусу до такої реалізації інших суб'єктів права, зокрема у сфері протидії корупції. Водночас виконання покладених на поліцію функцій не відбувається належним чином і з невиправданими втратами особового складу без ґрунтовної та перманентної підготовки поліцейських з допомогою висококваліфікованих фахівців. Особливістю правоохоронної ролі поліцейських стала необхідність застосування ними низки заходів превентивного і примусового характеру, що неможливо без достатнього розвитку їхніх інтелекту, фізичного тіла, духу і душі. Більше цього, роль національної поліції в сфері протидії корупції та сприяння соціальному прогресу виконується і підсилюється належною роботою інших правоохоронних органів, якісним

законодавством, правомірними правозастосовними практиками судів та публічної адміністрації, а також ефективним захистом державою національних інтересів у зовнішніх відносинах, що особливо актуально у нинішніх умовах глобалізації та посилення негативного впливу транснаціональних корпорації та міжнародних злочинних угруповань, діяльність яких може зводити нанівець будь-які благородні наміри та дії професійних поліцейських в середині країни.

Література

1. Городовенко В.В., Макаренков О.Л., Сантуш М.М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 226 с.
2. Убивство патрульних у Дніпрі : Всі подробиці трагедії 25.09.2016. URL :<https://www.5.ua/suspilstvo/126629>
3. У Дніпрі п'ятеро поліцейських були поранені при затриманні квартирних злодіїв 05.11.2017 р. URL :<https://www.unian.ua/incidents/2226209>
4. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона : проблеми визначення поняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 107-110.
5. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. К. : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
6. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства : учебник [для юридических вузов и факультетов]. М. : Норма-Инфра, 1999. 560 с.

Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси

Арустамян І.К, студентка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Правова система України нині переживає складний період: відбувається створення абсолютно нової правової системи суверенної незалежної демократичної держави. В ідеалі це повинно відбуватися, з одного боку, з урахуванням сучасних глобалізаційних процесів, а з іншого – з повагою до власних самобутніх особливостей і тенденцій розвитку. Заразом і в нашій системі права, і в нашій пересічній та професійній правосвідомості зберігається значна кількість стереотипів, які залишилися ще від радянської соціалістичної правової системи, що зумовлює двоїсте ставлення до різних правових інститутів [1, с. 125].

Українська національна правова система формувалася в складних умовах, що зумовлено як відсутністю державної незалежності протягом значних періодів історії, так і геополітичним положенням України та відповідним ідеологічним впливом на українське суспільство багато в чому протилежних за змістом європейських та східних концепцій. Розвиток національної правової системи можна поділити на два періоди: до здобуття незалежності та після її здобуття – період, який ознаменувався прийняттям Конституції 1996 р., яка не лише зорієнтувала народ України на побудову незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а й зафіксувала основні правові засади її подальшого економічного, політичного й соціально-культурного розвитку, накреслила шляхи реформування [2, с. 65].

Серед наукових досліджень, в яких досліджується правова система України, необхідно назвати праці В.І. Кузнецова, Н.А. Ушакова, С.Г. Восканова, С.С. Алексєєва, А.М. Васильєва, Е.Т. Усенко, Л.Г. Удовика та інші.

Варто вказати, що в XI ст. було підготовлено великий комплексний законодавчий акт, що і регулює відносини власності, і визначає покарання за той чи інший злочин, – «Руська правда». Ця пам'ятка постала з таких джерел, як: князівські статuti, звичаєве право і візантійські акти права. Принцип демократії, що супроводжує українську державу з

найперших кроків його самостійного існування, історично був пріоритетним, бо спирався на своєрідний механізм побудови держави – територіально-земельну, а не індивідуально-васальну, як це мало місце у феодальних державах Західної Європи. Відповідно до цього можна виділити такі особливості в історичному розвитку української держави, які визначили подальший розвиток вітчизняної правової системи: територіально-общинна організація влади та відсутність феодального роздроблення; держави в тому вигляді, як це було властиво західноєвропейським країнам; наявність у системі влади демократичної складової [3, с. 164].

Аналіз поняття правової системи України в генезисній структурі правових систем є важливою передумовою вирішення актуальної проблеми об'єктивного буття та унікальності правової системи України на правовій мапі світу. Поняття генезисної структури передбачає змістовний аналіз процесу і способу становлення, виникнення, розвитку та інволюції правових систем, їх об'єктивного існування та індивідуалізації. У літературі виокремлюють кілька рівнів генезисної структури: загальний всесвітньо-історичний генезис системи правового регулювання суспільних відносин; формаційний генезис правових систем; генезис конкретних регіональних національних правових систем; генезис міжнародної правової системи.

На відміну від інших соціальних явищ, правовій системі складніше приховати свою якісну визначеність. На переломних рубежах розвитку (особливо на початковому етапі переходу) її ціннісна спрямованість яскраво виражена. Це дозволяє визначити момент виникнення непримиренної суперечності між застарілою правовою системою і новими суспільними потребами. Поки ця суперечність дозріває, відбувається нагромадження внутрішньої напруженості правової системи. Вирішення суперечності припадає на перехідний період, коли одна типологічно однорідна правова система змінюється якісно протилежною. Стара правова система стає неприйнятною для задоволення нових запитів суспільства, запас її творчої енергії гасне, а здатність відображати нові соціальні явища слабшає. Виникає потреба у створенні нових засобів і способів правового опосередкування суспільного розвитку. Якщо результати впливу зовнішнього середовища перевищують можливості функціональних змін правової системи, вона вступає у тривалу і повну смугу перехідності (так звані кризові явища). Водночас на рівні більш глобальних соціальних систем відбуваються схожі процеси. Системна криза вражає усі сфери життєдіяльності суспільства та свідчить про вичерпання можливостей саморозвитку попереднього політичного й економічного ладу. Колишній тип розвитку суспільства втрачає свій потенціал, і всі основні соціальні компоненти – економіка, політика, культура – приходять у стан взаємної невідповідності. Колишній лад руйнується, а разом з ним і соціальні явища. Саме такі зміни і відбувалися в Україні на зламі 80-90-х років XX ст. [3, с. 165].

Якщо звести комплекс соціальних (загальних), юридичних (спеціальних) і соціокультурних (суттєвих) ознак правової системи України до спільного знаменника то можна констатувати, що: національна правова система України – це система, що відображає соціально-економічну, політичну і культурно-історичну своєрідність розвитку українського народу (правова система конкретного суспільства). Культурно-історична її своєрідність є вираженням ментальних рис українського народу, сформованого в націю; ядром правової системи України є українське право, що розвивається на основі традицій і інновацій. Безумовно, що мова йде про право як суспільне явище, яке включає два компоненти – природне право і позитивне право. Природне право (співвідноситься з суб'єктивним правом) – це обумовлені природою і соціально-природним середовищем вимоги й ідеали, які, переломившись крізь призму правосвідомості, її культурні коди, набувають правових рис і відповідно виступають у вигляді правових вимог і прообразів юридичних норм – норм позитивного права. Позитивне право (співвідноситься з об'єктивним правом) постає у вигляді системи чинних норм, процес формування яких обумовлюється взаємодією положень природного права і державно-політичних інститутів українського суспільства на конкретно-історичному етапі його розвитку. Механізм взаємодії суб'єктивного і

об'єктивного права спрямований на реалізацію потреби в адекватному для конкретного суспільства правового порядку [4].

Сучасна правова система України зазнає змін під впливом глобалізації. На думку Л.Г. Удовики визначено, що трансформації становить складний, системний, різнорівневий, багатофакторний, різновекторний, динамічний, історичний, соціальний, політико-правовий процес; структурно функціональна характеристика процесу трансформації правової системи в умовах глобалізації пов'язана зі змінами у колі суб'єктів правової системи, перетворенням структур, у рамках яких співіснують паралельно як традиційні, так і нові компоненти, фундаменталізацією прав людини зі зміною функціонування і підсистем та окремих елементів, які відбуваються із різними темпами із спрямованістю, поєднанням суперечливих тенденцій в інституційній, нормативній та ідеологічній підсистемах, посиленням взаємодії та взаємозалежності між підсистемами правової системи, основними системами суспільства, іншими національними правовими системами і міждержавними регіонально-континентальними правовими системами [5 с. 272].

Охарактеризувавши правову систему України: особливості становлення та сутнісні риси, можемо підсумувати, що реальні показники ефективного дослідження становлення та розвитку правової системи України як об'єктивного неперервного і спадкоємного процесу в конкретно-історичних формах складаються в рамках соціокультурної парадигми пізнання права і правових явищ на міждисциплінарному рівні, на основі принципів гуманізації й інтеграції наукового знання, методологічного плюралізму та теоретико-інформаційних уявлень про інформацію як загальний організаційний фактор у становленні та розвиткові усіх типів соціальних систем.

На підставі проведеного аналізу характеристик правової системи України за соціальними, юридичними і соціокультурними ознаками поняття правової системи України в контексті генезисної структури правових систем як підсистеми суспільства, що є цілісним соціально-правовим, нормативно-регулятивним комплексом з відповідними соціально – юридичними межами правового впливу на соціум та правового регулювання ним, функціонує в чітко визначених територіально-державних (або політико – географічних) межах України, інтегрує найсуттєвіші риси українського права, а генезис правової системи є суттю вираження еволюції українського суспільства в рамках західної моделі соціокультурної регуляції з індивідуалістичними і приватновласницькими пріоритетами розвитку.

Література

1. Цветкова Ю.А. Місце правового звичаю у правовій системі України. Підприємництво, господарство і право. 2013. №12. С. 125-128.
2. Хаустова М.Г. Правова система України : особливості становлення та сутнісні риси. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Національна академія правових наук України, Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування. Х. : Право, 2011. Вип. 21. С. 65-75.
3. Дячишин Я.В. Основні риси сучасної правової системи України : теоретичні аспекти. 2013. 169 с. URL : <http://ippi.org.ua/sites/default/files/13dyauta.pdf>
4. Мурашин О.Г. Правова система України в генезисній структурі правових систем : поняття і основні ознаки. 2015. 180 с. URL : <http://www.pravnuk.info/2013-12-27-15-15-31/814-pravova-sistema-ukra%D1%97ni-v-genezisnij-strukturi-pravovix-sistem-ponyattya-i-osnovni-oznaki.html>
5. Удовика Л.Г. Правова система України : глобалізаційні трансформації. Запоріжжя : КСК – Альянс, 2014. 320 с.

Natural law after the second World War. Legal and theoretical analysis of the main ideas and conceptions in the philosophical thought of Radbruch, Stammler And Finnis

Barlit A., student

Науковий керівник:

Kolomoets T.O., doctor of legal sciences, professor

Zaporizhzhya National University

Natural law, in philosophy is a system of right or justice held to be common to all humans and derived from nature rather than from the rules of society. These rules are implied to be universal, existing independently of the positive law of a given state, political order, legislature or society. Positive law, contrary to the natural law, is also described as the law that applies at a certain time (present or past) and at a certain place [1].

The concept of natural law was first documented in ancient Greek philosophy, and was referred to in Roman philosophy by Cicero. It was then alluded to in the Bible, from which it was subsequently developed in the Middle Ages.

The Nineteenth Century is characterized by increased positivistic attitude toward the law and the collapse of naturalism, but the Twentieth Century, there was a renaissance of natural theory, although the situation was not the same everywhere. For example England did not display any interest until after World War II, while in the US lawyers often addressed this right when interpreted fundamental rights chapter of the American Constitution [2].

But despite the different trends, some of the factors that led to the revival of natural law in many countries, especially after the two World Wars were:

- the collapse of economic and social stability throughout the world;
- expansion of activities of governmental institutions, especially the intervention increasingly large of state institutions in the private live of citizens through law;
- the development of weapons of mass destruction and their use in wars across the world;
- doubts increasingly larger for the success of science to identify and solve problems of humanity.

All these showed that positivism, particularly his ideological variant can not do anything to overcome situations such as those where society was found during this period. In particular, World War II noted that the separation of law from morality creates opportunities for totalitarian regimes and massive violation of human rights [3].

Gustav Radbruch (1878-1949) was a German legal scholar and politician. He served as Minister of Justice of Germany during the early Weimar period. Radbruch is also regarded as one of the most influential legal philosophers of the 20th century [4].

Radbruch published one of his most notable works, "Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law" (1946) in the wake of the defeat of the Nazi regime. The short article deals with the difficult problem of legal criminality under the Nazi regime and, to a degree, is an attempt to come to terms with the German's past in the area of law. Legal positivism, a position which holds that there is no other source of law than positive law (i.e. statutory or posited law), was according to Radbruch the school of thought which formed judicial attitudes during the Nazi regime. National Socialism had successfully hi-jacked the German legal system (partly because and partly by using positivism) in such a way as to cause statutory lawlessness or injustice through the promulgating of immoral positive laws. Radbruch's formula states that the necessity of promulgation remains but that this is not the only condition which must be fulfilled for a law to be valid. This condition is framed in his 'inseparability thesis' which states that in certain cases the requirements of natural justice supercede those of legal certainty.

In post-war Germany this had a particularly application when it came to judicial rulings in the trials of individuals who had perpetrated crimes under the Nazi-legality.

This led Radbruch to distinguish between statutory law and law itself. Using this thesis Radbruch cast aside positivism by arguing that statutory law could not guarantee the moral validity

of law. For a law to be morally valid it must be tested by certain supra-statutory criterias (Law of reason, natural law) otherwise positivism alone could lead to morally unacceptable judgements.

In Radbruch's 1945 publication «Five Minutes for Legal Philosophy» he outlines his view on how the Nazi regime came to impose their new order on Germany: 'by means of two maxims, National Socialism brought about obedience: among soldiers with the principle of 'order is order' and among lawyers with the principle of «law is law» [5].

In short, Radbruch's formula can be express concisely as: "Appropriately enacted and socially effective, norms lose their legal character or their legal validity when they are extremely unjust". (That is: extreme injustice is no law).

According to Radbruch, a law is valid if it:

- a) exceeds formal tests of legal validity of a particular system and, most importantly;
- b) does not violate the basic principles of morality.

Radbruch attitude materialized by the practice of courts in postwar Germany.

The debate naturalism – positivism and the triumph of natural law doctrine, continued in practice postwar German courts, under the influence of the Nuremberg trial, showing that the differences between positivism and natural law are not simple theoretical character, but have significant impact in the practice of courts.

The question left to be answered are: 'should one regard as continuing to be legally valid something which offended against fundamental principles of justice and the rule of law when it was legally valid in terms of positive law of the legal system which had perished? Can something be illegal today which in the past was legal? After 1945 German courts answered "yes" to this question.

Practical Significance: A Jewish woman who emigrated to Switzerland in 1939 had left securities in a deposit in a German bank. After the war, she took up domicile in the Federal Republic of Germany (FRG) and demanded that the securities be restored to her. The question was whether she had lost her property under s.3, Para 1, Provision 1 of Decree 11, Reich Citizenship Law, 1941. S.3 of Decree 11 reads: "The property of Jews who have lost their German nationality on the basis of this Decree becomes the property of the Reich with the loss of nationality." The Federal Court of Justice answered "no" to this question and confirmed her demand for restitution, the reason being that: "S.3 of Decree 11 under the Reich's Citizenship Law 1941 is to be regarded as from the outset void because of its iniquitous content which contradicts the foundational requirements of every order based on the rule of law." Following this anti-positivist solution the emigrant could demand her property back simply because she had never lost it. From the standpoint of legal positivism some correcting regulation was required if she were to have any title to her claim and this would hinge on the discretion of the legislature.

Karl Eduard Julius Theodor Rudolf Stammler (1856-1938) was an influential German philosopher of law.

Stammler was concerned with the formulation of a 'right law' based upon justice. In his 'Theory of justice' (1902) he argues that each era requires its own 'right law' which should co-exist with its positive law. The rules of the community's positive law should be evaluated, so as to justify their use, by reference to standards derived from the prevalent ethical and philosophical doctrines, and a law found to be deficient would be corrected by the courts or the legislature.

Essence of Stamler's jurisprudential thought.

It is not the law of nature but the nature of law which is most common to mankind everywhere. Rules within the community must be right for that community, given its unique features. Those rules require testing, but the test must be not a reflection of mere relativism. The aim of the natural law is a harmony within society enabling men to leave in dignity, justice and according to truth in Stammler's fundamental concern. Law related to the specific needs of society at a given stage of development will assist men in realizing the purpose of natural law.

These theses of Stammler aquire even more sense in the ligh of the changing world, social, political condition of the Tentienth Century [7].

John Mitchell Finnis (born 28 July 1940) is a legal philosopher, jurist and scholar specializing in jurisprudence and the philosophy of law.

Neo-Naturalism of John Finnis

According to Finnis, the classical naturalists were not concerned with giving a conceptual account of legal validity; rather they were concerned with explaining the moral force of law: "the principles of natural law explain the obligatory force (in the fullest sense of «obligation») of positive laws, even when those laws cannot be deduced from those principles". Accordingly, an unjust law can be legally valid, but it cannot provide an adequate justification for use of the state coercive power and is hence not obligatory in the fullest sense; thus, an unjust law fails to realize the moral ideals implicit in the concept of law. An unjust law, on this view, is legally binding, but is not fully law.

Finnis distinguishes a number of equally valuable basic goods: life, knowledge, play, aesthetic experience, sociability (friendship), practical reasonableness, and religion, defined as "all those beliefs that can be called matters of ultimate concern; questions about the point of human existence." each of these goods is universal in the sense that it governs all human cultures at all times. The point of moral principles, on this view, is to give ethical structure to the pursuit of these basic goods.

On Finnis's view, the conceptual point of law is to facilitate the common good by providing authoritative rules that solve coordination problems that arise in connection with the common pursuit of these basic goods.

Finnis believes that to the extent that a norm fails to satisfy these conditions, it likewise fails to fully manifest the nature of law and thereby fails to fully obligate the citizen-subject of the law. Unjust laws may obligate in a technical legal sense, on Finnis's view, but they may fail to provide moral reasons for action

Laws that are technically valid in virtue of source but unjust do not, according to Finnis, fully obligate the citizen.

Finnis published *Natural Law and Natural Rights* in 1980, and the book is considered a seminal restatement of the natural law doctrine.

The basic goods serve as an explanation of why we do things. Any worthwhile activity is worth doing because it participates in one or more basic goods.

Other positive qualities, like freedom or humility, are merely methods by which we can achieve one or more of the basic goods.

Some laws directly serve basic goods (e.g. the law against murder). Most laws however, are not so direct – instead they create a stable society in which people have the freedom and ability to pursue the basic goods. As long as the legal system is in service to the basic goods and in accordance with practical reason, it is a morally 'good' legal system [8].

The argument in Finn's work runs like this:

- I ought to pursue the basic goods
- Society needs to coordinate in order to best achieve the basic goods
- The law is an effective way of coordinating society this way Therefore:
- I ought to obey the law.

Therefore, you have both a legal obligation and a moral obligation to respect and obey the law.

Finnis' explanation of *lex injusta non est lex* is quite simple: a morally unjust law imposes legal obligation, but no moral obligation. Specifically, if we look at the argument from before:

If a law is immoral/unjust, we can reject premise number 3, and so there is no moral obligation to obey the law.

As it can be concluded from abovementioned, natural law jurists of the 20th century include some who call for a modification of early doctrines so as to take into account problems which could not have been envisaged in earlier centuries.

Stammler (1856-1938) suggested that each era requires its own 'right law' based upon justice. The task of the jurist is to assist in the appraisal of the positive law in relation to the demands of objective justice.

Radbruch (1878 – 1949) abandoned his believe in legal relativism following his experiences during the era of the German dictatorship and embraced the concept of law «above statute».

His views may be summarized as follows :

- To equate law and power is to render the community defenseless against a tyranny.
- Only what is law benefits the people.
- Unjust laws ought not to be obeyed.
- Some laws are so socially detrimental that their very character as laws ought to be denied.
- They are a principles of law stronger than any statute – these are the principles of natural law or the «the law of reason».

Finnis calls for a rational law which will recognize the basic values of human existence ('human goods'). These goods can be secured only through appropriate laws and legal procedures.

Human goods are «the forms of human flourishing» necessary for the fuul development of individuals. They are as follows: life, knowledge, play, aesthetic experience, sociability, practical reasonableness, religion.

References

1. Britannica. "Natural Law". Accessed November 25, 2017. URL : <https://www.britannica.com/topic/natural-law>.
2. Britannica. "The Role of Natural Law after World War II (Case of Nuremberg Trial)". Accessed November 21, 2017. URL : <https://www.britannica.com/topic/natural-law>.
3. Internet Encyclopedia of Philosophy. "Natural Law". Accessed November 23, 2017. URL : <http://www.iep.utm.edu/natlaw/>.
4. Wikipedia. "Gustav Radbruch". Accessed November 25, 2017. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Gustav_Radbruch.
5. Law Teacher. "Radbruch's Formula". Accessed November 25, 2017. URL : <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/criminal-law/radbruchs-formula.php>.
6. Douglas E Edlin. *Judges and Unjust Laws : Common Law Constitutionalism and the Foundations of Judicial Review*. Michigan : University of Michigan Press. 2008.
7. Curzon L.B. Routledge-Cavendish. *Jurisprudence*. London : Psychology Press. 2002
8. "A Summary of John Finnis's Theory of Natural Law". Accessed November 24, 2017. URL : <https://hughmccarthylawscienceasc.wordpress.com/2015/01/03/a-summary-of-john-finnis-theory-of-natural-law/>.

Особливості системи джерел права романо-германської правової сім'ї

*Білокур А.В., студентка
Науковий керівник:
Удовика Л.Г., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет*

У сучасній науці існують різні думки щодо правової доктрини та прецеденту як джерела романо-германської правової сім'ї. Проблематикою є і те, що через зближення романо-германської та англосаксонської правової сім'ї дослідження особливостей джерел є необхідним для вірного розмежування правових систем до правових сімей.

Аналізу вказаної проблеми присвячували свої роботи такі автори, як Х.Н. Бехруз, О.О. Губанов, Дж. Вандерліден, Р.Давид, К. Жоффре-Спинози, Д.В. Лук'янов, М.М. Марченко, Л.С. Огін, М.Ю. Тарасов, М.Г. Хаустова, І.В. Яковюк та ін.

Метою роботи є аналіз особливостей джерел романо-германської правової сім'ї.

Загальновизнано що для романо-германського права закон є найважливішим джерелом. Він має вищу юридичну силу і розповсюджується у межах території країни. Закон понад усе, як для усіх громадян, так і для суб'єктів права.

Для країн, які входять до романо-германської правової сім'ї загальною особливістю є нормативність права, а значимою рисою норми залишається її узагальнений характер, тому виникає потреба у конкретизації та тлумаченні. Слід зазначити, що для усієї романо-германської правової системи характерно те, що норму розглядають як основу, тобто своєрідне «ядро», яке з'явилося завдяки законодавцям і дало змогу отримати правила поведінки.

Втім, норма носить загальний характер, ось чому для конкретних справ потрібна деталізація та роз'яснення норм.

Суттєвий аспект полягає в тому, що норми мають системно-ієрархічний характер, найвища юридична сила закріплена в конституційних нормах країн романо-германської правової сім'ї.

На сучасному етапі усі сфери суспільного життя регулюються кодексами, котрі у романо-германській сім'ї є теж джерелами права.

Утім, як вважає науковець Л.С. Огін, чимале значення у системі джерел права романо-германської сім'ї належить підзаконним нормативно-правовим актам: указам, декретам, постановам, інструкціям, рішенням, регламентам, циркулярам. Здебільшого, вони розробляються урядами країн, які отримують делеговані повноваження від парламентаріїв [1].

Варто зауважити, що нині відбуваються певні зміни в романо-германському та загальному праві, наслідком чого є те, що в Іспанії та Німеччині судовий прецедент є нормативним джерелом права. Такий підхід з'явився не водночас, бо ще Р. Давид та К. Жоффре-Спинози вказували на панування судового прецеденту, особливо у загальному праві над законодавством [2, 104].

У Іспанії судова практика ґрунтується на рішеннях Верховного суду Іспанії, котрі становлять «загальну правову доктрину». Якщо відбуваються порушення, тоді здійснюється оскарження судових рішень до Верховного суду цієї країни. До того ж судові рішення, їх юридична сила і нормативний характер визнаються у Португалії, Швейцарії, й закріплюються там законом. Зокрема, у випадку наявності прогалин, швейцарський суддя повинен дотримуватись панівної доктрини та традиції. Не в меншій мірі судова практика відіграє вагому роль і в Північній Європі, що споріднює ці правові системи із загальним правом, тому деякі вчені були схильні розглядати їх як частину англосаксонського права.

Проте не всі країни Європи дотримуються такої позиції. Італія, ФРН, Греція та Скандинавські країни – Данія, Швеція, Норвегія і Фінляндія прецедент, як результат правотворчої діяльності суддів, не закріпили законодавчо. Тому, в переважній більшості тут визнаною є концепція, коли судові рішення обов'язкове лише для учасників сторін судової справи. З цього приводу висловився вчений М.М. Марченко, слушно відзначивши, що законодавче замовчування прецедентів у системі романо-германського права або формальна юридична заборона правотворчості судів у певних країнах, не дає змоги усвідомити можливість прецедентів у континентальному праві Європі [3, 106]. Воно впливає й на узагальнення як правотворчої, так і правозастосовчої судової практики.

Слід зазначити, що останнім часом зростає роль судової практики, незважаючи на відмову визнання правового прецеденту джерелом права. Поступово спостерігається тенденція щодо зближення загального і континентального права у Європі. Таким чином, закон має розглядатись як вираз загальних принципів, а судова практика набирає рис самостійного джерела права.

Так, вчений Х.Н. Бехруз дотримується думки, що у окремих національних системах, котрі відносяться до загального права, наприклад, у США закони, що не суперечать конституції, стають на рівні зі судовим прецедентом основним джерелом права [4, 284].

До цього часу серед науковців не має єдиної точки зору, тому існують й погляди, де судова практика із деякими застереженнями належить до джерела права в романо-германській системі.

Іншої думки дотримується М.Г. Хаустова, яка відносить звичай до джерела романо-германського права він є як доповнення до закону й виступає підставою усунення протиріч [5, 76].

Чільне місце поміж джерел займає правова доктрина. Із розвитком буржуазних відносин основою правотворчості, тлумачення із застосування права стала доктрина юридичного позитивізму. Правова доктрина знайшла поширення в університетах європейських країн, де її формували, опираючись на підґрунтя римського права і впливаючи на розвиток романо-германської системи права. Такі міркування підтримує і вчений І.В. Яковлюк [6, 243].

М.Ю. Тарасов зауважує, що характер впливу правової доктрини є допоміжним, оскільки закон – головне джерело права [7, 412]. Тому на теперішній час для романо-германської правової сім'ї правова доктрина виступає у значенні додаткового, неформалізованого джерела права.

Якщо перераховувати загальні джерела для всіх правових систем романо-германської сім'ї, то потрібно виділити такі джерела права: нормативно-правові акти, правові звичаї, загальні принципи права, міжнародні договори, правова доктрина, судова практика. Враховуючи зміст нинішніх класифікацій джерел права, правова доктрина для вище вказаної правової сім'ї є неписаним, тобто неформальним джерелом, а тому на відміну від нормативно-правових актів, правових звичаїв та міжнародних договорів, в юридичному значенні не є обов'язковою, хоча й важливою для удосконалення та розвитку права.

Таким чином, правова доктрина, що виступає вторинним джерелом, набуває особливого значення лише у ситуації із прогалиною в законодавстві, коли не має нормативних положень, котрі б врегульовували конкретну ситуацію чи виявляються незрозумілими або неповними. Однак, правова доктрина незважаючи на її вторинність, є невід'ємним елементом правової системи, тісно пов'язана із усіма її складовими, а саме: правом, правовідносинами та правосвідомістю.

Аналізуючи в порівнянні становище правової доктрини у англосаксонському праві, треба визнати що її місце там визнається як обов'язкове, поруч із законом, звичаєм і прецедентом. Хоча в цілому це додаткове джерело права. Цікавою є думка вченого О.О. Губанова, котрий вважає, що правова доктрина важливіша для американського права, ніж для англійського загального права. Його позиція базується на тому, що доктрина застосовується у зв'язку і створенням нового судового прецеденту тільки тоді, коли судді в процесі створення загального права звертаються до наукових праць [8, 13]. Безперечно, значення правової доктрини зростає в межах релігійно-традиційної правової сім'ї, де є віровчення та існують правові системи, котрі засновані на звичаєвому праві. Відомо, що у мусульманському праві обов'язковим основним джерелом визнана правова доктрина.

Отже, можна виокремити такі особливості джерел романо-германської правової сім'ї. По-перше, основним джерелом є нормативно-правовий акт у формі закону, по-друге, як джерело даної сім'ї виступає звичай, що покликаний виконувати функцію доповнення до закону та згладжування протиріч, по-третє, джерелом у його особливому прояві є правова доктрина, по-четверте, джерела романо-германської правової сім'ї зближуються до англосаксонської правової сім'ї, це перш за все проявляється в узаконеному судовому прецеденті у ряді європейських країн та в зворотному процесі зближення англосаксонської правової сім'ї із романо-германською правовою сім'єю, оскільки в США закони, які не суперечить конституції, вважаються нарівні зі судовим прецедентом основним джерелом права.

Література

1. Огін Л.С. Особливості романо-германської правової системи. URL : <http://www.spilnota.net.ua> (дата звернення : 13.04.2018).

2. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности : учеб. пособие. Москва : Международные отношения, 1998. 400 с.
3. Марченко М.Н. Правовые системы современного мира : учеб. пособие. Москва : Зерцало, 2001. 394 с.
4. Бехруз Х.Н. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. 464 с.
5. Хаустова М.Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 160 с.
6. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС : загальнотеоретичний аналіз : монографія. Харків : Право, 2013. 760 с.
7. Тарасов М.Ю. Характеристика романо-германської правової системи. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань (м. Харків, 27 листоп. 2015р.). Харків, 2015. С. 410-413.
8. Губанов О.О. Правова доктрина як джерело в межах романо-германської, англосаксонської та релігійно-традиційної правової сім'ї : порівняльна характеристика. Право і суспільство. 2015. № 6. С. 9-15.

Формування суддівського досвіду: Україна і зарубіжний досвід

Бондаренко А.О., студентка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Важливу ланку в житті кожної країни посідає інститут правосуддя, спрямований на всебічне зміцнення законності й правопорядку, виховання громадян у дусі точного і неухильного дотримання Конституції та Законів України. Вагоме місце у системі формування суддівського корпусу, для забезпечення належного механізму здійснення судової влади, мають значення вимоги для претендентів на посаду судді. Оскільки Україна не стоїть осторонь світової, європейської практики це питання є актуальним на сьогоднішній день.

Зазначена проблематика зустрічається у працях таких вчених як Ф.М. Решетников, В.Н. Бутов, Л.М. Шишкін, І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, В.М. Шумилов, І.С. Власов та ін.

Одним з важливих критеріїв, серед вимог на посаду судді, займає рівень освіти та досвід у сфері права. Європейськими країнами все давно усвідомлена важливість належної освіти для утвердження правової держави. На підтвердження цього факту зазначимо наступні нормативно-правові акти, в яких закріплено міжнародні стандарти добору кандидатів на посаду судді, ними є: Європейська хартія про закон «Про статус суддів»; резолюції 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН; Рекомендація №R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах; Висновок №4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях; Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки тощо.

Отже, звернемося до зарубіжного досвіду з аналізованого нами питання. Найбільш поширеною мінімальною освітньою вимогою щодо допуску до суддівської професії є освітній рівень магістра. Згідно ст.51 Закону «Про устрій загальних судів Республіки Польща» на посаду судді у Польщі може претендувати особа, яка має польське громадянство і в повній мірі користується своїми громадянськими правами і правами громадянина, гарантує належне виконання обов'язків судді, має бездоганний характер, закінчила вищий юридичний навчальний заклад, пройшла дворічне стажування, а також здала судові чи

прокурорські іспити і не менше року працювала судовим чи прокурорським асесором (стажером).

За загальним правилом, допуск до суддівських посад базується на конкурсному вступному іспиті. Критерії цього іспиту включають випробування стосовно всіх галузей права та написання есе на одну з декількох запропонованих тем. Призначенню на посаду судді, після складання конкурсного іспиту, передують дворічне навчання, в кінці якого претенденти повинні скласти остаточний іспит на відповідність суддівській посаді. Проте, існують винятки. Так, від проходження стажування звільняються: польські професори та доктори наук в галузі права; адвокати; прокурори, їх заступники та помічники; офіцери, що працювали в органах військової юстиції в якості суддів, прокурорів, їх заступників чи помічників; особи, які не менше трьох років працювали на посаді арбітрів, адвокатів, юрисконсультів чи нотаріусів [1].

Більш складний процес формування професійних суддів можемо спостерігати у Франції. На відміну від Польщі, добір на посаду судді може відбуватися трьома шляхами: прямим призначенням; шляхом тимчасового призначення в якості судді магістратів у відставці; призначення випускників Національної школи магістратури [2, 119].

Згідно Органічного Закону «Про статус магістратури» для вступу в Національну школу магістратури вимагається: національний диплом про другий цикл вищої освіти або інший документ чи диплом такого ж рівня, що офіційно визнається декретом Державної Ради; французьке громадянство; дієздатність та хороші моральні якості; дотримання у відповідності з законом обов'язку по призову до армії; відповідність умовам фізичної придатності, необхідної для виконання своїх обов'язків, задовільний стан здоров'я (в разі хвороби, що дає право на тривалу відпустку – остаточне одужання). Конкурс триває в декілька етапів: перший – написання есе, другий – екзамени з юридичних дисциплін, іноземної мови та залік із загально-фізичної підготовки. З особами, які успішно пройшли попередні етапи, укладається контракт на основі якого вони зобов'язуються відпрацювати в сфері юстиції не менше 10 років. Наступний етап включає стажування поза судовими інституціями Франції і триває 3 місяці, після цього 8 місяців особи навчаються безпосередньо у Школі. По завершенню навчання складається випускний іспит і обирається вузька спеціалізація для походження стажування у судових установах [3].

Вимоги до кандидатів на посаду судді у Німеччині передбачені §9 «Німецького закону про суддів». Обов'язковим цензом для даної країни є громадянство Німеччини. Право претендувати на заняття посади судді набуває особа, яка отримала юридичну освіту в університеті, здала перший державний іспит, пройшла після цього підготовче службове стажування і здала після нього державний іспит. Підготовче професійне стажування проводиться у суді, який розглядає справи загальної цивільної підсудності, в суді з кримінальних справ або в прокуратурі, а також при адвокатів і триває два роки. Згідно §10 даного закону, в дворічний строк обов'язкового стажування можуть бути зарахований стаж роботи, яка сприяла отриманню знань і досвіду, які необхідні для виконання суддівських обов'язків [4].

Законодавство України також встановлює обов'язковість громадянства країни і складання іспиту. Так, на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років. Першим етапом є відбірковий іспит. Після його успішного складання проводиться спеціальна перевірка, яка є проміжною дією перед складанням кваліфікаційного іспиту. Він проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Критеріями кваліфікаційного оцінювання є компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); професійна етика; доброчесність [5]. В Україні також передбачається спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді, яка здійснюється Національною школою суддів України відповідно до програм та навчальних планів спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та кандидатів на посаду судді, які мають стаж роботи на посаді помічника судді щонайменше три роки. Така підготовка

проводиться протягом дванадцяти місяців і зараховується до стажу професійної діяльності у сфері права [6].

Як відомо, Україна запозичує зарубіжних досвід. Новелою для новосформованого складу Верховного суду, в рамках європейської інтеграції, стала велика кількість суддів з науковим стажем. Так, 27 липня 2017 року Вищою кваліфікаційною комісією суддів України був сформований рейтинг переможців конкурсу на посаду суддів Верховного Суду. 120 осіб стали переможцями конкурсу. З них 34 кандидати наук, 12 докторів наук та 16 науковців [7].

Таким чином, дбаючи про професійність здійснення судочинства, ми повинні розуміти, що інтелектуальні, моральні, комунікативні та інші якості фахівців, які отримують доступ до правосуддя, впливають на нього не менш, аніж якість законодавства. Формування високопрофесійного суддівського корпусу – це проблема не лише національного рівня, а й питання, яке турбує інтернаціональну спільноту. Адже кожна особа, яка звертається за захистом до суду, розраховує на забезпечення права на справедливий, незалежний та поважний суд. Ефективність і професійність, високі етичні вимоги до представників судової влади – ті напрями, які повинна обрати кожна демократична країна для розвитку своєї судової системи.

Література

1. Ustawazdnia 20 czerwca 1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1994. Nr 7. Poz. 25
2. Міжнародні стандарти незалежності суддів : зб. документів. Київ : Поліграф-Експрес, 2008. 184 с.
3. Французская Республика. Конституция и законодательные акты : пер. с франц. Москва : Прогресс, 2007. С. 283-284.
4. Немецкий закон о судьях : пер. с нем. Бонн : «ИНТЕР-НАЦИОНЕС», 2003. 25 с.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 31. Ст. 545. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/paran9#n9> (дата звернення : 16.04.2018).
6. Порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді : рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 12.02.2018 р. № 19/зп-18. URL : https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/poryadok_vkksu.pdf
7. Матеріали досьє кандидатів. URL : <https://vkksu.gov.ua/ua/konkurs-do-wierchownogo-sudu/matieriali-kandidatiw/>

Американська правова система

Гінатуліна А.Р., студентка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

У сучасних умовах важливим є світовий досвід суспільного розвитку кожної країни. Надзвичайно важливим чинником розвитку суспільства є ефективно функціонуюча національна правова система. Сучасна правова карта світу розкриває різноманітність правових систем і свідчить про прагнення держав до зближення, єдності у законодавстві, охорони навколишнього середовища та в регулюванні інших сфер суспільного і державного життя.

Проблемним питанням визначення американської правової системи були присвячені праці В.Д. Ткаченко, С.П. Погребняка, Д.В. Лук'янова, Х. Берхуза, Р. Давіда, Б. Клементса, В. Фозекоша, С.В. Боботова, І.Ю. Жигачова, О.В. Зайчука, О.В. Ріяка та інших.

Правові системи Великобританії і США належать до однієї правової сім'ї, але їх не можна повністю ототожнювати. Незважаючи на те, що походження північно-американського права тісно пов'язане з англійським загальним правом, воно не є його абсолютною копією. З цього приводу П. Рейнш зазначає: «Загальне право Англії не було точно скопійовано

Америкою. Наші пращури принесли основні принципи англійського загального права і проголосили їх своїми правами від народження, проте вони принесли і адаптували тільки певну частину загального права, яку було застосовано до умов їх життя в Америці» [1].

Американське право упродовж свого існування зазнало чимало змін, які зумовлені стійкістю зв'язків, що збереглися між США та Великобританією. Адже саме англійці, які заснували свої поселення на території США, привезли із собою і англійське право. Починаючи з 1607 р. – дати утворення першої колонії (Вірджинія), постало питання про право, яким повинні керуватися мешканці колоній. У колоніях діяло спрощене англійське право або ж просто суміш звичаїв поселенців з їх морально-релігійними настановами, і навіть з біблійними текстами. Ситуації, що складалися в колоніях, істотно відрізнялися від метрополії, зокрема у колоніях була відсутня централізована судова влада. Усе це сприяло поширенню ідеї про необхідність створення власної правової системи, зокрема створення писаного кодифікованого права [2].

Правова система США відіграє важливу роль і виступає складним і своєрідним явищем, яке включає федеральну правову систему в поєднанні з правовими системами штатів. Специфіка американського права породила явище, яке дістало назву "правовий дуалізм". Його суть зводиться до того, що на території кожного штату поширюється дія двох правових систем – своєї власної і федеральної. Це означає, що в США існує 51 правова система: одна федеральна і п'ятдесят у штатах.

Штати, що входять до складу США, наділені дуже широкою компетенцією, у межах якої вони створюють своє законодавство і свою систему прецедентного права.

Найважливішим кроком на шляху формування самостійної правової системи США було ухвалення писаної федеральної Конституції, що юридично оформила перемогу колишніх колоній над британською короною і утворення нової суверенної держави – Сполучених Штатів Америки. Конституція США, прийнята 17 вересня 1787 р., є чинною і досі, але за більш ніж двохсотрічну історію існування до неї було внесено лише 27 поправок. У її формуванні брали участь усі гілки влади. Ця система виявилася ефективною і послужила зразком для багатьох інших країн.

Згідно з Конституцією, США має республікансько-президентську форму правління, засновану на принципі розділення влад, а також федеральну форму державно-територіального устрою, визначивши при цьому відносини між федеральним центром і штатами та між штатами.

У ході ратифікації штатами Конституції, було порушено питання про необхідність доповнення прийнятого тексту положеннями про громадянські права, оскільки вона містила лише загальні положення про гарантії статусу прав громадянина, через що деякі штати відмовлялися її ратифікувати. У 1789 р. перший Конгрес федерації прийняв проект загальнодержавного Білля про права, що містив громадянські права і свободи, який було схвалено в тому ж році. У Біллі про права було закріплено основні демократичні права і свободи політичного характеру: свобода віросповідання, слова, друку, зборів і петицій, а також гарантії громадянської і особистої недоторканності житла, паперів і майна. У 1791 р. він був ратифікований штатами [3]. Конституція має безумовний пріоритет над законами штатів щодо того, що входить до сфери її регулювання.

Верховний суд США набув функцію, що дозволяє йому визнавати окремі акти президента і Конгресу неконституційними. Тобто, судовий прецедент визнається джерелом конституційного права та доповнює зміст Конституції. Судова влада має велике значення і наділена широким обсягом компетенції. Суди штатів здійснюють юрисдикцію незалежно один від одного. Нерідкими є випадки, коли суди штатів приймають в аналогічних справах різні рішення, іноді протилежні. Остання обставина призводить до колізії між рішеннями судів штатів і федеральних судів, яким підвідомчі певні категорії справ.

Для американського юриста, як відзначав Р. Давид, право – це, перш за все, право судової практики: норми, вироблені законодавством, які по-справжньому входять в американське право лише після того, як будуть неодноразово застосовані і розтлумачені

судами, коли можна буде посилається не на самі норми, а на судові рішення, що їх застосували [4].

Федеральне законодавство США публікується як Звід законів, що складається з 50 розділів, кожен з яких присвячено великим правовим інститутам (наприклад, розділ 7 – «Сільське господарство», розділ 40 – «Патенти», розділ 50 – «Війна і національна оборона»). За своїм складом Звід неоднорідний. Деякі його розділи є просто зібранням близьких за змістом актів, виданих у різний час і мало пов'язаних між собою. Звід законів США перевидається кожні шість років [5].

Особливою формою кодифікації в США стало створення так званих однакових, типових для штатів законів та кодексів для встановлення максимальної єдності в тих галузях права, де це необхідно. Підготовку проектів таких законів і кодексів здійснює Загальнонаціональна комісія представників усіх штатів разом з Американським інститутом права та Американською асоціацією адвокатів. Для того щоб проект став законом для штату, він повинен бути офіційно їм затверджений.

Серед подібних кодексів першим і найбільш відомим вважається Торговий кодекс, який містить 400 статей. Спочатку він був вироблений в 1952 р, а потім переглянутий в 1958 і 1962 рр. Нині кодекс прийнятий практично у всіх штатах. Були створені також типові кодекси з кримінального права, кримінального процесу та по доказового права.

Для розширення компетенції федерального права і, відповідно, обмеження компетенції штатів, основним інструментом стало «торгове застереження». Ця конституційна норма наділила федеральні органи правом видавати закони, які регулюють торгівлю між штатами.

За своєю структурою сучасне право США не відрізняється від права Англії. Воно диференціюється на загальне право і право справедливості, формується судовою практикою у вигляді прецедентів. Процесуальне право превалює над матеріальним. Джерелами права є судовий прецедент, закон, правова доктрина, розроблена окремими суддями і суддівськими корпораціями. Як правило, доктрина утворює високу роль суду в здійсненні контролю за конституційністю законів, при тлумаченні прецедентів. Як в Англії, так і в США зберігають своє значення суди справедливості, які існують у деяких штатах. У разі відсутності в загальному праві способів для вирішення питання, вони керуються правом справедливості [6].

Отже, правова система США значною мірою походить від англійського загального права, формувалася під впливом юридичних традицій Англії і, в цілому, має структуру, аналогічну структурі загального права. Тому вона і належить до тієї ж правової сім'ї, що й англійське право. Але американське право пройшло більш ніж двоохотрічний шлях самостійного розвитку, в процесі якого запозичені англійські правові інститути зазнали істотних змін. Унаслідок цього, в США склалася нова правова система, специфіка якої визначилася федеральним устроєм держави, наявністю писаної Конституції, а також особливостями соціально-економічного і політичного розвитку.

У цілому ж, у США склалася дуалістична система, що складається з прецедентного права і законодавства, яке взаємодіє з ним.

Література

1. Reinsch P.S. English Common Law in the Early American Colonies. Madison, Wisconsin : 1899. Р. 6.
2. Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство : навч. посіб. Харків : Право, 2003. 274 с.
3. Ківалов С.В., Шемшученко Ю.С., Бехруз Х.Н., Кресін О.В., Акіменко Ю.Ю.. Порівняльне правознавство : сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. праць. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. 352 с
4. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности : навч. посіб. Москва : Международные отношения, 1996. 276 с.
5. Сухарев А.Я. Правовые системы стран мира : энцикл. справ. Москва : НОРМА-ИНФРА-М, 2001. 600 с.

6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.

Щодо питання про поділ романо-германського права на підгрупи

Данильченко Є.О., студентка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Дослідження, присвячені правовим системам, їх становленню, функціонуванню, а також трансформації не втрачають свою актуальність. У сучасній юридичній науці з'являються нові підходи до типології правових систем сучасності, з огляду на їх різноманітність. Прикладом для цього є пропонувані Л.Г. Удовикою типи правових систем такі, як глобалізована, фрагментально глобалізована, глокалізована та локалізована правові системи [1, 273].

Проте слід визнати, що романо-германська правова сім'я зберігає свій інтерес у дослідженні. Вона являється однією з основних правових систем сучасності, яка поширилася не тільки в країнах континентальної Європи, а й Латинської Америки, Далекосхідної та Південно-Східної Азії, колишньої французької Африки. Однак, практично всі науковці погоджуються з думкою, що правові системи окремих країн романо-германської сім'ї у ряді випадків відрізняються одна від одної.

Поділяти романо-германську правову сім'ю на підсім'ї пропонують практично усі відомі компаративісти. Більшість із дослідників, зокрема, Р. Давид, Цвайгерт і Кьотц, М.Н. Марченко, М.В. Савчин, О.Ф. Скакун виділяють групи романських та германських держав. Деякі дослідники, такі як А. Есмен, Г. Сюзер-Холл, Д. Вігмор виділяють окремо слов'янську або руську підсім'ю.

Існують й інші підходи до поділу романо-германської правової системи, які заслуговують уваги, наприклад, науковий поділ на північно-західну, південно-західну та східно-європейську підсім'ї. Тому буде доречним порівняти такий підхід з основним поділом на романську та германську підгрупи.

Традиційно в межах романо-германської правової сім'ї вчені, зокрема О.Ф. Скакун, виокремлюють романську та германську правові сім'ї. Для **романського права** (Франція, Іспанія, Португалія, Бельгія) автор виявляє такі характерні особливості:

- а) рецепція римського права паралельно із розвитком права кутюмів;
- б) формальний характер, висока доля догматизму; чітка і доступна мова законодавства, стислий та лаконічний виклад судових рішень;
- в) особливий характер публічного права та його структури: авторитарна традиція та особливості конституційної системи;
- г) інституційна система кодифікації приватного права та його дуалізм, поява нових масивів законодавства;
- д) специфіка правової інфраструктури: децентралізація конституційного контролю, дифузія юрисдикційних установ, висока ступінь спеціалізації юридичної професії та диференціація підготовки юридичних кадрів [2, 64].

І.М. Ситар та О.Л. Чорнобай вважають, що для **германського права** характерні деякі інші особливості:

- а) рецепція римського права із високою роллю старогерманського права;
- б) менш формалізований характер, визнання впливу прецедентного судового права на розвиток законодавства;
- в) особлива структура публічного права: концепція основних прав, відродження традицій парламентаризму, дифузія публічної влади;
- г) пандектна система кодифікації приватного права та його моністичний характер, розгорнута техніка відсилань, застосування застережень та загальних принципів права;

д) специфіка правової інфраструктури: централізований конституційний контроль, висока диференціація загального судочинства, уніфікована система підготовки юридичних кадрів поряд із глибокою спеціалізацією юристів [3, 27].

Але на думку Цветкової Ю.В., цей поділ не відбиває усі тонкощі та особливості правових систем європейських держав романо-германської правової сім'ї. Автор вважає доцільним поділяти дану правову систему на північно-західну, південно-західну та східно-європейську підсім'ї. Цей поділ проводиться на підставі чотирьох основних параметрів державно-правового розвитку, які є тісно пов'язаними один з одним: географічного, історичного, економічного та релігійного.

Першою у запропонованій класифікації є група північно-західних держав, до якої входять Франція, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, Бельгія, Люксембург та деякі інші. Крім спільного географічного розташування (на північ від Альпійської гряди) ці держави об'єднує схожий історичний економічний шлях розвитку, який не міг не вплинути на вибір релігії – в усіх цих державах переважає протестантизм. Державність у цих країнах розвинулася дещо пізніше порівняно з південно-західними європейськими державами, які були колисками державних інститутів Стародавнього світу. Проте, багато класичних правових інститутів сучасності, такі як права і свободи людини і громадянина, принцип розподілу влади в державі, відокремлення діяльності релігійних організацій від державних інститутів, були започатковані та вперше реалізовані саме тут через хвилю буржуазних революцій, що суттєво вплинули на розвиток права [4].

Правові системи південно-західних європейських держав романо-германської правової сім'ї (Іспанія, Португалія, Італія, Греція, Андорра, Сан-Марино, Монако, Ватикан, Гібралтар, Мальта) мають дещо інші особливості розвитку. В першу чергу слід зазначити що ці землі входили до складу Римської держави століттями, а отже й вплив римського права, римської моделі управління суспільством та державою тут був набагато більшим та стійкішим [5, 315].

На відміну від північної Європи, де політичні діячі займаються державною службою професійно десятиліттями, і особа частіше не змішує у своїй діяльності бізнес та політику, у південній Європі на високі посади у ієрархії державної служби претендують крупні бізнесмени. Якщо розвиток правових та державницько-управлінських інститутів у північній Європі відбувався революційними стрибками, то у південній мала місце поступова плавна еволюція, при якій державницько-правові традиції змінюються поступово. Саме південна Європа принесла до романо-германської правової сім'ї значну долю інститутів фінансового, банківського, податкового та адміністративного права.

До підсім'ї східноєвропейських держав можна включити такі країни як Греція, Сербія, Болгарія, Україна, Російська Федерація, Білорусія тощо. Протягом усього свого історичного розвитку та до сьогодення східноєвропейська сім'я значно відрізняється від західноєвропейської. Деякі компаративісти взагалі виключають найбільш відмінні держави цієї групи із романо-германської правової сім'ї, обґрунтовуючи існування інших сімей: євразійської та постсоціалістичної та т.п. Східноєвропейські держави перебувають під впливом православної церкви, а більшість їхнього населення визнає себе православними. Щодо джерел форм права, то й тут східноєвропейська підсім'я має свої особливості в межах романо-германської сім'ї. Так нормативно-правовий акт у цих державах займає безспірне переважне перше місце, загальна кількість нормативно-правових актів у системі права є дуже великою. Правовий звичай та правовий прецедент (порівняно із західноєвропейською підсім'єю) використовуються в виключних поодиноких випадках, а інколи й взагалі не визнаються. Через великий масив нормативно-правових актів у східноєвропейській підсім'ї більш активно ніж у інших підсім'ях романо-германської правової сім'ї використовуються різноманітні способи систематизації законодавства, причому перевага віддається кодифікації [4].

Проаналізувавши два підходи до типологізації романо-германської правової системи, можна дійти висновку, що критерії у першому та другому поділі різняться між собою. Загальноприйнятий поділ на романську та германську сім'ї опирається більш на суперечність

у правових питаннях один з одним, виділяючи при цьому свої особисті риси. Поділ на північно-західну, південно-західну та східно-європейську підсім'ї ґрунтується на географічних та історичних критеріях, що дає можливість подивитись на розвиток романо-германської правової системи з іншого ракурсу.

Отже, можна сказати, що світ правових систем характеризується як багатоманітністю, так і відносною єдністю. Тому питання про кількість і групування правових сімей завжди буде викликати значний науково-практичний інтерес у теоретиків права

Література

1. Удовика Л.Г. Правова система України : глобалізаційні трансформації. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. 320 с.
2. Скаун О.Ф. Загальне порівняльне правознавство : підручник. Київ : Ін Юре, 2008. 464 с.
3. Ситар І.М., Чорнобай О.Л. Романо-германська правова сім'я : гносеологічні та теоретичні аспекти : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2009. 168 с.
4. Цветкова Ю.В. До питання про поділ романо-германської сім'ї на підсім'ї. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2011. № 86. С. 60-63. URL : [http ://pravoznaves.com.ua/period/article/30109/%DE](http://pravoznaves.com.ua/period/article/30109/%DE)
5. Соколовський П.Є. Рецепція римського цивільного права у сучасних народів та його пряме значення для Росії. Київ : «Либідь», 2010. Т. 1. 315 с.

Характерні риси іудейської правової системи світу

Євдокимова А.І., студент

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Однією з найстарших правових систем світу є іудейське (єврейське) право, історія якого налічує понад три тисячоліття. Іудейському праву притаманний ряд неординарних рис, які відрізняють його від інших релігійних правових систем світу. Правова система іудаїзму заклала основу людських цінностей та зробила великий вплив на соціально-політичне життя сусідніх народів. Такий феномен розвитку іудейського права вартий дослідження.

Окремі аспекти розвитку іудейського права досліджувались у працях багатьох вчених, серед яких В.В. Рожко, М.Т. Гартман, Д.С. Давидов, А.Х. Саїдов, В.В. Оксамитний, М.М. Марченко, О.Ф. Скаун, Д.В. Лук'янов, Д.Я. Примаков, П.М. Рабінович та інші. Проте, на сьогодні не існує чітко сформованих специфічних рис іудейської (єврейської) правової системи релігійних традицій світу.

Д.С. Давидов у своїх працях стверджує, що будь-яка спроба зрозуміти сучасний стан ізраїльського суспільства має враховувати те особливе місце, яке займає в ньому іудаїзм не тільки як релігія, а й як фактор політичних протиріч в суспільстві на яких базується ізраїльське право [1, 341].

Метою роботи є аналіз відповідних специфічних рис, що відрізняють іудейське (єврейське) право від інших релігійно-правових систем світу.

Природу іудейського права пояснюють по-різному, так Б. Лівшиц характеризує його як сукупність сформованих древніх звичаїв релігійних іудеїв, «правом їх землі», яке є скоріш щось фактичне ніж юридичне. У свою чергу З. Фалк, вважає, що іудейське право є сукупністю «юридичних норм, що регулюють різні сторони повсякденного життя євреїв та їх вірувань», які є нормами звичаєвого права і дотримуються понад три тисячоліття. І. Інґлард у своїх працях, визначає, іудейське право як систему звичаєвих норм і відповідних етичних принципів, які склалися протягом багатовікової практики тлумачення Талмуду та інших священних книг, а також рішень релігійних (рабинських) суддів [2, 210-212]. Таким чином, на думку останніх, уживаються і взаємодіють: 1) норми щодо процедур відправлення релігійного культу та ритуалів; 2) релігійні норми, що встановлюють поведінку іудеїв у

приватному і громадському житті; 3) норми, які створюються у наш час, передусім завдяки діяльності суддів. Це вказує на те, що поведінку іудеїв регулюють єврейськими правовими звичаями, що й зберіглося до нині [3, 86].

Аналіз історії виникнення та розвитку іудейського права, його джерел, правосвідомості та правової культури, практики застосування та співвідношення з іншими правовими системами дозволяє виділити найбільш характерні особливості іудейської (єврейської) правової системи як складової релігійно-правової системи. Узагальнюючи і систематизуючи погляди сучасних вчених, які досліджували іудейське право, можна виокремити наступні особливості:

1. Єврейське право є складовою частиною іудаїзму. Єврейська правова система є нерозривною частиною цієї релігії – однієї з найстаріших релігій світу. Це зумовлено, по-перше, спільним походженням і збігом джерел права і джерел релігії. Адже відповідно до основ єврейської віри джерелом єврейського права й релігії є Божественне відкриття. По-друге, з єдності релігійних і правових норм випливає суворий обов'язок єврея дотримуватися не тільки суто релігійних приписів, а й юридичних законів іудаїзму, оскільки їх порушення носить за собою не менш тяжкий гріх. По-третє, право й релігія поєднані однією системою правозастосування всіх норм. Ті самі органи й особи, які вирішували питання щодо релігійних відносин, вирішували й інші питання [4, 50].

2. Мононаціональний характер правової системи. Йдеться про те, що іудейське право поширюється виключно на одну націю – євреїв. Цим єврейське право відрізняється від усіх інших релігійно-правових систем [4, 50-51].

М. Елон підкреслює, що єврейський народ завжди розглядав єврейське право як власне національне надбання і як головну й істотну частину своєї культури. Перебуваючи на чужині, у вигнанні, єврейський народ продовжував існувати як нація, а не як релігійна секта, постійно й безупинно розвиваючи своє право – найважливішу національну цінність, у якій яскраво виявляється його сутність [5, 39].

3. Існування та розвиток єврейського права за відсутності протягом значного історичного періоду своєї держави [4, 51]. Наука традиційно розглядає виникнення й існування права і держави як нерозривні явища, що обумовлюють одне одного. Із цієї загальної закономірності вибивається тільки історія становлення іудейського права. Євреї як нація спочатку сформували свою державу – Єврейське царство, яке через внутрішні суперечності розпалося на два – Іудею (південне царство) й Ізраїль (північне царство). У межах саме цих держав певний час існувало й розвивалося іудейське право. Однак після падіння обох єврейських царств євреї надовго втратили свою державність. Звичайно, коли право позбавлене державної підтримки, існувати воно не може й поступово відмирає. Така доля спіткала багато правових систем, які зникли вслід за падінням держави. Однак єврейському праву судилася інша доля: воно не тільки не деградувало й не загинуло, а й змогло розвиватися саме в той період, коли була втрачена державність [6, 22].

4. Норми іудейського права переважно містять обов'язки та заборони [4, 51]. Як і в інших релігійних системах, в іудейському праві норми, що забороняють і зобов'язують, переважають над тими, що уповноважують. Акцентуючи увагу на цій рисі, окремі ізраїльські вчені характеризують іудейське право як комплекс «всеохоплюючих обов'язків, що регулюють всі аспекти єврейського життя». Вони охоплюють норми, які упорядковують ставлення членів іудейського суспільства до Бога, його законів і заповідей, до релігійних ритуалів, до своєї держави. В деяких випадках прямо передбачено санкції за порушення певних норм [7, 23].

Таким чином, простежується цілісність правової системи іудаїзму, яка формувалася у процесі набуття єврейською громадою історичного досвіду, що пов'язаний з ідеєю національного та індивідуального призначення.

З вищевикладеного можемо зробити висновок, релігійне право іудаїзму має національний характер, розвиток якого пов'язаний виключно з єврейським народом. Іудейське право регулює суспільні відносини всередині єврейської громади, яка сповідує

іудаїзм та має ряд характерних їй специфічних рис які роблять іудейську(єврейську) правову систему мононаціональною, з переважним правом використання заборон і зобов'язань, здатністю до довготривалого періоду формування та безперервного розвитку в еволюційному процесі творення правових систем релігійних традицій світу.

Література

1. Давидов Д.С. Роль религии в формировании политико-правовой мысли Израиля. Юридическая наука и практика Вестник Нижегородской академии МВД России. 2011. №1. С. 340-344.
2. Петришин О.В., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2012. 272 с.
3. Рожко В.В. Особливості іудейського (єврейського) права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 4. С. 84-97.
4. Лук'янов Д.В. Загальна характеристика іудейського права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право», 2013. № 22 (1). С. 50-52.
5. Элон М. Козлихин И.Ю. Еврейское право : пер. с иврита / под общ. ред. И.Ю. Козлихина. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2002. 611 с.
6. Жигульская Е.Ю. Ветхий Завет и основы государственности. Современная наука. 2011. № 4. С. 21-25.
7. Гартман М.Т. Генезис Єврейської правової системи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 26 с.

Права людини в іудейському праві

Здановська К.Ю., студентка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

На сьогодні тема прав людини є дуже актуальною, адже щодня у різних куточках світу права громадян навмисно чи мимоволі порушуються. Не дивлячись на те, що створено безліч організацій для захисту прав людей, захиститися від порушень все ж неможливо, проте можна значно зменшити їх кількість. Відповідно до загальних положень іудейського права та його законів, щоб бути справедливими, вони повинні мати божественне походження, тобто мають іти від Бога. Єврейське право регламентує життя іудейського народу. Водночас кожен представник єврейського народу має священне право вимагати від Бога правосуддя.

Проблеми прав людини досліджували багато вітчизняних науковців. Так, історичні аспекти становлення та розвитку прав людини вивчали В. Васецький, В. Горбаль, С. Мороз, С. Рабінович; реалізацію прав людини та механізм їх забезпечення вивчали Ю. Білас, В. Васильковська, І. Панкевич, Т. Пашук, О. Пушкіна та інші.

Іудейське право, так само як і мусульманське, відноситься до релігійної правової сім'ї. На думку, М.Д. Грубаргу, іудейське право є самотутнім і незалежним, культура єврейського народу і його релігія, а також різні учення, такі як кабала, знаходять прихильників у різних країнах світу і не втрачають своєї значущості зі стародавніх часів зародження цієї культури. Юридичні норми Тори і Талмуда, на яких ґрунтувалося, зокрема, єврейське судочинство, виникли ще до перших царів – Саула, Давида, Соломона – та існували незалежно від держави. Саме такий стан речей і пояснює, чому, знаходячи велику частину своєї історії під юрисдикцією неєврейської державності, євреї зберегли своє право аж дотепер, тоді як інші стародавні народи, втративши державність, поступово позбавлялися сили власної правової системи, яка із часом взагалі зникла [1].

Важливою рисою єврейського права є те, що право регулює життя кожного єврея з тієї миті, як він прокидається вранці, протягом усього дня і всього життя. Єврейське

законодавство регламентує все життя нації, регулює взаємовідносини всередині общин і відносини євреїв з іншими народами.

Аврутін Ю. вважає, що особливістю іудейського права є те, що у разі запозичення будь-якого елемента права іншої країни останній трансформувався таким чином, щоб відповідати принципам і тенденціям єврейського права. Але якщо через ті чи інші обставини абсорбувалися чужорідні елементи, які суперечили основним принципам єврейського права, то через деякий час ці елементи скасовувались [2].

Єврейське право не зазнало змін від того, що народ знаходився у вигнанні. Основні життєві цінності, норми і правила, що регулювали поведінку людей у різних сферах, повністю збереглися і продовжували розвиватися в діаспорі у рамках єврейської автономної общини.

Необхідно звернути увагу на те, що іудейське право («стародавнє єврейське», «єврейське право») не слід ототожнювати із правом Ізраїльської держави. Іудейське право за своєю суттю та характером є одним із найдавніших прав, яке і досі спричиняє величезний вплив на сучасне суспільно-політичне та правове життя Ізраїлю. Водночас ізраїльське право вважається у формально-юридичному контексті світським правом, що інтегрує у собі разом із нормами світського законодавства і норми релігійного, іудейського права [3]. У наш час єврейське релігійне право залишається невід'ємною складовою частиною правової системи сучасного Ізраїлю.

Недивлячись на те, що в Ізраїлі прихильність до релігії навіть на державному рівні дуже сильна, існують позитивні процеси у сфері захисту і забезпечення прав людини, пов'язані з розвитком питання прав і свобод особи в кінці 80-х і початку 90-х років.

Слюсар К.С. у своїй роботі зазначає, що у 1992 році Кнесет (законодавчий орган держави Ізраїль) прийняв два закони (Основний закон про професійну свободу, прийнятий 3 березня 1992 року, до якого було внесено поправки в 1994 році, Основний закон про гідність і свободу особи, прийнятий 17 березня 1992 року, до якого було внесено поправки в 1994 році) щодо захисту і забезпечення прав і свобод людини, які стали першими нормативними документами у цій галузі. Такий період розвитку законодавства і концепції прав людини в Ізраїлі називають «конституційною революцією» [4]. До цього моменту положення про права людини існували тільки у міжнародних документах, які підписав Ізраїль, звичаях і судових рішеннях, що надалі відіграють велику роль у сфері забезпечення і захисту прав людини.

Незважаючи на яскраво виражений релігійний характер, іудейське право водночас є суто національним, і його розвиток пов'язаний винятково із творчістю єврейського народу. Цим єврейське право відрізняється від інших релігійних систем, таких, наприклад, як католицьке і мусульманське право, які формувалися та розвивалися не представниками одного народу, а католиками і мусульманами різних націй.

Іудейське право робить чіткий акцент саме на євреїв, а не на громадян Ізраїлю – ізраїльтян. Навіть основні закони у галузі прав людини в Ізраїлі підкреслюють своє тяжіння до цінностей єврейської держави. Закон про повернення 1950 року прямо вказує на те, що право на отримання ізраїльського громадянства і вільний в'їзд у країну на постійне місце проживання надається за національною приналежністю. Закон про громадянство 1952 року проголошує, що держава Ізраїль існує з метою надання притулку євреям усього світу [5].

Положення людини у суспільстві залежить від набору її прав та обов'язків. Розглядаючи право іудеїв загалом, варто відзначити, що досліджувана правова система є системою обов'язків. Чіткого еквівалента визначенню права в івриті не існує, але еквіваленти поняттю «обов'язок» можемо знайти досить швидко.

У літературних джерелах нормативної єврейської традиції постійно згадуються «заповіді» та «обов'язки». Щодо прав найбільш прийнятним аналогом цьому поняттю є категорія «дозвіл». Але «дозволи» належать до тих дій, про які ще немає букви закону, тому вони і реалізуються на власний розсуд [4]. Таким чином, іудейське право регламентує життя єврейського народу. Разом із тим, кожен єврей має священне право вимагати від Бога правосуддя. Це право перекидає і компенсує всі накладені обов'язки. Це священне право червоною ниткою проходить через все Писання і равіністичну літературу.

Ізраїльська держава в багатьох нормативних документах визнає рівні права не тільки за своїми громадянами, але і за іноземцями, право на недоторканність особи, власності, житла й інші особисті права, а також конституційні свободи та їх юридичні гарантії. Більше того, іноземцям надано право брати участь у виборах в органи місцевого самоврядування. Таким чином, Ізраїль гарантує і забезпечує основні права і свободи не тільки своїм громадянам, але й іноземцям. Проте варто сказати, що наявність ізраїльського громадянства не тільки наділяє громадян додатковими політичними правами (право бути обраним в Кнесет, право перебувати в політичних партіях і громадських організаціях, брати участь у політичному житті країни, обіймати посади у державній службі), а й накладає на них більш сувору кримінальну відповідальність за скоєння державних злочинів, оскільки невід'ємною частиною правового статусу громадянина Ізраїлю є виконання його обов'язку перед своєю вітчизною [6]. Традиції іудаїзму сильні в єврейському суспільстві і зараз, незважаючи на те, що Ізраїль визнає західні стандарти демократії, прав та свобод людини, розвиток держави йде західним шляхом. Деякі аспекти іудаїзму суперечать міжнародним стандартам права людини. Це свобода совісті, дискримінація на основі національності. Релігійне право, хоча сфера його дії обмежена, все ж таки продовжує регулювати деякі аспекти суспільного життя і є джерелом права нарівні з основними законами, судовими рішеннями.

Таким чином, можна дійти висновку, що сьогодні ідеї про права людини в Ізраїлі значною мірою набувають характеру західноєвропейської доктрини, проте, інтегруючись у єврейське право, «стандарти» прав людини набувають іншого забарвлення. На відміну від західної концепції прав людини, для іудейської правової сім'ї пріоритетом є обов'язки членів суспільства, а не права. Крім того, суспільне благо домінує над індивідуальним благом. Таким чином, концепція прав людини в іудейській правовій сім'ї набуває своєрідності, зумовленої сильним впливом іудаїзму, єврейської самобутності та культурних традицій.

Література

1. Авер'янов В.Б. Принципи верховенства права і реформа українського адміністративного права. Адвокат. 2010. №2. С. 5-8.
2. Авругін Ю.А. Міжнародна поліцейська енциклопедія : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2016. 1230 с.
3. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью (от 29 ноября 1985 г.). URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення : 10.04.2018)
4. Слюсар К.С. Права людини в іудейському праві : монографія. Херсон : ХДУ, 2016. 60 с.
5. Міжнародний пакту про економічні, соціальні та культурні права. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення : 10.04.2018)
6. Ивентьев С.И. Религиозные и нравственные нормы : материалы VII Всероссийской научно-практической конференции (Пенза, 17 августа 2010 года). Пенза, 2010. С. 23-32.

Political philosophy of John Locke

Kravchenko I., student

Науковий керівник:

Kolomoets T.O., doctor of legal sciences, professor

Zaporizhzhya National University

John Locke (29 August 1632 – 28 October 1704) was an English philosopher and physician, widely regarded as one of the most influential of Enlightenment thinkers and commonly known as the "Father of Liberalism".

Locke's political theory was founded on social contract theory. Unlike Thomas Hobbes, Locke believed that human nature is characterised by reason and tolerance. Like Hobbes, Locke believed that human nature allowed people to be selfish. In a natural state all people were equal and independent, and everyone had a natural right to defend his "Life, health, Liberty, or Possessions".

Like Hobbes, Locke assumed that the sole right to defend in the state of nature was not enough, so people established a civil society to resolve conflicts in a civil way with help from government in a state of society. However, Locke never refers to Hobbes by name and may instead have been responding to other writers of the day. Locke also advocated governmental separation of powers and believed that revolution is not only a right but an obligation in some circumstances [1].

Two Treatises of Government (or Two Treatises of Government: In the Former, The False Principles, and Foundation of Sir Robert Filmer, and His Followers, Are Detected and Overthrown. The Latter Is an Essay Concerning The True Original, Extent, and End of Civil Government) is a work of political philosophy published anonymously in 1689 by John Locke. The First Treatise attacks patriarchalism in the form of sentence-by-sentence refutation of Robert Filmer's Patriarcha, while the Second Treatise outlines Locke's ideas for a more civilized society based on natural rights and contract theory [2].

John Locke came from the idea of the "natural state". He justified the idea of human rights and freedoms that exist in pre-state condition. Locke understood the natural state as a state of complete freedom in relations and actions and the disposal of his property and personality, and as a state of equality in which all power and every right are mutual, no one has more of anything than somebody else.

States, unlike societies, are not part of the given order of things. Societies (economics and social systems) arise spontaneously and naturally, but states do not. Unlike society, the state is not God-given. It follows that rational men may discuss what kind of states they would be prepared to live in, and under what conditions. States are useful, invented mechanisms, and like all invented mechanisms they can be improved or scrapped at will.

Society is what God meant it to be, capitalist and naturally harmonious, except that in the real world societies tend to become a bit ragged at the edges. Offences against Natural and positive law, murder, theft, fraud and riot for instance, happen from time to time, and men need the special agency of the state to cope with them.

One of the natural rights Locke considered the property, which was interpreted quite widely:

1. The right for own identity (individuality/personality).
2. The right for person's own actions.
3. The right for work and its results. It is the work that separates private from common property.

In the natural state, all people are equal, free and have their own property. The natural state is not literally a state of peace, security and goodwill. The law of nature offers peace and security. However, any law needs guarantees. Natural laws, like any other, are punishable for violators of the law. The most important guarantee of law and legality is the inevitability of punishment.

To create safeguards for natural rights and laws, Locke believed, people gave up the right to independently enforce these rights and laws. As a result of a social contract, the state became the guarantor of natural rights and freedoms.

It has got the opportunity and the right for:

1. Legislation
2. Using the power of society to apply these laws.
3. Establishing relations with other states.

The state is created to guarantee the natural rights (freedom, equality, property) and laws (peace and security). The state should not encroach on these rights. Natural rights must have reliable guarantees. The main danger to natural rights and laws comes from the privileges, especially from the privileges of holders of power [3].

John Locke theoretically substantiated the concept of separation of powers.

He distinguished: the legislative, executive, allied (federal) power. Guarantee and the embodiment of freedom – equal for all, universal, permanent and constant law. Legislative power is the supreme authority in the state. It is based on the consent and trust of the subjects [4].

J. Locke is a supporter of the representative system, the adoption of laws by a representative institution elected by the people and responsible to them, because people always have supreme power to remove or change the composition of the legislative body.

The legislature is still bound by the law of nature and much of what it does is set down laws that further the goals of natural law and specify appropriate punishments for them. To right of legislative body Locke also referred the appointment of judges. Legislative and executive power should not be in the same hands. Otherwise, the carriers of the authorities will adopt laws that are convenient only for them laws. It is dangerous to assign the monarch and the government by the legislative authorities, because all their activities will be directed against the natural rights of the citizens.

Legislative power is the supreme authority in the sense that laws are strictly binding on the government, officials and judges. Monarch – the head of the executive branch. He should have the right to dissolve and convene a parliament, the right of veto, the right of legislative initiative, the right to improve the electoral system. But the activities of the monarch and the government should be strictly binded by law, and the monarch should not interfere with the regular sessions of the parliament [5].

Interestingly, Locke's third power is called the "federative power" and it consists of the right to act internationally according to the law of nature. Since countries are still in the state of nature with respect to each other, they must follow the dictates of natural law and can punish one another for violations of that law in order to protect the rights of their citizens.

The fact that Locke does not mention the judicial power as a separate power becomes clearer if we distinguish powers from institutions. Powers relate to functions. To have a power means that there is a function (such as making the laws or enforcing the laws) that one may legitimately perform. When Locke says that the legislative is supreme over the executive, he is not saying that parliament is supreme over the king. Locke is simply affirming that "what can give laws to another, must needs be superior to him" (Two Treatises 2.150). Moreover, cc.

Locke created a bedrock of the doctrine which came to be known as liberalism.

He plainly thinks that society is natural while the state is artificial. Human nature being composed as it is of certain Natural Rights which rational men recognise that they and others possess, society arises spontaneously. It follows that, because society is prior to the state, both logically and as a matter of history, it is up to society to decide what the state shall be like, and not the state which shall decide what society shall be like. This insistence of the separation of society from the state, and a society's priority over the state, was to become the bedrock of the liberalism.

Absolute monarchy is always tyranny, because there are no guarantees of natural rights. "How to interpret and understand the content of natural laws?" – Asked John Locke. The answer was: "The law of nature is not written law, and it cannot be found anywhere except in the minds of people." When someone withdrawn from the power of laws has privileges, then this is the main danger to natural rights and laws. From here, J. Locke deduces one of the basic thesis of his political and legal theory: "there can be no exceptions for the person from the law of the society this person belongs to" [3].

It thus led us to conclude that the development of the theory of natural law, which expressed the fundamental principles of civil society, is the main reason for the development of the political and legal thought of the seventeenth century. For the first time, the rational representation of the natural and legal origin of the state, supreme power, the law, the general legal equality of people, and the formulated and theoretically grounded model of civil society have been grounded and widely justified after the Middle Ages. At the end of the XVII century. the list of natural rights and human rights, which became classical for the next epoch, was identified, the main ways and mechanisms of their implementation were outlined. All this has become a huge step forward in shaping the legal world outlook. Human rights have become an inalienable component of law: the law without human rights is just as impossible, as human rights – with or without law.

References

1. Locke J. Second Treatise of Government (10th ed.), Project Gutenberg, 1690, retrieved 25 March 2012. Accessed 30 November 2017. URL : <http://www.gutenberg.org/files/7370/7370-h/7370-h.htm>.

2. Internet encyclopedia of philosophy. "John Locke". Accessed 25 November 2017. URL : <http://www.iep.utm.edu/locke/>.
3. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право. К. : Правова єдність, 2012. 312 с. URL : http://pidruchniki.com/1759041251777/pravo/vchennya_dzhona_lokka_pro_pravo_derzhavu_obgruntuvannya_slavnoyi_revolutsiyi_angliyi_1688.
4. Wikipedia. "Separation of powers". Accessed 28 November 2017. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Separation_of_powers.
5. McClelland J.S. A History of Western Political Thought. London : Taylor & Francis e-Library, 2015.

Інститут спеціалізованого омбудсмена: зарубіжний досвід

Ненько Р.М., студентка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

В сучасних умовах є досить важливою є система захисту прав і свобод людини та окремих груп людей. Для удосконалення існуючих державних правових інститутів, спрямованих проти зловживань владою на всіх рівнях використовується інститут спеціалізованих омбудсменів. Діяльність омбудсмана є інструментом комунікації та порозуміння державних органів та громадянського суспільства, механізмом, що заповнює прогалини у відносинах між державною владою та населенням, сприяє побудові демократичної правової держави, а також розвитку правосвідомості громадян і посадових осіб.

Незважаючи на те, що інститут омбудсмена не є новим, однак науковці проявляють інтерес в удосконаленні правового регулювання і становлення інституту омбудсмена. Окремі аспекти розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: С. Банах, В. Барчук, О. Батанов, Ю. Тодика, І. Дітковська Л. Воскресенська, Л. Голяк, Н. Заворотнюк, О. Закоморна, О. Марцеляк, В. Бойцова, Е. Лентовська та інші.

Метою роботи є аналіз зарубіжного досвіду функціонування спеціалізованих омбудсменів як механізму захисту прав людини та їх класифікація.

Інститут спеціалізованого омбудсмана, можна визначити як незалежний, самостійний, публічно-правовий, як правило, державний або громадський інститут, запроваджений з метою забезпечення державного (або прирівняного до нього публічного) захисту прав і законних інтересів осіб, які належать до вразливих верств населення та соціальних груп, їх дотримання та поваги органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, а також організаціями, установами або іншими інституціями, що спеціалізуються на наданні публічних послуг. Звичайно, співіснувати в одній державі, не заважаючи один одному, можуть омбудсмани різного правового статусу, оскільки вони вирішують різні за своєю суттю завдання [1].

Узагальнюючи й систематизуючи різні моделі та погляди вчених можна виокремити наступні моделі шведську, англійську й французьку; скандинавську, континентально-європейську й англо-американську моделі. Зазначені моделі не повною мірою розкривають усе розмаїття світових схем цього правозахисного інституту. Так Ю. С. Палєєва [2] виокремлює таку класифікацію моделей інституту омбудсмена:

1) залежно від рівня діяльності поділяються на наднаціональних (Комісар із прав людини ООН, Комісар із прав людини Ради Європи), національних (Національний правозахисник – у Македонії), регіональних (уповноважені з прав людини різних областей у Російській Федерації) та місцевих омбудсмени ;

2) залежно від місця в державно-правовій системі: виконавчі, парламентські та незалежні омбудсмени. Виконавчі призначаються та підзвітні уряду або президенту, парламентські підзвітні парламенту, а незалежні є самостійною гілкою влади, рівень якої

відповідає рівню законодавчої, виконавчої й судової влади, проте після призначення не підпорядковується органу, який його призначив;

3) залежно від компетенції й обсягу наглядових функцій: «реактивні» омбудсмени, які реагують на подані скарги (Уповноважений із прав людини в Республіці Дагестан), «агресивні» омбудсмени, які проводять розслідування за особистою ініціативою (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини);

4) залежно від кількісного складу: колегіальні та одноособові омбудсмени;

5) залежно від сфери компетенції: омбудсмени загальної компетенції (Народний захисник у Грузії, Уповноважений із громадянських прав у Польщі), спеціалізовані омбудсмени (Уповноважений із питань захисту прав підприємців України) [2].

Розглянемо найпоширеніші види омбудсменів у світі, які пропонуються такими вченими як О. Рудік, Л. Лазарева та Н. Пузирна.

1. Омбудсмен з прав дитини найпоширеніший у країнах Європейського Союзу, Латинській Америці, Російській Федерації. Підставами для його створення стали жахливі та масові порушення прав дітей, особливо в бідних країнах.

2. Омбудсмен з прав літніх людей надає ефективну допомогу в удосконаленні системи опіки над похилими, виявляючи та вирішуючи проблеми, що стосуються більшості літніх людей. Такі омбудсмени функціонують в США.

3. Омбудсмен з питань рівних можливостей поширений у скандинавських країнах, для створення додаткових гарантій рівності чоловіків та жінок у всіх сферах державного та суспільного життя.

4. Військовий омбудсмен впершеведений у Швеції у 1915 р., який відіграв велику роль під час Першої та Другої світової війни. Захисник з питань військовослужбовці необхідний у країнах з великою ймовірністю військових конфліктів, у країнах, в яких частина армії активно залучається до участі у миротворчих операціях у зонах конфліктів ООН, НАТО. Такі омбудсмени діють в Нідерландах, Чехії, Російській Федерації.

5. Омбудсмен з питань меншин займається спеціалізованим захистом національних та етнічних меншин (Угорщина, Фінляндія, Швеція) [3].

6. Пенітенціарний омбудсмен виступає частиною механізму захисту прав засуджених, який існує в багатьох державах і визнається достатньо ефективним способом забезпечення законності функціонування системи виконання покарань. Такі омбудсмени діють у штатах Орегон, Аляска, Гаваї, Айова, Небраска, Коннектикут, Меріленд, Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Огайо, Південна Кароліна, Вісконсін, Мічиган. Подібні спеціалізовані омбудсмени набули поширення не тільки в США, а й у Канаді, у Великобританії. Спеціалізовані омбудсмени з нагляду за виправними установами успішно застосовують під час розгляду скарг засуджених принцип «третьої сторони», гарантують швидкий і недорогий нагляд за здійсненням адміністративних дискреційних повноважень, виступають надійним інструментом втручання в кризові ситуації, що виникають у в'язницях, забезпечують зворотній зв'язок ув'язнених з органами влади, символізуючи переваги аргументації й переконання перед силою в процесі врегулювання різноманітних конфліктів [4].

7. Також досить поширеними є омбудсмен із захисту прав споживачів (Данія, Норвегія, Фінляндія), із захисту особистих даних (Угорщина, Чехія), із захисту житлових питань, банківські та страхові омбудсмени, університетські омбудсмени (в університетах Західної Європи, США та Канади), омбудсмен з питань малого бізнесу (США) та інші [3].

Проблема захисту окремих верств населення є досить важливою, вона потребує вдосконалення. Дивлячись на зарубіжний досвід в Україні вже створено такі омбудсмени, як уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений президента України з прав дитини, Уповноважений Президента України з мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях, Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу, Уповноважений Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, Уповноважений Президента України з питань реабілітації учасників

антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інші захворювання під час участі в антитерористичній операції та Бізнес-омбудсмен. Також, дивлячись на досвід зарубіжних країн, пропонується також запровадити пенітенціарного омбудсмена. Ефективність діяльності подібних інституцій доводить необхідність створення їх в Україні.

Література

1. Голяк Л.В. Класифікація спеціалізованих омбудсманів : досвід зарубіжних країн. Порівняльне правознавство : сучасний стан і перспективи розвитку : збірник наукових праць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. С. 407-409. URL : http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/komp_chyt2012.pdf
2. Палєєва Ю.С. Спеціалізовані омбудсмени : зарубіжний досвід. Альманах міжнародного права. 2014. № 7. С. 84-90. URL : <http://intlawaalmanac.net/v7/10.pdf>
3. Рудік О. Інститут спеціалізованого і місцевого омбудсмена як механізм захисту прав людини : зарубіжний досвід. URL : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_03\(10\)/11romlzd.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_03(10)/11romlzd.pdf)
4. Пузирна Н.С. Упровадження іноземного досвіду діяльності пенітенціарних омбудсменів. Електронна бібліотека юридичної літератури. 2011. № 3. URL : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/3133/%CF>.

Невизнані та квазідержавні утворення новітньої історії та їх місце у міжнародній політиці

Панченко М.А., студент

Науковий керівник:

Середа А.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

У сучасній історії та геополітиці поширеною та вельми актуальною є проблема формування та самовизначення невизнаних (квазі-)державних утворень. Цей термін різниться у визначеннях, але більшість дослідників схилиються до наступного визначення: квазідержавне утворення (або невизнане державне утворення) – це певна територія, яка революційним, насильницьким або дипломатичним шляхом досягла де-факто статусу незалежності і вважається діючою владою суверенною територіальною одиницею. При всіх цих ознаках варто додати наявність державних символів, офіційної або задекларованої назви, правову систему (зазвичай переймається правова система держави, у якій стався інцидент виокремлення невизнаної території), законодавчу основу [1].

Згідно зі статтею Константинова В.Ю., «Концепція Двох Китаїв», як політичний важіль, була запропонована зовнішньополітичним апаратом США як відповідь на невирішене у 1950-х роках Тайванське питання. Вона посідала керівне місце у всіх дипломатичних зносинах Заходу із КНР та одночасно із Республікою Китай – так званою «правонаступницею» прогомінданської течії у Китаї, що зародилась в другій третині ХХ ст. Америка була зацікавленою стороною і виступала на боці Китайської республіки, як на економічній, так і на міжнародній арені, прагнучи дискредитувати комуністичну КНР. До 1971 р. Республіканський Китай офіційно є незалежною країною із самодостатнім державним апаратом, правовою системою та міжнародною підтримкою. Але, починаючи з 1971 р. республіка поступається своїм місцем в ООН прокомуністичному Китаю внаслідок міжнародної кризи. У новітній історії де-юре Республіка Китай є невизнаним державним утворенням, проте де-факто визначає успішні результати власної демократії, що розвивається, та адміністрації президента. Отже, дана держава офіційно визнана 23 країнами та активно підтримується усією міжнародною спільнотою разом із ООН [2, 282].

Продовжує тему невизнаних квазідержав Турецька Республіка Північного Кіпру (далі – ТРПК). Каменецький М.С. у своїй статті вважає ТРПК невизнаною державою під

військовим та дипломатичним протекторатом Туреччини. У 50-х рр. XX ст. етнополітична ситуація на Кіпрі була нестабільною через етнічні чвари турків-кіпріотів та греків, а сам острів перебував під пильною увагою Туреччини, Великої Британії та Греції. Найбільшої ескалації конфлікт набув у 1974 р. Зі сторони греків-кіпріотів була встановлена влада хунти, а зі сторони Туреччини були введені війська до Північного Кіпру. У 1983 р. було проголошено квазідержавне утворення за підтримки Туреччини – ТРПК [3, 536].

Крім того, у 1985 р. квазі-республіка прийняла власну конституцію. ТРПК пішла назустріч міжнародній спільноті: надала деякі гарантії біженцям з обох сторін, відновила права власності на нерухоме та рухоме майно кіпріотів обох національностей на своїй підконтрольній території, відкрила міжнародний аеропорт у Нікосії [3, 537].

Історична доля Абхазії склалась подібним чином у співвідношенні із табором невизнаних квазідержавних утворень постсоціалістичного простору. На початку 1989 р. у більшості регіонах Абхазії прослідковувались сутички між грузинами та етнічними абхазами, що призвело до ескалації конфлікту до межі військового втручання суб'єктів міжнародних відносин. Основними сторонами конфлікту станом на 1992 р. були офіційно Республіка Абхазія та Грузія. Але неофіційно у конфлікті приймали участь на стороні Абхазії ще два суб'єкти, а саме: конфедерація гірських народів Кавказу (далі – КГНК) та Російська Федерація (далі – РФ). Передумовою конфлікту вважається скасування Конституції Грузії 1978 р. та прийняття натомість конституції 1921 р., яка зачіпала політичний статус Автономної Республіки Абхазія, фактично скасовуючи самостійність абхазької адміністрації у внутрішніх справах. У відповідь Абхазія ратифікувала на своїй території власну конституцію 1925 р., яка фактично робила Республіку Абхазія незалежною суверенною державою [4, 269].

Не зустрівши жодного серйозного супротиву, грузинські війська встановили контроль над Абхазією при підтримці етнічного населення прогрузинського спрямування. Росія виступала від імені Абхазії як гарант її незалежності та підтримки миру за допомогою своїх корпусів миротворців СНД [4, 269].

У вересні 1992 р. у Москві пройшли переговори щодо ситуації в Абхазії між Президентом РФ Борисом Єльциним та Головою Держради Грузії Едуардом Шеварнадзе. Це було сумнівним дипломатичним досягненням у конфлікті тож активні бойові дії продовжились. Силами об'єднаних невизнаних суб'єктів конфлікту на чолі із Національною гвардією Абхазії, грузинські війська було вибито із Гагр та Сухумі, встановлено владу проабхазької коаліції під дипломатичним та політичним супроводом Росії [4, 270].

Офіційно бойові дії закінчились у 1993 р., а у 1994 р. був підписаний двосторонній договір між Грузією та Абхазією про припинення вогню та роз'єднання сил, повне виведення військових сил Грузії. У новітній історії даний конфлікт залишається у стані замороженого, а Республіка Абхазія не має будь-якого міжнародного визнання, окрім РФ. Тож, серед багатьох невизнаних держав, Абхазія посідає одну із найвищих позицій у реабілітації держави та суспільства після політичної кризи та військових дій. Вдалося це виключно завдяки підтримці Росії та її гарантування абхазького миру та державності [4, 270].

Офіційно незалежна квазідержавна Придністровська Молдавська РСР була проголошена 2 вересня 1990 р., а 5 листопада 1991 р. її статус розширився до республіки. Таким чином виникла Придністровська Молдавська Республіка (далі - ПМР). Основною причиною підтримки населенням обраного політичного курсу Придністров'я були децентралістські настрої та чвари у внутрішньому апараті адміністрації колишньої автономії [5, 499].

Міжнародну позицію ПМР можна охарактеризувати як абсолютне невизнання ні за якими критеріями. Навіть найбільш зацікавлена у ПМР держава, РФ, не завжди могла надати рентабельну дипломатичну або гуманітарну допомогу. На той час у ПМР знаходився контингент миротворців із Росії та України, які не давали ескалації конфлікту набути нових обертів. На міжнародному саміті у Стамбулі 2004 р. обговорювалось питання статусу та реагування на ПМР, а Росія була зобов'язана вивести усі свої війська із території квазідержави. Проте і понині ця вимога міжнародної спільноти не задоволена [5, 500].

У зовнішній політиці Придністров'я котує дипломатичні та політичні зв'язки лише із Росією. Хоча РФ не є стороною конфлікту чи офіційний гарантом незалежності ПМР, все ж має деякий вплив на регіон кризи. Наприклад, Російська Федерація включила Придністров'я до програми СНД-2 2006 р., мета якої – досягти введення нової уніфікованої миротворчої армії в рамках СНД для забезпечення миру у регіонах міжнародної напруги [5, 499].

Долю придністровської автономії обговорювали у міжнародному форматі «5+2» за участю ПМР, РФ та України. Також на переговорах були присутні спостерігачі із США та ЄС. Наразі переговори припинені, а ціль, урегулювання конфліктних питань та визначення політичного статусу регіону, не була досягнута [5, 501].

Таким чином, у новітній історії існує чимало прикладів того, як політична безперспективність окремо взятих осіб або об'єднань політиків може спричинити міжнародний конфлікт. Емпіричний досвід державотворення провадить, що саме конфлікт інтересів має передувати таким акціям. Практика показала, що результат всюди один – виникнення чергової квазідержави і все більше жертв серед населення, як мирного, так і військових. І все ж варто пам'ятати, що відрізняє квазідержаву від повноцінної, а саме: міжнародне визнання тієї чи іншої одиниці на політичній карті, легітимність влади та законність появи такого суб'єкта у рамках міжнародного права, здатність такої держави до толерантної політики, співпраці із міжнародним товариством та своїми сусідами, провадження раціональної внутрішньої та зовнішньої політики і прагнення усувати конфлікти інтересів у їх зародку. Історія підтверджує цей догмат, адже це фундаментальний крок, який проходить кожна держава, коли з'являється на політичній карті.

Література

1. Вітман К.М. Невизнані держави пострадянського та постсоціалістичного простору: шлях до міжнародного визнання. Держава і право. Політичні науки. Київ, 2011, №53. С. 625-631. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63756/102-Vitman.pdf?sequence=1>.
2. Константинов В.Ю. Двох Китаїв концепція. Українська дипломатична енциклопедія у 2 т. Київ, нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2004. Т. 1. С. 282.
3. Каменецький М.С. Кіпрська проблема. Українська дипломатична енциклопедія у 2-х т. Київ, нац. ун-т імені Тараса Шевченка, ін-т міжнар. відносин, 2004. Т. 1. С. 536-537.
4. Перепелиця Г.М. Грузино-абхазський конфлікт. Українська дипломатична енциклопедія у 2-х т. Київ, нац. ун-т імені Тараса Шевченка, ін-т міжнар. відносин, 2004. Т. 1. С. 269-270.
5. Кудряченко А.І., Чорногор Я.О. Придністровська Молдавська Республіка (ПМР; Придністров'я). Енциклопедія історії України у 10 т. Київ, Інститут історії України НАН України, 2011. Наук. думка. Т. 8. С. 499-501.

Особливості спартанської системи виховання

Родіна А.С., студентка

Науковий керівник:

Середа А.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

Військова організація Стародавньої Спарти і досі вражає своєю успішною стратегією та дисциплінарністю. Серед чисельних усних та писемних джерел « справжній спартанець » постає перед нами хоробрим, сильним та освіченим чоловіком. Він невибагливий, має неабияку фізичну силу, беззастережно виконує накази. Щодо жінок, то вони зображуються у ролі берегинь домашнього вогнища.

Усе це мало певні чинники, які проявилися у військовій організації побуту, звичаях колективізму. Основну увагу присвячувалось саме вихованню юнаків та дівчат. Метою спартанської системи стало загартування та підготовка невибагливого воїна. Жінка

розглядалася такою, що могла б народити здорову та міцну дитину. Особливість цієї системи полягала в її жорстокості щодо відбору найкращих з новонароджених та відділені їх від матері. Для дітей чужинців проходження через цю систему виховання означало перспективу отримання громадянства.

Одразу після народження немовля чекало перше випробування. Новонароджену дитину батько приносив геронтам, які вирішували жити їй чи ні. Залишали тільки міцних дітей, з яких у подальшому ставали воїни та здорові матері. Коли немовля мало певні вади, або ж було слабке, його відкидали у прірву. Проте згадується також, що кволих дітей виставляли за ґрати природних стихій в ущелині Апофет. Тим, хто виживав дарували життя [1, 129].

Спершу за немовлятами доглядали освічені годувальниці. У сімейному вихованні використовувалось багато різноманітних прийомів і методів. Наприклад, від народження дитину не сповивали, купали у вині, вважаючи що воно загартовує її організм, а також надовго залишали на свіжому повітрі, не ховаючи від дощу, вітру або сонця [2, 61].

Виховання спартанців регламентувалося як справа держави. Вже з семирічного віку хлопчиків відбирали у спеціальні табори, де вони навчалися військовій справі. Виділяють певні етапи, стосовно навчання спартанців.

Перший етап мав на меті пристосувати дитину до суворих умов, дати їй базові навички та фізичне загартування. Дітей поселяли в бараках, стригли наголо. Усіх ділили на загони, переважно по шість хлопчиків у кожному. Командував загоном самий тямущий і спритний. Для цього відбирали дітей від 7 до 15 років.

Другий етап передбачав навчання музики та співу. Також характерним для цього етапу є тримання підлітків в голоді і привчання їх самим добувати собі їжу, фізично караючи тих, які зазнавали невдач. Вікові межі етапу сягали від 15 до 20 років.

Третій етап – завершальний. Він передбачав отримання статусу члена повноправної громади. В основу покладено принцип «перемагати в бою і коритися вождям». Починаючи з 20 років спартанець набував дієздатність [3].

Характерним для Стародавньої Спарти було проведення «боїв без правил». Використовувався майданчик, який з обох сторін був оточений водою. Юнаки ділилися на дві команди. Метою змагання було зіштовхнути противника у воду. Дозволялися будь-які методи, окрім зміни зброї [4, 163].

Ритуал «Криптія». Його суть полягала у жорстокому вбивстві ілота і підготовки хлопчиків до реального бою. Їм видавали кинджали і трохи їжі, а потім посиляли у засідки біля доріг і полів, де працювали ілоти. Хлопчики чекали в засідці до ночі, а потім раптово нападали на попавших під руку рабів, жорстоко вбиваючи їх.

Терпіння вважалося головною рисою спартанця. Ще змалку підлітків вчили до суворого життя та воєнній організації. Змушували бути аскетичними щодо харчування [1, 129].

Особливу увагу виводили ораторському мистецтву. Окрім військової служби, спартанців вчили красномовству. При цьому давши тільки ази граматики. Тих, хто не був красномовний у своїх доповідях привселюдно висміювали.

Усі вищесказані положення створювали непереможних воїнів. У результаті саме спартанці першими в Греції засвоїли узгоджені дії, ведучи бій не поодиночці, а строєм. А тікати від ворога рівнялося смерті. Честь і гідність відіграли вирішальну роль у формуванні чоловіків Стародавньої Спарти.

Велику увагу приділялося вихованню жінок. Хоча вони й не мали жодних прав та вели замкнутий спосіб життя. Проте вихованню спартанки виводилося особливе місце. Адже її роль полягала у народженні здорових дітей. В Елладі традиційно склалися дві системи виховання: афінська і спартанська. Друга послужила основою для формування типу спартанської жінки, який відомий нам своїми видатними якостями.

Виховання дівчат мало чим відрізнялося від виховання хлопців. Вони змалку вчилися грамоті, веденню домашнього господарства, займалися тими ж самими видами спорту що й

юнаки. Відомий поділ спартанок на різні групи, суворий гарт. Особливе місце виводилося гімнастиці. Характерною рисою Стародавньої Спарти був культ краси тіла. Тому спорт зіграв у житті спартанок вирішальну роль [2, 63].

Дівчата з раннього віку тренувалися у боях між собою. Наявність шрамів на обличчі спартанки викликало повагу, адже свідчило про її витривалість. Одним із завдань поведінки жінок як з чоловіками було вміння захистити будинок і сім'ю при повстанні.

У Стародавній Спарті дівчата не ходили до школи. Після семирічного віку вони продовжували виховання вдома. Їм було притаманне почуття достоїнства, гордості, соціальна активність.

«Або з щитом, або на щиті». Цей афоризм прийшов саме зі Спарти. Проводжаючи сина на війну, мати вручала йому щит, по-спартанськи коротко сказавши: «З ним або на ньому!» Це напуття означало: або ти повернешся переможцем, зі щитом, або нехай тебе принесуть на щиті як спартанці носили своїх мертвих.

Увага акцентувалась на ідеологічному вихованню. Метою якого було формування у спартанської молоді духу безумовного патріотизму. Воно досягалось через читання Гомера і спартанських поетів-патріотів, головним із яких був Тіртеї.

Лідерство як механізм створення основи резерву політичної і військової еліти. Вихователі розвивали в своїх учнях дух суперництва, намагались уже на ранніх етапах виділити з їх середовища найбільш здібних. Фундаментом спартанського виховання було стимулювання не лише дисципліни, але і особистих заслуг.

Таким чином, аналізуючи систему виховання Стародавньої Спарти можна виокремити такі особливості, як вироблення терпеливості у обох статей, фізичне загартовування дівчат на рівні з юнаками, відносно аскетичний образ життя спартанців та воєнну організацію усього суспільства. На сьогодні таке виховання можна вважати жорстоким. Проте, воно було доречним для державного устрою Стародавньої Спарти, яка вела постійні війни з іншими державами. Можна також відзначити незначущість ролі інституту сім'ї у житті спартанців.

Література

1. Волков А.В. Спарта. З щитом і на щиті : монографія. Москва : Віче, 2005. 352 с.
2. Гусак П.М., Гусак Л.Є., Мартіросян Л.А. Виховання у Стародавній Греції : соціокультурний контекст : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 200 с.
3. Спартанське виховання. URL : <http://bukvar.su/pedagogika/103274-Spartanskoe-vospitanie.html>. (дата звернення : 11.04.2018).
4. Хома Н.М. Історія держави та права зарубіжних країн : навч. посіб. Львів : Новий світ-2000, 2008. 480 с.

Історико-правові основи формування інституту спадкового права УРСР

Холодій Л.О., студентка

Науковий керівник:

Середа А.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

Проблеми спадкового права з давнини й донині залишаються в центрі уваги суспільства та держави, законодавця й дослідників, оскільки майже кожна людина неминує стає спадкоємцем і одного разу приречена стати спадкодавцем. Українська держава є спадкоємицею всієї тієї правової спадщини, що протягом віків створювалась в українських землях. Українське право сягає своїм корінням звичаєвого права давніх слов'ян, класичних джерел права Руської держави, Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, інтегрувало правотворчі пошуки Війська Запорозького. Також історія спадкування фрагментарна без дослідження правових явищ в українських землях, що входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій, у період відродження української державності (1917-1920 рр.), в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (1917-1991 рр.) і

сучасній Україні. Створення новітньої парадигми українського права неможливе без здобутків і втрат національної минувшини.

Спадкове право традиційно вважається однією з центральних підгалузей цивільного права, яке зосереджує в собі сукупність норм, що забезпечують правонаступництво в цивільних правах та обов'язках фізичної особи-спадкодавця. Із року в рік цивільне законодавство, зокрема інститут спадкового права змінюється та деформується. Це забезпечує актуальність вибраної теми, адже усі аспекти людського життя потребують детального вивчення і не можуть називатися такими, що є вдосконаленими та нагально вивченими.

Так, радянське спадкове право існувало під впливом процесів націоналізації. Зокрема, законодавство позбувалося станового характеру, закріплювався принцип єдності спадкової маси, зрівнювалися спадкові права жінки зі спадковими правами чоловіка. Але реалії змінилися із запровадженням нової економічної політики (НЕП) [1]. Так, у 1922 році було прийнято Цивільний Кодекс УРСР (далі – Кодекс). Його прийняття стало початком поступової ліквідації приватної власності і скасування обмежень у спадковому правонаступництві. У кінці політики НЕПу з об'єктів спадкування була остаточно виключена капіталістична приватна власність, а єдиним видом власності, що переходила у спадщину, стала особиста трудова власність громадян. Згідно з Кодексом спадкоємці отримали право на спадкування майна спадкодавця. Якщо спадкоємець виявляв згоду на прийняття спадщини, то вона вважалася такою, що належить спадкоємцю з моменту відкриття спадщини. Спадкоємці могли прийняти спадщину або відмовитись від неї. Було встановлено єдину систему набуття спадщини. Кодекс поділяв спадкоємців на присутніх і відсутніх у місці відкриття спадщини (це був порядок її прийняття). Норми про спадкування визначали присутнього спадкоємця таким, що прийняв спадщину, якщо він протягом трьох місяців з дня її відкриття не відмовиться від неї у нотаріальному органі. Спадкоємці, відсутні в місці знаходження предмету спадкування, наділялись правом прийняти його особисто або через представника протягом шести місяців з дня відкриття спадщини. Виходячи зі змісту норм ЦК УСРР, присутній спадкоємець вважався таким, що прийняв спадщину, якщо у встановлений строк не відмовився від неї. Відсутній спадкоємець таким не вважався, тому він мав довести факт, що своєчасно прийняв спадщину. У судовій практиці СРСР у більшості випадків вважалось, що присутній спадкоємець мав довести тільки одну обставину – він був присутнім під час відкриття спадщини. І той факт, що спадкоємець потім був у відрядженні або що він не отримав свідоцтва про прийняття спадщини, не свідчив про відмову ним від спадщини [2]. Отже, ця конструкція прийняття спадщини була невдалою та при застосуванні норм ЦК УСРР виникала певна кількість проблем, які не знаходили єдиного вирішення. Інститут спадкового права потребував подальшого реформування. Із завершенням Другої Світової війни постала проблема реформування права на спадкування майна громадян внаслідок величезних людських втрат. На підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 14 березня 1945 р. було прийнято Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про зміни Цивільного кодексу УРСР» від 17 грудня 1945 р. Ними вперше встановлювалася черговість і розширювалося коло спадкоємців включенням до нього непрацездатних батьків, братів і сестер померлого; передбачалося право спадкодавця заповідати майно будь-якій особі, в тому числі юридичній; регламентувалося право непрацездатних спадкоємців на обов'язкову частку у спадщині за відсутності спадкоємців за законом; закріплювалося спадкування за правом представлення [3].

8 грудня 1961 р. Верховна Рада СРСР затвердила Основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік, які набули чинності з 01 травня 1962 р. Регламентація спадкування зазнала змін. Так, ЦК УРСР визначав випадки, коли заповіт прирівнювався до нотаріально посвідченого (ст. 542), містив норму про підпризначення спадкоємця (спадкову субституцію) (ст. 536); визначав покладання на спадкоємця обов'язку надання іншій особі права довічного користування будинком (ст. 539). В цілому ЦК УРСР 1963 р. розширив права спадкодавця. Він міг заповідати своє майно будь-якій особі, незалежно від того,

входила чи не входила вона у коло спадкоємців за законом, а також державі та окремим організаціям. До цього заповідати майно стороннім особам не дозволялося. До спадкоємців за законом додалися усиновителі, дід і бабка померлого, а також особи, які проживали із спадкодавцем не менше одного року до його смерті. Спадкоємцям було надано право відмовитися від спадщини на користь інших осіб із числа спадкоємців за законом чи за заповітом, а також на користь держави чи юридичних осіб. Встановлювався однаковий порядок прийняття спадщини для присутніх і відсутніх спадкоємців [4].

ЦК УРСР з наступними змінами та доповненнями регламентував питання спадкування до 1 січня 2004 р. Зміна суспільно-політичного ладу України після 24 серпня 1991 р., конституційне закріплення та гарантування інституту приватної власності, здійснення переходу до ринкової економіки викликали необхідність суттєвих змін законодавства нашої держави. Було прийнято низку нових законодавчих актів, зокрема, Закони України «Про власність», «Про підприємництво», «Про господарські товариства» та багато інших, зокрема – Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. Інститут спадкування майна в період ринкових реформ зберіг універсальну конструкцію норм, принципів, але був деталізований механізм переходу, розподілу і перерозподілу спадщини, з'явилися інші новації. Так, за ЦК УРСР 1963 р. встановлювалося дві черги спадкування за законом, а за ЦК України 2003 р. їх збільшено до п'яти. Право на обов'язкову частку в спадщині, за ст. 535 ЦК УРСР 1963 р., мали: неповнолітні або непрацездатні діти спадкодавця (зокрема усиновлені), непрацездатні дружина, батьки (усиновителі) й утриманці померлого. Вони зберігали право на не менше ніж дві третини частки, яка належала б кожному з них при спадкоємстві за законом. Після 1991 р. конституційне закріплення положень про правову державу і право приватної власності, отримання Україною статусу держави з ринковою економікою, становлення та розвиток громадянського суспільства і підприємництва зорієнтували спадкове право України на розширення можливостей приватних власників-спадкодавців і родичів спадкодавців як претендентів на родинну приватну власність щодо забезпечення своїх майнових інтересів і розпорядження майном (збільшення до п'яти черг спадкоємців за законом, виключення з переліку спадкоємців із правом на обов'язкову частку в спадковому майні у спадкуванні за заповітом осіб, що не були членами родини чи родичами спадкодавця, зменшення розміру такої частки з двох третин до половини тощо) [5].

Отже, спадкове право незалежної України, зберігаючи принципові засади радянського спадкового права, містить чимало новел, метою яких є гармонізація українського спадкового права із правом європейський країн у цій галузі, які є типовими для всієї європейської спільноти і мають підґрунтям підвалини, закладені ще римським приватним правом. інститут спадкового права змінюється і вдосконалюється. Приймаються положення, що доповнюють один одного і закривають певні прогалини, що були раніше. Усе це свідчить про розвиток України та її правового базису, на підґрунті якого можна і треба будувати сильну та величну державу.

Література

1. Половинкіна Р.Ю. Становлення та розвиток радянського спадкового права в Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2015. 236 с.
2. Цивільний Кодекс УРСР : Постанова ВУЦВК від 16 грудня 1922 р. URL : https://yuristonline.org/publ/kodeksy_ukrainy_kodeksi_ukrajini/grazhdanskij_kodeks_ussr_1922_goda_civilnij_kodeks_ussr_1922_roku/3-1-0-152.
3. Цивільний кодекс УССР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 17 грудня 1946 р. : станом 17 грудня 1946 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1947. № 3-4. Ст. 121.
4. Цивільний Кодекс Української РСР : Закон УРСР від 18 липня 1963 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>
5. Цивільний Кодекс України : Закон України 16 січня 2003 р. URL : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15

Тлумачення ідеології тероризму в ісламській правовій думці

Шеховцова Т.О., студентка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

У сучасному світі особливого значення набуває проблема міжнародного тероризму, одним з різновидів якого є ісламський тероризм. Сьогодні такі терористичні організації здобувають все більше прихильників, удосконалюють свою внутрішню структуру, надаючи їй рис державноподібної. Одночасно тероризм набуває якісно нових рис. Тепер терористичні організації виступають як організована військова сила, яка здатна навіть захоплювати території суверенних держав. Зокрема, «Аль-Каїда» бере участь у громадянській війні в Ємені як одна зі сторін конфлікту. Більше того, вперше в історії терористичні організації створюють власну державу. Так, терористична організація «Ісламська держава» 29 липня 2014 р. проголосила створення «халіфату» на підконтрольних територіях Іраку і Сирії.

За таких умов дослідження природи та сутності тероризму, особливо його ідеологічної складової, набуває особливої актуальності. Ставлення шариату до терористичної ідеології, яка нерідко ґрунтується на положеннях ісламської політико-правової думки, досліджували Л. Сюкіяйнен, Г. Косач, Х. Бехруз, А. Федорченко, А. Крилов та інші. Разом з тим, дослідження цього питання на сьогоднішній день є недостатнім.

Метою роботи є теоретичний аналіз співвідношення основоположних принципів шариату із ідеологією тероризму та екстремізму.

В літературі відзначається, що однією із важливих складових тероризму є ідеологія, оскільки тероризм як негативне явище – це не лише безпосередня організація та проведення терористичних актів з метою дестабілізації обстановки в певній державі, нагнітання страху серед населення, але й інша діяльність, спрямована на забезпечення функціонування відповідних груп, їх життєздатності. На нашу думку, забезпечити стійкість терористичної організації, на відміну від звичайних злочинних організацій, дає можливість не тільки достатнє фінансування, але й певна ідеологічна єдність, яка дозволяє об'єднувати різних людей, створювати в них однакові принципи, моральні настанови, світогляд.

Нерідко тероризм пов'язують із ісламом: думка про те, що тероризм як системне явище виник саме на основі мусульманських догм, на сьогодні є досить поширеною. Дійсно, найвідоміші та найвпливовіші терористичні організації виникли саме на теренах ісламського світу. Так, зокрема, терористична організація «Аль-Каїда» була створена на території Афганістану в 1988 р. Усамою бен Ладеном, який на той час був громадянином Саудівської Аравії. Тим не менш, ототожнення ісламу і шариату із ідеологією терористів не є вірним.

Л.Р. Сюкіяйнен зазначає, що зв'язок між тероризмом та приналежністю до певної релігії, етнічної групи чи держави є реальністю. Впродовж століть ісламська правова та політична думка накопичила чимало зовнішньо суперечливих ідей та уявлень з усіх ключових питань, які мають відношення й до тероризму. Це, зокрема, положення про взаємозв'язок держави та індивіда, статус іновірців, допустимі методи політичної боротьби. Значна їх кількість була сформульована на основі іджтихаду – раціонального пошуку рішень з питань, які не врегульовані Кораном та Сунною. Деякі з них, вирвані з історичного контексту свого формування, нерідко використовуються для виправдання екстремістської та терористичної діяльності [1, 25].

Використання основоположних ісламських принципів та догм ідеологами тероризму пояснюється їх простотою, зрозумілістю широким колам населення, повагою суспільства та кожної окремої людини до відповідних релігійних настанов. Це прослідковувалось, наприклад, у Саудівській Аравії у 2001-2004 рр., коли у суспільстві сформувалась стійка група людей, які не тільки підтримували діяльність «Аль-Каїди», а й вважали її цілком законною [2, 645].

Але найяскравішим прикладом використання терористами ісламських норм є діяльність терористичної організації «Ісламська держава». Ідеологічна платформа цієї

організації ґрунтується на концепції ідеальної ісламської держави – халіфату, який уособлює в собі справедливість, мудрість та праведність. Відродження його є основною метою діяльності «Ісламської держави», причому, заради досягнення цієї мети дозволяється використовувати будь-які методи, а також насилля, в т.ч. проти мусульман, які дотримуються інших поглядів [3, 177-178].

Програмний документ «Ісламської держави» з красномовною назвою «Это – обещание Аллаха» взагалі досить активно використовує богословську риторику та вирази з Корану як підтвердження викладеної в ньому позиції. Проте, детальний аналіз відповідних догм дає підстави стверджувати, що насильницька діяльність терористів та тероризм як такий не мають нічого спільного із приписами, які містяться у Корані та шаріаті.

Сучасні мусульманські мислителі наголошують, що постулати, які відіграють роль ідейної платформи тероризму, суперечать загальному сенсу шаріату, головне в якому – не сліпе слідування його приписам, а розуміння його основних цілей, співставлення шкоди та користі, яку може принести практичне їх втілення в життя [1, 27]. Перш за все це стосується джихаду, який є стрижнем ідеології будь-якої терористичної організації.

Так, зокрема, організація «Ісламська держава» вбачає головну мету свого існування у веденні джихаду проти всіх «невірних». Задача мінімум полягає у тому, що мусульманську общину слід позбавити від всіх груп, спільнот, коаліцій, партій, рухів. Задача максимум полягає у повному викоріненні всіх «невірних», до яких належать всі немусульмани [3, 178]. Сучасні мусульманські терористи стверджують, що застосування сили з метою насадження ісламу серед «невірних» є цілком правомірним, виправданим та, більше того, необхідним. Найяскравіше ці положення втілені у ваххабізмі, який відзначається крайнім радикалізмом; послідовники цієї течії допускають використання сили не лише проти немусульман, але й єдиновірців, які дотримуються інших течій ісламу.

Ісламська правова думка трактує джихад по-різному. Мусульманські юристи розрізняють два розуміння джихаду – вузьке та широке. У вузькому розумінні джихад є розроблені мусульманською правовою думкою правила війни та юридичні наслідки її завершення. Саме таке розуміння джихаду є усталеним в традиційному фікху. У широкому розумінні, яке притаманне сучасній ісламській думці, під джихадом розуміють будь-які зусилля, спрямовані на втілення заповідей Аллаха. З цієї точки зору виокремлюють два варіанти джихаду – проповідницький та бойовий [1, 27-28].

Аналізуючи положення Корану та інших джерел мусульманського права Л.Р. Сюкіяйнен приходять до висновку, що використання сили (другий варіант джихаду) можливий лише за однієї умови – у випадку агресії. На підтвердження цієї думки наводяться вислови Пророка Муххамеда: «Для кожного мусульманина являються запертними кров, честь и имущество другого мусульманина»; «Никто из вас не должен направлять оружие в сторону своего брата»; «Те, кто верующим мужчинам и женщинам причиняют незаслуженные обиды и страдания, берут на себя ложь и явный грех» [1, 28].

Більше того: захист та гарантування прав забезпечується не лише за мусульманами, а й за немусульманами, які, відповідно, проявляють миролюбність. Шаріат закликає до взаємного пізнання одне одного, мирного співіснування, солідарності, прихильності до добра. Окремо відзначається, що джихад не може застосовуватись для примушування до прийняття певної віри, що підтверджується наступним виразом: «Если бы твой Господь захотел, то все, кто есть на земле, без исключения уверовали бы» [1, 29-30].

Окремо відзначається, що джихад не може здійснюватись заради особистої вигоди чи наживи, не може спрямовуватись на вирішення етнічних конфліктів, захоплення територій інших держав. Безсумнівно, терористичні акції, які відбувались у світі в останні десятиліття, прямо порушують ці постулати. Так, вже згадувана вище терористична організація «Ісламська держава» приймала участь у військовому конфлікті в Сирії, захоплюючи території суверенної держави і включаючи їх до складу своєї квазідержави, так званого «халіфату». Що стосується наживи, то загальновідомими є злочини, які вчиняються представниками цієї організації з корисливою метою: викрадення людей, торгівля зброєю, наркотиками, работоргівля.

Особливе значення серед аргументів виправдання тероризму має концепція єдинобожжя, тобто підкорення волі Аллаха абсолютно у всьому. Звичайно, терористи вважають себе найбільш послідовними прихильниками та поборниками єдинобожжя, оскільки буква в букву виконують всі приписи шаріату, поширюючи їх не лише на релігійне, але й мирське життя.

Однак, насправді, ісламські екстремісти, навпаки, відходять від єдинобожжя, свавільно маніпулюючи шаріатом та розглядаючи його як засіб, а не мету. Грамотний підхід до шаріату не має нічого спільного з вченням та практикою ісламських радикалів. Найкраще цю тезу характеризує висловлювання авторитетного теолога Ібн Кайїма аль-Джавзії, який, до речі, користується повагою і серед ідеологів тероризму: «Что касается фанатиков, то они любую проблему переворачивают с ног на голову; обращаясь к Сунне Пророка, они принимают из нее только то, что соответствует их высказываниям, и прибегают к уловкам, чтобы опровергнуть расходящееся с их мнением или отбросить не подходящее им свидетельство» [1, 36].

Іншими словами, слідування шаріату не передбачає сліпого та бездумного втілення в життя норм, які в ньому містяться. В літературі робиться акцент саме на раціональній природі шаріату, його спрямованості на задоволення потреб людини, а не їх вслякого обмеження. Таке розуміння шаріату цілком спростовує тезу про прихильність терористів ідеям «чистого ісламу», який не має нічого спільного із вбивствами жінок, дітей, насадженням страху та хаосу в суспільстві.

Терористична діяльність достатньо чітко кваліфікована в положеннях шаріату. Загальновизнаною є думка про те, що відповідальність за тероризм передбачена наступним положенням Корану: «Воистину, те, кто воюют против Аллаха и его Посланника и творит на земле бесчестие, будут в воздаяние убиты, или распяты, или у них будут отрублены накрест руки и ноги, или они будут изгнаны из страны. И все эти наказания – великий позор в этом мире, а в будущей жизни ждет их великое наказание, кроме тех, которые раскаялись в своем неверии, прежде чем над ними одержали верх» [1, 40].

Виходячи з викладеного, мусульманські юристи роблять висновок, що тероризм як злочинне діяння посягає на стабільність, створений Аллахом порядок, безпеку та владу, яка відповідальна за її забезпечення. З огляду на це тероризм в мусульманських державах є одним з найтяжчих злочинів, за який в ряді країн передбачена вища міра покарання – смертна кара.

Можна зробити висновок, що в узагальненому вигляді сучасна ісламська правова думка виходить з того, що дії терористів ні в якому разі не можуть вважатися джихадом, оскільки вони прямо суперечать нормам шаріату, його природі та сенсу. Звертаючись до ісламу як до обґрунтування своєї діяльності, ідеологи тероризму вибирають із нього лише те, що здається їм істинним, відповідає їх позиціям та установкам. Насправді ж, саме вони є першими порушниками шаріату і його приписів.

Терористи не є поборниками мусульманських прав та ісламської релігії. Вони вчиняють тяжкі злочини, здійснюючи свою діяльність, причому, як це не дивно, не лише проти тих, кого вважають «невірними», а й правовірних мусульман, переслідуючи свої корисливі цілі. Інакше складно пояснити проведення терористичними організаціями терактів у Медині та Мекці – священних для будь-якого мусульманина містах.

Література

1. Сюкияйнен Л.Р. Исламская правовая мысль против экстремизма и терроризма. Право. Журнал Высшей школы экономики. 2011. № 1. С. 24-43.
2. Косач Г.Г. Саудовская Аравия: внутренние истоки терроризма. Вестник Российского университета дружбы народов. 2017. № 4. С. 639-654.
3. Федорченко А.В., Крылов А.В. Феномен «Исламского государства». Вестник МГИМО. 2015. № 2. С. 174-183.

Зобов'язальне право України-Гетьманщини (друга половина XVII-XVIII ст.)

Югаєва К.М., студентка

Науковий керівник:

Середа А.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

Сучасний стан зобов'язального права України характеризується розбіжністю та суперечливістю, які існують у положеннях Цивільного та Господарського кодексів та інших актів законодавства у регулюванні зобов'язальних відносин, що, в свою чергу, негативно відображаються на практиці його застосування. У зв'язку з цим у процесі розвитку зобов'язального права України зростає значення різних за характером і нерідко суперечливих тенденцій.

Отже, необхідно звернутися до генези зобов'язального права в Україні, яка має своєрідні особливості та бере свій початок ще з додержавного періоду, коли воно регулювалося звичаєвими нормами. Подальший розвиток зобов'язального права отримало в античних містах-державках (VII ст. до н.е. – середина VI ст. н.е.). Важливою особливістю князівського періоду (кінець IX – початок XIV ст.) є те, що до наших часів дійшов систематизований збірник звичаєвих «Руська правда», яка містила норми зобов'язального права. У Великому князівстві Литовському зобов'язальні правовідносини втратили динаміку, що було зумовлено феодалізацією організації суспільства. Важливою особливістю цього періоду є виникнення та розвиток інститутів, що забезпечували виконання зобов'язань. Зокрема, згідно Литовських статутів визначалися порука, завдаток, гарантія, застава та поручництво.

Розвиток товарно-грошових відносин, зростання продуктивних сил і торгівлі в Гетьманщині зумовили високий рівень розвитку зобов'язального права, яке було основним правовим інститутом цивільного права Гетьманщини. Зобов'язальне право регулювало майнові відносини феодального суспільства у сфері виробництва і цивільного обігу, визначало поведінку зацікавлених осіб, їх правові дії або утримання від них. У житті феодального суспільства зобов'язання мали важливе значення. По-перше, це були специфічні юридичні форми майнових відносин, по-друге, з їх допомогою забезпечувалося здійснення особистих і майнових стосунків. Розвиток економіки, товарно-грошових відносин сприяв зростанню ролі і значення зобов'язань. Особливо це спостерігалось в першій половині XVIII ст.. Розвинена приватна власність, різноманітні майнові відносини зумовлювали дуже багату юридичну практику, яка потребувала врегулювання в нормативному порядку. На підставі багатьох джерел права, які діяли в Гетьманщині, укладачі «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. виробили високо розвинуте для свого часу зобов'язальне право, яке широко застосовувалося в Гетьманщині, а окремі його елементи використовуються і в наш час [1, 465-466].

Кодифікація «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. відзначалася високим техніко-юридичним рівнем, і була оригінальним не тільки за формою та структурою, а й за змістом. Згідно зазначеного зводу законів зобов'язання – це право на майно особи, яка не виконала договір чи заподіяла шкоду. Законодавство знало зобов'язання з заподіяння шкоди і зобов'язання з договорів. Головним способом припинення зобов'язання було його виконання [2].

Крім того, у «Правах...» було розроблено правила виконання зобов'язань і визначено відповідальність за їх порушення. Правовими способами захисту зобов'язань були завдаток, застава і порука.

Договір був основною правовою формою, за допомогою якої здійснювалися товарообіг і господарське життя України. Систему договорів було розроблено досить добре. Найбільш поширеними були договори купівлі-продажу, позики, оренди, дарування, поруки, майнового наймання, обміну й ін. Більшість договорів передбачала їх письмове оформлення. Так, купівля і продаж землі затверджувалися гетьманськими універсалами чи указами [2].

«Права, за якими судиться малоросійський народ» поділяли зобов'язання на односторонні, двосторонні та багатосторонні. Якщо права і обов'язки виникали, змінювалися

або припинялися за волевиявленням однієї сторони, зобов'язання було одностороннім. Двостороннім називали зобов'язання, в якому кожна із сторін мала цивільні права і несли обов'язки. Двосторонні зобов'язання мали назви договорів, контрактів. Багатосторонні зобов'язання передбачали кілька сторін, які мали відповідні цивільні права і обов'язки. Прикладом одностороннього міг бути договір позички грошей: позикодавець мав тільки право вимагати повернення грошей і не мав ніяких обов'язків, а боржник (позичальник) мав тільки обов'язки - повернути своєчасно борг. У нього не було жодних прав стосовно кредитора. Прикладом двосторонніх та багатосторонніх зобов'язань могли бути договори купівлі-продажу, найму майна тощо. У договорі купівлі-продажу продавець мав право вимагати сплати ціни, але він також був зобов'язаний передати покупцеві продану річ. Критеріями розмежування багатосторонніх, двосторонніх і односторонніх зобов'язань (договорів) були розподіл прав і обов'язків та кількість сторін, які виражали свою волю щодо виконання конкретного зобов'язання [1, 466-467].

У зв'язку зі зростанням ролі зобов'язань у цивільному обороті Гетьманщини багато уваги приділяли фактам їх порушення. Адже будь-яке порушення умов договору чи іншого зобов'язання зумовлювало певне порушення ритму господарського життя, дезорганізувало цивільний обіг, ускладнювало цивільні відносини. Тому в «Правах, за якими судиться малоросійський народ» регламентувалося питання про наслідки невиконання зобов'язання. Невиконання чи неналежне виконання вважалися такими, що мали відхилення від умов договору, порушення будь-якої з вимог їх точного виконання [1, 470].

Крім того, якщо згідно з зобов'язанням минув строк позовної давності, то такий захист не наступав. «Права» визначали давність «земську» стосовно земель, інших нерухомостей і людей та давність «боргову» щодо заставного майна та боргових зобов'язань. З аналізу норм «Прав» 1743 р. можна дійти висновку, що кодифікаційній комісії була відома і набувальна давність. Проте в кодифікації використовувалася не набувальна, а процесуальна давність. Строк давності був встановлений в рамках десяти років для захисту нерухомих речей і три роки для рухомих речей [3].

Таким чином, зобов'язання за своєю суттю - це відносини тимчасові, часто короткотермінові, які через певний час повинні припинятися. Нормальним способом припинення зобов'язання було їх виконання. Від дисципліни виконання зобов'язань залежала стійкість цивільного обороту взагалі, в тому числі Гетьманської держави.

Зобов'язальне право Гетьманщини були ефективним засобом регулювання інтенсивно зростаючих товарно-грошових відносин у першій половині XVIII ст. Передбачені у кодексі «Права, за якими судиться малоросійський народ», 1743 р. договори забезпечили надійну правову основу для подальшого розвитку ділових відносин. Багато договорів були вдосконалені у наступному періоді розвитку цивільного права України і пристосовані до нових умов збереглися в сучасному цивільному праві.

Виходячи з аналізу норм «Прав» можна дійти висновку, що були розроблені загальні правила виконання зобов'язань, встановлена сувора відповідальність за порушення вимог виконання. За грошовими зобов'язаннями виконання називалося платежем. До виконання боржник був пов'язаний зобов'язанням і певною мірою обмежений у правовій свободі. Обмеженість боржника припинялася виконанням зобов'язання.

Отже зобов'язання, їх правове регулювання посідало важливе місце в цивільному праві як Гетьманщини, так і в наш час.

Література

1. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX-XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904 с.
2. Піддубний А., Таненок О. Зобов'язальне право України в XVII-XVIII століттях. Персонал: журнал інтелектуальної еліти. 2006. № 1. URL : <http://personal.in.ua/article.php?id=220>.
3. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. URL : <http://textbooks.net.ua/content/view/932/17/>.

Секція 2 **КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

Захист прав людини в Європейському суді

Буркальова С.А., студентка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Міжнародний захист прав людини на сьогодні є однією із найважливіших і найскладніших проблем для більшості держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері забезпечення захисту прав і свобод, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому, їх цивілізованості.

Проблемним питанням визначення захисту прав людини в Європейському суді були присвячені праці таких вчених як: Х. Берхуза, В.Г. Буткевич, В.В. Городовенко, В.А. Капустинський, І.В. Караман, В.В. Козіна, О.В. Петришина, П.М. Робінович, Л.Г. Удовіка, Т.І. Фулей, та інші.

Систему міжнародних (міждержавних) органів і організацій, що діють з метою забезпечення реалізації міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення є досить розгалуженою. Варто підкреслити, що крім міждержавних органів і організацій, у світі існує безліч «неурядових» правозахисних організацій.

Конституція України в 55 статті зазначає, що кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, варто наголосити, що в даній статті мається на увазі саме міждержавні органи [1].

Одним із найбільш вагомим міждержавним органом є Європейський суд з прав людини.

Європейський суд з прав людини – це міжнародний судовий орган. Україна повністю визнає на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав людини, оскільки підписала Конвенцію від 9 листопада 1995 року, а ратифікувала її 11 вересня 1997 року. Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Таким чином, ЄСПЛ є частиною національного законодавства України, на яку можна і потрібно посилалися у відповідних національних провадженнях. Деякі процесуальні нормативно-правові акти України безпосередньо посилаються на необхідність врахування практики ЄСПЛ у відповідних провадженнях [2].

В основному Європейський Суд розглядає індивідуальні справи, але може і вирішувати міждержавні заяви, це трапляється не часто, проте такий спір є можливим та виносить рішення стосовно стверджувальних порушень прав, гарантованих Конвенцією. Рішення Суду є обов'язковими для виконання країною-відповідачем, щодо якої вони були винесені. Велика кількість рішень ЄСПЛ призвели до внесення суттєвих змін у національне законодавство, судову чи адміністративну практику в багатьох сферах. Завдяки практиці ЄСПЛ Конвенція залишається потужним та динамічним інструментом, який здатен відповідати новим викликам та зміцнювати верховенство права, а також демократію в Європі [3].

Суд розглядає індивідуальні заяви та міждержавні справи, які подаються безпосередньо до Суду. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції і протоколів до неї. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішується Судом.

На прохання Комітету міністрів Ради Європи Суд може надавати консультативні висновки з правових питань щодо тлумачення Конвенції та протоколів до неї. Розгляд справ відбувається у відкритому засіданні, якщо у виняткових випадках Суд не ухвалить іншого рішення. Сторони у справі зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі.

Суд може прийняти питання до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права. Це означає, що особа перед тим, як подати офіційну скаргу до Суду, повинна використати всі доступні засоби захисту своїх прав як адміністративні, так і судові, передбачені національним законодавством. До того ж справа може бути прийнята Судом до розгляду лише впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення. Суд розглядає справу разом із представниками сторін. Отже, у розгляді справи беруть участь три учасники: заявник, Держава і Суд [4].

Варто зазначити, що Європейський суд з прав людини здійснює захист прав людини лише непрямым чином. ЄСПЛ у своїх рішеннях не акцентує про порушення її прав, а констатує факт порушення прав, які захищаються Конвенцією [5].

З точки зору прецедентного права Європейського суду з прав людини, рішення, що представляють інтерес з юридичної точки зору, є такими: про захист персональних даних, щодо захисту журналістських джерел, рішення, які стосуються новітніх технологій, рішення стосовно питань оподаткування, про право на вільні вибори, про права засуджених голосувати на виборах, рішення стосовно питань ненависті, про охорону здоров'я, рішення стосовно позбавлення волі та психічного здоров'я, рішення стосовно примусової праці та торгівлі людьми, про захист дітей, про насильство щодо жінок, про право на життя, про права дітей, рішення стосовно тероризму [6].

З огляду на це, було б слушно привезти приклад судової практики Європейського суду з прав людини за справами щодо захисту довкілля, а саме справа Дубетська та інші проти України. Заявники скаржилися за статтею 8 на те, що мали проблеми зі здоров'ям, а їх оселі і оточуючого простору в цілому завдано серйозної шкоди в зв'язку з тим, що поряд з їхнім будинком розташовувалася працює вугільна шахта. Суд встановив, що робота шахти і фабрики вплинула на стан здоров'я заявників і спричинила за собою заподіяння шкоди їх домівкам. У заявників не було коштів на те, щоб змінити місце проживання, оскільки вартість їхніх будинків різко впала через забруднення тієї зони, в якій вони розташовувалися. Влада знала про шкідливий вплив шахти і фабрики на навколишнє середовище, але не зробили кроків по переселенню заявників. Вони також не подбали про те, щоб знизити рівень забруднення до прийняттого, який не завдавав би шкоди людям, які проживають поблизу промислових об'єктів. Отже, мало місце порушення статті 8. Суд також зобов'язав владу України вжити необхідних заходів, які б дозволили виправити ситуацію заявників [6].

Варто зазначити, що за статистичними даними Європейського суду з прав людини, Україна є лідером у кількості справ, які розглядає ЄСПЛ. На 80 тис. заяв, що надійшли до ЄСПЛ, загальна кількість заяв від України становить 18 тис. 150 заяв, що складає 22, 8% [7].

Отже, можна зробити висновок, що більшість країн Європи належать до романо-германської правової системи, тому практика ЄСПЛ у цих країнах є тлумаченням норм та виокремлення найважливіших положень Конвенції, по суті вона є джерелом тлумачення Конвенції. Існують різні підходи до розуміння значення судової практики Європейського суду з прав людини в Україні. Прихильники першого підходу вважають практику ЄСПЛ обов'язковою для застосування національними судами, тому що вона є дуже важливою для роз'яснення основних прав гарантованих Конвенцією. Тому вона є частиною національного законодавства. Прихильники іншої точки зору вважають, що практика ЄСПЛ не є обов'язковою. Але, незважаючи на різні точки зору, судова практика ЄСПЛ є дуже важливим джерелом для національного правосуддя.

Література

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

2. Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви : перше знайомство. Київ : ВАІТЕ, 2015. 136 с.
3. Капустинський В.А. Європейський суд з прав людини як одна із основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини. Вісник Верховного Суду України. 2015. №12 (64). С. 28-30.
4. Буткевич В.Г. Європейський суд з прав людини та українське судочинство : питання взаємодії. Вісник Верховного Суду України. 2014. №4. С. 2-8.
5. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
6. Огляд прецедентного права Європейського суду з прав людини. Верховний Суд України. URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/8F952ED486A0C8B5C2257FA00020F2E3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/8F952ED486A0C8B5C2257FA00020F2E3) (дата звернення : 18.04.2018 р.).
7. Європейський суд з прав людини : Статистика. URL : https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=#n1347956867932_pointer (дата звернення : 18.04.2018 р.).

Профспілки у механізмі захисту соціально-економічних та трудових прав людини і громадянина в Україні

*Каплін С.М., народний депутат України, здобувач
Академія праці, соціальних відносин і туризму*

Найважливішим стратегічним пріоритетом стабільного розвитку України як демократичної, незалежної, соціальної, правової держави є наявність дієвого механізму гарантування та захисту прав людини і громадянина. Сучасний процес системної трансформації спрямований на побудову в Україні нового типу соціальної державності і супроводжується якісними змінами усього конституційного механізму публічної влади. Здійснення соціальної політики державою передбачає її обґрунтованість, системність, реальність, а це можливо лише в процесі консенсусної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства та детерміновано потребами і можливостями розвитку суспільства на конкретному етапі розвитку.

Передумовою розвитку інститутів громадянського суспільства є необхідність розуміння та усвідомлення необхідності конструктивного діалогу між публічною владою та інститутами громадянського суспільства. Підвищення ефективності функціонування профспілок як неурядових громадських організацій може стати запорукою захисту соціально-економічних прав людини, розвитку суспільства та забезпечення стабільності, справедливості, співробітництва і нарешті досягнення соціального партнерства. Проте варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку української державності існування та розвиток профспілкових організацій як і інших інститутів громадянського суспільства є неможливим без цілеспрямованої державної підтримки.

В Україні нормативною основою захисту соціально-економічних та трудових прав людини і громадянина профспілковими організаціями є профільний Закон України «Про професійні спілки та гарантії їх діяльності» відповідно до якого основним їх завданням є представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в державних органах та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також іншими об'єднаннями громадян [1]. До того ж держава прагнучи соціальної стабільності у 2010 р. прийнято Закон України «Про соціальний діалог в Україні» відповідно до якого під соціальним діалогом розуміється процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації

державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин (ст.1) [2].

Правозахисна робота профспілкових організацій здійснюється в межах чинного законодавства і соціального партнерства. Профспілки можуть використовувати усі законні форми і методи визначені законодавством для реалізації наданих прав. Зокрема, профспілки мають право захищати право громадян на працю (наприклад, захист прав працівників, що підлягають звільненню внаслідок реорганізації чи ліквідації підприємства), беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин, а саме відстоюють право на відпочинок, належну оплату праці (не нижче прожиткового мінімуму), охорони праці та створення належних умов працівнику, соціального захисту та ін.

Одним із важливих функцій профспілок, що сприятиме захисту соціально-економічних та трудових прав працівника є нормотворча. Звісно профспілкові організації на відміну від органів державної влади не можуть бути суб'єктами права законодавчої ініціативи чи приймати нормативно-правові акти, що є обов'язковими для виконання, але можуть активно брати участь в процесі їх розробки та прийняття, а влада, що прагне налагодження соціального діалогу повинна дослухатись до їх думки. А саме профспілки мають право: 1) брати участь у обговоренні та надавати пропозиції щодо проектів законів з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин подаються відповідними органами виконавчої влади; 2) на урахування думки відповідних профспілок, об'єднань профспілок щодо проектів нормативно-правових актів, які розглядаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і стосуються регулювання трудових, соціальних, економічних відносин; 3) вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи і відповідним державним органам про прийняття або внесення змін до законів і інших нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин; 4) здійснювати громадський контроль за виплатою заробітної плати, додержанням законодавства про працю та про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту; 5) проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектується, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам з питань охорони праці, брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і профзахворювань на виробництві та давати свої висновки про них.

Зазначене лише створює умови та наділяє профспілки відповідним обсягом прав, але в той же час для того щоб думка профспілок була почута, а права працівників мали належний захист необхідно щоб органи публічної влади (державної та муніципальної) бажали дослухатись і реально сприяли налагодженню соціального діалогу та зменшенню соціальної напруги. У разі ігнорування їх думки у профспілок та працівників залишається лише єдиний шанс бути почутими шляхом реалізації конституційного права на страйк. Як зазначається в повідомленні Державної служби статистики України, протягом 2015 р. у страйках взяли участь 900 тис. працівників підприємств та організацій. Страйкували працівники п'яти підприємств та організацій. Зокрема, участь у страйках, які проходили на двох підприємствах в сфері промисловості, взяли 800 тис. працівників та на трьох підприємствах в сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності участь взяли 100 тис. працівників [3].

Підводячи підсумок варто акцентувати увагу на тому, що відродження профспілкового руху може стати ефективним елементом механізму захисту трудових та соціально-економічних прав людини і громадянина в Україні та ствердженням проголошеної ідеї демократії. Проте діяльність профспілок наразі має декоративний характер, адже публічна влада не завжди дослухається до їх думки, а тому варто на законодавчому рівні запровадити відповідальність за перешкоджання профспілкам здійснення своєї діяльності в

межах визначеної законом компетенції. До того ж існують і внутрішні проблеми у функціонуванні профспілкових організацій пов'язані зі зниженням довіри до інституту профспілок серед працівників та небажання останніх приймати активну участь в їх діяльності та високим рівнем безробіття та трудової міграції.

Література

1. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>
2. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>
3. Шведенко О. Участь у страйках торік взяли 900 тис. працівників в Україні. URL : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1558020-v-ukrayini-u-2015-rotsi-900-tispratsivnikiv-vzyali-uchast-u-straykakh-derzhstatistiki>

Діяльності Президента України

Міллер А.О., студентка

Науковий керівник:

Єрмоленко Д.О., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Два десятиліття функціонування в Україні інституту Президента – розкриває актуальні проблеми теорії і практики його нормотворчої діяльності. Розвиток сучасних державотворчих процесів в Україні характеризується динамічністю та прагматизмом, прагненням усіх суб'єктів державно-управлінських відносин узгодити державницькі інтереси з інтересами громадянського суспільства та правами і свободами людини й громадянина.

Саме такий алгоритм розвитку держави і суспільства сьогодні найоптимальніший з огляду на масштабні політико-правові, управлінські, соціально-економічні, бюджетно-фінансові та інші реформи, започатковані в 2010-2011рр.

Водночас реалізація цих реформ, покликаних забезпечити системний розвиток України, як провідної європейської держави, видається малоефективною із-за потужного центру генерування та координації відповідних реформ. Нині такий центр реформ утвердився передусім в особі Президента України і створених ним органів.

Президент України, як глава держави, виступає від її імені, гарантує державний суверенітет і територіальну цілісність країни, додержання Основного Закону, прав і свобод людини та громадянина. При цьому після відновлення Конституції у редакції 1996 р. глава держави наділяється значними повноваженнями у сфері виконавчої влади.

Згідно з ч. 1 ст. 106 він утворює, реорганізує й ліквідує за поданням Прем'єр-міністра міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, призначає за поданням Прем'єр-міністра членів уряду, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій і припиняє їхні повноваження на цих посадах.

Згадані та інші конституційні завдання, функції і повноваження глава держави здійснює на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією і законами. Зокрема, він видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території нашої країни. Важливими для вітчизняного державо та правотворення є й інші правові акти Президента: послання до народу і парламенту про внутрішнє та зовнішнє становище країни, законодавчі ініціативи, вето, директиви і доручення.

Такий науковий досвід проблем і перспектив подальшого розвитку інституту президентури має стосуватися не лише генезису президентства, а й державно управлінського та правового статусу глави держави на сучасному етапі державного будівництва, його функцій і повноважень, управлінських механізмів їх реалізації, взаємодії з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами.

Вони також мають поєднувати в собі теоретико-методологічні та практично-прикладні аспекти, обґрунтовувати перспективні управлінські моделі лідерства Президента в модернізації держави.

При цьому наукове дослідження інституту президентури не повинно обмежуватися використанням творчого потенціалу фахівців з державного управління. Проблеми, які досліджуються в державному управлінні, зокрема і щодо оптимізації управлінських механізмів нормопроєктного забезпечення діяльності Президента, не можуть бути конструктивно розв'язані без участі представників юридичної науки.

Президент не лише як символ держави і єднання нації, а і як особа, наділена верховною владою. Функції та повноваження Президента є похідними від визначених у ст.102 Основного Закону завдань його діяльності. Він є главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності країни, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина.

Згідно зі ст. 106 Основного Закону глава держави також покликаний забезпечувати державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави. До того ж Президент як глава держави має бути безпартійним і надпартійним, перебувати поза дрібними політичними інтригами, символізувати націю, державу, порядок. Саме ці завдання й визначають роль та місце президента країни в суспільстві та державі.

Очевидно, що функції Президента, з огляду на множинність і складність конституційних завдань, є досить різноманітними. Повноваження Президента мають виключний характер. Ч. 2 ст. 106 Конституції забороняє йому передавати свої повноваження іншим особам або органам – ці повноваження визначаються виключно Основним Законом. На цю обставину неодноразово вказував у своїх актах Конституційний Суд, у рішенні від 10 квітня 2003 року: «Повноваження Президента вичерпно визначені Конституцією України, а це унеможливорює прийняття законів, які встановлювали б інші його повноваження (права та обов'язки)».

Представницька функція глави держави має універсальний характер і отримує своє втілення в більшості з визначених в Основному Законі повноважень, які пов'язані з його мандатом, здобутим унаслідок перемоги на всенародних прямих виборах.

Відповідно, здійснюючи свої конституційні функції та повноваження, Президент представляє законні інтереси громадян України та Українського народу загалом.

Запровадження посади Президента безперечно стало найпомітнішою новацією в реформуванні владної системи молодшої незалежної країни і державному будівництві загалом.

Саме на главу нашої держави Конституція поклала зокрема і особисту відповідальність за такий важливий суспільний інститут як громадянство – особливу сферу, завдяки якій упродовж усіх 20 років незалежності великою мірою забезпечувалося формування позитивного ставлення до України, як до повноцінної європейської держави.

Громадянство – є виявом державного суверенітету, свідченням демократичності країни. Недаремно воно зараховане Загальною декларацією прав людини до основних прав. Президент, як найвища посадова особа в ієрархії державного управління, реалізує державну політику в сфері громадянства, приймає рішення і видає укази про прийняття українського громадянства.

Нині наша країна приєдналася до Європейської конвенції про громадянство 1997 року, наполегливо працює над реалізацією норм і принципів міжнародного права в цій державі. Тож, на часі підготовка і впровадження всебічно виваженої концепції державної політики щодо громадянства.

Президент видає укази і розпорядження, які є обов'язковими для виконання на всій території держави. Ст. 93 Конституції також закріплює за ним право законодавчої ініціативи.

Проекти законів і пропозиції до проектів законодавчих актів, підготовлені ним, а також проекти інших правових актів глави держави вносяться разом із супровідною запискою, яка повинна містити обґрунтування необхідності їх розробки та прийняття, а також характеристику цілей, завдань та головних положень майбутніх законів чи правових

актів, вказуючи на їхнє місце в системі чинного законодавства, результати антикорупційної експертизи, а також положення про очікувані соціально-економічні та інші наслідки їх застосування. Це покладає високу відповідальність на суб'єктів, уповноважених здійснювати нормопроектне забезпечення діяльності глави держави.

Норма права – це змістовне та формально визначене, встановлене чи санкціоноване Українським народом або Українською державою, територіальною громадою чи спільнотою АР Крим, загальнообов'язкове і ними ж гарантоване правило (модель) цілеспрямованої вольової поведінки або діяльності суб'єктів конституційного права, чи умови перебування цих суб'єктів у певному правовому статусі або режимі.

За своєю сутністю президентська нормотворчість є юридичною діяльністю щодо втілення політичної волі глави держави у правових актах відповідної юридичної сили, легітимною формою реалізації його конституційних завдань, функцій і повноважень. Тобто нормотворчість Президента та її результати є юридичним вираженням реалізації його владних повноважень.

Глава держави здійснює низку повноважень, за допомогою яких він реалізує свої завдання та функції. Серед них представницькі, установчі, програмні, функції безпеки і оборони, зовнішньополітичні, контрольні, арбітражні, інституційні, кадрові та ін. Усі вони не можуть бути реалізовані без його нормотворчості.

Нормотворчість Президента передбачає здійснення ним, а також іншими спеціально уповноваженими суб'єктами підготовки проєктів правових актів глави держави.

Згідно з ч. 2 ст. 102 Конституції президент є гарантом прав і свобод людини та громадянина, тобто центральним суб'єктом у державі, який зобов'язаний утверджувати і гарантувати ці права і свободи. Гарантії цих прав визначаються виключно законами. Тож глава держави наділений повноваженнями щодо ініціювання відповідних законопроектів (ст. 93 Конституції), а також має право накладати вето на деякі закони, прийняті Верховною Радою, передусім з мотивів недотримання прав і свобод людини.

Поряд з цим він має не лише загальні, а й спеціальні повноваження щодо захисту прав і свобод людини, передусім особистих прав людини – права на свободу, на громадянство тощо. Для здійснення правозахисної діяльності Президент наділений і виключними повноваженнями щодо прийняття до громадянства і надання притулку в Україні та помилування.

Здійснюючи свої арбітражні повноваження, глава держави припиняє повноваження Верховної Ради, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися; припиняє повноваження Прем'єр-міністра і приймає рішення про його відставку; звільняє з посади Генерального прокурора; скасовує акти Кабінету Міністрів та акти Ради міністрів АР Крим; приймає рішення про припинення громадянства України.

Безпосередній вплив громадськості на нормопроектну діяльність Президента відбувається у формах участі в підготовці проєктів його нормативно-правових актів, участі в роботі Адміністрації Президента та інших консультативно-дорадчих органів, створених при Президентові: це Комітет з економічних реформ, Рада регіонів, Гуманітарна рада, Рада вітчизняних та іноземних інвесторів тощо.

Вплив громадян здійснюється через направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до глави держави, інформаційних запитів. А також шляхом проведення публічних заходів за його участі, публічних зібрань громадян, розміщення в ЗМІ коментарів фахівців, результатів досліджень, опитувань, аналітичних матеріалів тощо.

Конституційно-правовим підґрунтям для справляння громадськістю безпосереднього впливу на нормопроектну діяльність Президента є конституційні норми, які гарантують право брати участь в управлінні державними справами; направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади; на свободу думки та слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань; вільно збирати,

зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Свобода об'єднання в громадські об'єднання для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів і гарантоване Основним Законом право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань.

ЗМІ можуть користуватися тиском на главу держави. Одна з найпоширеніших його форм – розміщення в засобах масової інформації соціологічних досліджень, рейтингів підтримки чи не підтримки тих чи тих питань, які потребують нагального правового врегулювання Президентом України.

Оприлюднені рейтинги, передусім в авторитетних періодичних друкованих виданнях та на телебаченні, є важливою формою громадського контролю і можуть вплинути на позицію очільника країни щодо прийняття/неприйняття ним нормативно-правового акта чи ініціювання внесення законопроекту до Верховної Ради.

Законодавча ініціатива – це звернення визначеного Конституцією суб'єкта до Верховної Ради щодо прийняття закону, припинення чинності або зміни чинного закону, що здійснюється шляхом подання до парламенту законодавчої пропозиції чи проекту закону.

Особливість права законодавчої ініціативи, яким наділений Президент, полягає в тому, що з усіх суб'єктів права законодавчої ініціативи саме глава держави може самостійно ініціювати внесення змін до Конституції України.

Водночас Президент позбавлений права вносити на розгляд парламенту проект закону про державний бюджет та проекти резолюцій, декларацій, звернень і заяв Верховної Ради.

Реалізацією інших передбачених Основним Законом повноважень: прийняттям рішення про використання Збройних сил та інших військових формувань у разі збройної агресії проти країни, введенням воєнного стану, запровадженням надзвичайного стану, загальної або часткової мобілізації, оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації, оголошенням про стан війни і укладання миру, призначенням на посади та звільнення з посад голови Нацбанку та членів ЦВК.

Якщо глава держави визначає законопроект невідкладним, то має на меті привернути увагу суспільства та парламенту до певного проекту закону, внесеного будь-яким суб'єктом права законодавчої ініціативи, що зобов'язує парламент розглядати такі законопроекти раніше, ніж інші законопроекти на всіх стадіях законодавчого процесу.

Підсумовуючи аналіз правових форм реалізації компетенції Президента України, можна констатувати, що рівень їх правової регламентації загалом залишається низьким, особливо у частині процесуальних норм; виняток становлять, хіба що, провадження з питань громадянства, нагородження і помилування, а також більшість нормотворчих проваджень, які досить ретельно внормовані як з матеріальної, так і процесуальної сторони. На нашу думку, слід було б розробити відповідні положення про порядок здійснення кожної з правових форм діяльності глави держави, які б докладно регламентували усі види проваджень з виділенням окремих стадій, встановленням строків здійснення кожної дії чи операції та зазначенням необхідних атрибутів кінцевих актів.

Література

1. Серьогіна С.Г. Компетенція Президента України : теоретично-правові засади : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.02. Харків, 1988. 359 с.
2. Державне управління в Україні (навчальний посібник) / за заг. ред. д.ю.н., проф. В.Б. Авер'янова. К. : Вид-во ТОВ «СОМІ», 1999. 265 с.
3. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2001. 304 с.
4. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2003. 460 с.
5. Мельник І.В. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. К. : Вентурі, 2005. 437 с.

6. Ярмиш О.Н., Серьогін В.О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підручник. Харків : Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. 653 с.
7. Скрипнюк О., Федоренко В. Правотворчість президента України та її нормопроектне забезпечення : питання теорії і практики. Право України. 2011. № 2. С. 168-178; № 3. С. 175-186.
8. Берназюк Я.О. Правотворчість Президента України крізь призму особливостей деяких видів його актів. Держава і право : зб. наук. прац. : юрид. і політ. науки. К., 2013. Вип. 59. С. 71-78.
9. Берназюк, Я. Особливості видання Президентом України актів, які не передбачені Конституцією України. Публічне право. 2013. № 1. С. 38-44.
10. Берназюк Я.О. Процедурно-процесуальні аспекти нормотворчої діяльності Президента України : основні тези. Держава і право : зб. наук. праць : юрид. і політ. науки / Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України; редкол. : Ю.С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. К. : [б. в.], 2012. Вип. 56. С. 18-23.
11. Макаров Г.В. Нормотворча діяльність глави держави : зарубіжний досвід та вітчизняна практика. Стратегічні пріоритети. 2009. № 1 (10). С. 5-13.
12. Шатіло В.А. Проблеми нормотворчості президента України. Юриспруденція : теорія і практика. 2005. № 11. С. 15-17.
13. Берназюк Я. Законодавче регулювання нормотворчої діяльності Президента України : науково-практичний аспект. Віче. 2013. № 18. С. 3-7.
14. Сироїд О., Яшина Ю. Діяльність Президента України в сфері указотворчості та законодавчого процесу. К. : «Реферат», 2004. 150 с.
15. Скрипток О.В., Федоренко В.Л., Барабані Ю.Г., Берназюк Я.О. Нормотворча та нормопроектна діяльність Президента України : поняття, зміст, ключові ознаки. Нормотворча діяльність Президента України та її нормопроектне забезпечення : монографія. К. : НАДУ, 2011. С. 55.

Право на життя: теоретичні та практичні проблеми евтаназії

Франковська С.А., студентка

Науковий керівник:

Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Право на життя є головним з невід'ємних прав людини. Виходячи з цього, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Без дотримання цього права всі інші права не мають цінності і корисності, тому воно має охоронятися законом.

Незважаючи на те, що в Україні проводяться теоретичні дослідження цієї проблеми, виникає багато питань, пов'язаних із реалізацією права людини на життя, які потребують детального правового регулювання. Одним із важливих завдань правової науки є юридичне визначення елементів права на життя, в тому числі з'ясування юридичного змісту евтаназії.

Життя людини в Україні визнається найвищою соціальною цінністю [1]. Проте, на сучасному етапі склалася парадоксальна ситуація: цінність життя людини, як особистого немайнового блага зростає, що призвело до міжнародного та національного правового закріплення норм, які забезпечують всебічний захист життя, в той самий час коли життя окремої людини день за днем все більше знецінюється. Саме тому досить актуальною проблемою та найбільш суперечливою темою залишається питання легалізації евтаназії в Україні.

Евтаназією як правило, визнаються умисні дії чи бездіяльність медичних працівників, які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо встановлених умов, з метою припинення його фізичних, психологічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть [2, с. 74].

У багатьох розвинених країнах проблема евтаназії так і залишається невирішеною. Суперечливі погляди на евтаназію з медичної і морально-етичної точок зору породили і неоднозначну юридичну оцінку цього явища, що знайшло відображення в законодавстві деяких країн.

У науковій літературі зустрічається різноманітна видова класифікація евтаназії. Традиційно евтаназія поділяється на пасивну та активну.

Зокрема, активна евтаназія (позитивна чи "метод наповненого шприцу"), тобто застосування до невиліковно хворого спеціальних засобів чи інших дій, що тягнуть за собою швидке і безболісне настання.

Пасивна евтаназія (негативна чи "метод відкладеного шприцу"), тобто незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які б підтримували певний час життя важкохворого пацієнта [3, с. 154]. В контексті поняття пасивної евтаназії згадують про ортотаназію (припинення надзвичайних заходів по відношенні до хворого, визнаного уже невиліковним, хоча і надмірно не страждаючим) и дистаназію (продовження життя хворого у будь-який спосіб) [4, с. 14].

Щодо пасивної евтаназії існує точка зору, що вона дозволена навіть в українському законодавстві. Мова йде про ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я, яка проголошує право пацієнта на відмову від медичного втручання [5]. З цією точкою зору важко погодитися, оскільки право на відмову від медичного втручання – суб'єктивне законне право пацієнта, що може бути реалізоване шляхом відсутності згоди на медичне втручання.

За іншим критерієм – за суб'єктом волевиявлення – евтаназію поділяємо на добровільну, тобто застосування до невиліковно хворого лікарських чи інших засобів, що призводить до легкої і спокійної смерті на вимогу хворого, який усвідомлює свої дії і може ними керувати та примусову, яка означає спричинення легкої смерті за допомогою відповідних засобів і дій у невиліковно хворого, але за рішенням членів сім'ї, законних представників чи громадських інститутів [6, с. 137].

Важливо наголосити, що необхідність вивчення правових проблем евтаназії у ракурсі медичного права обґрунтовується складною природою самої евтаназії, де тісно переплелися питання медицини і права, а також моральністю та етичною стороною питання.

Питання евтаназії виходять на перший план у багатьох напрямках медичної діяльності, зокрема при здійсненні трансплантації органів і тканин. Пояснюється це, з одного боку, постійним дефіцитом донорських органів, а з іншого боку - пріоритетним правом людини на життя.

Стосовно прибічників цього способу позбавлення життя, є певні принципи на яких повинно базуватися рішення про евтаназію:

1. Неможливість існуючими на сьогодні способами і прийомами медицини вилікувати хворого, полегшити його страждання.
2. Проведення консилиуму фахівців-медиків, за умови одноголосного підтвердження думки про неможливість врятувати або полегшити страждання хворого.
3. Відмова від евтаназії може розглядатися як застосування до людини тортур, насильства, жорстокого і такого, що принижує гідність, ставлення.
4. Підтримка життя на стадії вмирання, здійснювана за допомогою передових технологій, обходиться дуже дорого, а засобів, котрі витрачаються на підтримку життя у безнадійних ситуаціях, вистарчило б на те, щоб лікувати десятки, сотні людей, котрі піддаються лікуванню.
5. Безнадійно хвора людина могла б виступити в якості донора органів для пацієнтів, котрим життєво-необхідною є трансплантація тощо [7, с. 160].

Отже, відповідно до сучасного розвитку українського суспільства впровадження евтаназії, як форми впливу нехай навіть і на безнадійних хворих, не має під собою достатнього підґрунтя. Пов'язано це з неможливістю належним чином визначити правомірність здійснення евтаназії та імовірністю зловживань з боку медичного персоналу.

Україна є першою у світі за темпами вмирання населення, 5 мільйонів українців померло за останні двадцять років і ця «надсмертність» притаманна людям працездатного віку. За цими показниками Україна випередила Європу в чотири рази. Також, порівняно з цивілізованими країнами, тривалість здорового життя в Україні є на 15 років меншою [8, с. 100]. Ми не можемо говорити про еутаназію зараз - коли в нашій державі не забезпечується найголовніше – першочергове право людини – право людини на гідне життя, у тому числі і в умовах хвороби.

Навіть зараз існують важкохворі чи невиліковно хворі у яких немає достатньо коштів на лікування і їх відправляють додому доживати скільки лишилося, лікарі не приділяють достатньої уваги пацієнтам, які не взмозі більше бути «тягарем » для своїх родин. В Україні еутаназія може перетворитись на простий засіб умертвіння самотніх людей похилого віку, дітей-інвалідів, осіб, які хворіють на невиліковні хвороби, або стати зброєю в руках недбайливих родичів, котрі будуть підштовхувати до відходу з життя з корисливих мотивів. Наше суспільство ще не готове для ухвалення та законодавчого закріплення еутаназії.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами та допов.) Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. 2-е вид., переробл. і допов. Київ : Юридична думка, 2012. 1017 с.
3. Байрачна Л.К., Барабаш Ю.Г., Веніславський В.І., Кичун В.І., Колісник В.П. Конституційне право України : підручник. Харків : Право, 2008. 416 с.
4. Довбуш О. Право на гідну смерть. Право України. 2002. № 10. С. 14-22.
5. Про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.
6. Алахвердієва Е.Ш. Право на еутаназію як складова права на життя. Європейські перспективи. 2013. № 8. С. 137-142.
7. Шпачук А.О. Еутаназія : правові та етичні аспекти. Вісник Академії адвокатури України. 2012. Частина 3. С. 159-163.
8. Місюра Л.Ю., Лисенков М.О. Легалізація еутаназії : за чи проти. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 4. С. 98-104.

Секція 3 **АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО,** **ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Адміністративно-правовий статус сімейних лікарів

Бойко Л.Л., студентка

Науковий керівник:

Лютіков П.С., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Від початку 2018 року в Україні відбувається медична реформа. Створюються сімейна медицина та сімейні лікарі, яких громадяни України можуть обрати самостійно та заключити з ними декларацію до кінця 2018 року. Такі декларації можна заключати як з приватними лікарями, які працюють в приватних лікарнях так і з лікарями, які працюють в державних закладах охорони здоров'я.

Сімейна медицина досить широко розвинута в країнах Європи. Сімейна медицина – це комплекс наукових і практичних заходів для організації сімейної лікувальної практики. Сімейні лікарі – це лікар, який отримав спеціалізовану багатoproфільну підготовку з надання первинної медико-санітарної допомоги членам родини будь-якого віку та статі [1, с. 10].

Можна виділити такі обов'язки сімейних лікарів:

- спостерігає за станом здоров'я пацієнтів із допомогою різних досліджень, діагностує та лікує найбільш поширені хвороби, травми, отруєння, патологічні, фізіологічні (під час вагітності) стани;
- супроводжує пацієнтів із хронічними захворюваннями;
- надає невідкладну допомогу;
- направляє пацієнта для надання йому вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) меддопомоги;
- проводить профілактику: вакцинацію, огляди та дослідження пацієнтів з груп ризику;
- консультує;
- може спостерігати неускладнену вагітність та спостерігати за здоровою дитиною відповідно до вікових особливостей та потреб;
- надавати окремі послуги паліативної допомоги. Наприклад, оцінити ступінь болю, призначити та виписати рецепт на наркотичні засоби, психотропні речовини для лікування больового синдрому;
- призначає ліки та виписує рецепти, за якими у тому числі можна отримати препарати за програмою відшкодування вартості ліків, що буде поступово включати все більше і більше захворювань та препаратів, а також оформлювати довідки, лікарняні листки [2, с. 14].

До прав сімейних лікарів можна віднести:

- Організовувати і контролювати роботу підлеглого медичного й іншого персоналу.
- Користуватися і розпоряджатися на правах повного господарського утримання майном лікарської амбулаторії відповідно до угоди (контракту) з власником майна.
- Вносити пропозиції з питань поліпшення організації і підвищення якості медико-санітарної допомоги населенню.
- Брати участь у нарадах, науково-практичних конференціях, семінарах із питань лікувально-профілактичної допомоги.
- Використовувати медичні заклади для підвищення своєї кваліфікації на договірних умовах.

– Бути членом різних професійних, громадських і політичних організацій, чия діяльність не суперечить меті й завданням сімейного лікаря.

– Порушувати позови в суді та арбітражі й відповідати за ними.

Лікар, якого обрав пацієнт повинен укласти з ними декларацію про медичне обслуговування у письмовій (електронній) формі.

Основними істотними умовами декларації є:

– перелік та обсяг надання пацієнтам медичних послуг та лікарських засобів за програмою медичних гарантій;

– умови, порядок та строки оплати тарифу;

– фактична адреса надання медичних послуг;

– права та обов'язки сторін;

– строк дії договору;

– звітність надавачів медичних послуг;

– відповідальність сторін [3].

Після того, як сторони уклали декларацію про медичне обслуговування, вона повинна бути опублікована на офіційному веб-сайті Уповноваженого органу протягом п'яти днів з моменту його укладення.

Особа може підписати декларацію з іншим сімейним лікарем, якщо її з різних причин не влаштовує лікар який займається лікування цієї особи. Декларація з колишнім лікарем автоматично переривається шляхом підписання нової.

Отже, на даний час в Україні відбувається медична реформа. З 1 квітня 2018 року громадяни України можуть обрати собі сімейного лікаря та підписати з ним відповідну декларацію. Максимальна кількість осіб з якими лікар може заключити договір – 2000 осіб на одного лікаря. Стосовно лікарів які мають вузьку спеціалізацію, до них буде направляти сімейний лікар за необхідності стану здоров'я пацієнтів

Література

1. Вороненко Ю.В. Запровадження сімейної медицини як наукової спеціальності – необхідна умова розвитку сімейної медицини в Україні. Український медичний часопис. 2016. №6 (62). С. 27-32.
2. Глушко Л.В. Досвід використання медичних інформаційних технологій у навчальних практичних центрах здоров'я для післядипломної освіти спеціалістів загальної практики-сімейної медицини. Сімейна медицина. 2016. № 4. С. 54-58.
3. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. Верховна Рада України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>.

Зарубіжний досвід пенсійної реформи для України

Бойко Ю.Ю., студентка

Науковий керівник:

Лютіков П.С., д.ю.н., професор

Запорізький Національний Університет

У теперішній час особливо актуальним є питання пенсійного забезпечення громадян. Пенсійне забезпечення проходять етап активного розвитку, що виражається в перемінах їх вагомих відзнак. Україна розпочала пенсійну реформу практично останньою серед європейських країн, тому врахування зарубіжного досвіду є досить важливим.

Пенсійне забезпечення є однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян. Пенсійне забезпечення залежить від економічної, соціальної та моральної відповідальності держави перед громадянами, які закінчили свою трудову діяльність у зв'язку зі своїм віком.

У більшості країн світу пенсійні системи базуються на таких системах:

- Солідарна система – базується на засадах солідарності і субсидування та здійсненні виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду. Ця система після виходу на пенсію гарантує громадянам мінімальний дохід.

- Накопичувальна система – передбачає накопичування коштів застрахованих осіб у накопичувальних фондах або у недержавних пенсійних фондах. Розмір накопичувальних коштів залежить від рівня заробітної плати і скористатися ними можна лише після досягнення пенсійного віку.

- Недержавне пенсійне забезпечення – базується на засадах добровільної участі фізичних осіб і роботодавців у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат [1].

Трирівневу модель пенсійної систему можна побачити у Великобританії. Громадяни отримують пенсію за рахунок державних коштів у зв'язку зі старістю, за вислугу років та недержавної пенсії, яка виплачується з корпоративних пенсійних фондів. Досить цікавою обливістю пенсійної реформи у Великобританії є індексація пенсій відповідно до росту цін, а не заробітної плати [2]. Відповідно до цього, якщо розмір державної пенсії знаходиться нижче межі бідності, то держава гарантує надання соціальної допомоги громадянину, яка надається з урахуванням доходу.

У США діє принцип гендерної рівності, жінки та чоловіки виходять на пенсію у 65 років. Однак уряд планує збільшити пенсійний вік до 67 років у зв'язку із збільшенням тривалості життя. Як і у Великобританії передбачається трирівнева модель пенсійного забезпечення: державна, накопичувальна та корпоративна. Особливістю пенсійного забезпечення у США є корпоративна накопичувальна система [3]. Ця система регулюється державою і організовується безпосередньо за місцем працевлаштування. Необхідною умовою для одержання права на пенсію є обов'язок відпрацювати в компанії 5-10 років. Працівник має свій власний рахунок та може самостійно обирати об'єкти інвестування та самостійно відповідати за результати інвестицій.

У Франції пенсійна система ґрунтується на двох основних принципах:

- «Накопичувальне пенсійне страхування» – пенсія виплачується за рахунок коштів, які людина відклала протягом своєї трудової діяльності.

- «Солідарне пенсійне страхування» – пенсії виплачуються з відрахувань працюючих співгромадян.

Для отримання державної пенсії в повному обсязі необхідні внески протягом 40 років. Пенсійний вік становить 65 років [4].

Найбільш забезпеченими пенсіонерами є громадяни Данії. Пенсійний вік становить 67 років. Право на пенсію мають не тільки громадяни Данії, а і громадяни, які легально проживають на її території. Необхідною умовою для отримання пенсій у Данії є необхідність громадянам прожити в країні протягом 3-х років між 15 і 67 роками, для іноземців – 10 років. Але щоб отримати повноромірну пенсію в зазначеному віковому проміжку треба прожити 40 років.

Серед основних змін можна виділити такі:

- Масове підвищення пенсій – раніше у середньому пенсійний вік становив 60 років для чоловіків і 55 років для жінок, відтепер пенсійний вік становить 63 і 65 років. Прикладами є Португалія (із 65 до 66 років), Словенія (із 58 років до 60 – 65 (в залежності від сплати внесків)).

- Посилюються умови для дострокового виходу на пенсію – у Португалії взагалі не передбачено раннього виходу на пенсію, у Польщі кількість осіб, які мають право на ранній вихід на пенсію, за останні 8 років було зменшено в 2 рази, в Іспанії в разі дострокового виходу на пенсію її розмір зменшується на 7 % за кожний рік.

- Основою серед пенсійних систем є накопичувальна пенсійна система – така система стала обов'язковою для роботодавців у Великобританії, Туреччині, Нідерландах. Для просування накопичувальної системи використовують податкові пільги.

Пенсійне забезпечення в останні роки є досить актуальною проблемою. Впливає на це безпосередньо підвищення числа громадян пенсійного віку. Україна почала проводити пенсійну реформу практично останньою серед європейських країн, тому для нашої країни досить важливим є аналізування зарубіжного досвіду для застосування вдалих рішень у реформування власної пенсійної системи, зокрема щодо підвищення пенсійного віку, запровадження накопичувальної складової, збільшення кількості років страхового стажу, стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Література

1. Таггарт Г. М. Рівні пенсійної реформи. К : НІСД, 2010. 655 с.
2. Лібанова Е.М. Демографічні передумови реформування системи пенсійного забезпечення. К : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2006. 356 с.
3. Барр Н.Н. Попередні умови і можливі варіанти політики при розробці систем пенсійного забезпечення. Пенсійна головоломка. 2012. №12. С. 7 – 10.
4. Уайтхауз Е.П. Пенсійні системи 53 країн. М : «Весь Мир», 2008. 224 с.

Проблеми реформування органів внутрішніх справ

Лиходід А.В., студентка

Науковий керівник:

Лютіков П.С., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Правоохоронні органи уповноважені державою на здійснення охорони та захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також законності та правопорядку [1].

Однак існуюча картина стану злочинності в Україні, показує що в країні існують проблеми з нормативно-правовими актами, що не в змозі побороти криміногенні фактори, що призводять, в кінцевому результаті до злочинності, та з правоохоронними органами, діяльність яких є не зовсім ефективною.

Однією з причин проведення масштабної реформи правоохоронних органів стала недовіра народу України до працівників міліції. Рівень довіри громадян до міліції максимально сягав лише 3-5%, а після подій Євромайдану цей показник, за даними Інституту соціології Національної академії наук України, упав до 0,8%.

У 2015 року в Україні відбулося реформування правоохоронної систем ліквідація старої системи і створення нового органу – поліції. Національна поліція є центральним органом виконавчої влади, який, згідно ст.2 Закону України « Про Національну поліцію», служить суспільству шляхом забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або в наслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

Незважаючи на те, що міжнародні та національні експерти стверджують про позитивну динаміку реформування правоохоронних органів, кажучи що Україна досягла таких результатів у такі короткі строки, скільки країн Європи не можуть досягти десятиліттями.

Переатестація всього особового складу Національної поліції України, не виконала своєї основної мети – сприяти очищенню поліції від міліціонерів, що запламували себе корупційними діями чи іншими правопорушеннями, адже Інструкція з проведення атестації не визначала чітко підстави для звільнення, це надало можливість усім звільненим за рішенням атестаційних комісій повернутися на свої посади через судове оскарження. Проте атестація виявила інший недолік – низький рівень підготовки особового складу і, відповідно, низький рівень навчання у відомчих вищих навчальних закладах. Здаючи профільний екзамен, значна частина атестуючи не змогла набрати половини з максимальної можливої кількості балів за екзамен [3].

Ще однією проблемою, яка виникла після реформування, є зниження кількості кваліфікованих кадрів. Дана ситуація виникла в наслідок того, що у зв'язку з відсутністю достатнього фінансування органів поліції, не підвищили зарплатню працівникам поліції, які пройшли перекваліфікацію, що призвело до масового звільнення. Адже виникла ситуація, коли працівники поліції що мають досить великий стаж роботи, отримували зарплату меншу ніж патрульні, які в більшості не мають юридичної освіти та пройшли 3-місячні курси підготовки.

Також найбільш відчутні помилки реформ у низових підрозділах поліції, що опинились у скрутній ситуації через прорахунки в структурі організації протидії наркоманії, економічній та кіберзлочинності, в частині матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Навантаження на слідчих і скорочення повноважень оперативних працівників призвело до критичного стану в розслідуванні загально кримінальних правопорушень. В ряді підрозділів склався катастрофічний стан зі штатами через відсутність необхідного резерву на укомплектування вакантних посад після проведення переатестації, що особливо це відчутно у слідчих підрозділах.

Прийнятий Закон України «Про Національну поліцію» лише частково дав розуміння наступних кроків розбудови поліції. Разом з тим він потребував прийняття ряду супутніх законодавчих та нормативних актів, котрі так і не були прийняті.

Порівняльний аналіз реформ, що були проведені в Україні, з затвердженою Кабінетом Міністрів України 22 жовтня 2014 року Стратегією розвитку ОВС України, приводить до висновку, що наявні суттєві відхилення у проведенні реформування, адже деякі заплановані заходи не виконані взагалі, деякі виконані лише частково [4].

У цілому можна зробити висновок, що реформа поліції не доведена до кінця. Для подолання проблеми потрібен ще час, що стосується некваліфікованих працівників, то слід вирішувати цю проблему на самому початку – реформування системи відомчої освіти та збільшення терміну навчання для працівників поліції, зокрема для патрульних.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію : Закон України станом на 06 лютого 2018. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 40-41. Ст. 379. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Деякі аспекти реформування Міністерства внутрішніх справ України. Аналітична записка. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1667/>.
4. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України. URL : <http://mvs.gov.ua/>.

Відповідальності неповнолітніх осіб за адміністративним законодавством України

Опришко Т.В., студентка

Науковий керівник:

*Коломось Т.О., д.ю.н., професор, член-кор. НАПрН України
Запорізький національний університет*

Питання адміністративної відповідальності неповнолітніх є важливою темою для сучасних досліджень, тому що, неповнолітні особи є майбутньою складовою нашого суспільства, що зумовлює потребу концентрації зусиль на вихованні та розумінні неповнолітніми правил поведінки у суспільстві, які не є суспільно шкідливими та не несуть в собі ознаки правопорушення, й навпаки, що є підставою для адміністративної відповідальності.

Питання про адміністративну відповідальність було предметом дослідження таких науковців як: Т.О. Коломось, Б.М. Лазарев, Д.П. Калянов, Л.В. Коваль, С.Ф. Константинов, С.Т. Гончарук, Ю.А. Дмитриєв, В.К. Колпаков та ін.

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУАП), визначено, що саме є адміністративним правопорушенням (проступком). Відповідно до ст.9 КУАП, адміністративним правопорушенням (проступком) є протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, не встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Основними ознаками правопорушення є: протиправність характеру дії або бездіяльності; винність особи, що вчинила правопорушення; адміністративна караність; суспільна шкідливість. Адміністративна відповідальність настає за правопорушення, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність [1]. Законодавець у КУАП виділив цілий розділ, присвячений адміністративним правопорушенням та адміністративній відповідальності. Адміністративна відповідальність за своєю сутністю є різновидом юридичної відповідальності, яка полягає у негативному реагуванні з боку держави в особі уповноважених органів на відповідну категорію протиправних діянь (передусім адміністративних проступків), а особи, які вчинили зазначене правопорушення, повинні відповісти перед державою за свої неправомірні дії і понести адміністративне стягнення у встановлених законом формах і порядку [2 с. 259].

За загальним правилом неповнолітня особа – це особа яка не досягла 18 років (повнолітня), тобто є дитиною. З юридичної точки зору їх можна вважати слова-синоніми. Так відповідно до Закону України «Про охорону дитинства», стаття 1 якого визначає, що дитина – особа віком до 18 років (повнолітня), якщо згідно з законом, що застосовується до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [3].

Відповідно до ст. 12 КУАП зазначено, що адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку [1]. Адміністративна відповідальність неповнолітніх несе у собі заходи виховного характеру і є негативною реакцією з боку держави, в особі уповноважених органів на вчинення правопорушення та не тягне юридичних наслідків.

Для притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх, як суб'єктів адміністративної відповідальності мають бути дотримані міжнародні норми, ратифікованого Верховною Радою України. Відповідно до Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, визначають найважливіші засади та правила, які повинні використовуватись при призначенні покарання щодо неповнолітніх[4]. Неповнолітні особи, у своєму віці повністю розуміють, що внаслідок протиправної та суспільно шкідливої поведінки вони можуть понести адміністративну відповідальність. Розуміння цього формується у правосвідомості неповнолітнього через виховання у сім'ї, спілкування з оточуючим світом, у навчанні, у школі, у гуртках, у його соціальному становищі серед однолітків.

Погоджуюсь з думкою Т.О. Коломоєць, яка зазначає, що фактичною (об'єктивною) підставою адміністративної відповідальності фізичних осіб, у тому числі неповнолітніх, є вчинення діяння, передбаченого у статті Особливої частини КУАП та в деяких інших законах. Суб'єктивною підставою є вина, форма вини якої визначені у ст.ст. 10 і 11 КУАП. Правосуб'єктивні підстави адміністративної відповідальності визначені у ст. ст. 12-16 та 20 КУАП. До них зокрема відносяться вік відповідальності, осудність, а також ознаки спеціального суб'єкта, зокрема неповнолітнього [5 с. 46]. Ч. 2 ст. 13 КУАП визначає вичерпний перелік правопорушень, за які неповнолітній правопорушник притягується до адміністративної відповідальності на загальних підставах з урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника. До таких правопорушень належать: незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст. 44КУАП); дрібне викрадення чужого майна (ст.51 КУАП); порушення водієм правил керування транспортним засобом, правил користування ремнями безпеки або мотошоломом (ст. 121КУАП); порушення Правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами та особами, які керують

гузовими транспортом, і погоничами тваринами (ст. 127 КУАП); керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції (ч. 1, 2, 3 ст. 130 КУАП) та інші правопорушення передбачені в ч. 2 ст. 13 КУАП. У разі вчинення цих адміністративних проступків можуть накладатись стягнення у виді: попередження, штрафу, штрафних балів, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом правопорушення, конфіскація, позбавлення спеціального права, громадські роботи, виправні роботи, суспільно корисні роботи. Але відповідно до ч. 2 ст. 32 КУАП, до неповнолітніх не може бути накладено стягнення у виді адміністративного арешту [1].

Законодавець визначає цілу низку норм, які стосуються неповнолітніх. Так, КУАП зазначає, що при накладанні адміністративного стягнення неповнолітнім, однією із пом'якшуючих обставин є вчинення правопорушення неповнолітньою особою (п. 1 ч. 1 ст. 34 КУАП). Цю обставину суд повинен враховувати обов'язково. Так, відповідно до ст. 17 КУАП особа, яка діяла у стані крайньої необхідності, необхідної оборони, яка була у стані неосудності, не підлягає адміністративній відповідальності [1]. Неповнолітня особа, у віці від 16 років, яка заподіяла шкоду та має самостійний заробіток, а розмір шкоди не перевищує двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, суддя має право покласти на нього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її (ч. 2 ст. 40 КУАП). Районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді) розглядають справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від 16 до 18 років. При притягненні до адміністративної відповідальності неповнолітніх мають право представляти їх інтереси законні представники (батьки, усиновителі, піклувальники) (ст. 270 КУАП). На жаль, на сьогоднішній час, все частіше зустрічаються випадки, коли особа вчиняє адміністративне правопорушення у віці від 14-16 років.

Відповідно до ст. 24-1 КУАП за вчинення адміністративного правопорушення визначено перелік заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх і не є адміністративним стягненням: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; попередження; догана або сувора догана у разі систематичного невиконання правил поведінки та вчинення проступку неповнолітніми; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Коломоець Т.О. зазначає, що заходи впливу застосовуються в судовому порядку і спрямовані на забезпечення виховного впливу щодо неповнолітнього і не належать до заходів, що звільняють від покарання; з перерахованих заходів лише застереження та передача під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, аналогічні в кримінальному законодавстві ст. 105 КК України; при здійсненні адміністративного впливу на неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру; у КУАП не визначає тривалість і порядок застосування заходів виховного характеру [2 с. 304]. Наприклад, в кримінальному законодавстві чітко визначені та закріплені правила призначення покарання неповнолітнім злочинцям, які визначають порядок застосування щодо них заходів впливу виховного характеру та особливості призначення покарання неповнолітнім, яким виділено цілий розділ в кримінальному законодавстві. Цілком і повністю погоджуюсь із думкою О.О. Кукшинової, яка пропонує додати до кримінального законодавства додаткові заходи виховного впливу, такі як: 1) встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, що може передбачати заборону відвідування певного місця, використовувати певні форми дозвілля; 2) покладання на неповнолітнього, який досяг 15 річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодувати майнових збитків [6 с. 62].

Таким чином, можна дійти висновку, що у законодавця, на відміну від кримінальної відповідальності неповнолітніх злочинців, немає чітко визначеної процедури притягнення до відповідальності неповнолітніх та накладення стягнень. Також при складанні протоколу застосовують норми, такі що застосовуються щодо повнолітніх осіб. Це є не правильним, тому що, неповнолітня особа внаслідок своєї вікової особливості потребує особливих вимог щодо притягнення до відповідальності, призначення стягнень ним, які, на жаль, також не

закріплені на законодавчому рівні. Було б доцільно вивести окремим розділом адміністративну відповідальність неповнолітніх правопорушників, де б визначили основні засади відповідальності неповнолітніх, призначення стягнення та умови відбування їх. Багато науковців пропонують навіть назви розділу та окремі засади, які визначали умови та засади відповідальності та покарання неповнолітніх, з цим варто погодитися.

Література

1. Кодекс України про адміністративне правопорушення від 07.12.1984 року. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
2. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 року. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающихся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила») от 29.11.1985 года. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_211
5. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. К. : Істина, 2008. 500с.
6. Кукшинова О.О. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Митна справа. 2015. № 5 (101). С. 55-63. URL : file:///D:/Ms_2015_5_12.pdf

Державна аудиторська служба України як ключовий елемент системи державного фінансового контролю: стратегічні питання удосконалення правового статусу

Сем'янова І.Ю., слухач магістратури

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, Україна отримала інструмент та дороговказ для подальшого реформування системи державного управління. Виконання вимог Угоди надає Україні можливість в подальшому стати повноцінним членом Європейського Союзу. Такими вимогами є відповідність Копенгагенським критеріям – параметрам, яким мають відповідати держави – члени Європейського Союзу. З метою виконання зазначених вимог, Указом Президента України схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [1]. Зазначеним документом визначено мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України.

Традиційні форми і методи державного фінансового контролю, що діяли в умовах командно-адміністративної системи, виявилися неспроможними задовольнити нові управлінські вимоги. Це зумовило необхідність впровадження у нашої країні сучасної форми фінансового контролю – публічного аудиту. Тому в частині реформування системи державного фінансового контролю і було створено Державно аудиторську службу як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України (реорганізувавши Державну фінансову інспекцію шляхом перетворення з одночасним скороченням кількості та реорганізації територіальних органів Державної фінансової інспекції) [2]. Зокрема, на базі 27 територіальних державних фінансових інспекцій було створено 5 міжрегіональних територіальних органів Держаудитслужби, а саме – Північний офіс (м. Київ), Північно-східний офіс (м. Харків), Південний офіс (м. Одеса), Східний офіс (м. Дніпропетровськ), Західний офіс (м. Львів).

Недосконалість нормативно-правового, фінансового, інформаційного та методологічного забезпечення системи державного фінансового контролю призводить до

незаконного та неефективного використання державних (місцевих) ресурсів та потребує державного регулювання. Зокрема, за офіційними даними Державної аудиторської служби України (надалі Держаудитслужби) стабільно високим є рівень допущення фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів у розрахунку на один проведений захід державного фінансового контролю, який у січні – вересні 2015 та 2016 років становив 1 351 тис. грн., а за аналогічний період 2017 року – 1 557 тис. гривень. Загалом порушення, які призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів, встановлено органами державного фінансового контролю, у січні – вересні 2015 року становили 3 071 млн. грн., у січні – вересні 2016 року – 2 129 млн. грн., а в аналогічний період 2017 року – 1 948 млн. гривень. Зменшення абсолютного значення встановлених порушень, які призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів, у січні – вересні 2017 року порівняно з аналогічним періодом 2016 року пов'язане із зменшенням питомої ваги ревізій у загальній структурі заходів державного фінансового контролю з 89% до 85%. Водночас запровадження більшої кількості аудитів привело до зростання економічного ефекту від впровадження пропозицій за результатами державних фінансових аудитів з 107,2 млн. грн. за січень – вересень 2016 року до 147, 7 млн. грн. у аналогічний період 2017 року [3]. Таким чином, у зазначених умовах особливо актуальними постають питання удосконалення правового статусу Державної аудиторської служби України як ефективного інструменту Уряду у сфері управління державними фінансами, оскільки саме від якості нормативно-правового забезпечення органів Держаудитслужби залежить ефективність реалізації ними функцій державного фінансового контролю.

Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування системи державного фінансового контролю до 2020 року зазначається, що на сьогодні для розбудови дієвої та ефективної системи фінансового контролю в країні, яка базувалась би на міжнародних стандартах, а також основоположних принципах та кращих практиках ЄС, доцільно зосередити увагу на вирішенні низки проблемних питань, які стримують або мають негативний вплив на розвиток фінансового контролю в країні [4]. Зокрема, першочергово необхідно здійснити моніторинг реальної можливості забезпечення ефективності фінансового контролю на центральному, регіональному і місцевому рівні відповідними органами та ідентифікувати проблеми законодавчого і організаційно-управлінського характеру у цій сфері.

На сучасному етапі правовий статус Держаудитслужби України та її міжрегіональних територіальних органів врегульовано Законом України від 26.01.1993 р. № 2939-XI «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [5], який, на жаль, не спроможний забезпечити досконале нормативно-правове регулювання системи державного фінансового контролю. Аналіз проекту Закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю» дозволяє окреслити можливі зміни у правовому статусі Держаудитслужби України, серед яких зупинимося на позитивних моментах.

Так, по-перше, зазначеним проектом запропоновано аудит розподілити на три різновиди: аудит відповідності (форма державного фінансового аудиту, яка передбачає оцінку стану дотримання законодавства, планів, процедур, контрактів в процесі управління державними (місцевими) фінансами та використання державних і комунальних необоротних та інших активів), аудит ефективності (форма державного фінансового аудиту, яка передбачає оцінку економності, ефективності, результативності процесу управління державними (місцевими) фінансами, окремих його елементів (складових), використання державних і комунальних необоротних та інших активів, функціонування внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту) та комбінований аудит (спосіб здійснення державного фінансового аудиту, який передбачає поєднання та застосування різних його форм у межах проведення одного державного фінансового аудиту). По-друге, слід схвально оцінити пропозицію щодо переліку принципів діяльності органів державного фінансового контролю запропонованих у проекті та суттєве розширення видів державного фінансового аудиту, серед яких адміністративний аудит; аудит державних (регіональних) цільових програм;

аудит державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; аудит діяльності суб'єктів господарювання; аудит інвестиційних проектів; аудит коштів і грантів міжнародних фінансових організацій, країн та їх об'єднань; аудит місцевих бюджетів; аудит окремих господарських операцій; аудит планування та виконання бюджетних програм; аудит стану внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту; IT-аудит, що дозволить Держаудитслужбі України отримувати об'єктивну та вичерпну інформацію про стан управління державними фінансами та ресурсами, про їх законне, економне і ефективне використання для забезпечення економічного добробуту країни.

Хоча аналізований законопроект не позбавлений і недоліків. Так, наприклад, викликають запитання наступні запропоновані дефініції: 1) правоохоронні органи (серед яких податкова міліція); 2) державний фінансовий контроль – урядовий фінансовий контроль, що здійснюється органами державного фінансового контролю щодо забезпечення законного, ефективного, економного та результативного формування, розподілу, управління та використання державних ресурсів суб'єктами контролю та спрямований на попередження, виявлення та усунення порушень фінансово-бюджетної дисципліни (на нашу думку є некоректним ототожнення державного фінансового контролю із урядовим, оскільки існують інші органи, наділені повноваженнями у сфері державного фінансового контролю, наприклад, рахункова палата України).

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що забезпечення ефективності державного фінансового контролю в Україні, перш за все, залежить від удосконалення нормативно-правового регулювання правового статусу Державної аудиторської служби України як ключового компоненту державного фінансового контролю.

Література

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/print147535057758922>
2. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 р. № 43. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF/print1447161190352723>.
3. Державна аудиторська служба України – ефективна інституція урядового контролю. URL : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/131380>
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування системи державного фінансового контролю до 2020 року : Проект Розпорядження КМУ від 25.10.2017 р. URL : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/134581?sessionId=7CB21A2BDA8AAF96C6D18D5DAA158678.app2>
5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XI
6. Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю : проект закону України від 03.07.2017 р. URL : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/131402>

Законодавче регулювання банківської системи України

Сімоненко К.М., студент

Науковий керівник:

Гаджисєва Ш.Н., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Період інтеграції України у світовий фінансовий простір законодавче регулювання банківської діяльності посідає одне з провідних місць у дослідженнях вітчизняних науковців

та практиків, оскільки банківська сфера відіграє значну роль у розвитку економічних процесів, які відбуваються в Україні.

У науковій літературі дослідженню поняття «законодавче регулювання банківської системи» в Україні присвячені роботи таких провідних науковців, як Є. Алісова, А. Бадтєєва, Я. Гейвандова, Р. Гриценко, Т. Гудзь, І. Заверуха, Л. Воронова, С. Козьменко, І. Д'яконова, В. Коваленко. Перш за все, державне регулювання банківської діяльності О. Орлюк розглядає як одну із форм державного управління, що становить собою систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси у банківському секторі [1].

В. Міщенко, А. Яценюк, В. Коваленко, О. Корнева схилиються до думки, що під державним регулюванням банківської діяльності слід розуміти відповідну правову базу, що регламентує діяльність банків, а також ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, що регламентує функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Положення базуються на чинному законодавстві, конкретизують та роз'яснюють основні пункти законів та визначають межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи [2].

Тому, визначення державного регулювання банківської діяльності, надане зазначеними науковцями, зводить останнє до прийняття відповідними органами нормативних актів, інструкцій та директив, тобто правової бази, а не до системи заходів та інструментів впливу.

На сьогодні сталим у банківському праві є положення про те що, воно має специфічні предмет і метод правового регулювання. Не викликає сумніву, що об'єктивним критерієм поділу права на галузі є матеріальний зміст суспільних відносин, урегульованих нормами права. Ці відносини мають бути однорідними, специфічними і володіти певною єдністю на рівні діяльності.

Джерелом банківського законодавства виступає Конституція України, яка закріплює фундаментальні норми правового регулювання вітчизняної банківської системи. В свою чергу, норми основного закону конкретизуються та деталізуються у спеціальних законодавчих актах та нормах відповідних законів.

Однак головна роль у правовому регулюванні банківської системи належить спеціальним законам, які запровадили системний підхід до побудови банківської системи, встановили правовий режим банківської діяльності, визначили порядок реєстрації та ліцензування банків, класифікували методи банківського регулювання та нагляду. Нормативні акти визначили правове забезпечення сталого розвитку банківської системи України, заклали фундаментальні основи регулювання правовідносин на ринку банківських послуг. Разом із тим, аналіз законодавчого регулювання банківської системи свідчить, що воно перебуває на етапі становлення, та незважаючи на позитивні здобутки ще не повною мірою відповідає потребам ринкової економіки [3].

Кодифікація банківського законодавства здійснюється на основі інкорпорованих нормативно правових актів з метою об'єднання цих актів та внесення деяких змін та доповнень до них шляхом утворення кодифікованого акта – Банківського кодексу України.

Серед науковців триває дискусія щодо доцільності включення в Банківський кодекс правовідносин, що виникають за участю Національного банку України.

Щодо структури Банківського кодексу, то загальна частина повинна визначити суть правовідносин, що підлягають регулюванню з боку банківського законодавства, окреслити коло об'єктів, суб'єктів та учасників банківських правовідносин, законодавчо визначити структуру банківської системи, функції та правовий статус, організаційно правову структуру та особливості функціонування центрального банку, банків і банківських об'єднань, чітко перелічити принципи банківської діяльності в Україні та взаємовідносини суб'єктів і учасників банківських правовідносин. У нормах загальної частини Банківського кодексу повинні знайти своє відображення положення чинних нормативно правових актів, які стосуються порядку видачі банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на

виконання окремих операцій, порядку створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень, порядку застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства.

Спеціальна частина банківського кодексу України має розкривати два основні напрями діяльності Національного банку. Процес кодифікації банківського законодавства поруч із розробкою та прийняттям спеціальних законів, під сферу дії яких підпадало б регулювання специфічних правовідносин між суб'єктами та учасниками банківського ринку, посприяв би удосконаленню банківського законодавства, шляхом скасування застарілих норм та доповнення новими положеннями, що регулюють сучасні аспекти банківських відносин [3].

Таким чином, банківське право будучи тісно пов'язаним із економічними процесами в державі, застосовується для регулювання специфічних відносин, що виникають у процесі банківської діяльності та надання банківських послуг. Банківське право – це не механічне об'єднання норм основних галузей права, а якісно нове, юридично цілісне правове утворення. Саме банківське право, як комплексна галузь права, об'єднує за єдиними предметними, тематичними та цільовими ознаками юридично неоднорідні відносини в цілісне утворення, що збагачує їх зміст, сприяє виробленню якісно нових понять, положень і в зв'язку з цим суттєвому розвитку юридичної термінології. Банківське право України можна окреслювати в таких аспектах: як комплексну галузь права, як науку, як окрему навчальну дисципліну, що вивчається у юридичних та економічних вузах.

Література

1. Заверуха В.П., Карманов І.А. Банківське право України : підручник. Х. : Право, 2011. 320 с.
2. Кирилюк І.І. Банківське право як наука : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 314 с.
3. Костюченко В.М. Державний імунітет і суверенітет держави при вступі в міждержавні цивільні відносини. Юридичний вісник України. 2015. № 3. С. 111-113.

Стимули у службовому праві: питання цільового спрямування

*Титаренко М.В., аспірант
Запорізький національний університет*

Питання стимулювання останнім часом все частіше привертає увагу вчених-юристів, які досліджують проблемні питання різних галузей права. І це не є випадковим. Прагнення знайти ефективні засоби забезпечення дотримання правових приписів було і залишається одним із основних у дослідженні вітчизняної правової науки. серед всього розмаїття засобів такого забезпечення своє чільне місце посідають стимули. Останні традиційно розглядаються як засоби які спонукають суб'єктів правовідносин дотримуватися правових приписів, узгоджувати свої діяння (дію чи бездіяльність) із встановленими дозволенними моделями поведінки й утримуватися від тих моделей поведінки, які є протиправними, за вчинення яких передбачається юридична відповідальність. Незважаючи на те, що у більшості своїй стимули асоціюються із т.з. «позитивним впливом на особу», який знаходить прояв у різного роду заохоченнях, не слід забувати і про те, що стимули можуть бути й «негативного спрямування», сутність яких має полягати у тому, що особа, усвідомлюючи можливість застосування до неї негативних заходів, утримуватися від вчинення протиправних діянь. Так, стимул в даному випадку буде «стримуючим від негативної поведінки, від протиправної поведінки», однак він буде спонукати особу узгоджувати свою поведінку із правовими приписами й так само, як т.з. «позитивний стимул», буде виконувати роль спонукального засобу. Отже, цілком можна вести мову про те, що стимули можна розглядати у традиційному (вузькому) розумінні, асоціюючи їх лише із позитивним впливом на особу, який полягає у відзначенні певних здобутків, досягнень особи й очікування від неї позитивної поведінки у майбутньому.

В той же час цілком можна розглядати стимули й у широкому розумінні, які поєднують т.з. «позитивний» стимул (його визначено вже) й «негативний» стимул, сутність якого полягає у тому, що законодавець передбачає засади застосування негативного впливу, на особу у вигляді санкцій різного змісту у разі, якщо поведінка особи не узгоджується із встановленими правовими приписами щодо правомірної поведінки. «Негативний стимул» може бути за ступенем впливу на особу різним (від незначного суто виховного, превентивного характеру й до значного у вигляді стягнень, покарань як прояву юридичної відповідальності).

Отже, стимули у «широкому розумінні» передбачають поєднання «позитивного» та «негативного» стимулів.

Не є винятком як сфера об'єктивізації стимулів й службове право, увага якому останнім часом приділяється все частіше вченими-юристами в аспекті пошуку оптимальної моделі системи права України й з'ясування у ній ролі і місця службового права. Підтвердженням цьому слугують численні праці як публіцистичного (наприклад, роботи Т. Аніщенко, О. Музи та ін.), так і монографічного, науково-практичного змісту (наприклад, роботи Р. Мельника, Т. Коломoeць, В. Колпакова, А. Селіванова, О. Рябченко та ін.) [1].

Зосереджуючи свою увагу на службовому праві як сукупності норм права, які регулюють відносини безпосередньо пов'язані із публічною службою, цілком можна стверджувати, що стимули є достатньо поширеними засобами регулювання таких відносин. Зокрема, мова може йти як про стимули у «позитивному розумінні», до числа яких можна віднести всі різновиди заохочень, які можна застосувати до суб'єктів публічно-службових правовідносин. Такими є: подяки, відомчі заохочення, урядові заохочення, заохочення передбачені локальними актами, які регулюють службові відносини, державні нагороди, дострокове присвоєння рангу тощо. В якості стимулу можна розглядати і преміювання, яке, хоча і не є заохоченням, однак цілком може відігравати роль засобу, який може позитивно впливати на особу з метою спонукання до максимальної концентрації зусиль для досягнення вагомих результатів під час професійної службової діяльності.

Достатньо розгалуженим за видовим розмаїттям та значенням за кількісним виміром є «позитивний стимул» у публічному праві, засади якого закріплені у численних актах службового законодавства. При цьому врахована специфіка різновидів публічної служби при визначенні проявів стимулу (для дипломатичних службовців, для військовослужбовців тощо). Не слід забувати і про «негативний» стимул, який також притаманний службовому праву, він також умовно може бути розподілений на дві частини:

а) загальний (визначений законодавством про державну службу), б) спеціальний, тобто такий, який охоплює специфіку різновиду публічної служби, й визначається в окремих законодавчих та підзаконних актах. Варто зазначити, що це і заходи виховного, превентивного, припиняючого змісту і, безперечно, заходи юридичної відповідальності. Стосовно цільового спрямування стимулу у службовому праві, то слід зазначити, що він є комплексного спрямування, оскільки поєднує: 1) схвалення позитивної оцінки поведінки службовця, відзначення його здобутків, досягнень у професійній діяльності;

2) орієнтація на подальшу концентрацію зусиль щодо досягнення кращих результатів у майбутньому (при цьому цей вектор цілком може бути спрямований як на самого публічного службовця, щодо якого стимул застосовується, так і щодо інших задля урахування як приклад);

3) виховання службовців у дусі дотримання правових приписів, уникнення протиправних діянь, зосередження зусиль щодо досягнення кращих показників у службі;

4) попередження можливих протиправних діянь під загрозою можливості застосування «негативного» стимулу;

5) «перевиховання» службовця й орієнтація на узгодження поведінки із правовими приписами та досягнення позитивних результатів у професійній службі.

Отже, узагальнюючи все вищезазначене, слід констатувати, що стимул у службовому праві є невід'ємною його складовою, що має комплексне цільове спрямування

ретроспективного характеру, заохочувально-стримуально-виховного-інформаційного змісту. І саме завдяки такому комплексному цільовому спрямуванню можна забезпечити реалізацію реального призначення стимулу у службовому праві.

Література

1. Службове право : витоки, сучасність та перспективи розвитку : кол. монографія / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Запоріжжя : Гельветика, 2017. 328 с.; Армаш Н.О., Берlach Ю.А., Болокан І.В. Заохочення у службовому праві : навч. посіб. / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. К. : Ін Юре, 2017. 360 с.; Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / за наук. ред. А.О. Селіванова, М.І. Іншина. К. : Парл. Вид-во, 2017. 512 с.; Ващенко К.О., Коліушко І.Б., Тимошук В.П., Дерещ В.А. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу». К. : ФОП Москаленко О.М., 2017. 790 с.; Мельник Р.С. Система адміністративного права України : монографія. Х. : ХНУВС. 2010. 398 с.; Коломоєць Т.О. Службове право – це самостійна галузь права чи елемент системи адміністративного права? Питання адміністративного права. Кн. 2 / відп. ред. Н.Б. Писаренко. Х. : ООО «Оберіг», 2018. С. 131-140.

Гене́за нормативного визначення обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією

Шимон О.М., аспірант

Запорізький національний університет

Вивчення генези нормативного визначення обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, дозволить простежити їх ретроспективне становлення, а також виділити тенденції її розвитку на майбутнє. Особливості обмежень та заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією нормативно врегульовані низкою нормативно-правових актів. Перш за все, це Закон України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції» [1], який є базою для визначення правових та організаційних засад функціонування системи запобігання корупції в Україні, змісту та порядку застосування превентивних антикорупційних механізмів, правил щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Чинність вказаного Закону з 2014 року не означає, що до цього моменту питання запобігання корупції не врегульовувалися нормативно. Адже увагу нормотворців привертало питання корупції, інструменти для запобігання її проявам, відповідальність за порушення в цій сфері, і були предметом обговорення з моменту становлення України як самостійної незалежної держави.

Так, наприклад, Н.Ю. Задирака та К.В. Берднікова, аналізуючи шляхи становлення антикорупційного законодавства в Україні [2], визначають, що шлях боротьби з корупцією в Україні розпочинається з грудня 1994 р., коли за пропозицією новоутвореної Верховною Радою України другого скликання Комісії з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією парламентом прийнято за основу проект Закону України про боротьбу з корупцією, а в жовтні 1995 р. його ухвалено як закон.

Закон України від 05.10.1995 р. «Про боротьбу з корупцією» (Закон втратив чинність на підставі Закону № 1506-VI від 11.06.2009) [3] містив розділ II «Попередження корупції» і визначав спеціальні обмеження щодо державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямовані на попередження корупції, серед яких заборона:

а) сприяти, використовуючи своє службове становище, фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, а так само в отриманні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг з метою незаконного одержання за це матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг;

б) займатися підприємницькою діяльністю безпосередньо чи через посередників або підставних осіб, бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, в якому вона

працює, а також виконувати роботу на умовах сумісництва (крім наукової, викладацької, творчої діяльності, а також медичної практики);

в) входити самостійно (крім випадків, коли державний службовець здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляє інтереси держави в раді товариства (спостережній раді) або ревізійній комісії господарського товариства), через представника або підставних осіб до складу правління чи інших виконавчих органів підприємств, кредитно-фінансових установ, господарських товариств тощо, організацій, спілок, об'єднань, кооперативів, що здійснюють підприємницьку діяльність;

г) відмовляти фізичним та юридичним особам в інформації, надання якої передбачено правовими актами, умисно затримувати її, надавати недостовірну чи неповну інформацію;

г) сприяти, використовуючи своє службове становище, фізичним і юридичним особам - учасникам процедур закупівель у досягненні перемоги всупереч вимогам Закону України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти».

Наступний Закон України від 11.06.2009 р. «Про засади запобігання та протидії корупції» (Закон втратив чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010) [4] визначав вже дещо ширше коло заборон і обмежень, спрямованих на запобігання та протидію корупції, зокрема:

- заборона використовувати своє службове становище з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб;

- заборона займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту, що здійснюються в позаробочий час) безпосередньо або через інших осіб, якщо інше не передбачено законом;

- заборона входити, у тому числі через інших осіб, до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства), якщо інше не передбачено законом;

- заборона відмовляти фізичним або юридичним особам в інформації, надання якої передбачено законом, надавати недостовірну чи не в повному обсязі інформацію;

- обмеження щодо одержання подарунків;

- обмеження щодо роботи близьких осіб;

- обмеження щодо осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, органів місцевого самоврядування;

- обмеження щодо юридичних осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення.

Із втратою чинності Законом України від 11.06.2009 р. «Про засади запобігання та протидії корупції» дію Закону України від 05.10.1995 р. «Про боротьбу з корупцією» не було поновлено, тому, фактично, у період з 05.01.2011 р. і до набуття чинності Законом України від 07.04.2011 р. «Про засади запобігання і протидії корупції» в Україні не діяв жоден спеціальний антикорупційний закон.

Закон України від 07.04.2011 р. «Про засади запобігання і протидії корупції» (Закон втратив чинність) [5] визначав перелік заходів, спрямованих на запобігання і протидію корупції, а саме:

- обмеження щодо використання службового становища;

- обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;

- обмеження щодо одержання дарунків (пожертв);

- обмеження щодо роботи близьких осіб;

- обмеження щодо осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування;

– заборона на одержання послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Окремою ланкою у системі нормативного закріплення обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією слід виокремити Кодекс України про адміністративні правопорушення [6], який у своїй структурі містить главу 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією», де визначено адміністративну відповідальність за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4); порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5); порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6); порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7); незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8); невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9); **ПОРУШЕННЯ** заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (ст. 172-9-1).

Тобто, нормативна основа визначення обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією складається із матеріального законодавства (спеціальний закон), процесуального законодавства (Кодекс України про адміністративні правопорушення), а також підзаконних нормативно-правових актів.

Таким чином, з огляду на проведений аналіз історії становлення антикорупційного законодавства, можна запропонувати періодизацію закріплення обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, засад їх застосування у вітчизняному законодавстві: 1) період становлення антикорупційного законодавства із закріпленням елементів обмежувального і заборонного характеру (з 1994 року до 2009 року); 2) період закріплення обмежень і заборон в антикорупційному законодавстві із зазначенням їх змісту (з 2009 року до 2014 року); 3) сучасний період із прийняттям діючого Закону України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції», який закріплює вичерпне коло обмежень і заборон для державних службовців (з 2014 року і до цього часу).

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що генеза нормативного визначення обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією має певну періодизацію: 1) період становлення антикорупційного законодавства (з 1994 року до 2009 року); 2) період закріплення обмежень і заборон в антикорупційному законодавстві із зазначенням їх змісту (з 2009 року до 2014 року); 3) сучасний період (з 2014 року і до цього часу). Виокремлення цих етапів та їх специфіки дозволяє встановити певну тенденцію щодо спеціалізації доктринальних досліджень, спеціалізації нормативного закріплення видів і основ застосування обмежень і заборон в антикорупційному законодавстві — ці тенденції треба зберегти і надалі, а також забезпечити поглиблене вивчення феномену обмежень та заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, їх кожного різновиду в доктрині та вдосконалення законодавства, практики їх застосування.

Література

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 3186.
2. Задирака Н.Ю., Берднікова К.В. Шляхи становлення антикорупційного законодавства в Україні. Форум права. 2012. № 2. С. 274-277. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_41.
3. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05.10.1995 р. (Закон втратив чинність на підставі Закону № 1506-VI від 11.06.2009). Відомості Верховної Ради України. 1995. № 34. Ст. 266.
4. Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 11.06.2009 р. (Закон втратив чинність на підставі Закону N 2808-VI від 21.12.2010). Офіційний вісник України. 2009. № 53. Ст. 15.

5. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. (Закон втратив чинність). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 40. Ст. 1750.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?info=1>.

Секція 4 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Загально-правова характеристика правового статусу іноземців у міжнародному приватному праві

Бабенко Я.Г., студент

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність цієї теми є досить очевидною адже досить суттєвою проблемою на сьогодні є, на наш погляд, розгляд імміграційної ситуації в Україні, яка постала перед державою.

Згідно з Конституцією України, а саме в ст. 26 вказано, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено Конституцією України, законами чи міжнародними договорами України [1].

Зазначений принцип щодо здійснення прав, свобод і обов'язків іноземцями закріплено і в Законі України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства". Іноземці можуть реалізувати ці права та обов'язки так само, як і громадяни України.

Проблеми правового становища осіб у теорії міжнародного приватного права вивчали у своїх працях А.С. Довгерт, О.О. Мережко, В.І. Кисіль, О.М. Бірюков, В.Я. Калакур, О.Ю. Серьогін та інші вчені. Однак ці дослідження стосувалися здебільшого загальних засад правового статусу іноземних осіб. Окремо правовий статус іноземців в Україні у приватному міжнародному правовому аспекті комплексно не досліджено.

Законодавство визначає іноземця – як особу, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав [2].

Особою без громадянства вважається особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

Залежно від мети та строку перебування на території України можна виділити такі категорії іноземних громадян та осіб без громадянства:

- іммігранти;
- іноземці, які тимчасово перебувають на території України;
- біженці;
- особи, яким надано політичний притулок.

С.Г. Кузьменко вважає, що правове становище іноземців визначається сукупністю правових норм, які встановлюють певний обсяг прав та обов'язків. Цей обсяг залежить від режиму їх здійснення, який встановлюється національним законодавством або міжнародними договорами [3].

Іноземцям запроваджуються такі види режимів:

– Національний режим. Він означає, що іноземці користуються майже тим обсягом прав і мають майже ті самі обов'язки, що й громадяни цієї держави. Але повного зрівняння прав та обов'язків іноземців з власними громадянами не допускається.

Тобто, слід погодитись з висновком Г.С. Фединяк та Л.С. Фединяк, що термін «національний режим» є певною мірою умовним. Вказане підтверджує зміст ст. 20 гл. 2 Конституції Швеції, що містить вичерпний перелік сфер, у яких іноземці, здійснюючи права і обов'язки, користуються національним режимом [4].

– Режим найбільшого сприяння. Тобто, ці особи мають права, якими користуються чи будуть користуватися громадяни будь-якої третьої держави. Вважається, що юридична природа цього виду режиму є винятково договірною. Найчастіше цей вид режиму надається у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Режим найбільшого сприяння може запроваджуватися на певний строк.

Як вважає А.А. Попов, принцип найбільшого сприяння не урівнює іноземців в правах із громадянами, але урівнює іноземців між собою [5].

– Спеціальний режим. Як вважають Г.С. Фединяк і Л.С. Фединяк, зміст спеціального режиму не визначений остаточно у правовій літературі, однак іноді він визначається у національному законодавстві та міжнародних договорах, наприклад, щодо здійснення правосуб'єктності у вільних економічних зонах, стосовно інвестицій.

А.А. Попов визначає, що спеціальний режим надається співробітникам дипломатичних і консульських установ, а також міжнародних міжурядових організацій та передбачає вилучення вказаних осіб з-під юрисдикції держави перебування, зазвичай, з питань, пов'язаних із здійсненням представницьких функцій.

– Недискримінаційний режим щодо здійснення прав та обов'язків осіб не потребує обов'язкового договірного оформлення. Він означає, що суб'єктам іноземного права притаманні загальні правила поведінки. Недискримінаційний режим може встановлюватися, наприклад, щодо надання суб'єктам підприємництва ліцензій на право здійснення певного виду діяльності.

Отже, зробимо висновки, що зростання інтенсивності зовнішніх відносин за участю українців та іноземних громадян потребує адаптації національного законодавства до міжнародних норм і перегляду найбільш важливих питань щодо правового статусу іноземців.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. Ст. 179.
3. Кузьменко С.Г. Міжнародне приватне право: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
4. Фединяк Г.С. Міжнародне приватне право: підруч. К.: Атіка, 2005. 544 с.
5. Попов А.А. Міжнародне приватне право: навч. посіб. Х.: Каравела, 2000. 244 с.

Proportionality principle in EU law

Barlit A., student

Науковий керівник:

*Kolomoets T.O., doctor of legal sciences, professor
Zaporizhzhya National University*

The general principles of European Union law are the general principles of law which are applied by the European Court of Justice and the national courts of the member states when determining the lawfulness of legislative and administrative measures within the European Union.[11].

According to the basic rule, the general principles of the legislation of the European Union are defined and developed by the European Court of Justice. By the criteria of their origin, they can be either accepted in all national legal systems or extracted from specific national legal systems that have inspired the Court, or be specific for the EU.

One of the key aspects of the difference between general principles of law and direct legislative rules is that, having a broad scope of application, the former ones should be adjusted to the specific cases.

The practical importance of the general principles of the Union law lies in the fact that the European Court of Justice has used them to avoid the refusal of justice, to fill the gaps and to strengthen the coherence of EU legislation and other possible aspects.

Within EU law, proportionality is a principle that mainly serves as a framework for decisions to determine whether and/or to what extent rights can be limited by governmental intervention (such as legislation) that is motivated by public interests. The proportionality test applies to measures taken at Union level as well as at the level of the Member States.

Proportionality tests have first been formulated in the High State Administrative Courts in Germany in the late 19th century to investigate police action.

Legal theorists, foremost the German constitutional scholar Robert Alexy and his followers have developed the principle of proportionality (or balancing: strict proportionality) as the gold standard of constitutional adjudication which allows all different rights and principles to be weighed against each other in the same dimension.

An important additional feature of proportionality as construed by Alexy is the following:

‘The Law of Balancing requires the increasing intensity of interference with liberty to be matched by an increasing weight of reasons justifying the interference.

The analogy of the proportionality principle can be also seen in the English concept of reasonableness.

Therefore, in the EU context proportionality has been derived from the laws of the Member States, especially Germany and France [9].

The legal concept of proportionality is recognized one of the general principles of European Union law by the European Court of Justice since the 1950s. The first case concerned with the notion of proportionality took place in 1954, while the second one was considered by the ECJ in 1970 (*Internationale Handelsgesellschaft v Einfuhr- und Vorratsstelle Getreide* ECR 1125 Case 11/70). Namely during that case, the European Advocate General provided an early formulation of the general principle of proportionality in stating that "the individual should not have his freedom of action limited beyond the degree necessary in the public interest"[11].

As we have mentioned above, general principles of Union law are invoked to assist in the interpretation of Treaty provisions and secondary legislation, to provide guidance for the exercise of powers granted by the founding Treaties or secondary legislation and to provide additional criteria under Article 267 TFEU for determining the legality of acts of the Union institutions and the Member States.

General principles evidence the Court’s attempt to contribute to the construction of a mature legal system based upon a combination of substantive rules and principles that aid the understanding of those rules and the system as a whole

The general principles are about the search for consistency in the creation of the Union legal order: they pull the different rules together into something that has a shape as a whole [5].

The Treaty of Lisbon in article 5 embraced and confirmed the proportionality principle on the level of European Union legislation. Paragraph 4 of the article states that under the principle of proportionality, the content and form of Union action shall not exceed what is necessary to achieve the objectives of the Treaties. Furthermore, according to article 5, the institutions of the Union shall apply the principle of proportionality as laid down in the Protocol on the application of the principles of subsidiarity and proportionality [1].

Protocol No 2 (on the application of the principles of subsidiarity and proportionality) to the Treaty on the Functioning of the European Union comprises additional regulations on how these principles should be applied.

The main objective of the Protocol is to establish the conditions for the application of the principles of subsidiarity and proportionality, as laid down in Article 5 of the Treaty on European Union, and to establish a system for monitoring the application of those principles,

Pursuant to the article 1 of the Protocol, each institution shall ensure constant respect for the principles of subsidiarity and proportionality, as laid down in Article 5 of the Treaty on European Union [2].

According to the principal of proportionality, public authority may not impose applications on a citizen except to the extent to which they are strictly necessary in the public interest to attain the purpose of the measure.

The most striking point about the doctrine of proportionality is that it leaves a great deal to the judgment of the court [10].

In the case law, the principle of proportionality serves principally to assess the legality of an exercise of power where an admittedly legitimate aim is pursued, but at the same time other objectives deserving protection are damaged.

As has already been mentioned, the principle of proportionality requires action to be both "appropriate" to attain its objectives and not go beyond what is necessary to achieve them ("indispensable").

The Union action must first be appropriate to achieve the proposed objectives. In addition, the action must be indispensable and therefore incapable of being replaced by measures [7].

Proportionality principle helps to provide guarantees that the legislation adopted does not set on its subjects any unreasonable and disproportional restraints given the objective of every single act or the sphere of legislation.

Regarding the process of application of the proportionality principle, professor Grainne de Burca has therefore argued that the general principle in European Union law of proportionality entails a three-part test: 1) is the measure suitable to achieve a legitimate aim, 2) is the measure necessary to achieve that aim or are less restrictive means available, and 3) does the measure have an excessive effect on the applicant's interests.

Thus, the test requires the administrative body to substantiate its actions and requires analysis on possible options. Therefore, the proportionality principle is often regarded as the broadest basis for judicial review [11].

As a general principle of the union law, the principle applies also to Member states when they implement Union law. And to the acts of Member states when they act within the field of Union law. For instance, when they seek to limit one of the rights conferred on individuals by the treaty [3].

In the wake of the Snowden revelations, various governments have more aggressively sought to defend their activities by distinguishing between the automated collection and scanning of private communications, on the one hand, and the actual scrutiny of those communications by human beings.

The basic document that deals with the processing of personal data within the European Union is Data Protection Directive (Directive 95/46/EC on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data).

According to this Directive, personal data may be processed only to such an extent as it would be:

- collected for specified, explicit and legitimate purposes and not further processed in a way incompatible with those purposes;
- adequate, relevant and not excessive in relation to the purposes for which they are collected and/or further processed;
- accurate and, where necessary, kept up to date;
- kept in a form which permits identification of data subjects for no longer than is necessary [4].

International human rights law, however, makes clear that the collection and retention of communications data amounts to an interference with the right to privacy

This requirement of proportionality is particularly important in the context of mass surveillance, which is based on the indiscriminate collection and retention of communications and metadata without any form of targeting or reasonable suspicion.

In 2006, the European Parliament and the Council of the European Union adopted Directive 2006/24/EC (Directive), which regulated Internet Service Providers' storage of telecommunications data.

Civil rights organization Digital Rights Ireland argued that the Directive was becoming the basis for mass surveillance laws that violated fundamental human rights. National court then forwarded its questions to the European Court of Justice.

The European Court of Justice (ECJ) evaluated the compatibility of the Directive with Articles 7 and 8 of the Charter and declared the Directive to be invalid

Although the ECJ deemed that the Directive was legitimate in its aim of fighting serious crime, it did not pass the proportionality test that the ECJ applied to evaluate the appropriateness of the measures undertaken to achieve that goal. More specifically, the ECJ found that the

implementation of the Directive could potentially interfere, to a great extent, with the fundamental rights of the entire EU population for an unspecified length of time.

A European Union Directive requiring Internet Service Providers to store telecommunications data in order to facilitate the prevention and prosecution of crime was found to be invalid for breaching Articles 7 and 8 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Charter) [6].

By its very nature, mass surveillance does not involve any form of targeting or selection, let alone any requirement on the authorities to show reasonable suspicion or probable cause. Accordingly, mass surveillance is inevitably disproportionate as a matter of simple definition [8].

As it can be concluded from abovementioned, principle of proportionality is one of the most basic and influential principles in public international law as such and in the scope of the EU law.

Being one of the general principles in the Union legislation it was developed by the European Court of Justice in order to avoid the refusal of justice, to fill the gaps in European legislation, to strengthen the coherence of EU legislation and other possible aspects.

Furthermore, in the contemporary perspective new spheres and possibilities of the proportionality principle application can be found. Considering protection and observance of human rights in the up-to-date world, the principle of proportionality appears to be one of the most significant levers for regulating this sphere. In this case the principle acts as a controlling factor in order to find the accurate balance between necessary actions and possible infringement of human rights.

References

1. "Consolidated version of the Treaty on European Union." Accessed October 19, 2017. URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>.
2. "Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - PROTOCOLS - Protocol (No 2) on the application of the principles of subsidiarity and proportionality." Accessed October 19, 2017. URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12008E%2FPRO%2F02>.
3. Dashwood A., Dougan M., Barry Rodger B., Spaventa E., Wyatt D. European Union Law: Sixth Edition. Haywards Heath: Hart Publishing, 2011.
4. "Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data." Accessed October 22, 2017. URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A31995L0046>.
5. Horspool M., Humphreys M. European Union Law 8th Edition. Oxford: Oxford University Press. 2014.
6. "Judgment of the Court (Grand Chamber), 8 April 2014. Digital Rights Ireland Ltd v Minister for Communications, Marine and Natural Resources and Others and Kärntner Landesregierung and Others. Joined Cases C 293/12 and C 594/12." Accessed October 21, 2017. URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0293>.
7. Lenaerts K., Van Nuffel P., Bray R. European Union Law 3rd Revised edition. London: Sweet & Maxwell. 2011
8. "Necessary and Proportionate Coalition, Necessary & Proportionate Global Legal Analysis (May 2014)." Accessed October 19, 2017. URL : <http://necessaryandproportionate.org/global-legal-analysis>.
9. Sauter W. Proportionality in EU law: a balancing act?. January 25, 2013. Accessed October 20, 2017. URL : https://www.nza.nl/1048076/1048181/Research_paper_Proportionality_in_EU_law_a_balancing_act.pdf.
10. Hartley T. The Foundations of European Union Law 7th Edition. Oxford: Oxford University Press. 2010.
11. Wikipedia. "General principles of European Union law". Accessed October 20, 2017. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/General_principles_of_European_Union_law.

Порядок вирішення національними судами України питання усиновлення громадянина України іноземцем

Буркальова С.А., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Протягом останніх років в Україні все більш стає розвинутим питання реалізації державної політики в сфері охорони дитинства. Не дивлячись на те, що на сьогодні є достатньо міцна законодавча база щодо захисту прав дітей, в Україні дедалі збільшується кількість дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

Одним із розповсюджених форм влаштування дітей є національне усиновлення та міжнародне усиновлення. Усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України є досить дискусійною темою, яка має свої особливості та складнощі.

Питання міжнародного усиновлення висвітлені у підручниках та монографічних дослідженнях окремих авторів, зокрема: Л.П. Ануфрієвої, І.К.Городецької, І.А. Зіміної, Г.К. Матвєєва, Е.О. Петухової, В.А. Рясенцева, В.Г. Храбскова та інших вчених, але варто зазначити, що достатньої уваги цій проблематиці в науці не приділялось.

Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Міжнародне усиновлення – є самостійним інститутом міжнародного приватного права, головним завданням якого є надання дітям, що залишились без батьківського піклування, сімейних умов та довгоочікуваних батьків [1]. Отже, міжнародне усиновлення є підставою для виникнення сімейних відносин як юридичного акту за участю іноземного громадянина.

Згідно ст. 232 Сімейного кодексу України після усиновлення дитина урівнюється в особистих і майнових правах з рідними дітьми усиновлювача, його родичами між якими виникають такі ж права і обов'язки, як між родичами за походженням, а також одночасно з цим усиновлені втрачають особисті та майнові права і звільняються від обов'язків у відношенні до своїх батьків та їх родичів [2].

Головною особливістю усиновлення громадян України іноземцем це те, що таке усиновлення в Україні здійснюється тільки за участі Міністерства соціальної політики України.

Наступна особливість усиновлення дитини, яка є громадянином України іноземцями полягає в тому, що проводиться, якщо були вичерпані усі можливості щодо передачі під опіку, піклування, усиновлення на території України чи виховання в сім'ї громадян України [3].

По-третє, дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо вона перебуває не менш ніж один рік на обліку в Міністерстві соціальної політики України і досягла 5 річного віку. Але з цього приводу законодавець передбачає виключення, а саме: якщо іноземець є родичем цієї дитини, дитина страждає на хворобу, що внесена до спеціального переліку хвороб, затвердженого Міністерством охорони здоров'я України, здійснюється усиновлення усіх рідних братів і сестер в одну сім'ю, якщо один з них досяг п'яти років і перебуває на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, не менш як один рік, іноземці виявили бажання усиновити дитину, яка є братом або сестрою раніше усиновленої ними дитини [2,4].

Варто зазначити, що раніше законодавство України не передбачало обмеження віку з якого можна всиновлювати дитину, але законодавець був змушений вдатися до подібної міри, тому що в нашій країні щорічно створюється ціла черга українських сімей, які бажають усиновити маленьку дитину. Якщо у 2013 році іноземці усиновили в 2 рази більше дітей, ніж громадяни України, то вже у 2016 році в українських сім'ях залишилося у 6 разів більше сиріт, ніж в іноземних. У зв'язку із заборонаю на усиновлення малюків виникає зміна у попиту і пропозиції. Приблизно 50% американських сімей хочуть усиновити дитину до 6 років, а таких дітей сьогодні близько 3%. Приблизно 50% дітей, які можуть підлягати

міжнародному усиновленню, діти старше 12 років. І тільки кожен десятий зарубіжний усиновитель хоче взяти дитину старше 12 років. Пропорція постійно змінюється: маленьких дітей стає все менше, а відсоток дорослих дітей збільшується [5].

Порядок судового розгляду справи усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на загальних підставах, встановлених Сімейним кодексом України та Цивільно-процесуальним кодексом України. Особа, яка бажає усиновити дитину, подає до суду заяву про усиновлення за місцем проживання дитини. Важливим моментом є те, що подання такої заяви через представника не допускається. Справа про усиновлення громадянина України іноземцем як і за загальним правилом розглядається в порядку окремого провадження.

Суд, постановляючи рішення про усиновлення дитини, враховує обставини, що мають істотне значення, зокрема: стан здоров'я та матеріальне становище особи, яка бажає усиновити дитину, її сімейний стан та умови проживання, ставлення до виховання дитини; мотиви, на підставі яких особа бажає усиновити дитину; мотиви того, чому другий із подружжя не бажає бути усиновлювачем, якщо лише один із подружжя подав заяву про усиновлення; взаємовідповідність особи, яка бажає усиновити дитину, та дитини, а також те, як довго ця особа опікується вже дитиною; особу дитини та стан її здоров'я; ставлення дитини до особи, яка бажає її усиновити [2, 4]. Усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз порядку вирішення питання усиновлення іноземцем особу яка є громадянином України національними судами має ряд своїх особливостей. Серед них можна назвати такі: згода Міністерства соціальної політики та наявність спеціальних умов для усиновлення дитини.

Література

1. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення : навч. посіб. К. : Знання, 2005. 405 с.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення : 12.04.2018).
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення : 12.04.2018).
4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : Постанова № 3 Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 р. URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/CBAD01D1300539E3C2257AF400565676](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/CBAD01D1300539E3C2257AF400565676) (дата звернення 12.04.2018).
5. Румянцева-Козовник А.В. Правові аспекти усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України. Наше право. 2014. №6. С.71-75.

Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: загальна характеристика

Воробйова К.Р., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У сучасному світі спостерігається тенденція зростання кількості шлюбних відносин з іноземним елементом, що зумовлено посиленням міжнародного співробітництва, міграційними процесами, мобільністю громадян та можливістю контактування з громадянами інших країн тощо. Це зумовлює необхідність правового регулювання шлюбних відносин у міжнародному приватному праві. Одним з інструментів регулювання шлюбних відносин з іноземним елементом виступає шлюбний договір.

На сьогодні актуальним є дослідження проблем укладення, виконання, зміни чи припинення шлюбного договору. Важливість наукової розробки питань щодо значення та

ролі шлюбного договору обумовлена процесами інтеграції України в європейське та світове співтовариство і необхідністю врахування позитивного зарубіжного досвіду в питаннях правового регулювання шлюбного договору. Поширення шлюбів українських громадян із громадянами (підданими) інших держав чи особами без громадянства також обумовлює необхідність виявлення особливостей правового регулювання шлюбних договорів, ускладнених іноземним елементом [1, 4].

Дослідженню інституту шлюбного договору у міжнародному приватному праві були присвячені роботи таких науковців, як І.В. Жилінкова, В.П. Жушман, В.С. Гопанчук, Є.Г. Дрижчана, К.А. Казарян, С.П. Індиченко, В.І. Кисіль, П.В. Крашенінніков, О.С. Олійник, Н.В. Орлова, Л.І. Радченко, С.Я. Фурса, Р.О. Халфіна, Я.М. Шевченко, Н.А. Шебанова та ін.

Соціально-економічний розвиток та еволюція цивільно-правових і сімейних відносин закономірно привели до появи інституту шлюбного договору. Так, в Україні відносини подружжя щодо укладення шлюбного договору детально регламентовані главою 10 Сімейного кодексу України (далі – СК України). Відповідно до ст. 93 СК України, зміст шлюбного договору становлять майнові відносини між подружжям, їхні майнові права та обов'язки. Що стосується суб'єктного складу, то шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. На укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом (ст. 92 СК України). Особливістю шлюбного договору, який укладається до реєстрації шлюбу (т. зв. «дошлюбний»), є те, що він набуває чинності з моменту реєстрації шлюбу (ст. 95 СК України). Згідно зі ст. 94 СК України, шлюбний договір укладається в письмовій формі й нотаріально посвідчується [2].

Що стосується зарубіжних країн, то шлюбний договір у країнах Західної Європи та США має давню традицію. За законодавством Німеччини, шлюбний договір повинен укладатися при одночасній присутності обох сторін і посвідчуватися нотаріусом. На одночасну присутність сторін у нотаріуса вказує ст. 1410 Німецького цивільного Уложення, не вказуючи при цьому умову щодо обов'язкової явки до нотаріуса саме подружжя (осіб, які мають намір вступити в шлюб) особисто. Німецьке сімейне законодавство подібне українському, і шлюбний контракт Німеччини може вміщувати ті ж положення, що й шлюбний договір за законодавством України. Закон також не допускає будь-якого обмеження прав подружжя [3, 52].

У Франції правовідносини між подружжям урегульовуються французьким Цивільним кодексом 1804 року (далі – ФЦК). У Титулі V книги III «Про шлюбний договір і про режими майнових відносин між подружжям» передбачається наявність правових норм, спрямованих на регулювання такого правового інституту, як шлюбний договір та норми щодо режиму майнових відносин між подружжям (ст.ст. 1387-1581). Відповідно до ст. 1394 ФЦК, усі шлюбні договори оформляються нотаріальною угодою в присутності і з одночасної згоди усіх осіб, які є їх сторонами або повноважними представниками останніх. Відомості про укладення шлюбного контракту містяться в акті про реєстрацію шлюбу [4, 111-112].

Багато особливостей щодо регулювання правовідносин на основі шлюбного договору містить законодавство США. У сімейному праві США відмежовуються поняття «дошлюбного» та «післяшлюбного» договору («prenuptial» and «postnuptial» agreement). Хоча дошлюбні та післяшлюбні договори технічно різні, вони мають загальну мету – визначення розподілу майнових прав при розірванні шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя або через розлучення. Крім того, повинна бути можливість залучення адвоката. Кожний штат має свої власні закони про сферу застосування шлюбних договорів [5, 270].

Типовими колізійними прив'язками в сфері договірних правовідносин подружжя є особистий закон фізичної особи (lex personalis); закон місця знаходження речі (lex rei sitae); закон місця здійснення акту (lex loci actus) у формі закону місця укладання угоди (lex loci contractus); закон, обраний сторонами правовідносин (lex voluntatis); закон місця укладення шлюбу (lex loci celebrationis).

Особистий закон фізичної особи (*lex personalis*) – формула прикріплення, яка найчастіше застосовується для визначення права, що регулює правовідносини подружжя, зокрема укладення шлюбного договору подружжям. Особистий закон фізичної особи може бути представлений у вигляді закону громадянства (*lex patriae, lex nationalis*), що діє в більшості країн Європи (Франція, Німеччина, Італія, Болгарія, Іспанія, Польща, Португалія), країн СНД, або закону постійного місця проживання (*lex domicilii*), який має місце в країнах загального права, а також у Бельгії, Литві, Ліхтенштейні, Норвегії, Швейцарії тощо. У більшості нормативних джерел, які використовують формулу прикріплення особистого закону фізичної особи (*lex personalis*) при регулюванні правовідносин подружжя, домінуючою колізійною прив'язкою є закон громадянства (*lex patriae, lex nationalis*) [6, 251].

Законодавець більшості країн віддає перевагу закону громадянства (*lex patriae, lex nationalis*) подружжя шляхом надання колізійній прив'язці першочергове застосування при виборі права країни, яке підлягає застосуванню. При цьому субсидіарною колізійною прив'язкою, як правило, є закон постійного місця проживання (*lex domicilii*). В деяких країнах, навпаки, саме закон постійного місця проживання (*lex domicilii*) є головною КОЛІЗІЙНОЮ прив'язкою [6, 251-252].

При регулюванні майнових правовідносин подружжя, ускладнених іноземним елементом, також може використовуватись колізійна прив'язка закону місця знаходження речі (*lex rei sitae*). Спочатку закон місця знаходження речі (*lex rei sitae*) застосовувався тільки з приводу нерухомого майна. Рухоме ж майно підлягало регулюванню з боку особистого закону особи, оскільки, вважалось, що річ слідує за особою. Згодом затвердилась тенденція до відмови від застосування цього закону на користь більш зручного закону місця знаходження речі (*lex rei sitae*).

Закон місця здійснення акту (*lex loci actus*) у формі закону місця укладання угоди (*lex loci contractus*) також має прояв у деяких джерелах міжнародного приватного права у питанні регулювання договірних правовідносин подружжя.

Закон місця укладення шлюбу (*lex loci celebrationis*) як формула прикріплення у регулюванні правовідносин подружжя в міжнародному приватному праві має вагоме значення. Тривалий час КОЛІЗІЙНІЙ прив'язка до закону місця укладення шлюбу була визначальною, оскільки її застосування було зручним і простим. Пізніше стало зрозумілим, що право місця укладення шлюбу може взагалі не маги ніякого правового зв'язку з правовідносинами певного подружжя, відображати лише формальний зв'язок. У сучасних умовах закон місця укладення шлюбу (*lex loci celebrationis*) застосовується в поєднанні з іншими колізійними прив'язками (*lex personalis* – особистий закон) як щодо укладення шлюбу, так і дійсності шлюбу [6, 252].

Відповідно до ст. 59 Закону України «Про міжнародне приватне право», сторони шлюбного договору можуть обрати право, що застосовується до шлюбного договору, відповідно до ч. 1 ст. 61, а саме подружжя може обрати для регулювання майнових наслідків шлюбу право особистого закону одного з подружжя або право держави, у якій один з них має звичайне місце перебування, або, стосовно до нерухомого майна, право держави, у якій це майно знаходиться [7].

Отже, законодавства різних країн мають деякі відмінності щодо предмета шлюбного договору, порядку його укладення, суб'єктного складу, але загальною рисою для інституту шлюбного договору є його мета, а саме: можливість відійти від встановленого законом режиму майна подружжя та регулювати свої майнові відносини, а в деяких країнах і особисті немайнові відносини, відповідно до своїх індивідуальних потреб. Доцільним вважається запозичення зарубіжного досвіду задля удосконалення правового регулювання інституту шлюбного договору.

Література

1. Олійник О.С. Шлюбний договір : порівняльно-правовий аналіз законодавства різних правових систем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 23 с.

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2709-IV. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Олійник О.С. Особливості правового регулювання інституту шлюбного договору в Німеччині: порівняльно-правовий аспект. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Івано-Франківськ, 2009. Вип. XXI. С. 49-55.
4. Олійник О.С. Правовий аналіз інституту шлюбного договору за законодавством Франції. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Івано-Франківськ, 2008. Вип. XX. С. 111-117.
5. Казарян К.А. Інститут шлюбного договору в англосаксонській та континентальній правових сім'ях. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». 2013. Вип. 14. С. 268-271.
6. Казарян К.А. Типи колізійний прив'язок у сфері регулювання договірних правовідносин подружжя. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». 2015. Вип. 20. С. 250-253.
7. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

Міжнародне правове регулювання особистого закону фізичної особи

Кіореску В.Д., студентка

Науковий керівник:

Бичковський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Характерною особливістю сучасного суспільства є його неоднорідність за національним складом. В силу життєвих обставин фізичні особи вимушені проживати постійно чи тимчасово на територіях інших держав за наявності іноземного громадянства, подвійного громадянства чи за відсутності жодного громадянства взагалі. Цивільні правовідносини виникають між фізичними особами при наявності відповідних юридичних фактів, з якими законодавець пов'язує виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків. Таким чином виникає проблема врегулювання особистого закону фізичної особи в міжнародному приватному праві.

Теоретичну базу склали праці з проблем дослідження застосування особистого закону фізичної особи в міжнародному приватному праві таких науковців, як С.В. Вишновецька, К.В. Ющенко, О.О. Мережка, І.М. Забари, Р.А. Майданика, Б.М. Криволапова, В.Я. Калакури, О.О. Кармази, В.І. Кисільова та ін.

Правове регулювання участі фізичних осіб у приватних правовідносинах історично перебувало під впливом двох основних підходів (принципів) міжнародного приватного права: територіального і національного (екстериторіального). На сьогоднішній день не існує єдиного підходу щодо визначення особистого закону фізичної особи. В одних країнах він визначається за законом громадянства, в інших за законом постійного місця проживання, треті країни застосовують змішаний підхід. В залежності від приналежності країни до виду правової системи особистий закон фізичної особи поділяється на два види: закон громадянства та закон місця проживання. Закон громадянства (*lex patriae*) – правовий статус особи визначається законодавством тієї держави, чие громадянство ця особа має.

Даний колізійних принцип має екстериторіальний характер – держава прагне підпорядкувати своїй юрисдикції всіх своїх громадян незалежно від їх місця знаходження. Розуміння особистого закону як закону громадянства властиво більшості країн континентального права. Закон домілілія (*lex domicilii* – закон місця проживання) – правовий статус особи визначається за законодавством держави, на території якої ця особа проживає. Цей колізійних принцип має територіальний характер – держава підпорядковує своїй юрисдикції всіх осіб, які перебувають на його території незалежно від їх громадянства.

Розуміння особистого закону як закону доміцилія властиво в основному державам загального права [1].

Нормативно-правове регулювання особистого закону фізичної особи ґрунтується на нормах міжнародних договорів та на нормах національного законодавства. В Україні правове регулювання здійснюється на основі Конституції України, Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Закону України «Про міжнародне приватне право», Цивільний кодекс України та інших міжнародних договорів, які ратифіковані Верховною Радою України.

Залежно від категорій осіб у законодавствах держав визначаються колізійні прив'язки щодо них. Зокрема, існують певні особливості при визначенні колізійних прив'язок біпатридів, осіб без громадянства, біженців. Особистим законом фізичної особи громадянина або іноземця визнається право тієї держави, громадянином якої він є. Для інших категорій регулювання особистого закону відбувається більш складно. Так для біпатридів – право тієї з держав, з якою особа має найбільш тісний зв'язок, зокрема, має місце проживання або займається основною діяльністю. Особистим законом особи без громадянства вважається право держави, у якій ця особа має місце проживання, а за його відсутності – місце перебування. Особистим законом біженця вважається право держави, у якій він має місце перебування [2].

В силу інтернаціоналізації суспільного життя, встановленні та розвиткові міжнародної підприємницької діяльності між суб'єктами міжнародного приватного права виникає проблема регулювання вирішення судових спорів за участю іноземного елемента.

Отже, можна зробити висновок, що не існує чіткого підходу до врегулювання особистого закону фізичної особи. Яскравим прикладом спроби врегулювання ситуації є Кодекс Бустаманте 1928 року. Розробки Кодексу Бустаманте не дійшли консенсусу в частині встановлення єдиного критерію. Ст. 7 Кодексу передбачає, що кожна держава «застосовуватиме як особистий закон доміцилію або закон громадянства чи ті закони, які вже прийняті або будуть прийняті її внутрішнім законодавством» [3]. На сьогоднішній день загальноприйнятою практикою та сучасною тенденцією розвитку законодавства правовий статус визначається за національно-правовим режимом.

Література

1. Гетьман-Павлова И.В. Международное частное право : учебник для магистров. 4е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2013. 959 с.
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. №2709-4 URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення : 09.04.2018).
3. Кодекс міжнародного приватного права (Кодекс Бустаманте) : Кодекс, Міжнародний документ від 20.02.1928 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_41 (дата звернення : 09.04.2018).
4. Васильченко В.В. Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». Київ : Істина, 2007. 197 с.
5. Кисіль В.І. Міжнародне приватне право : питання кодифікації. К. : Україна, 2000. 430 с.

The role of Court of Justice of the European Union

Kravchenko I., student

Науковий керівник:

Kolomoets T.O., doctor of legal sciences, professor

Zaporizhzhya National University

The Court of Justice (CJEU) is the main Court of the European Union. It is the highest court in the European Union in matters of European Union law. Under Article 13 of the Treaty of the European Union (TEU), CJEU is one of the EU's 7 main institutions [1]. Article 19 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) makes the main provision for the composition

and activities of the Court [2]. It consists at present of 28 judges (one per each Member State) and 11 advocates general.

The Court sits in a 'grand chamber' of 15 judges, replacing the plenary session, and sometimes still in plenary according to the rules in the Court's Statute (Article 251 TFEU). In all other cases it sits in chambers of seven, five or three judges [3].

Analyzing the role of CJEU is obviously impossible without outlining the process of its formation.

The founding of the Court of Justice, intrinsically connected with the idea of creating a new European spirit in politics, law and justice, was supported by the great vision that conflicts in a future Europe should not be the cause of war or subject to political and economic struggles but should be solved by common institutions using legal means or negotiation in an atmosphere of collaboration between former enemies.

The court was established in 1952, by the Treaty of Paris (1951) as part of the European Coal and Steel Community (ECSC). It was founded with seven judges, allowing both representation of each of the six member States. Each judge was appointed from each member state and the seventh seat rotated between the "large Member States" (West Germany, France and Italy). It has become an institution of two more European Communities when the European Economic Community (EEC), and the European Atomic Energy Community (Euratom) were created, sharing the same institutions with the ECSC.

In 1993 The Maastricht Treaty was adopted and the European Union was created. The names of EU institutions were changed, but not the CJEU's. The power of the Court was consolidated in the first pillar. The Court gained its power in 1997 with the ratification of the Amsterdam Treaty. Issues from the third pillar were transferred to the first. Previously, these issues were settled between the member states.

Following the entrance into force of the Treaty of Lisbon on 1 December 2009, the official name of the CJEU was changed to the "Court of Justice" although in English it is still most common to refer to the Court as the European Court of Justice [4].

The role of the CJEU will be best seen throughout examination of its jurisdiction and competence.

According to Art. 19 TEU, the Court of Justice of the European Union:

- a) rules on actions brought by a Member State, an institution or a natural or legal person;
- b) gives preliminary rulings, at the request of courts or tribunals of the Member States, on the interpretation of Union law or the validity of acts adopted by the institutions; and
- c) rules in other cases provided for in the Treaties' [1].

Under the (a) provision of the aforementioned Article the Court rules:

- 1) on actions brought by a Member State

A Member State may bring an action for annulment against any act or an action for failure to act against the European Parliament, the European Council, the Council, the Commission and the ECB or against the bodies, offices and agencies of the Union. The Court has also to hear and determine cases between Member States, but this is a fairly rare occurrence. A Member State may bring an alleged infringement of the Treaties by another Member State before the Court of Justice (Art. 259 TFEU). Member States may also bring a dispute before the Court of Justice under a special agreement (Art. 273 TFEU). In addition, disputes between Member States may be determined indirectly. Art. 344 TFEU provides that Member States may not submit a dispute concerning the interpretation or application of the Treaties to any method of settlement other than those provided for therein [2]. Given this exclusive jurisdiction of the Court of Justice, a Member State may not bring proceedings against another Member State for non-Compliance with Union law before an international tribunal [5].

- 2) on actions brought by an institution

The Court decides disputes between Union institutions, bodies, offices and agencies, both directly following the bringing of an action for annulment or of an action for failure to act, and indirectly pursuant to other procedures. The European Parliament, the Council, the Commission and

— if the action seeks to safeguard their prerogatives - the Court of Auditors, the European Central Bank (ECB) and the Committee of the Regions can bring an action for annulment under Art. 263 TFEU [2]. Using that procedure, they can challenge legislative acts, acts of the Council, the Commission and the ECB, acts of the European Parliament and the European Council (only if the contested act has legal effects on third parties) and acts of the bodies, offices or agencies of the Union.

A dispute between institutions, bodies, offices and agencies may be raised incidentally where they intervene in proceedings or submit observations to the Court of Justice where a national court has put a question for a preliminary ruling on the validity of an act of the institutions, bodies, offices or agencies or where the Court of Justice gives an opinion on a proposed international agreement pursuant to Art. 218(11) TFEU [5].

Furthermore, the Court determines disputes between the Union and the Member States. The Commission may bring an action against a Member State which has failed to fulfil its Treaty obligations in accordance with the procedure set out in Arts 258 and 260 TFEU [2].

In such cases, the role of the European Court of Justice is as follows: The court will declare that the act is invalid or it will declare in which case the responsible institution must adhere and the necessary measures must be to comply with the Court's judgment.

3) on actions brought by a natural or legal person

Any natural or legal person if the actions relate to a measure adopted by an EU institution, body, office or agency and addressed to them, can submit a claim.

The Union Courts afford legal protection to natural and legal persons where a national court or tribunal makes a reference for a preliminary ruling on the interpretation of the Treaties or on the validity or interpretation of acts of the institutions, bodies, offices or agencies of the Union (Art. 267 TFEU) or where such persons bring an action against an institution, body, agency or office of the Union. Natural or legal persons may bring an action for annulment against binding acts which are addressed to them or of direct (and individual) concern to them under Art. 263, fourth para, TFEU or may bring an action for failure to act under Art. 265, third para, TFEU. In this way, the Treaties seek to establish a complete system of legal remedies and procedures to permit the Union Courts to review the legality of measures adopted by the Union institutions and bodies. While natural or legal persons cannot directly challenge Union measures of general application. They are able, depending on the case, either indirectly to plead the invalidity of such acts before the Union Courts by way of an objection of illegality (Art. 277 TFEU) or to do so before the national courts and ask them, since those courts have no jurisdiction themselves to declare those measures invalid, to make a reference to the Court of Justice for a preliminary ruling on validity [5].

Under the '(b)' paragraph of the 19 Art., the Court 'gives preliminary rulings, at the request of courts or tribunals of the Member States, on the interpretation of Union law or the validity of acts adopted by the institutions'.

When an issue relating to the interpretation of the law is raised before a national court or tribunal, the court or tribunal may seek a preliminary ruling from the CJEU. It goes without saying that If it is a court of last instance, it is compulsory to refer the matter to the Court. The national court submits the question about the interpretation or validity of a provision of EU law, normally in the form of a judicial decision, according to the national law of procedure. The Registry notifies the request to the parties to the national proceedings and also to the Member States and the European Union institutions. They have two months to submit any written observations to the Court of Justice [7].

According to the provision (c) of the 19 TEU's article, the CJEU rules in other cases provided for in the Treaties.

The Union Courts determine damages claims brought against the Union (Arts 268 and 340 TFEU), disputes between the Union and its officials and other servants (Art. 270 TFEU) and disputes submitted to it pursuant to an arbitration clause (Art. 272 TFEU). Some provisions establishing Union bodies and agencies confer jurisdiction on the Court of Justice of the European Union to hear and determine disputes pursuant to an arbitration clause contained in a contract

concluded by the body or agency in question and disputes relating to the non-contractual liability of that body or agency [5].

However, besides the CJEU's direct competence, it is also worth mentioning that the Court's jurisdiction remains subject to certain limits in matters of police and judicial cooperation in criminal matters (PJCC) and it has only very limited jurisdiction in the fields covered by the common foreign and security policy (CFSP). Even though CJEU has a wide range of jurisdiction, the second paragraph of Article 24(1) TEU explains that "the Common Foreign and Security Policy (CFSP) is subject to specific rules and procedures", and emphasizes that "the Court of Justice of the European Union shall not have jurisdiction with respect to these provisions"[1].

We can thus be led to conclude that CJEU's role can hardly be underestimated. Having the unique jurisdiction, it is one of the European Union's primer institutions without which Europe no doubt could not be as it is nowadays. No other institution can perform such a function as ensuring of the EU law interpretation and application in the same way in every EU country and ensuring countries and EU institutions obey the law of the European Union.

References

1. Consolidated version of the Treaty on European Union. Accessed 4 November 2017. URL : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:en:PDF>.
2. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Accessed 1 November 2017. URL : http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:41f89a28-1fc6-4c92-b1c8-03327d1b1ecc.0007.02/DOC_1&format=PDF
3. Europa. "Court of Justice of the European Union (CJEU)". Accessed 17 November 2017. URL : https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_en.
4. Wikipedia. "European Court of Justice. History". Accessed 11 November 2017. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/European_Court_of_Justice#History
5. Lenaerts, K., Van Nuffel, P., Bray, R. European Union Law. London: Sweet & Maxwell, 2011.
6. Craig, P., de Búrca, G. EU Law: Text, Cases, and Materials, 5 ed. New York: Oxford University Press, 2011.
7. Bux, Udo. "Competences of the Court of Justice of the European Union", 04/2017 URL : http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.3.10.html

Правове регулювання права на спадщину іноземців в законодавстві України: загально-правова характеристика

Кумуржі В.І., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Питання обсягу прав іноземців щодо володіння і розпорядження майном взагалі і зокрема щодо спадкування є однією з центральних проблем міжнародного спадкового права. В принципі, кожна суверенна держава є вільною щодо встановлення режиму здійснення майнових прав іноземців або осіб без громадянства порівняно із власними громадянами, а також щодо майна, яке знаходиться на території даної держави. Відповідно можуть бути запроваджені певні обмеження для іноземців чи преференції для власних громадян, або навпаки – власні громадяни та іноземці урівнюються у спадкових правах на підставі внутрішнього законодавства, міжнародного договору або на умовах взаємності [1].

Дослідження проблеми міжнародного спадкового права, а саме правове регулювання права на спадщину іноземців, вивчали Кармаза О., Кисіль В., Толстих В., Степанюк А., Фединак Г. У радянський період дослідження проводилися Кічігінім Л., Гренковою О., Лунцем Л., Орловою Н., Рубановим А., Храмцовим К. та інші науковці. Але не дивлячись на достатню кількість досліджень серед науковців і сьогодні виявляється багато розбіжностей щодо специфіки спадкових відносин з іноземним елементом, що дотепер залишається невирішеною проблемою.

Існує два терміни "спадкове право" та "право спадкування". Вони не є тотожними за змістом, оскільки спадкове право не обмежується регулюванням відносин лише за участю спадкоємців, а й поширює свою дію на інші правовідносини, що складаються із участю третіх осіб, причетних до спадкування: відказоодержувача, виконавця заповіту, нотаріуса, територіальної громади як правонаступниці щодо відумерлого майна. Інші вчені зазначають, що спадкування це з одного боку, процес (процедура) переходу прав та обов'язків особи, що померла, до живих. З іншого це завершення такого переходу, тобто процесу успадкування, що закінчується свідоцтвом про право на спадщину [2, 91].

В Україні питання спадкування регламентуються Цивільним кодексом, а питання, що пов'язані із міжнародним спадкуванням додатково регламентуються Законом України "Про міжнародне приватне право". Значною мірою спадкові права реалізуються у нотаріальному порядку, тому істотне значення для оформлення права на спадщину має Закон України "Про нотаріат". Також, правове регулювання здійснюється за двосторонніми договорами України і Конвенція СНД 1993 року побудовані на тому самому принципі – іноземці можуть успадковувати на рівних умовах і в тому самому обсязі, що і громадяни даної держави [3]. Але наведений вище перелік нормативних актів не є вичерпним, оскільки суди згідно ст.8 ЦК України, можуть виходити з аналогії закону або права і вирішувати спірні спадкові правовідносини навіть тоді, коли вони не врегульовані ні законом, ні заповітом.

Чинний Цивільний кодекс України закріплює визначення поняття спадкування як переходу прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Виходячи із змісту ч.2 ст.1222, ч.2 ст.2 ЦК України, до кола спадкоємців за заповітом можуть включатися не лише особи фізичні та юридичні, а й інші учасники цивільних відносин [4].

Спадкове правонаступництво з іноземним елементом можна визначити як перехід спадщини у вигляді прав та обов'язків від спадкодавця – фізичної особи (громадянина України, іноземця та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах), яка померла, до спадкоємців (фізичних або юридичних осіб).

В Україні іноземні громадяни можуть на загальних засадах із українськими громадянами бути суб'єктами спадкових відносин. Відповідно до ст.1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 року, іноземцем визнається особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав [5].

Згідно зі ст.26 Конституції України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються такими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [6]. Відповідно до цього в Україні іноземцям надається національний правовий режим.

Права іноземців на території України щодо спадкування врегульовано міжнародними договорами України про правову допомогу в цивільних та сімейних справах, зокрема Мінською конвенцією 1993 р. (ст.44), а також рядом двосторонніх договорів [3]. Іноземцям в Україні стосовно спадкування ніяких обмежень не встановлено. Їм надається національний режим незалежно від того, проживають вони в Україні чи ні. Права спадкування, які виникли за кордоном, повністю визнаються в Україні. Ст.13 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» закріплює, що іноземці та особи без громадянства можуть, відповідно до законодавства України, мати у власності будь-яке майно, можуть успадковувати і заповідати його [5].

Внутрішнє законодавство України закріплює, що спадкові питання є компетенцією державного нотаріату місця відкриття спадщини. Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна (ст.1221 ЦК України) [4].

Враховуючи вище зазначене, можна дійти висновку, що спадкування з іноземним елементом не регулюється єдиними універсальними формулами, а, навпаки, вкрай диференційоване і нерідко визначається політичними мотивами. Найбільш поширеними критеріями колізійних прив'язок у сфері спадкування є: закон громадянства спадкодавця; закон останнього місця проживання; закон звичайного (основного) місця перебування; закон місця знаходження майна; закон національного режиму. Регулювання спадкування нормами національного матеріального права забезпечується багатьма історично сформованими правовими інститутами, які від країни до країни відрізняються ступенем детальності регулювання, конкретним складом інститутів і деякими іншими параметрами. Таким чином, норми спадкового права України досить демократично та детально регулюють питання, що стосуються спадкування іноземними громадянами майна на території України.

Література

1. Міжнародне приватне право України : підручник / за ред. А.С. Довгєрта, В.І. Кисіля. 2-ге вид. К. : Алерта, 2014. 656 с.
2. Фурса Є. Спадкування з іноземним елементом : порівняльний аспект, теорія і практика. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Київ, 2013. № 4. С. 90-93.
3. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : Міжнародний документ від 22.01.1993 року. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення : 21.03.20178).
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст.356.
5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. Дата оновлення : 27.09.2017. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення : 28.03.20178).
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 30.09.2016 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення : 21.03.2018).

Проблемні питання врегулювання спадкових відносин за участю іноземного елемента: загально-правова характеристика

Левіт А.Р., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Інститут спадкування посідає одне з важливих місць серед міжнародних приватних відносин. Через це в правовій практиці виникають багато колізійних питань, які стосуються регулюванню спадкових відносин в цілому, оскільки, кожна людина може стати спадкоємцем або спадкодавцем.

Кожна держава по своєму здійснює правове регулювання спадкових відносин, тому з'являються колізії між матеріально-правовими нормами різних держав, а це в свою чергу ускладнює правове регулювання міжнародних спадкових відносин [1, 148].

Метою даної статті є дослідити сучасні проблеми спадкових відносин у міжнародному приватному праві та охарактеризувати спадкові правовідносини, ускладнені іноземним елементом з урахування основних особливостей різних правових систем.

Питання, щодо проблем спадкових відносин у міжнародному приватному праві досліджували такі вчені як: М.М. Богуславський, М.І. Брун, Л.Н. Галенська, Д.Х. Гольська, А.С. Довгєрт, О.М. Жильцов, В.І. Кисіль, В.М. Корецький, С.М. Лебєдєв, Л.А. Лунц, О.М. Макаров, О.І. Муранов, Б.Е. Нольде та інші.

Вусенко Ю.В. вважає, що спадкові відносини – це та сфера суспільного життя, в рамках якої виникає значна кількість проблем юридичного характеру. У сучасних умовах з урахуванням масовості міграції населення, розширення сфери різноманітних міжнародних обмінів об'єктивно посилюється необхідність правової регламентації спадкування засобами міжнародного приватного права [2, 174].

Іноземний елемент в спадкових відносинах виявляється в тому, що спадкодавець, всі спадкоємці або деякі з них можуть бути громадянами різних держав, проживати в різних країнах, а також успадковуване майно може перебувати в різних державах [3, 103].

В більшості країн світу спадкові справи з іноземним елементом ведуть нотаріуси та консули, але не виключена можливість оформлення спадщини і іншими уповноваженими державою суб'єктами. Складність міжнародних процесуальних аспектів в провадженнях, пов'язаних з видачею свідоцтва про право на спадщину наразі не викликає сумнівів, оскільки на практиці у відповідного правозастосувача виникає передусім проблема вибору застосування національного чи іноземного законодавства [4].

Хороша Т.С. наголошує на те, що варто також зауважити про недостатньо налагоджену систему інформування між державами з питань спадкування. Все це змушує задуматися про активізацію двосторонніх відносин в сфері нотаріату, з метою встановлення гармонійного правового регулювання спадкування і, насамперед, з питань міжнародного спадкування [4].

Регулювання спадкових відносин у міжнародному праві здійснюється декількома шляхами: застосуванням колізійної норми та норми національного матеріального права, до якої вона відіслала; використанням норм, що містяться у міжнародних договорах. Отже, для врегулювання зазначених відносин застосовуються методи регулювання, які у процесі регулювання цих відносин взаємодіють між собою, доповнюючи один одного [3, 105].

В багатьох країнах норми, що регулюють спадкові відносини, знаходять своє відображення у цивільних кодексах. Наприклад, Німецьке Цивільне Уложення 1896 року містить книгу V "Спадкове право"; Цивільний кодекс Франції 1804 року містить відповідні положення стосовно спадкування у книзі III "Про різні способи набуття права власності", а саме Титул I "Про спадкування" та Титул II "Про дарування між живими та про заповіти". Також, окрім титулів, кодексів та статутів відносини спадкування можуть регулюватися спеціально прийнятими окремими законами (Іспанія). Не можливо не помітити, що в результаті рецепції римського права спадкове право, особливо в континентальній Європі, характеризується спільністю рис. Відмінним від такого порядку є система спадкування в країнах англо-американської правової сім'ї, що насамперед, пов'язано з провідною роллю судового прецеденту в цих державах [5].

В Італії до кола спадкоємців за законом належать: 1) низхідні родичі спадкодавця (син, онук, правнук); 2) батьки, брати, сестри; 3) висхідні родичі (дід, баба, прабаба, прадід); 4) родичі по боковій лінії. Діти спадкують у першу чергу. За відсутності низхідних родичів, їх братів та сестер, спадщина переходить до наступної черги. Якщо у спадкодавця немає як низхідних родичів, так і батьків, висхідних, братів, сестер та їх низхідних, до спадщини закликаються найближчі родичі до шостого ступеня споріднення включно. Той з подружжя, який пережив іншого, отримує спадщину разом із спадкоємцями, які закликаються до спадщини. Якщо після спадкодавця залишилися кровні родичі п'ятого, шостого і подальшого ступеня споріднення, подружжя отримує спадщину одноособово. Щодо Великої Британії, на відміну від країн континентальної Європи, подружжя, що пережило, перебуває в особливому положенні. Воно має переважне право перед іншими спадкоємцями на предмети домашнього вжитку та особисті речі спадкодавця, фіксовану грошову суму, а також отримує в довічне користування половину спадкового майна, вільного від боргів – за наявності дітей спадкодавця, і все майно – за їх відсутності [3, 104].

У деяких державах, особливо в державах СНД, законодавство в галузі міжнародного приватного права у питаннях спадкування перебуває під впливом міжнародних зобов'язань цих держав. Тобто тенденцією розвитку законодавства цих держав у сфері спадкування є

відтворення положень міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана в національному законодавстві [6, 9].

Отже, проаналізувавши різні погляди науковців можна зробити висновок про те, що інститут спадкування в міжнародному приватному праві має низку проблемних питань між системами права в цілому і нормами права, через здатність країн до взаємодії між собою. Вважаємо, що норми спадкового права загалом відзначаються єдністю соціально-економічних функцій, проте мають значні відмінності і характерні особливості у різних системах права. Різний підхід спостерігається і щодо змісту законодавчих приписів [2, 173].

Література

1. Михайлів М.О. Особливості колізійного регулювання спадкових відносин. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 148-152.
2. Вусенко Ю.В. Проблеми спадкових відносин у міжнародному приватному праві. Науковий вісник Ужгородського університету. 2013. № 2. С. 173-175.
3. Церковна О.В. Особливості регулювання спадкових відносин в міжнародному праві. Часопис цивілістики. 2017. № 22. С. 103-106.
4. Хороша Т.С. Реалізація спадкових прав в міжнародному приватному праві. URL. : http://iful.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/03/disertacija_Horoscha.pdf
5. Ракул О.В. Спадкове право України та європейських країн : деякі основні відмінності. Дата оновлення : 01.10.2014 р. URL. : <http://www.spilnota.org.ua/ru/article/id-1204/>
6. Кармаза О.О. Спадкування у сучасному міжнародному праві : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 180 с.

Нормативно-правове регулювання порядку усиновлення іноземцями громадян України: загально-правова характеристика

Лукашева А.С., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Захист прав та інтересів дитини є одним із найважливіших завдань України, адже ставлення до дітей, їхніх прав і свобод, повага до їх гідності відображають рівень цивілізованості суспільства. Одним із правових інститутів, що гарантує дотримання прав дітей, є інститут усиновлення [1].

Усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України є досить дискусійною темою, яка є недостатньо дослідженою. Хоча слід зазначити, що деякі питання даної проблематики розглядалися в роботах окремих авторів, зокрема: Л.П. Ануфрієвої, В.Г. Храбскова, В.І. Борисової, В.А. Рясенцева, Г.К. Матвєєва, З.В. Ромавської, І.А. Зіміної, Е.О. Петухової та інших вчених.

Усиновлення іноземцями є самостійним інститутом цивільного та міжнародного приватного права, головним завданням якого є надання дітям, що залишились без батьківського піклування, сімейних умов та довгоочікуваних батьків [2]. Тобто міждержавне усиновлення є підставою для виникнення приватно-правових відносин міжнародного характеру.

Взагалі, усиновлення здійснюється на підставі рішення суду, консульської установи чи дипломатичного представництва України. Необхідно зазначити, що міждержавне усиновлення в Україні здійснюється за обов'язковою участі Міністерства соціальної політики України.

Усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється у порядку, встановленому Конвенцією ООН «Про захист прав дітей», Європейською конвенцією про усиновлення дітей, гл.18, ст.283 Сімейного кодексу України, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», ст.69 Закону

України «Про міжнародне приватне право» [3]. Також необхідно зазначити, це питання регулюють закони «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Цивільно-процесуальним кодексом і т.д.

Згідно зі ст.31 Указу Президента України «Про консульський статут України», усиновлення дитини, яка є громадянином України і проживає за межами України, здійснює консул [4]. Це питання також регулюється гл.18 Сімейного кодексу України, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених» і т.д.

Загалом, основні правові засади усиновлення в Україні та за її межами визначені ст.69 Закону України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон) та гл.18 Сімейного кодексу України у яких унормовано мету і порядок усиновлення та його скасування, здатність особи бути усиновлювачем, правові наслідки усиновлення або його припинення, а також нагляд та облік усиновлених дітей. Так, відповідно у Законі вказується, що обов'язковою умовою і визначальним принципом колізійного регулювання міжнародного усиновлення, а також його скасування є положення про те, що вони регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача. Тобто взята за основу колізійна формула прикріплення *lex personalis*.

Подібне регулювання властиве законодавству більшості іноземних країн і зафіксоване у відповідних міжнародних конвенціях. Ситуація може бути ускладнена тією обставиною, що подружжя, яке усиновлює дитину має різний особистий закон. За ст.60 Закону ним є право держави, у якій подружжя мало останнє спільне проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще має місце проживання у цій державі, а за відсутності такого – право, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином. Якщо дитина усиновлюється подружжям, яке не має спільного особистого закону, то застосовується право, що визначає правові наслідки шлюбу [5].

Також згідно з ч.1 ст.283 Сімейного кодексу, усиновлення дитини, яка є громадянином України, провадиться рішенням районного (міського) суду в установленому порядку на загальних підставах, незалежно від громадянства особи, яка бажає усиновити цю дитину. Проте згідно із законодавством України, пріоритетне право на усиновлення українських дітей мають все ж громадяни нашої держави [6].

Необхідно зазначити, що переважне право на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають іноземці які є родичами дитини, або громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги. Це обумовлено тим, що такий договір містить правові норми, які регулюють підстави, умови й порядок усиновлення дітей, що залишилися без батьківського піклування. Зокрема, це питання регулюється ст.37 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах (між країнами СНД), ст.36 Договору між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах, ст.28 Договору між Україною і Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах тощо [7].

Згідно з ч.4 ст.283 Сімейного кодексу України на усиновлення дитини іноземцем потрібна згода центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, направляє в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, запит до Міністерства внутрішніх справ України щодо перевірки іноземців, що усиновлюють дитину, яка є громадянином України, на наявність або відсутність інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах інших держав та Генеральному секретаріаті Інтерполу [8].

Також, Сімейний кодекс України, встановлює відповідні обмеження права іноземця на таємницю усиновлення дитини, котра є громадянином України. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, або особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має

договору про надання правової допомоги, не є таємним, якщо у державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення теж не є таємним. Це стосується й усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, і якщо ця особа в Україні постійно не проживає [2].

Важливою складовою у питанні усиновлення іноземцями громадян України є те, що якщо діти усиновлені іноземцями і проживають за межами України, відповідна консульська установа або дипломатичне представництво України в державі, де проживає усиновлений, за дорученням Міністерства закордонних справ України веде облік цих дітей і здійснює нагляд за дотриманням їх прав до досягнення ними вісімнадцяти років. Порядок здійснення нагляду за дотриманням прав дітей, які усиновлені іноземцями і проживають за межами України, встановлюється Кабінетом Міністрів України [4]. Проте у деяких країнах відсутні українські дипломатичні представництва, а відтак, і відсутній облік усиновлених дітей, що являє собою проблемою у регулюванні питання усиновлення іноземцями громадян України.

Аналіз сучасного українського законодавства з міжнародного усиновлення вказує на те, що загалом воно є достатнім для колізійного регулювання, але потребує подальшого удосконалення. Так як, досить ефективним є усиновлення дитини, яка є громадянином України, громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги, то необхідно укласти аналогічні договори або цільові угоди з державами, громадяни яких найчастіше виступають усиновлювачами, а саме з Італією, Ізраїлем, Німеччиною, США, Францією і т.д. Також доречним є додаткове урегулювання питання щодо країн у яких відсутні українські дипломатичні представництва і відсутній облік усиновлених дітей.

Література

1. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні. URL : <http://www.moipppo.mk.ua/attachments/article/984.pdf> (дата звернення : 23.03.2018).
2. Міжнародне усиновлення в Україні. URL : <http://shut.kiev.ua/articles/180-2017-11-21-07-41-501> (дата звернення : 23.03.2018).
3. Сердюк Д.В. Деякі аспекти правового регулювання усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. доп, міжнар. наук.-практ. конф, м. Харків, 27 листоп. 2015 р. Харків. С. 371-376.
4. Слабковська А.І. Нормативно-правове забезпечення процесу усиновлення українських дітей-сиріт іноземцями. Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2014. №122. С. 185-193.
5. Калакура В.Я. Міждержавне усиновлення як об'єкт колізійного регулювання. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. №7. С. 134-141.
6. Міждержавне усиновлення. URL : http://pidruchniki.com/1880041356816/pravo/mizhderzhavne_usinovlennya (дата звернення : 23.03.2018).
7. Менджул М.В. Порядок усиновлення іноземцями дитини, яка є громадянином України : окремі проблеми. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 91-94.
8. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення : 23.03.2018).

Система принципів міжнародного приватного права: загальна характеристика

Михайліченко В.О., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Принципи будь-якої галузі права – це керівні ідеї та положення, які складають її основний зміст, визначають спрямованість правового регулювання відповідної сфери суспільних

відносин. Принципи сприяють єдності, внутрішній цілісності й системності правового регулювання, визначають засади правового режиму в рамках певної галузі, є базовим орієнтиром як для правотворчої, так і для правозастосовчої діяльності. Також принципи є основою побудови й обґрунтування теоретичних концепцій та доктринальних моделей, покликаних вирішити проблеми галузевого (а іноді й міжгалузевого) регулювання. Ефективність правового регулювання будь-якої предметної сфери суспільних відносин є за умови чіткого визначення й обов'язкового врахування положень, які є принциповими, незалежно від того, чи вони безпосередньо закріплені в законодавстві, чи з необхідністю виводяться з його змісту. Не є винятком і відносини, що складають предмет міжнародного приватного права (далі МПрП).

Дослідженням цього питання займалися такі науковці як М.М. Богуславський, І.О. Дахно, А.А. Попов, В.М. Завгородня, О.Х. Юлдашев та інші. Деякі автори включають до системи навчального курсу МПрП розділи, присвячені “вихідним засадам доктрини МПрП”, “загальним засадам” чи “загальним поняттям МПрП”, однак питання, які в них розглядаються, охоплюють положення щодо методів регулювання в МПрП, поняття, структури та видів колізійних норм, стадій та особливостей застосування норм МПрП.

О.Х. Юлдашев фактично зводить принципи МПрП до принципів цивільного права. Однак це є суперечливо з огляду на специфіку предмета МПрП – цивільних, господарських, сімейних, трудових та процесуальних правовідносин з іноземним елементом. Дійсно, загальні принципи приватного (цивільного) права мають значення для МПрП, але як міжгалузеві, оскільки не відображають особливості відносин, що пов'язані з правопорядком і юрисдикцією двох або більше держав. Також до предмета МПрП включаються й деякі відносини публічного характеру. Зокрема публічні елементи присутні в регулюванні сімейних та трудових відносин з іноземним елементом. Не можна заперечити також публічний характер відносин у сфері міжнародного цивільного процесу [1].

Л.П. Ануфрієва вважає, що до основних засад МПрП слід віднести національний режим, взаємність, режим найбільшого сприяння, реторсії, публічний порядок, обхід закону та зворотне відсилення [2].

О.М. Толочко пропонує виділяти принципи регулювання приватноправових відносин взагалі та принципи, які регулюють окремі групи таких відносин (колізійні принципи). При цьому до перших включаються: принцип національної (внутрішньодержавної) юрисдикції щодо міжнародних приватних відносин; принцип колізійного регулювання; принцип безумовного застосування іноземного законодавства відповідно до колізійної норми; принцип диспозитивності (автономії волі); принцип одноразового застосування колізійної норми; принцип пріоритету норми міжнародного договору перед нормою національного законодавства. До спеціальних або колізійних принципів О.М. Толочко відносить основні колізійні прив'язки, визнані доктриною МПрП загальними правилами визначення права в регулюванні окремих сфер приватних відносин з іноземним елементом. Зокрема, до таких прив'язок, на думку дослідниці, належать: принцип місцезнаходження речі у відносинах власності; принцип місцезнаходження основного виконавця за угодою у договірних відносинах; принцип прапору у відносинах міжнародного перевезення тощо [3].

Закон України “Про міжнародне приватне право” окремо не визначає принципи МПрП як галузі права чи як галузі законодавства, вказуючи проте, що деякі положення, зокрема щодо автономії волі носять характер принципів. Але, як зазначає О.М. Толочко, відсутність у законодавстві чітко визначених принципів МПрП не означає, що вони взагалі не існують як явище правової дійсності. Законодавче регулювання майнових і особистих немайнових відносин з іноземним елементом підпорядковано суворій логіці і єдиному духу, що знаходить своє вираження у законодавчій і правотворчій практиці [3].

Проаналізувавши все вищезазначене, можна виділити такі принципи:

1. Принцип національної юрисдикції щодо приватних відносин з іноземним елементом, який означає, що МПрП є правом національним, регулювання відносин, що складають його предмет, здійснюється національною суверенною владою, у разі виникнення

колізій між правопорядками різних держав для їх вирішення вітчизняні правозастосовчі установи повинні використовувати вітчизняні колізійні норми.

2. Принцип поєднання колізійного і матеріально-правового способів у регулюванні міжнародних приватних відносин відображений у статтях 4, 14 та інших Закону “Про міжнародне приватне право”.

3. Принцип пріоритету норм міжнародних договорів України перед нормами внутрішнього законодавства передбачено в низці законодавчих актів, зокрема й в ст. 3 Закону “Про міжнародне приватне право”.

4. Принцип міжнародної ввічливості часто тлумачиться винятково як добра воля членів міжнародної спільноти визначати та виконувати іноземні судові рішення на своїй території з метою розвитку співробітництва і добросусідських відносин [4].

5. Принцип однократного застосування колізійної норми (неприйняття зворотного відсилання та відсилання до права третьої країни).

6. Принцип національного режиму для визначення правового становища іноземних фізичних і юридичних осіб в Україні.

Література

1. Юлдашев О.Х. Міжнародне приватне право : практ. посіб. 2-ге вид. К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2006. 560 с.
2. Ануфриева Л.П. Международное частное право : практ. посіб. М. : Видавництво БЕК, 2002. 288 с.
3. Толочко О. Принципы международного частного права. Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2001. № 2. С. 24-29.
4. Галенская Л.И. Действие общих принципов международного права в сфере частного права. Журнал международного права. 1995. № 4. С. 3-11.

Основи правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у Стародавньому Римі: загально-правова характеристика

Панкратова Д.О., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Дослідження генези інститутів приватного права в юридичній науці традиційно розпочинають із правової системи Стародавнього Риму. Саме у її рамках відбувалася також еволюція інституту шлюбу, а відтак і його модифікації в процесі рецепції римського права у континентальному праві. Водночас, у Стародавньому Римі інститут шлюбу отримав правове оформлення та доктринально сформувався на принципах, які згодом були реципійовані країнами континентального права. Безумовно, ряд певних інститутів, принципів, підходів шлюбно-сімейного права Римської держави не знайшли свого відтворення у сучасній правовій традиції, залишилися «продуктом» суто римської епохи, однак уявлення римлян про шлюб, сім'ю, відносини, які складаються в сім'ї між подружжям, між батьками та дітьми стало тією основою, яка спрямувала розвиток шлюбно-сімейного права на наступні покоління [1, 3].

Проблеми римського приватного права з позицій шлюбно-сімейного права найбільш активно досліджувалися такими науковцями, як В. Борисова, Л. Баранова, В. Вовк, М. Гарсія Гаррідо, Д. Дождев, Л. Дячук, Ю. Задорожний, Л. Казанцев, Р. Калюжний, А. Коптев, А. Косарєв, В. Макарьчук, С. Муромцев, І. Новицький, Є. Орач, І. Перетерський, О. Підпригора, І. Покровський, Є. Скріпільов, Б. Тищик, Є. Харитонов, В. Хвостов, Ф. Шулін та ін. Щодо розкриття особливостей римського шлюбно-сімейного права важливе

значення мають римські пам'ятки як юридичного, так і неюридичного характеру, зокрема, Закони XII таблиць, Інституції Гая та Юстиніана, Дигести тощо.

Розвиток фактичних шлюбних відносин у Стародавньому Римі пов'язаний з історичними умовами, у яких розвивалися римське суспільство та римська сім'я. Архаїчне римське суспільство прагнуло ідеалізувати сім'ю. Римські юристи досить ідеалістично визначали шлюб. Вперше пояснити природу шлюбу спробував римський юрист Гай. Він порівняв договір іпотеки, який набуває чинності (юридичної сили) з моменту досягнення згоди, зі згодою що висловлюється нареченими і є істотним елементом шлюбу (D.20.1.4). Римський юрист Ульпіан зазначав, що шлюб створюється не співжиттям, але згодою і не співжиття створює шлюб, а подружжя любов (Nuptias non concubitus, sed consensus facit) (D.35.1.15; D.50.17.30) [2, 311].

Так, цілісне визначення шлюбу вперше сформулював учень Ульпіана римський юрист Модестін як союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права (Nuptiae sunt coniunctio maris et feinae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communication) (D.23.2.1). Між тим, в усі часи рабовласницької держави дружина, жінка ніколи не займала рівного з чоловіком, мужем становища. Вона завжди знаходилася в залежності від батька, чоловіка, брата, опікуна тощо [3, 45].

Римському праву були відомі два види шлюбу:

1) *matrimonium iustum* – «законний шлюб», шлюб, укладений між римськими громадянами, які мали відповідний обсяг правоздатності, з дотриманням усіх вимог закону;

2) *matrimonium non iustum* – «незаконний шлюб», тобто, шлюб, що укладався між переїзниками та іншими вільними людьми, які не мали здатності укласти римський законний шлюб. Такий шлюб не давав чоловікові *patria potestas* (батьківської влади) та інших цивільних прав, пов'язаних з перебуванням у римському законному шлюбі (наприклад, права на емансипацію, надання сину пекулію тощо) [4, 59].

Римський законний шлюб, у свою чергу, поділявся на два види:

1) шлюб з переходом дружини під владу свого чоловіка (*cum manu mariti*). Жінка підпадала повністю чи залежала від свого чоловіка або *pater familias*, якщо чоловік сам перебував під владою батька. Вона мала становище доньки батьків свого чоловіка, позбавляючись агнатських зв'язків зі своїми близькими родичами. Проте Закони XII таблиць давали можливість дружині уникнути повної влади чоловіка над собою. Жінка, яка уклала шлюб без дотримання певних формальностей, могла попередити виникнення повної влади чоловіка, залишаючи дім на три доби наприкінці кожного шлюбного року. Цим вона зберігала свою незалежність та переривала перебіг давності спільного життя з чоловіком;

2) шлюб, при якому дружина не переходила під владу чоловіка (*sine manu mariti*). Він не породжує влади чоловіка над дружиною і первинно не має взагалі ніякого юридичного зв'язку між дружиною та чоловіком: юридично чужа чоловіку та своїм дітям дружина перебуває у тому ж сімейному стані, в якому вона була до шлюбу. Жінка зберігала всі права, пов'язані з її належністю до рідної сім'ї [3, 45-46].

Поруч із законним римським шлюбом законом дозволялося постійне (не випадкове) спільне проживання чоловіка та жінки з наміром утворення сім'ї, яке називалося конкубінатом (*concubinatus*). Так, за Законами XII таблиць, це спосіб встановлення «*manus*» чоловіка над жінкою за допомогою фактичного шлюбного співжиття протягом року (*usus*). Конкубінат не мав жодних правових наслідків. Діти, народжені в конкубінаті, не набували імені та статусу свого батька, статусу шлюбних дітей, на них не поширювалася батьківська влада, не мали права на аліменти [5, 317; 3, 46].

Укладанню шлюбу зазвичай передували заручини (*sponsalia*). У стародавні часи заручини неправоздатних осіб здійснювалися їх *pater familias* без участі самих наречених. Пізніше заручини здійснювали наречений та наречена за згодою *pater familias* обох (наприклад, юрист Ульпіан зазначав, що для здійснення заручин, необхідне просте висловлення згоди (D.23.1.4)). Заручини відбувалися у формі двох стипуляцій: за однією – *pater familias* нареченої зобов'язувався передати її нареченому, а за другою – зобов'язувався

прийняти наречену за дружину. А в ще дуже давніші часи заручини здійснювалися односторонньою стипуляцією, за якою тільки *pater familias* нареченої зобов'язувався передати її нареченому, який не брав на себе жодних зобов'язань і потім мав право припинити шлюб одностороннім волевиявленням [3, 46].

Існували такі умови укладення шлюбу: 1) досягнення нареченими шлюбного віку (для чоловіків – 14 років, для жінок – 12 років); 2) вільне виявлення згоди наречених на укладення шлюбу (у стародавні часи згода надавалася тільки *pater familias*); 3) наявність у наречених права укладати римський шлюб (*jus conubii*); 4) відсутність близького споріднення (перешкодою до шлюбу було як агнатське, так і когнатське споріднення: за прямою лінією без обмеження ступенів, за боковими лініями – до шостого ступеня); 5) відсутність нерозірваного шлюбу в будь-кого з наречених на момент укладення шлюбу [3, 47].

Згода на укладення шлюбу в архаїчний період мала характер дозволу. Особи непідвладні (*sui iuris*) одружувалися вільно. Однак, дівчата та вдови навіть за законодавством римських імператорів Валентиніана та Граціана отримували таке право лише з 25-ти літнього віку. Інакше вони запитували згоди в батька, при його відсутності в матері, а за їх відсутності – у найближчих родичів чи опікунів (C.5.4.18) [1, 15].

Імператорськими конституціями, зібраними у Кодексі Юстиніана, було заборонено укладати шлюби: з донькою, онукою, правнучкою, матір'ю, бабусею або його прабабусею; по бічній лінії – з тіткою, сестрою, донькою чи онукою сестри або брата, пасербицею, мачухою (C.5.4.17). Імператор Александр Север заборонив дітям одружуватися на конкубінат своїх батьків (предків), а ті, хто порушили його закон вважались винними у перелюбі (C.5.4.4). Також вважалось, що шлюб не можна вважати укладеним між донькою сенатора та вільновідпущеним. Оскільки укладення законного шлюбу передбачало настання таких юридичних наслідків, як набуття дітьми соціального становища батька (римського громадянина), право спадкування майна свого батька. Тому було встановлено, що чоловік, який уклав шлюб з рабинею чи кровозмішний шлюб не має ні жінки, ні дітей. Батьківство у таких союзах не визначалося, а діти вважались незаконнонародженими та набували соціального становища матері. Крім цього, набували громадянство та соціальне становище матері діти, народжені від союзу латинян з іноземцями, вільних з рабами. Конституцією Діоклетіана остаточно заборонено утримувати двох дружин [2, 408]. Також, були переглянуті обмеження для укладення шлюбу, встановлені Законом Юлія та Папія Поппея. Відтак, імператорським законодавством було заборонено перешкоджати шлюбом між чоловіками та жінками, які досягли 50-60-річного віку, якщо вони дійшли згоди (C.5.4.27). Не міг бути припиненим шлюб з тих підстав, що чоловік будучи одруженим з вільновідпущеною, став сенатором, оскільки неприпустимо, щоб щастя чоловіка стало нещастям для жінки (C.5.4.28) [4, 67-68].

Для підтвердження факту перебування у законному шлюбі були не потрібні письмові докази, достатнім було свідчення сусідів або інших осіб про те, що чоловік тримає у себе вдома дружину з метою мати дітей (C.5.4.9). Згідно конституцій Феодосія та Гонорія, відсутність договору про придане, а також порушення церемонії чи формальностей під час укладення шлюбу не впливало на його дійсність (C.5.4.20). Відтак, шлюбом вважався союз між особами рівного правового становища, який не суперечить вимогам закону, відбувся за взаємної згоди, а також засвідчений друзями (C.5.4.22) [1, 14]. Для того щоб шлюб існував юридично, потрібно, щоб весь час існували ті умови, без яких він не міг бути укладений. Відміна будь-якої з цих умов служила підставою для припинення шлюбу. Таким чином, шлюб припинявся внаслідок: 1) смерті одного з подружжя; 2) втрати свободи або громадянства; 3) розлучення. Так, розлучення за взаємною згодою подружжя було заборонено Юстиніаном. Розлучення в односторонньому порядку дозволялося тільки за умови неналежної поведінки одного з подружжя, який порушив подружню вірність або вчинив замах на життя другого із подружжя. Дозволялося розлучення і без вини другого з подружжя, але з поважних причин, наприклад, нездатність до народження дітей або бажання жити в монастирі. Одностороннє розлучення без поважних причин теж припиняло шлюб, але передбачало стягнення штрафу у великому розмірі [3, с. 48, 49].

Таким чином, на основі вищевикладеного можна зробити висновки про те, що шлюбно-сімейні відносини у Стародавньому Римі розпочали свій розвиток в межах сильної патріархальної сім'ї, в якій усі питання пов'язані з укладенням чи розірванням шлюбу, урегулюванням майнових відносин, вирішувались батьком сімейства. Наведений стан речей повністю узгоджувався з концепцією шлюбу, яка полягала у виконанні обов'язку перед богами, перед предками та державою.

Література

1. Балко О.О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 22 с.
2. Дигести Юстиніана / отв. ред. Л.Л. Кофанов. Москва : Статут, 2004. 602 с.
3. Борисова В.І., Баранова Л.М., Домашенко М.В. Основи римського приватного права : підручник. Харків : Право, 2008. 224 с.
4. Римское частное право : учебник / под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. Москва : Юриспруденция, 2000. 448 с.
5. Дождев Д.В. Римское частное право : учебник. 2-е изд., изм. и доп. Москва : Норма, 2003. 784 с.

Методи правового регулювання в міжнародному приватному праві: загально-правова характеристика

Райтаровська Т.В., студент

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Особливість міжнародного приватного права як полісистемного комплексу визначається не тільки характерними рисами його предмету і джерел. Специфічний також і метод (спосіб) правового регулювання, використовуваний в МПП. Його основним завданням є усунення що виникає в процесі здійснення міжнародних відносин приватноправового характеру «колізії» законів, при якій два або більше нормативних акти з різних правових систем одночасно претендують на врегулювання одного і того ж фактичного складу. Щоб вирішити подібні ускладнення міжнародне приватне право має свої дороги вирішення – методи.

Колізійний спосіб регулювання. Йому міжнародне приватне право фактично зобов'язане своїм народженням і подальшим розвитком. Проблема вибору належного джерела регулювання вирішується в даному випадку за допомогою використання спеціальних колізійних норм, що формулюють принципи, на основі яких визначається застосовне матеріальне право [1].

Колізійний спосіб регулювання іноді називають відсиланням, оскільки, на думку деяких дослідників, колізійна норма лише «передає» відповідні відносини на дозвіл компетентного правопорядку, а не регулює їх сама. З цією точкою зору не можна погодитися [2].

Не дивлячись на простоту, що здається, застосування колізійного способу зв'язане з рядом об'єктивних труднощів і недоліків, які значно знижують ефективність його дії.

По-перше, вказаний спосіб не сприяє досягненню одноманітності вирішення однакових за змістом правових суперечок або інших конфліктних ситуацій між контрагентами в судах різних держав, оскільки норми національних правових систем можуть по-різному підходити до регулювання одних і тих же відносин.

По-друге, оскільки колізійні норми містяться в законодавстві різних держав, виникає колізія між самими цими нормами. Тому іноземне право, до якого посилає колізійна норма, може у свою чергу передбачити необхідність застосування нормативних розпоряджень першої держави або якої-небудь третьої країни [3]. Іншими словами, в даному випадку

жодна з національних правових систем може не визнати себе компетентним в регулюванні спірного правовідношення.

По-третє, колізійний метод регулювання, не дивлячись на те, що він використовується при регулюванні міжнародних відносин, національний за своєю суттю. Матеріальний закон, до застосування якого неминуче приводить колізійний метод, в переважній більшості випадків буде внутрішнім законом конкретної держави, спочатку не розрахованим на регулювання відносин типу МПП.

По-четверте, в тих випадках, коли відповідно до колізійних норм підлягає застосуванню іноземне право, виникає серйозна проблема з'ясування його змісту, тлумачення і принципів реалізації. Проведення якісної роботи в цій області представляє значну складність для національних правоохоронних органів різних країн, які, звичайно ж, не можуть знати право іноземної держави з таким ступенем детальності, як своє.

Матеріально-правовий метод регулювання. Дозвіл проблеми вибору застосовного права в рамках цього методу забезпечується за допомогою використання уніфікованих матеріальних норм, які регулюють поведінку суб'єктів відносин типу МПП без допомоги колізійних механізмів [4].

Поява матеріально-правового методу була викликана прагненням учасників міжнародного спілкування замінити суперечні положення національного законодавства окремих країн системою однорідних нормативних розпоряджень, призначених для безпосереднього регулювання міжнародних неміждержавних невідносин. Спочатку цей метод, застосовувався тільки в області міжнародної торгівлі – сфери, для регулювання якої національне право було найменш пристосовано, а потім розповсюдився на інші інститути міжнародного приватного права включаючи міжнародний цивільний процес [5].

Як і колізійний метод, метод матеріально-правового регулювання відносин типу МПП володіє рядом недоліків, до яких можна, зокрема, віднести:

1) порівняно вузьку наочну сферу розповсюдження уніфікованих матеріальних норм. Даний факт пояснюється небажанням держав на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин відмовлятися у ряді випадків від національно-правового регулювання відносин, що входять в предмет МПП, на користь регулювання міжнародно-правового;

2) наявність значної кількості пропусків і нечітких формулювань в текстах актів, що містять уніфіковані норми. Навіть у тих випадках, коли держави прийшли до згоди щодо необхідності розробки того або іншого договору, вони не завжди здатні прийти до такої угоди щодо змісту складових його норм. Тому багато міжнародних джерел МПП носять узагальнений і неповний характер, що знижує їх регулятивні можливості і іноді може привести до необхідності їх деталізації на рівні національного законодавства. У останньому випадку регулювання відносин буде вже неможливим без використання колізійного методу;

3) диспозитивний характер розпоряджень більшості уніфікованих норм. Прагнення розширити наочну сферу міжнародних джерел МПП і кількість суб'єктів, на яких вони поширювали б свою дію, вимушують творців міжнародних договорів і конвенцій в більшості випадків відмовлятися від використання в їх текстах положень імперативного характеру. Ця обставина відкриває цілком легальні шляхи для вибіркового застосування учасниками міжнародних неміждержавних невідносин такого роду джерел або навіть свідомого їх ігнорування;

4) сам по собі факт наявності уніфікованих норм не усуває проблеми їх одноманітного застосування. Однакові категорії і поняття, використовувані в міжнародно-правових джерелах МПП, можуть по-різному розумітися, тлумачитися і використовуватися в різних країнах.

Отже, специфіка МПП – два самостійних методу регулювання: колізійних та матеріально-правової, які органічно доповнюють один одного. Це методи регулювання, властиві виключно МПП, тобто його ексклюзивні методи.

Література

1. Баймуратов М.О., Чорнолуцький Р.В. Міжнародне приватне (колізійне) право України: правосуб'єктність осіб (теоретико-методологічні аспекти): монографія. Суми: Університетська книга, 2009. 252 с.

2. Батигіна О.М. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. Харків : Право, 2011. 319 с.
3. Кисіль В.І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації. Київ : Україна, 2005. 480 с.
4. Степанюк А.А. Система методів міжнародного приватного права : навч. посіб. Київ : Підприємництво, господарство і право, 2013. 248 с.
5. Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право : підруч. Київ : Атіка, 2005. 544 с.

Джерела міжнародного приватного права

Сімоненко К.М., студент

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Зміст міжнародного приватного права визначається системою його джерел. Визнання того чи іншого джерела права елементом системи права залежить більшою мірою від того, до якого різновиду правових систем тяжіє національна правова система [1].

Проблемою цього питання займалися такі провідні вчені-правники, як П. Жушман, І. Шуміло, І. Дахно, В. Тімашова, В. Шамрай, М. Брагінський, Л. Лунц та інші.

Погляди вчених щодо видів джерел МПП можна поділити на дві групи. Критеріями поділу є концепції про поняття МПП та співвідношення його з міжнародним правом. Погляди першої групи вчених зводяться до того, що МПП – феномен виключно національного права. Джерелами МПП, як і будь-якої галузі національного права, можуть бути лише національно правові форми існування цих норм. Інша група вчених відстоює позицію щодо подвійності джерел МПП. Ця особливість не впливає на єдність предмета правового регулювання даної галузі права. Прихильники цієї точки зору вказують на те, що ні за сферою дії, ні за способом прийняття, ні за юридичною силою міжнародний договір і національний закон не можуть збігатися, тому наполягають на концепції, згідно з якою джерела МПП мають подвійний характер, тобто головною особливістю джерел МПП є поділ на національні та міжнародні джерела [2].

Джерела МПП можна поділити на два види: національні та міжнародні. До національних джерел МПП належать національне законодавство, договір, судовий прецедент, а міжнародні джерела складаються з міжнародних звичаїв та міжнародних договорів. Національне законодавство кожної окремої держави є головним джерелом МПП. Те, що основу МПП складають колізійні норми, не викликає дискусій в доктрині МПП. Питання ж про те, чи входять до складу цього джерела матеріальноправові норми, і якщо так, то якою мірою, залишається в доктрині спірним і до кінця невирішеним [2]. Науковцями висловлюється достатньо широкий спектр думок з цього питання: від включення до сфери МПП всіх матеріально правових норм, які стосуються приватних відносин за участю іноземного елемента, і до обмежування нормативно правової бази МПП тими нормами, котрі безпосередньо регулюють такі відносини [3].

До джерел МПП слід віднести договір, який не належить до нормативно правових актів, проте є обов'язковим до виконання для осіб, що його уклали. Найбільше критики в науковій літературі зазнає позиція щодо включення до джерел МПП доктрини. Важко уявити ситуацію, коли суд, за відсутності у його національному праві вирішення того чи іншого колізійного питання, застосував би іноземне право тільки на тій підставі, що за переважною думкою найавторитетніших вчених його держави це слід було б зробити [2].

Наступним джерелом МПП є міжнародні договори. У ст. 9 Конституції України від 28 червня 1996 р. визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Як відомо, міжнародні договори можуть бути трьох рівнів – міждержавні, міжурядові та міжвідомчі. Багато з числа цих договорів не потребують згоди Верховної Ради України.

Джерелом МПП також є судовий прецедент. Судова влада як одна із самостійних гілок державної влади не може існувати, якщо вона позбавлена можливості правового впливу на дійсність. Цей вплив може здійснюватися у вигляді судового рішення, де врегульовується конкретна життєва ситуація та судового прецеденту, в якому формулюється загальне правило для вирішення множинності подібних життєвих ситуацій [2].

Таким чином всі вище проаналізовані форми права застосовуються для регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом.

Література

1. Жушман В.П., Шуміло І.А. Міжнародне приватне право : підручник. Харків : Право, 2011. 320 с.
2. Дахно І.І. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 312 с.
3. Тімашова В.М. Державний імунітет і суверенітет держави при вступі в міждержавні цивільні відносини. Юридичний вісник України. 2015. № 3. С. 114-118.

Держава як суб'єкт міжнародного приватного права: загальноправова характеристика

Ходирєва А.А., студент

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Вибрана мною тема є держава, як суб'єкт міжнародного приватного права. Адже тільки дослідивши це питання, можна зробити висновок про особливості участі держави в міжнародних приватних відносинах. Проблемою цього питання займалися такі провідні вчені-правники, як В.П. Жушман, І.А. Шуміло, І.І. Дахно, В.М. Тімашова, В.В. Шамрай, М.І. Брагінський, Л.А. Лунц та інші.

Міжнародне співробітництво, різноманітне за формами, сферами здійснення, реалізується різними суб'єктами, серед яких важливе місце посідають і держави. Причому останні виступають не тільки як суб'єкт міждержавних відносин публічно-правового характеру, що регулюються міжнародним правом, а й як суб'єкт цивілістичних відносин майнового та немайнового характеру, які підпадають під дію міжнародного приватного права [1].

З давніх часів іноземна держава вважається особливим суб'єктом права, до якого неприпустимі будь-які примусові заходи (накладення арешту на майно, примусове стягнення, вчинення позову тощо). Доводиться, що іноземна держава володіє імунітетом [1].

Імунітет держави є принципом міжнародного права, що впливає із засад державного суверенітету. Імунітет держави виявляється у тому, що з огляду на рівність між собою всіх держав (і великих за розмірами території та чисельністю населення, і карликових) певна держава не може здійснювати владу стосовно іншої держави. Спрацьовує правило “*pari in parem non habet imperium*” (“рівний не має влади над рівним”) [2].

Тімашова В.М. в своїй статті пише, що до сьогодні точаться дискусії з вироблення єдиного визначення цього явища. Як правило, в наукових, правових та інших джерелах при формулюванні поняття «імунітет» основний акцент спрямований на факт непідсудності однієї держави органам влади іншої держави. Водночас більшість учених підкреслюють обумовленість імунітету держави наявністю у неї саме суверенітету, а також опорою на основні принципи міжнародного права, а саме принцип суверенної рівності держав [3].

Останнім часом набуває поширення теорія обмеженого імунітету, ідея якої полягає в тому, що держава має право відмовитися від свого імунітету в цілому або від окремих його елементів, до того ж у законодавстві встановлено вичерпний перелік обставин, за наявності яких держава не користуватиметься імунітетом. Такий підхід успішно втілено у декількох багатосторонніх міжнародних конвенціях з питань імунітету держав [1].

Держава - провідний, багатфункціональний суб'єкт міжнародного публічного права. Звичайними для держави є відносини публічно-правового характеру. Однак держава може долучатись практично до будь-яких приватноправових відносин. Наприклад до спадкових, зобов'язальних чи трудових. Є інститути міжнародних приватних правовідносин, де однією з сторін є держава: концесійні договори, угоди про розподіл продукції, сервісні угоди.

Література

1. Жушман В.П., Шуміло І.А. Міжнародне приватне право : підручник. Харків : Право, 2011. 320 с.
2. Дахно І.І. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 312 с.
3. Тімашова В.М. Державний імунітет і суверенітет держави при вступі в міждержавні цивільні відносини. Юридичний вісник України. 2015. № 3. С. 114-118.

Аліментні зобов'язання в Польщі: загальна правова характеристика

Цибеленко А.М., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність даної теми, пов'язана з встановленням законодавчої бази України та Республіки Польщі, за якою, особи, у яких виникли питання, стосовно аліментних зобов'язань, які покладено на одного з подружжя на забезпечення життя і здоров'я дитини, можуть вирішити дане питання. Тобто, ознайомитись з нормативно-правовими актами, які спрямовані на задоволення, у разі спору, питання.

Сімейним кодексом Республіки Польщі, визначено поняття аліменти – це кошти утримання, які закон зобов'язує виплачувати на приклад одного з подружжя іншому, батьків – неповнолітній дитині, дорослою дитиною – літнім батькам.

Аліментні зобов'язання подружжя, батьків і повнолітніх дітей, інших членів сім'ї та родичів виникають на підставі фактичного складу, тим часом як спорідненість є єдиною підставою виникнення аліментних правовідносин між батьками та їх неповнолітніми дітьми [1, 12].

Дослідниками даної теми були такі вчені, як Л.В. Афанасьєва, Є.М. Ворожейкін, Л.П. Короткова, Примак В., З.В. Ромовська та інші.

Закон України «Про міжнародне приватне право» закріплює, що права та обов'язки батьків і дітей визначаються особистим законом дитини або правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами і якщо воно є більш сприятливим для дитини (ст. 66).

Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей і непрацездатних повнолітніх дітей, які потребують матеріальної допомоги, незалежно від того чи перебувають вони у шлюбі чи ні (у випадку народження дитини під час фактичних шлюбних відносин), чи визнаний шлюб недійсним, чи позбавлені вони батьківських прав, чи дитина від них відібрана тимчасово без позбавлення батьківських прав.

Цей обов'язок закріплений в Конституції України (статті 51, 52) [2], а також в Сімейному кодексі України (статті 180-201) [3].

Аліменти в Польщі – засоби, які необхідні для утримання дитини. Якщо один з батьків не платить аліменти добровільно, необхідно подати позовну заяву до суду про стягнення аліментів [4].

Згідно ст. 135 § 2 Польського Сімейного Кодексу здійснення аліментного зобов'язання щодо дитини, яка ще не в змозі утримувати себе самостійно, може покладатися повністю або частково на особисті зусилля відповідальних за підтримання чи виховання дитини [4].

Дуже багато жінок, які виїжджають до Польщі на заробітки, виходять заміж за іноземців. Але в кожній доля складається по-різному. Деякі народжують дітей і живуть довго

і щасливо. Але є такі в кого обставини можуть бути різними та у результаті вони повертаються на рідну землю.

Стягнення аліментів з громадян які мешкають в інших державах можливо мабуть лише в рамках виконання міжнародних договорів та Конвенції, що підписані та діють між Україною та іншими іноземними державами.

Треба звернути увагу, що Конвенція про правову допомогу і правові відносини по цивільним, сімейним та кримінальним справам від 22.01.1993 р. набула чинності для: Республіки Білорусь, Узбекистан, Казахстан, Таджикистан, Вірменії, Молдови, Азербайджану, Російської Федерації, України, Грузії та Туркменістану (тобто країн СНД). Республіка Польща до Конвенції не приєдналася.

При визначенні порядку стягнення аліментів на дитину з відповідача, який є громадянином Польщі, насамперед, слід звернути увагу на Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном, укладеної у м. Нью-Йорк 20 червня 1956 року (однією із держав-учасниць Конвенції є Республіка Польща). Зокрема, з метою визначення особливостей застосування в Україні зазначеної Конвенції, у 2006 році Міністерством юстиції була розроблена та зареєстрована спеціальна Інструкція про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном. Згідно із положеннями Інструкції, усі звернення про стягнення аліментів на дитину та інші документи на виконання Конвенції в Україні, надсилаються для передачі за кордон або з-за кордону через Міністерство юстиції України (якщо позивач є громадянином України) [5]. Крім того, у разі, коли відсутнє рішення суду України про стягнення аліментів з відповідача, який проживає за кордоном, або коли згідно із законодавством Договірної Сторони вирішення питання здійснюється за місцем проживання відповідача, або коли потребує вирішення питання про зміну розміру аліментів, до відповідної Договірної Сторони надсилаються документи, необхідні для розгляду справи по суті. В такому випадку позивач має письмово оформити звернення у довільній формі, а також додати заяву про стягнення аліментів та інші документи (див. пункт 8 Інструкції). Заява про стягнення аліментів надсилається до Міністерства юстиції України через територіальне управління юстиції. У свою чергу, Міністерство юстиції України надсилає заяву компетентному органу Договірної Сторони (в нашому випадку – Польщі) [6].

Щодо національного законодавства Республіки Польща, то в цій країні засади та умови надання фінансової допомоги особам, що мають право на отримання аліментів, визначаються Законом «Про допомогу особам, що мають право на аліменти» від 7 вересня 2007 року (далі – Закон). Згідно пункту 11 ст. 2 Закону отримувати фінансову допомогу від аліментного Фонду може дитина, якій за рішенням суду були призначені аліменти від одного із батьків, якщо виконання такого рішення є неефективним (тобто, в тому разі, коли протягом останніх двох місяців перед зверненням за фінансовою допомогою поточні аліментні зобов'язання не виконувались). У ч. 1 ст. 9 Закону також вказано, що для того, щоб отримувати фінансову допомогу від аліментного Фонду дитина має бути: віком до 18 років, віком до 25 років за умови, що дитина навчається в школі або вищому навчальному закладі, незалежно від віку, якщо дитина має інвалідність.

Іншою законодавчою умовою для отримання фінансової допомоги з аліментного Фонду є фінансовий стан родини, з якою проживає особа, якій присуджені аліменти – середній місячний дохід на кожну особу в родині в попередньому році має бути меншим, ніж 725 злотих [6].

Стягнення аліментів з осіб, що перебувають за кордоном в Україні регулюється Наказом МЮУ від 29.12.2006 N 121/5 «Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном» (надалі – Інструкція) [7].

Так, згідно вищезазначеної Інструкції визначається: спрощена процедура стягнення аліментів на дитину або утримання на іншого члена сім'ї згідно з Конвенцією про стягнення аліментів за кордоном укладеної у м. Нью-Йорк 20 червня 1956 року (далі – Конвенція); інша – у разі, коли між Україною та будь-якою з Договірних Сторін діє інший міжнародний договір, що регулює питання визнання і виконання судових рішень, виконання доручень про

вручення документів або отримання доказів за кордоном, можуть застосовуватись положення відповідного міжнародного договору [7].

Спрощена процедура стягнення аліментів поширюється й на Польщу.

Згідно із законодавством Республіки Польщі, той, хто зобов'язаний платити аліменти, але від цього уклоняється, скоює кримінальний злочин (ст. 209 Кримінального кодексу РП).

Спори про стягнення аліментів становлять основну категорію серед усіх шлюбно-сімейних справ. Кожне десяте з усіх цивільних справ, розглянутих судами – справа про стягнення аліментів.

Зі здобуттям Україною незалежності, значними змінами в економічній системі та системі соціального забезпечення виникла низка проблем із забезпеченням дотримання закону і, зокрема, щодо виконання аліментних зобов'язань. Понад 15 років Україна використовувала законодавство, що було розраховане на іншу систему забезпечення, і з огляду на ринкові відносини потребувало кардинальних змін. У Сімейному кодексі України вони відбулись на засадах розширення прав учасників сімейних відносин допустимості договірної сплати аліментів на дитину, визначення розміру та строків виплати, відмови від фіксованих часток, що підлягають стягненню в рахунок аліментів, сприйняття договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно тощо.

Література

1. Примак В. Утримання неповнолітніх дітей. Юридичний Вісник України. 2003. 18-24 січня. С.12-15.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 30.09.2016 р. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/254к/96-вр>
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення : 06.02.2018 р. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T022947.html
4. Українська гельсінська спілка з прав людини. URL : <https://helsinki.org.ua/questions/poryadok-styahnennya-alimentiv-z-hromadyanyna-polschi/>
5. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном 20.06.1956 р. Дата оновлення : 19.10.2006 р. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU56007.html
6. Головне територіальне управління юстиції у Миколаївській області. URL : http://just-mykolaiv.gov.ua/stjagnennja_alimentiv_z_gromadjan_jaki_meshkajut_v_inshih_derzhavah
7. Наказ МЮУ Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном від 29.12.2006 № 121/5. Дата оновлення 24.02.2015р. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE13264.html

Визначення особистого закону фізичної особи за законодавством Польщі: загальна характеристика

Чудновська Д.І., студентка

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Від початку розвитку норм з питань міжнародного приватного права у XIX ст. принцип вирішення питань цивільної дієздатності та інших правових питань, пов'язаних з особистістю, послідовно ґрунтується на прив'язці до особистого закону фізичної особи. Після закріплення у Кодексі Наполеона 1804 р. цей принцип був сприйнятий законодавством Італії, Німеччини та багатьох інших країн. Незважаючи на те, що сам по собі термін "особистий закон" не є усталеним, цю прив'язку в тій чи іншій формі використовує сьогодні більшість національних кодифікацій та велика кількість міжнародних договорів у сфері міжнародного приватного права.

Особистий закон фізичної особи як критерій колізійної прив'язки завдячує своїм виникненням працям постглюсаторів і є однією з найдавніших класичних формул прикріплення, які використовуються для вирішення колізійних питань: право- та дієздатності фізичної особи; опіки та піклування; визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою; імені фізичної особи тощо [1, 65].

Проблеми міжнародного приватного права відображені в працях відомих українських та зарубіжних вчених, серед яких: В.М. Крецький, Л.А. Лунц, М.М. Богуславський, І.В. Гетьман-Павлова, А.С. Довгерт, В.І.Кисіль, Г.С.Фединяк, Л.С. Фединяк та ін.

Особистий закон фізичної особи (далі – ОЗФО) – *lex personalis* – одна з найбільш застосовуваних колізійних прив'язок (формул прикріплення) в міжнародному приватному праві, за допомогою якої встановлюється цивільно-правовий статус фізичної особи в межах іноземного правопорядку.

Мета ОЗФО – визначити не права та обов'язки особи, а встановити закон, що належить застосовувати до вирішення певної групи питань правового статусу фізичної особи, яка є учасником приватноправових відносин з іноземним елементом [2].

Особистий закон фізичної особи в залежності від приналежності держави до певної правової системи розуміється в двох варіантах:

- закон громадянства (*Lex patriae*) – правовий статус особи визначається законодавством тієї держави, громадянство якої ця особа має. Це властиво більшості країн континентального права;

- закон доміцільї (*Lex domicilii* - закон місця проживання) – правовий статус особи визначається за законодавством держави, на території якого дана особа проживає. Це властиво в основному державам загального права [3].

В основі такого поділу лежать два критерії: територіальний, що підкоряє всіх, хто знаходиться на території даної держави, права цієї держави, і екстериторіальний, що підкоряє праву цієї держави всіх своїх громадян незалежно від місця їх знаходження.

Відповідно до ст.16 Закону України (далі – ЗУ) "Про міжнародне приватне право":

- 1) особистим законом фізичної особи вважається право держави, громадянином якої вона є;

- 2) якщо фізична особа є громадянином двох або більше держав, її особистим законом вважається право тієї з держав, з якою особа має найбільш тісний зв'язок, зокрема, має місце проживання або займається основною діяльністю;

- 3) особистим законом особи без громадянства вважається право держави, у якій ця особа має місце проживання, а за його відсутності – місце перебування;

- 4) особистим законом біженця вважається право держави, у якій він має місце перебування;

- 5) при визначенні особистого закону відповідно до частин другої і третьої цієї статті вважається, що якщо недієздатна особа змінила місце свого проживання без згоди свого законного представника, то така зміна не спричиняє зміну особистого закону такої особи [4].

Підхід до визначення особистого закону Польщі не закріплений в одному розділі Закону Польщі "Про міжнародне приватне право" (далі – Закон). Залежно від фактичних обставин цей Закон передбачає такі варіанти особистого закону:

- 1) якщо закон передбачає застосування національного закону, польський громадянин підпорядковується польському праву, навіть якщо згідно праву іншої держави він визнається громадянином цієї держави;

- 2) національним законом іноземця, який має громадянство двох або більше держав, є право тієї держави, з яким він найтісніше пов'язаний;

- 3) якщо закон передбачає застосування національного закону, а громадянство особи встановити неможливо, особа не має громадянства або неможливо встановити зміст національного закону, застосовується право держави, в якій ця особа має місце проживання; в разі відсутності місця проживання особи застосовується право держави, в якому знаходиться місце його звичайного перебування [5].

Особистий закон за законодавством України та Польщі визначає наступні моменти правового статусу фізичної особи:

- 1) порядок виникнення/припинення та зміст її цивільної правоздатності (здатності мати права і обов'язки);
- 2) зміст її цивільної дієздатності (здатності реалізовувати власними діями наявні права та обов'язки);
- 3) підстави та правові наслідки визнання її недієздатною або обмеження її цивільної дієздатності;
- 4) підстави та правові наслідки визнання її безвісно відсутньою або оголошення її померлою (регулюються останнім з відомих особистих законів цієї особи);
- 5) її права на ім'я, його використання та захист (якщо інше не встановлено законом);
- 6) порядок встановлення і скасування опіки та піклування над нею як малолітньою, неповнолітньою, недієздатною особою або особою, цивільна дієздатність якої обмежена;
- 7) право на шлюб (у кожної особи свій особистий закон) [2].

Таким чином можна дійти висновку, що особистий закон фізичної особи в Україні та Польщі є однаковим. Обидві країни відносяться до країн континентального права і особистий закон фізичної особи характеризується одним типом колізійної прив'язки, а саме законом громадянства. Якщо проаналізувати Закон «Про міжнародне приватне право» в Україні та Польщі, то варто зазначити, що у нашому законодавстві включена стаття під назвою «Особистий закон фізичної особи» з якої випливають всі варіанти цього закону. У Законі Польщі конкретної статті щодо особистого закону не передбачено. Найбільша його особливість це те, що закон при вирішенні всіх особисто-правових відносин людей (питання авторського права, шлюбно-сімейні відносини) використовує принцип громадянства особи, що ставить питання особисто-правового статусу.

Література

1. Міжнародне приватне право. Загальна частина : підручник / за ред. : А.С. Довгєрта, В.І. Кисіля. Київ : Алерта, 2012. 376 с.
2. Особистий закон фізичної особи в міжнародному приватному праві. URL : <https://studfiles.net/preview/2266249/page:18/> (дата звернення : 23.03.2017).
3. Особистий закон фізичної особи (lex personalis). URL : <http://um.co.ua/7/7-5/7-52351.html> (дата звернення : 26.03.2017).
4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Дата оновлення : 03.01.2017 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення : 23.03.2017).
5. Закон Польши о международном частном праве 1965 г. URL : <https://pravo.hse.ru/data/2016/04/05/1126272766/Польша%202011%20рус.pdf> (дата звернення : 23.03.2017).

Загально-правова характеристика визнання іноземних юридичних осіб

Шелудько Є.В., студент

Науковий керівник:

Бичківський О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Формування, що одержали правовий статус юридичної особи в одній країні, не визнавалися суб'єктом права в іншій досить тривалий час, і тому вони не мали можливості за кордоном здійснювати господарську та іншу діяльність. Це можна пояснити сутністю юридичної особи як фіктивного, штучного суб'єкта права певної держави, її національного правопорядку.

Але в наш час питання про визнання іноземних юридичних осіб вирішується як за внутрішнім законодавством, так і в міжнародних договорах. За загальним принципом міжнародного приватного права іноземні юридичні особи визнаються безумовно і автоматично. Підприємство, організація чи інша сукупність фізичних осіб, що одержали статус юридичної особи в одній державі, визнаються суб'єктами права і в інших. Вони повинні підтвердити свій статус витягом з торгового, банківського чи судового реєстру тієї держави, яка надала їм цей статус, а також засновницькими документами, засвідченими в установленому порядку.

Торговельні реєстри, наприклад, в ФРН та Австрії ведуть суди, у Швейцарії – суди та адміністративні органи. Витяги з них повинні містити необхідні відомості щодо назви фірми, виду товариства чи компанії, змісту діяльності, інформацію про основний капітал, зазначення осіб, які відповідають за цю діяльність, та осіб, які мають право підпису договорів, інших документів. Витяг з реєстру, який подається в організації України, має бути засвідченим відповідно до законодавства країни його видачі, викладений українською мовою та легалізований у консульській установі України. Він може бути засвідченим в посольстві відповідної держави в Україні та легалізований в нашому Міністерстві закордонних справ [1].

Іноземні юридичні особи за законодавством визначаються наступними способами: 1) їх особистим законом (статутом) – законом країни державної належності або 2) законом держави, на території якої здійснюється їхня діяльність.

Особистий закон визначає: а) чи наділене дане утворення правами юридичної особи; б) порядок його створення і припинення; в) органи управління; г) режим майна; д) обсяг правоздатності, тобто є вона загальною чи спеціальною та ін.

Загальна правоздатність – це можливість набувати будь-які права та обов'язки, сумісні з сутністю суб'єкта. Законодавство іноземних держав свідчить про те, що в більшості з них такі суб'єкти володіють загальною правоздатністю. Така правоздатність передбачена і Цивільним кодексом України (ст. 91).

Спеціальна правоздатність означає можливість набуття суб'єктом прав та обов'язків у відповідності з цілями, визначеними в законі, договорі чи статуті. Такою правоздатністю наділяються, як правило, організації – юридичні особи, які не здійснюють господарської діяльності як основної. В такому випадку вона має відповідати цілі цієї організації [2].

Допуск іноземної юридичної особи до здійснення господарської чи іншої діяльності на території іншої країни і порядок такої діяльності регламентується законодавством цієї країни, тобто застосовується закон місця здійснення діяльності. Разом з тим юридична особа не може мати за кордоном більше прав, чим вона мала б за особистим статутом [3].

В українському законодавстві, а саме, в Законі України "Про зовнішньоекономічну діяльність" зазначені види господарської діяльності, які можуть здійснюватися іноземними суб'єктами господарювання. У ст. 4 Закону до них відносяться: експорт та імпорту товарів, капіталів; надання іноземними суб'єктами господарювання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, маркетингових, експортних, посередницьких та інших послуг, які прямо і виключно не заборонені законодавством України, та спільну підприємницьку діяльність з ними, що включає проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами; наукову, науково-технічну, науково-виробничу та іншу кооперацію; підприємницьку діяльність на території України, пов'язану з наданням ліцензій, патентів, "ноу-хау", торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності.

Іноземні суб'єкти господарювання можуть здійснювати діяльність посередників та самі займатися посередницькою діяльністю.

Інші види господарської діяльності за участю "іноземного елемента" також передбачаються законодавством України. Наприклад, Закон України від 16 липня 1999 року "Про концесії" передбачає можливість іноземних суб'єктів господарювання – інвесторів брати участь в здійсненні діяльності по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) певних об'єктів державного та комунального майна на умовах договору

концесії з органом виконавчої влади або відповідного органу місцевого самоврядування. Також, відповідно до Закону України від 14 вересня 1999 року "Про угоди про розподіл продукції" зазначені суб'єкти можуть проводити пошуки, розвідки та видобування корисних копалин на визначеній ділянці (ділянках) надр за договором з Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування за власний рахунок і на власний ризик з наступною компенсацією витрат і отриманням плати (винагороди) у вигляді частини виробленої продукції.

Література

1. Фединяк Г.С. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : Атіка, 2000. 336 с.
2. Попов А.А. Міжнародне приватне право : підручник. Харків : Каравелла, 2000. 244 с.
3. Жушман В.П. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 368 с.
4. Дахно І.І. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 310 с.
5. Юлдашев О.Х. Міжнародне приватне право : підручник. Київ : Ін Юре, 2004. 352 с.

Секція 5 **ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС** **ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО**

Представницька функція прокурора в цивільному процесі **як засіб цивільно-правового захисту прав особи**

Бутенко І.О., аспірант
Запорізький національний університет

Захист прав та інтересів особи є однією із важливих функцій держави. Особливим органом, який в механізмі правового, і в тому числі цивільно-правового захисту прав особи займав важливе місце, була прокуратура. Йдеться про інститут прокуратури, як діяльність органів, на які тривалий час покладалося виконання відповідних завдань (функцій) по забезпеченню дотримання і правильного застосування законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, органами державного і господарського управління та контролю, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими Радами, їх виконавчими органами, військовими частинами, політичними партіями, громадськими організаціями, масовими рухами, підприємствами, установами і організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами (ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» в редакції 1991 р.).

Наразі ж відбулася і продовжується трансформація завдань, а відтак, функцій і повноважень органів прокуратури, внаслідок чого прокуратура була позбавлена функції прокурорського нагляду. Йдеться про п. 2 ч.1 ст. 4 Закону України в редакції 1991 р. (прокурорський нагляд за додержанням законів, захист від неправомірних посягань гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина).

Тим не менше, функції прокуратури щодо можливості забезпечення судового захисту прав і інтересів особи в судовому порядку практично не змінилися. Йдеться про повноваження з представництвом інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом (п.2 ч.1 ст. 5 Закону України «Про прокуратуру» (1991 р.); п.2. ч.1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» (2014 р.)).

В той же час, як вірно зазначає М. Стефанчук, останньою віхою законодавчого оформлення положень цієї реформи стали норми Закону України від 2 червня 2016 р. № 1401-УІІ «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», відповідно до яких прокуратуру України наділено функцією представництва *інтересів держави* у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [1, с. 186].

Вона доречно звернула увагу про різнобій, який має місце з цього питання в позитивному праві. Так, якщо в ст. 1 Закону (2014) йдеться про захисту прав і свобод людини, загальних *інтересів суспільства* та *держави*, то ст. 2 вже втрачає інтерес суспільства, залишаючи пр тому представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених Законом.

Як зазначає М. Стефанчук, у процесі реформування органів прокуратури йшлося попередньо про визнання об'єктом представництва прокуратурою в суді «*інтересів держави і суспільства*» [1, с. 186]. Іншими словами, щонайменше, чітко не визначено, захист кого із суб'єктів права покладено на прокуратуру? Кого вона має захищати? Чиї інтереси?

Проблем додає і буквально прочитання змісту ст. 131¹ Конституції України, яка містить норму прямої дії, якою чітко передбачено, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;

2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Іншими словами, завдання органу відсутні. Відтак, правовий статус його не встановлений. А до сфери діяльності віднесено лише представництво інтересів держави в суді.

Ні про суспільні інтереси, ні про права та інтереси громадян в ньому взагалі не йдеться, що додає сумнівів щодо відповідності Закону України «Про прокуратуру» в частині представництва прав та інтересів людини в суді.

Подібна ситуація і з Цивільним процесуальним кодексом України (станом на 13.05.2018 р.) (в редакції від 24.02.2018 р.).

Так, ч. 1 ст. 56 ЦПК України (Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб) передбачає, що у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування повинні надати суду документи, що підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб.

Натомість, ч. 4 зазначеної статті закріплює процесуальне представництво прокурора в інтересах держави (що звичайно, не обмежує цивільно-правовий захист держави як суб'єкта цивільно-правових відносин, але істотно обмежує коло суб'єктів, чий права було порушено чи оспорено).

Нагадаємо, що ЦПК в редакції 2004 р. в ч.2. ст. 45 містив положення, згідно якого прокурор здійснює у суді представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому ЦПК та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії цивільного процесу.

Солідаризуємося з підходом Стефанчук М., що розглядаючи поняття «інтерес громадянина», слід зауважити, що висхідною засадою його формування є закріплення у ст. 3 Конституції України «принцип людиноцентризму», відповідно до якого саме людина та її внутрішні духовні блага є вищими соціальними цінностями. І вся діяльність держави (зокрема й такого органу, як прокуратура) повинна бути спрямована на утвердження і забезпечення прав та свобод людини. Тим паче, що такий підхід закріплено в ст. 1 Закону, згідно з яким прокуратура здійснює свої функції з метою захисту прав і свобод людини.

Тому, на наше переконання, слід усунути таку ваду, яка нівелює повноваження прокуратури щодо представництва інтересів суспільства та громадянина.

Цікаво, що в науковій літературі більш ранніх часів йшлося про недопустимість дублювання повноважень судових органів органами прокуратури (йшлося про розгляд скарг фізичних осіб). Скарги (спори) за участі фізичних осіб мають розглядатися судами загальної юрисдикції, а скарги на рішення, дії чи бездіяльність державних органів підвідомчі згідно КАСУ окружним адміністративним судам України.

Висловлювалася навіть позиція, що участь у цивільному процесі прокурора порушує принцип диспозитивності. Крім того, суд сам має здійснювати правозахисну функцію. Тому ця функція відпадає у органу прокуратури після того, як він звернувся до суду. На переконання Фурси С.Я., прокурор не повинен підміняти у судовому процесі самих приватних осіб – учасників цивільних правовідносин, який будується на принципі недопустимості свавільного втручання будь-кого у приватні справи [2, с. 67-70].

В той же час, він доволі чітко, з чим ми погоджуємося, висловлюється, що прокурор не є представником сторони у процесі. Він є представником державного органу, на який покладено виконання відповідних завдань та функцій. Але за характером своєї діяльності,

остання може бути віднесена до законного представництва, оскільки саме закон є правовою підставою його участі у процесі [3, с. 208-209].

Втім, така представницька функція як засіб забезпечення та здійснення захисту прав людини (і не лише осіб, позбавлених можливості самостійно здійснювати захист свого порушеного права) повинна віднайти своє місце у відповідних актах чинного законодавства.

Література

1. Стефанчук М. Об'єкт реалізації прокуратурою України функції представництва : питання визначеності. *Право України*. 2016. №10. С. 186-194.
2. Фурса С.Я. Теоретичні аспекти правового та процесуального положення прокурора в цивільному процесі. *Право України*. 1998. №12. С. 67-70.
3. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. Т.1. / за ред. С.Я. Фурси. Київ : КНТ, 2007. 916 с.

Зміст договору про перевезення небезпечних вантажів

Земскова О.В., аспірант

Харківський національний університет внутрішніх справ

Традиційним для цивілістики є розуміння змісту договору як умов, які визначають права та обов'язки сторін. Інколи навіть йдеться про те, що змістом договору є права та обов'язки його сторін.

Однак, щодо цього, в науковій літературі вже неодноразово відзначалося декілька особливостей, які мають характер «штампів», які, однак, починають переосмислюватися. Передусім, йдеться про те, що особи набувають статус сторони вже після укладання договору. До того йдеться про стадію укладання договору, а відтак, – про оферента та акцептанта.

По-друге, в літературі традиційно до умов договору відносять їх класифікацію, запропоновану ще до прийняття ЦК України 2003 р., – відповідно ними визнаються істотні, звичайні та випадкові умови [1, с. 84-85].

Втім, така класифікація умов договору є доволі умовною. Вона наразі не повною мірою відповідає сучасним підходам, закладеним в ЦК України 2003 р. Так, дійсно, ст. 628 ЦК України закріплює, що зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

На думку Харитонова Є.О. такий підхід, загалом, не суперечить трьох елементної класифікації умов, про яку говорилося вище [2, с. 313].

У подальшому такий підхід було дещо переосмислено у дослідженні Зазуляка І.І., який звернув увагу, що в той же час ст. 638 ЦК України закріплює, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

В своїй ранній роботі Харитонов Є.О. зазначав, що істотними вважаються умови, які необхідні і достатні для того, щоб договір вважався укладеним. Іншими словами, відсутність такої умови має тягнути наслідком визнання такого договору неукладеним, оскільки сторони в належній формі не досягли згоди.

В той же час, як зазначав він, якщо досягнута згода з істотних умов, то договір набуває чинності попри відсутність згоди сторін з інших умов.

Саме тому звичайні умови (йдеться про умови, передбачені нормативно-правовими актами) не потребують свого узгодження сторонами, оскільки вони стають частиною умов договору, так би мовити, автоматично, з моменту укладання договору.

Ця обставина дала підставу Харитонову Є.О. для висновку, що відсутність цих умов у тексті договору, відсутність згоди між сторонами з цих умов не впливає ні на укладеність договору, ні на його дійсність [2, с. 313].

Однак, на наше глибоке переконання, стосовно випадкових умов відбулися істотні зміни. Так, якщо ще донедавна, більшість авторів традиційно стверджували, що випадкові умови включаються в договір за розсудом сторін, і так само, як і звичайні умови не впливають на укладання договору і на його дійсність [1, с. 86], то наразі достатніх правових підстав для такого розуміння немає.

Такий підхід обґрунтовуємо тим, що до істотних умов ст. 638 ЦК України віднесла, крім іншого, усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Із цього слідує, що у разі, коли одна із сторін наполягає на узгодженні певної випадкової умови, вона має статус істотної, оскільки сторона наполягає на досягненні згоди з означеного питання.

Які ж умови відносяться до змісту договору про перевезення небезпечних вантажів згідно чинного цивільного законодавства?

В першу чергу, слід виходити з того, що йдеться про перевезення вантажів. Відтак, ці зобов'язальні відносини регулюються ст. 909 ЦК України (Договір перевезення вантажу). Згідно її положень, за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Деталізація змісту основних умов цього договору, будучи зумовленою специфікою діяльності різних видів транспорту, закріплена у відповідних транспортних статутах та кодексах (в залежності від виду транспорту, – залізничним, автомобільним, повітряним, водним і т.д.) та підзаконних нормативно-правових актах (правилах перевезень вантажів, частиною яких є, як правило, регламентація специфіки перевезення окремих видів вантажів, які віднесено законодавством до небезпечних).

Специфікою, яка зумовлює змістовне наповнення «змісту» договірних умов з «поправкою» на небезпечність вантажів, є приписи ЦК України (зокрема ст. 1187), щодо діяльності, пов'язаної з дією джерел підвищеної небезпеки (загалом, зазначена стаття відносить до таких джерел не скільки об'єкти, скільки діяльність, пов'язану з їх використанням, зберіганням або утриманням, – транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб).

Тому, ми можемо стверджувати і про наявність умов, закріплених законом (як звичайної умови) щодо можливості несення безвинної відповідальності експлуатанта джерела підвищеної небезпеки (а точніше сказати, обов'язку несення відповідальності за завдану шкоду) крім випадку дії обставин непереборної сили чи умислу потерпілого. Втім, такий підхід є достатньо дискусійним. Адже навіть попри відсутність вини заподіювача шкоди в умовах дії обставин надзвичайної сили, напевно, є підстави для вирішення питання компенсацій постраждалим особам. Тим паче, що всі підстави для цього є. Такий обов'язок покладено на осіб (учасників перевезення небезпечних вантажів) на підставі Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.04.2000 р., а гарантії захисту прав постраждалих осіб передбачено в змісті договірних умов за цим законом (йдеться про звичайні умови договору, визначені нормативно).

Так, приміром, ст. 8 зазначеного закону передбачає право перевізника на своєчасне одержання небезпечного вантажу разом з відповідними документами з повною інформацією про вантаж; проведення всебічної передбаченої законодавством перевірки небезпечного вантажу, що приймається до перевезення, та документів на нього; відмову у прийнятті до

перевезення небезпечного вантажу у разі невідповідності вантажу або документів на нього встановленим вимогам та ін. А серед обов'язків, крім іншого, значиться обов'язок здійснювати в установленому порядку обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення таких вантажів.

Однак, як ми вже неодноразово зазначали, сума страхових виплат є замалою як для покриття розмірів потенційної шкоди правам та інтересам третіх осіб.

Конкретизовано зміст договору (нормативні умови) про перевезення небезпечних вантажів залізничним транспортом в змінах до наказу Міністерства транспорту України від 21.11.2000 № 644 [3] та в Наказі МВС України 26.07.2004 № 822 «Про затвердження Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів» [4].

Зміст цих та інших актів, які нормативно закріплюють права та обов'язки відправника небезпечного вантажу, його перевізника чи одержувача є частиною умов відповідного договору, а відтак, дійсно, не потребують їх узгодження сторонами.

Втім, кожна із сторін має, окрім відповідної фахової підготовки, бути поінформованою не лише про найменування та клас небезпечного вантажу, але і порядок поводження з ним, що має бути закріплено, знову ж таки, як обов'язок відповідної сторони.

Все це має слугувати одній меті – не лише належному виконання основного договірної обов'язку – доставки вантажу, але й у першу чергу, безпеки, – як учасників транспортного процесу, так і третіх осіб, які не є учасниками договірної правовідносини.

Література

1. Цивільне право України : навчальний посібник : у 2ч. / за заг. ред. В.А. Кройтора, О.Є. Кухарева, М.О. Ткалича. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. 2. 352 с.
2. Харитонов Є.О., Калітенко О.М., Зубар В.М. Цивільне і сімейне право України : навчально-практичний посібник. Харків : ТОВ «Одісей», 2003. 640 с.
3. Про затвердження окремих розділів Правил перевезення вантажів : Наказ Міністерства транспорту України від 09.12.2002 р. № 873. URL : http://uz.gov.ua/cargo_transportation/legal_documents/terms_of_freight/263045/
4. Про затвердження Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів : Наказ МВС України від 26.07.2004 р. № 822. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1040-04/page6>

Ознаки об'єднання співвласників багатоквартирного будинку як суб'єкта цивільного права

*Калюжна В.В., аспірант
Запорізький національний університет*

Характеристика окремих суб'єктів цивільного права (цивільних правовідносин), безумовно, неможлива без виявлення ознак, властивих їм. В той же час, ЦК України дає лише визначення серед суб'єктів цивільного права фізичних осіб, юридичних осіб, держави, автономної республіки Крим, територіальних громад; а серед юридичних осіб – осіб публічного та приватного права, їх організаційно правових форм – товариств (підприємницьких та непідприємницьких) та установ.

В той же час, даються лише їх загальні ознаки, які інколи не дають можливості чи то відмежувати одних від інших, чи то навіть віднести певну особу до того чи іншого виду чи організаційно-правової форми.

Так, приміром, відсутність мети отримання прибутку (що властиве непідприємницькому товариству) (ст. 85 ЦК України) нівелюється дозволом непідприємницькому товариству вести підприємницьку діяльність (ст. 86 ЦК України).

Цікаво, що Глава 7 ЦК України не передбачає серед суб'єктів цивільного права об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (далі по тексту ОСББ) як окремого суб'єкта, не відносить його до певного виду чи організаційно-правової форми юридичних осіб.

То ж перед нами постала нагальна необхідність вирішення цього питання та встановлення характерних ознак, властивих ОСББ, що б дозволило досягнути поставленої мети.

Це б сприяло не лише вирішенню окремих теоретичних питань, але і мало б значні практичні наслідки, які можуть виражатися у визначеності право/дієздатності юридичної особи; вирішенні окремих питань, пов'язаних з здійсненням речових прав; вирішення питань організаційного характеру (обрання голови, правління, віднесення питань виключно до відома загальних зборів і т.п.); порядку ліквідації ОСББ та ін.

Повторимося, що сам ЦК України не дає достатніх питань до вирішення цих питань.

Щоправда, ч. 2 ст. 85 ЦК України (непідприємницькі товариства) містить положення, що особливості правового статусу окремих видів непідприємницьких товариств встановлюються законом.

Згідно ч. 1 ст. 85 ЦК України непідприємницькими товариствами визнано товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками.

Відтак, варто звернутися до актів спеціального по відношенню до ЦК України законодавства. Звичайно, йдеться про Закон України від 29.11.2001 р. «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (станом на 12.05.2018 р.).

Сам закон дає наступне визначення ОСББ. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (далі – об'єднання) – юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна (ст. 1 Закону).

Конкретизовано правову природу (правовий статус) даного об'єднання шляхом закріплення в ст. 4 відповідного Закону мети створення такого об'єднання. Зокрема, в Законі закріплено, що об'єднання створюється для забезпечення і захисту прав співвласників та дотримання їхніх обов'язків, належного утримання та використання спільного майна, забезпечення своєчасного надходження коштів для сплати всіх платежів, передбачених законодавством та статутними документами.

Об'єднання створюється як непідприємницьке товариство для здійснення функцій, визначених законом. Порядок надходження і використання коштів об'єднання визначається цим Законом та іншими законами України.

В одному багатоквартирному будинку може бути створено тільки одне об'єднання.

Основна діяльність об'єднання полягає у здійсненні функцій, що забезпечують реалізацію прав співвласників на володіння та користування спільним майном співвласників, належне утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території, сприяння співвласникам в отриманні житлово-комунальних та інших послуг належної якості за обґрунтованими цінами та виконання ними своїх зобов'язань, пов'язаних з діяльністю об'єднання.

Господарче забезпечення діяльності об'єднання може здійснюватися власними силами об'єднання (шляхом самозабезпечення) або шляхом залучення на договірних засадах суб'єктів господарювання.

Здавалось, би на перший погляд, означені приписи дають достатньо підстав для визначення ознак, властивих ОСББ як суб'єкту цивільних правовідносин, однак, існують певні недоліки.

Так, за своїми ознаками, ОСББ має риси, притаманні громадським об'єднанням. Так, в ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. громадським об'єднанням визнається добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб

приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Але, згідно п. 6 ч. 2 ст. 2 означеного закону, його дія не поширюється на непідприємницькі товариства (які не є громадськими об'єднаннями), утворені на підставі інших законів. Вважаємо, що тут йдеться і про ОСББ. Тож попри загальну схожість мети – задоволення потреб в реалізації належних прав (у даному випадку – прав власності співвласників квартир багатоквартирних будинків) та відсутність мети одержання прибутку, саме закон визначає суб'єктивну ознаку (створення об'єднання власниками квартир) як кваліфікуючу для невизнання ОСББ громадським об'єднанням.

Втім, варто визнати, що визначення ОСББ у ст. 1 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» є недостатньо вдалим, оскільки таке об'єднання хоч і створюється співвласниками квартир, проте, в ньому відсутня конкретизація щодо того, для чого саме воно створюється.

Звернемо увагу знову, – йдеться, передусім про «...сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна». При тому, відсутня конкретизація того, про яке саме майно йдеться. А якщо, формально, власники квартир, зберуться з метою створити об'єднання, яке вирішуватиме естетичні чи культурні запити? (як то використання нежитлового приміщення, яке входить до житлового будинку з метою використання його як тренажерного залу? Чи зали для гри в шахи? та ін.). То слід для цього створювати ОСББ чи достатньо створити громадське об'єднання (яке задовольнятиме їх інтереси)?

Звичайно, що ні. Йдеться про різні сфери – у першому випадку про квартири (як внутрішню частину багатоквартирних будинків) та майно, про яке йдеться у Рішенні Конституційного Суду України від 02.04.2004 р. [1] (допоміжні приміщення: підвали, сараї, кладовки, горища, колясочні та ін.) та інші конструктивні елементи будівлі (включаючи комунікацію, – труби, електроповоди та ін.), а не будь-яке майно, яке належить власникам квартир (холодильники, телевізори, меблі і т.п.).

Правове становище будь-якої юридичної особи має проявлятися, насамперед, у майновій сфері. Тому ця сфера має бути чітко визначена за об'єктовою ознакою, а не за суб'єктивною (власник/не власник квартири).

Перш за все, має йтися про квартири в багатоквартирних будинках та інше майно, яке є частиною такого будинку чи є його елементом.

Створення ОСББ відповідно до закону не породжує переходу права власності від співвласників квартир таких багатоквартирних будинків (будь-якого майна) до ОСББ, що мінімізує об'єм фактичної спроможності ОСББ. Де-факто, саме ОСББ має у розпорядженні лише кошти, передані співвласниками (учасниками) для вирішення питань, пов'язаних з забезпеченням реалізації прав власників житлових (нежитлових) приміщень. Майно залишається і у власності, і у володінні, співвласників. Відтак, для ОСББ стають нехарактерними ті ознаки, які властиві будь-якій юридичній особі (передання майна, прав на майно і т.п.). В той же час, специфіка діяльності ОСББ (і цьому сприяє ст. 15 Закону про ОСББ, яка закріплює обов'язки співвласника щодо тягаря несення витрат по утриманню та ремонту будинку шляхом своєчасного внесення внесків і платежів) спонукає розуміти це як відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що протирічить, загалом, концепції самостійності юридичної особи (ч.3 ст. 96 ЦК України).

По суті, організаційно-правову форму ОСББ як непідприємницького товариства можна вважати визначеним законом техніко-юридичним засобом об'єктивування факту існування ОСББ як суб'єкта цивільного права, яка потребує свого уточнення через невідповідність основних ознак, притаманних непідприємницьким товариствам (в основному, ці ознаки стосуються майнової сфери, порядку створення та діяльності товариства через встановлення порядку взаємодії між учасниками та органами управління товариством).

Означене дає підстави стверджувати про, здебільше, самостійність та особливість ознак ОСББ, відмінну від більшості інших видів юридичних осіб, що потребує віднесення ОСББ до самостійної групи суб'єктів цивільного права.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-2/2004 від 2 березня 2004 року.
URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-04>

Захист права на недоторканість житла у практиці Європейського Суду з прав людини

*Калюжний В.В., аспірант
Запорізький національний університет*

Право на житло і на недоторканість житла, попри усвідомлення у філософсько-правовій теорії, віднайшло своє нормативне закріплення лише в середині минулого століття. Загальна декларація прав людини 1948 р. закріпила, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань (ст. 12), а згодом конкретизація у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. було закріплено право на повагу до приватного і сімейного життя. Так, у ст. 8 закріплювалося, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Відповідно органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Втім, попри декларування відповідних прав людини і громадянина в зазначених міжнародних актах, зміст цих прав є дещо розмитим, абстрактним і недостатньо конкретизованим, що мало свої наслідки.

В Україні в Конституції 1996 року правам на житло присвячено одразу декілька статей. Так, ст. 30 закріплює право та гарантії недоторканості житла.

Зміст цього права конкретизовано у тому, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

В цьому розумінні право на недоторканість житла в національному законодавстві та міжнародних актах, зазначених вище, співпадають.

На особливу увагу ж заслуговують ст. 47 та 48 Конституції України. Згідно ст. 47 Конституції кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

В свою чергу ст. 48 Конституції України містить положення, згідно якого кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

В цьому аспекті ст. 47, 48 Конституції України є більш конкретизованими, аніж право на повагу до житла, закріплене в Конвенції 1950 р.

Слід також звернути увагу, що в ст. 8 Конвенції 1950 р. йдеться про втручання державних органів у сферу житлових прав людини, у той час як її назва пов'язана з повагою права на житло. Тож під питанням залишається повага права на житло з боку інших осіб, крім держави.

Відтак, і питання захисту означених прав мають свої особливості та конкретну визначеність. Адже вибір форм та способів захисту порушених прав закономірним чином є обумовленим і залежним не лише від способу порушення, але й від змісту охоронюваного законом чи іншим актом права людини, оскільки йдеться саме про суб'єктивне право людини.

Звичайно, коли йдеться про право людини на житло та його недоторканість, право на повагу до житла. Йдеться і про право на користування певним благом, і про можливість захисту охоронюваної правової можливості.

З погляду на характер справ, які стали предметом розгляду в ЄСПЛ, є достатньо підстав для їх класифікації, а також усвідомлення змісту охоронюваних прав, особливостей їх правової охорони та захисту.

Перш за все, йдеться про те, що назріла нагальна необхідність у визначенні змісту категорії «житла», а відповідно, і «права на житло». Це питання достатньо повно віднайшло свій аналіз в роботі Галянтича М.К. та Самойленка Г.В. [1, с. 88-97]. В зазначеній праці автори достатньо аргументовано відстоюють позицію щодо розмежування категорії житла в її об'єктивному (як об'єкт матеріального світу, здатний своїми властивостями задовольняти потреби людини; об'єкту, характеристики якого дозволяють визнавати його житлом згідно вимог чинного законодавства; об'єкту, який відповідає вимогам оборотоздатності, – і в цьому аспекті він є об'єктом цивільних прав та цивільних правовідносин; та суб'єктивному аспекті, – як сферу приватності особи, місце, яке людина вважає своїм житлом (в аспекті забезпечення права особи на недоторканість житла).

Слід зазначити, що останній критерій (суб'єктивний) не реалізований належним чином в чинному законодавстві України. Фактично він є трансформованим, запозиченим, імплементованим внаслідок дії ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23.02.2006 року, яка визнає і водночас закріплює обов'язковість рішень ЄСПЛ для виконання в Україні. В літературі з цього приводу навіть відстоюється позиція, що в частині аргументів та мотивів, які лягли в основи зазначених рішень ЄСПЛ є нормою права (близькою за своєю сутністю до прецедентів), обов'язковою для виконання в Україні.

Ми задалися питанням – про що йдеться, коли йде мова в рішеннях ЄСПЛ про порушення права на недоторканість житла? В чому зміст «недоторканості»?

Аналіз саме цієї категорії виявив наступне:

1. Право на повагу до житла слід розуміти як складову права на повагу до сімейного та приватного життя (ст. 8 Конвенції), оскільки, здебільшого, право на приватне життя реалізовується у житлі, як сфері відмежування особи від зовнішніх факторів впливу та осіб.

2. Повага до житла є «ширшим» від права на недоторканість житла, оскільки включає в себе не лише «незаконне проникнення до житла», але і втручання у здійснення цього права. Відтак, попри більшу абстрактність, все ж, це додає гарантій щодо охорони та захисту житлових прав особи (в тому числі у сфері речових правовідносин).

3. «Повага до житла» відтак, включає в себе право безперешкодного користування своїм майном (право на повагу до власності, закріплене у ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції).

4. Заборона втручання у приватне життя (що, відповідним чином, має прояв у забороні втручання у сферу житлових прав людини) в практиці ЄСПЛ віднайшло свій відповідний прояв.

Як зазначив Присяжнюк І.І., ЄСПЛ «втручання органів держави» тлумачить наступним чином:

1. Проникнення (входження) у житло;
2. Знищення житла;
3. Створення перепон до користування (вигнання з житла; заборона до нього повертатися; відмова у дозволі проживати у будинку, відмова у розміщенні будинку на певній території);

4. Створення незручностей у користуванні житлом;
5. Бездіяльність державних органів щодо захисту права на повагу до житла [2, с. 64-65].

Зазначене дає підстав стверджувати, що наведене стосується в тій же мірі і будь-якого іншого втручання, в тому числі іншими, аніж державними органами, особами.

Саме тому, підхід, що захист порушених житлових прав має ту специфіку, що він є залежним від способу охорони відповідного житлового права, специфіки порушень, форм та способів захисту, передбачених актами чинного законодавства, – не відповідає дійсності, адже практика ЄСПЛ спонукає до застосування всіх можливих дозволених чи не заборонених законом заходів, спрямованих на захист відповідного права, включаючи відновлення стану особи, який передував порушенню.

Як зазначає Кармаза О., право на захист входить до основи правового статусу особи; визначає зміст та спрямованість діяльності держави; забезпечення цього права є одним із головних обов'язків держави. Це право не може бути обмежено, крім випадків, передбачених Конституцією України [4, с. 117].

Відтак, повторимося, що захист житлового права та можливість вибору відповідних способів захисту не повинно обмежуватися. В основі захисту має бути мета – відновлення правового становища постраждалої особи.

Література

1. Галянтич М., Самойленко Г. Характеристика житла за законодавством України та у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2015. №4. С. 88-97.
2. Присяжнюк І.І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканості житла або іншого володіння особи в Україні: монографія. Київ: Національна академія прокуратури України. Кіровоград: МПП «Антураж А», 2011. 290 с.
3. Кваша О.О. Захист права на повагу до житла у практиці Європейського Суду з прав людини. *Правова держава*. Вип. 18. 2007. С. 380-386.
4. Кармаза О. Теоретичні аспекти захисту та охорони права громадян на житло. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2012. № 91. С. 116-119.

Аліментні правовідносини у сучасному сімейному праві: особливості правового регулювання

*Красних О.Д., аспірант
Запорізький національний університет*

У свідомості пересічних громадян аліментні правовідносини сприймаються як сфера відносин, в яких з батька стягуються грошові суми на утримання дітей (дитини) батько у примусовому порядку, як правило, у певній частці з заробітної плати.

Звичайно, будь-який юрист, освічений зі змістом Сімейного кодексу України, дасть тлумачення відповідних його норм, пояснивши, принаймні, декілька особливостей аліментних правовідносин та особливостей їх правового регулювання, зазначивши новели, які сталися в вищезначеному СК України [1].

По-перше, що являють собою аліментні правовідносини та яка їх правова природа?

Звичайно, відповідь на це питання не проста і не однозначна. Діалектика пізнання підказує про багатоаспектність даного явища.

З точки зору економічної сутності, звичайно, вони є матеріальними за своєю сутністю, оскільки їх змістом є передача коштів (грошових сум) від однієї особи до іншої.

Закон прямо говорить, що «суд за заявою одержувача визначає розмір аліментів у твердій грошовій сумі» (ст. 80, 184 СК України).

З цього слідує, що матеріальність виражається в сумі грошей, які стягуються однією особою на користь іншої.

За своєю соціальною спрямованістю аліменти являють собою кошти, грошові суми, метою стягнення яких є задоволення потреби однієї особи (одного з подружжя, батьків, дітей) в утриманні (ст. 75 СК України – Право одного з подружжя на утримання).

В той же час, в ст. 77 СК України йдеться, що надання утримання одному з подружжя може відбуватися одним з способів: у натуральній або грошовій формі за їхньою згодою.

Подібна норма міститься в ст. 181 СК України, яка передбачає подібні способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину. Загалом, вони визначаються за домовленістю між батьками і передбачають обов'язок того з батьків дитини, який проживає окремо, в грошовій і (або) натуральній формі.

Та, попри те, що до СК України було внесено новели – Законами № 2037-VIII від 17.05.2017 р., № 2038-VIII від 17.05.2017 р., № 2234-VIII від 07.12.2017 р., № 2249-VIII від 19.12.2017 р., дивує незмінність підходу законодавця щодо сприйняття ним формули стягнення аліментів з того з батьків, який проживає окремо.

Річ у тім, що доволі частими є випадки. Коли шлюб формально не розривається, та/або батьки в силу різних причин проживають разом, але один із батьків ухиляється в утриманні дитини (приміром, може йтися про ситуацію, коли один із батьків витрачає всі зароблені ним кошти «на себе»).

Чому законодавець вбачає лише ситуацію роздільного проживання батьків? Адже виконання обов'язку з утримання дитини лежить на обох батьках (матері та батькові дитини)?

Саме тому ми вважаємо за необхідне, попри цілком ефективні і правильні новели СК, довести стан урегульованості правовідносин між батьками та дітьми до їх нормального стану – оскільки СК України вимагає виконання батьками обов'язку батьками з утримання дітей, виконання його безумовно від наявності шлюбних відносин та факту спільного проживання.

Наступне, – аліментування (стягнення аліментів) представляє собою охоронне правовідношення, настання якого пов'язується з неутриманням (ухиленням) одним з батьків від утримання дитини.

Законом від 17.05.2017 р. було внесено доповнення до СК України, згідно якого ч.2 ст. 70 після слів "якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї" було доповнено словами "ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей)".

Згідно ч.3 ст. 181 СК України «за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина» [1].

З цього випливає, що утримання і аліментування є близькими, але неоднорідними явищами. Аліментування являє собою примусове стягнення грошових коштів (не натуральна форма) на утримання дитини, яке відбувається на підставі судового рішення у випадку ухилення одного з батьків від утримання своєї дитини. У цьому полягає їх основна відмінність – спосіб утримання (у добровільному чи примусовому порядку, яке ґрунтується на судовому рішенні).

За своєю правовою природою аліментні правовідносини є правоохоронними правовідносинами, настання яких пов'язане з необхідністю забезпечення матеріальних прав дитини. Іншими словами, в такий спосіб держава сприяє в реалізації прав дитини. Саме тому, серед новел СК України, є норма, згідно якої в аліментних правовідносинах щодо утримання дітей стягнені грошові суми визнаються власністю дитини. Тобто, охороняються саме права дитини. Тим самим виправлено існуючу доти ваду СК України, коли гроші стягувалися, скажімо, на користь матері, і та розпоряджалася ними на власний розсуд, а інколи, і відверто кажучи, просто на свої потреби, що не відповідало ні інтересам дитини, ні батька.

Наразі ж Законом від 17.05.2017 р., ст. 179 СК України було викладено в наступній редакції: «1. Аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини.

2. Той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини.

Неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, одержаними на її утримання.

3. Неповнолітня дитина має право на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними відповідно до Цивільного кодексу України" [1].

Відтак, те, про що говорить В.С. Ковальський, нарешті віднайшло свій адекватний прояв. Мова, зокрема, йдеться про те, що інструментальні та інституційні складові охоронної функції спрямовані на досягнення оптимальних суспільних пріоритетів, захист правових цінностей, які визначають конкретні напрямки та завдання її реалізації [2, с. 121].

На думку Т.І. Ілларионової, «міра охорони є передбаченою нормою конкретним варіантом поведінки уповноваженої особи (компетентних органів) щодо припинення правопорушень, відновлення порушеного інтересу чи іншого захисту і активному майновому впливу на порушника» [3, с. 358].

Аліментне правовідношення, за своєю природою є зобов'язальним правовідношенням, яке ґрунтується на законі, є, по суті зобов'язально-відповідальним правовідношенням, згідно якого на особу, яка ухиляється від утримання дитини, батьків, члена подружжя.

Фактично, воно є результатом переродження зобов'язального правовідношення (з утримання) в міру цивільно-правової відповідальності.

По-друге, специфікою даних правовідносин є особливий суб'єктний склад – наявність родинних зв'язків, які і породжують обов'язок утримувати іншу особу, яка перебуває в цих родинних зв'язках з нею (дітей – щодо батьків, батьків, – щодо дітей, одного з подружжя – по відношенню другого з подружжя).

По-третє, підтримуємо позицію законодавця щодо змін до ст. 182 СК України, згідно ч. 2 якої «Розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку», адже такий підхід вирівнює обов'язки обох батьків з утримання дитини та сприяє більшій захищеності прав та інтересів дітей (інших осіб, про яких йшлося вище), адже закріплення розміру аліментів в залежності від заробітку другого з батьків було невиправданим у випадку, якщо інтереси дитини потребували більших сум (лікування, навчання, і т.д.).

Література

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 19.12.2007 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page> (дата звернення: 01.05.2018).
2. Ковальський В.С. Охоронна функція права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
3. Илларионова Т.И. Система гражданско-правовых охранительных мер: дисс. д-ра юрид. наук: 12.00.03. Свердловск, 1985. 391 с.

Особливості набуття повної цивільної дієздатності неповнолітньою особою внаслідок зміни її сімейно-правового статусу

Кривонос В.В., студентка

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Надання фізичній особі повного обсягу цивільної дієздатності (емансипація) є розвинутим інститутом цивільного права. Дієздатність дозволяє фізичній особі своїми діями набувати для себе цивільні права і самостійно їх здійснювати, а також створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх не виконання [1]. Її відмінність від правоздатності полягає в тому, що дієздатність – це правовий аспект, принципово відділений від особистості особи та пов'язаний, як правило, з досягненням відповідного віку. Правоздатність (загальна) особи – це здатність людини володіти правами і

обов'язками, як з'являються у фізичної особи одразу ж після його народження. Тобто правоздатними є всі особи незалежно від віку, соціального стану або особистісних характеристик.

Таке правове становище, як дієздатність фізичної особи, може виникати не тільки з досягненням відповідного віку, а й під впливом зміни соціально-сімейного стану неповнолітньої особи.

Відповідно до норм ч.1 ст. 34 Цивільного кодексу України, повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). Відповідно, до досягнення повноліття особа має неповну дієздатність, яка полягає у можливості самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок), інші правочини вчиняє за згодою законних представників [2].

Однак ч.2 ст.34 та ст.35 ЦК України передбачені окремі винятки із загального правила, щодо обсягу прав та обов'язків неповнолітньої особи, що виникають внаслідок зміни її сімейного статусу:

- реєстрація шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття;
- рішення суду про надання права на шлюб;
- народження дитини та реєстрація неповнолітньої особи як матері або батька дитини.

Проаналізуємо кожну з таких підстав.

Реєстрація шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття.

Нормами ст.23 Сімейного кодексу України визначено наступне – право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам [3].

Шлюбний вік – складна правова категорія, при визначенні якої використовуються усі фактори суспільного життя окремої держави чи місцевості. Шлюбний вік визначається з урахуванням статевої зрілості, завершення фізичного росту організму, стану психічного, розумового, морального та соціального розвитку людини, навіть національного менталітету, які в комплексі мають забезпечити здатність її до створення сім'ї [4].

За певних життєвих обставин, або з настанням деяких подій у житті, особи зважуються на реєстрацію шлюбу. Розгляд кожної окремої ситуації, перевірка готовності особи набути відповідне право (на шлюб), і безпосередньо надання їй цього права, покладається на суд.

Особа, або особи, які досягли шістнадцятирічного віку, особисто подають заяву про надання права на шлюб, реалізуючи відповідний юрисдикційний (судовий) спосіб захисту своїх прав та інтересів, шляхом визнання права. Справу розглядає суд за місцем проживання заявника. Окрему увагу потрібно звернути на те, що заява не може бути подана через представника, а також, якщо обидві особи є неповнолітніми, то кожен з них подає власну заяву до суду.

У заяві про надання права на шлюб зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові заявника, дата народження, його місце проживання та засоби зв'язку; прохання надати право на шлюб; відомості про ту особу, з ким планується шлюб; посилання на обставини, які не дозволяють це зробити за правилами ст.ст. 22,23 СК України; докази, що надання права на шлюб відповідає інтересам неповнолітнього заявника чи заявниці. До заяви додаються також копії відповідних документів (свідчення про народження, медична довідка про вагітність).

Рішення суду не може бути прийнято лише внаслідок бажання осіб створити сім'ю. Неповнолітні повинні чітко обґрунтувати своє рішення і, зважаючи на практику судів, можна дійти висновку, що обставинами на які вони можуть посилатися є: вагітність нареченої,

народження нею дитини, фактичні шлюбні відносини, що склалися між неповнолітніми особами тощо. Такий перелік не є вичерпним і може бути доповнений залежно від виникнення будь-яких інших ситуацій. Проте, для суддів безумовним критерієм при прийнятті таких рішень має бути дотримання інтересів неповнолітньої особи.

За результатами розгляду питання у суді неповнолітній особі надається право на укладання шлюбу з конкретною особою, яка в обов'язковому порядку зазначається у судовому рішенні. Якщо той, кому надано право на шлюб з певною особою, забажає зареєструвати шлюб з іншою, йому потрібно буде знову звернутися із заявою до суду.

Слід зауважити, що згода законних представників на укладення шлюбу не є вагомою. Згода або заперечення таких осіб проти реєстрації шлюбу їх неповнолітніми сином або донькою вирішального значення для вирішення питання по суті не має. Проте їх позиція може, а інколи повинна бути розглянута та з'ясована у процесі прийняття рішення про зниження шлюбного віку.

Актуальним залишається питання щодо ролі органів опіки та піклування при вирішенні справи надання права на шлюб. Відповідно до практики, доказуванню належить фактичний психологічний та моральний стан неповнолітньої особи. Тому участь у справі фахівців у галузі психології та педагогіки є досить логічним. Суду варто з'ясувати, чи дозволяє психічний розвиток дитини, її життєвий досвід брати участь у цивільному обороті без допомоги батьків; визначити мотиви такої заяви неповнолітнього; встановити, чи є волевиявлення підлітка вільним та усвідомленим тощо [5, с.116]. Отже, якщо для подання заяви до суду участь законних представників та органу опіки та піклування не потрібна, то для вирішення справи суддя найчастіше враховує їх свідчення.

У тому випадку, коли за рішенням суду неповнолітній особі, яка досягла 16 років, надається право на шлюб, у разі реєстрації шлюбу такою особою, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Але, у разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття набута нею повна цивільна дієздатність зберігається. Це положення закріплено у ст. 34 ЦК України.

Народження дитини та реєстрація неповнолітньої особи як матері або батька дитини.

Відповідно до засад ч. 1 ст. 156 СК України неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні батьки, і можуть їх здійснювати самостійно [3].

У такому разі, за ст.35 СК України, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і записана матір'ю або батьком дитини, а надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду [3].

Сам по собі факт народження дитини породжує визнання її матері носієм батьківських прав незалежно від її віку. Але специфіка статусу неповнолітньої матері, а також неповнолітньої особи, визнаної батьком, залишає свій відбиток на змісті цих прав, порядку їх здійснення [6].

Слід звернути увагу на те, що у ч. 2 ст.156 СК України передбачено положення про те, що особи, які досягли чотирнадцяти років, мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини. Таким чином законодавець урівняв права та обов'язки щодо дитини повнолітніх та неповнолітніх батьків. Неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні, і можуть їх здійснювати самостійно незалежно від надання їм повної цивільної дієздатності. Проте дія цієї статті не підпадає під положення Цивільного Кодексу про надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі, у разі, якщо вона записана матір'ю або батьком дитини. У цьому випадку необхідне досягнення особою шістнадцятирічного віку, про що прямо зазначено у ст.35 ЦК України.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що одним із завдань цивільного та сімейного законодавства є дослідження питань цивільно-правового інституту емансипації

(надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі), зокрема втрати неповнолітньою особою, яка достроково набула повну цивільну дієздатність, сімейно-правового статусу дитини, а відтак набуття нею нових прав та обов'язків, пов'язаних з новим положенням у суспільстві.

Практика вирішення питань емансипації дуже важлива і актуальна для України. У цивільному та сімейному законодавстві передбачені підстави для набуття повної цивільної дієздатності фізичної особи, у зв'язку із зміною сімейного статусу особи, які на думку більшості вчених та юристів, найчастіше і стають підставами для емансипації. Позиція законодавця з цього питання однозначна – зважаючи на актуальність для суспільства та численну судову практику, надання неповнолітній особі повної дієздатності у разі зміни сімейного статусу є цілком обґрунтованим правом, що забезпечується відповідним закріпленням у Цивільному та Сімейному кодексах України.

Література

1. Аналіз судової практики розгляду судом справ щодо цивільної дієздатності фізичної особи. URL : http://zib.com.ua/ua/print/98586-provedeno_analiz__sudovoi_praktiki_rozglyadu_sudom__sprav__s.html
2. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. База даних «Законодавство України». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Сімейний кодекс України : Закон від 10.01.2002 № 2947-III. База даних «Законодавство України». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
4. Право на шлюб та шлюбний вік. URL : <http://uprav.ck.minjust.gov.ua/docs/251116016.pdf>
5. Міщенко М.В. Умови та порядок надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності. Право та інноваційне суспільство. 2015. № 1 (4). С.114-119.
6. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України. URL : <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/sku>
7. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України. URL : <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk.html>
8. Мазур О.С. Цивільне право України : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
9. Бермічева О.В. Надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності – відображення реалій життя. Чистопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. №6 (15). С. 81-89.
10. Як отримати право на шлюб неповнолітнім? URL : <https://bahmut.in.ua/novosti/v-donetskoj-oblasti/1496-yak-otrimati-pravo-na-shlyub-nepovnolitnim>
11. Право на шлюб та шлюбний вік. URL : <http://uprav.ck.minjust.gov.ua/htmls/pravonashlyb.html>
12. Короед С.О. Набуття неповнолітньою особою повної цивільної дієздатності та її вплив на сімейно-правовий статус дитини : питання охорони житлових прав емансипованої неповнолітньої особи. Судова апеляція. 2015. №3. С. 96 – 103.

Способи захисту речових прав фізичної особи на чуже майно

Мишевська Н.М., студентка

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Питання про те, які способи захисту повинна використовувати фізична особа у разі порушення її речових прав власником завжди викликало у науковців бурхливе обговорення і протиріччя.

Приводом такої дискусії стало формулювання статті 396 Цивільного кодексу України, де говориться про те, що особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист

цього права, у тому числі і від власника майна, відповідно до положень глави 29 ЦК України [1]. Отже, зі змісту цієї норми можемо побачити, що у разі порушення речових прав на чуже майно (права володіння і права користування) власником такого майна особою (користувачеві) слід застосовувати речовий спосіб захисту. Але, як можемо зазначити, що відносини між цими особами є зобов'язально-правовими.

Виходячи із зазначеного вище, обрання способів захисту речових прав фізичної особи на чуже майно у разі порушення їх його власником є актуальним і тому є метою дослідження цієї статті.

Дослідженням цього питання займаються різні науковці, серед яких можна зазначити Д.М. Генкіна, О.В. Венедиктова, О.Б. Бабаєва, Ю.К. Толстого, М.В. Домашенка, О.В. Коновалова, І.В. Спасибо-Фатєєву та інших.

Відповідно до ч. 1 ст. 397 ЦК України володільцем чужого майна є особа, яка фактично тримає його у себе.

Право володіння виникає на підставі договору з власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом (ч. 1 ст. 398 ЦК України).

Проаналізувавши вказані норми, можна дійти висновку, що право володіння чужим майном виникає на підставі будь-якого цивільно-правового договору змістом якого є передача власником належних йому на праві власності речей у володіння іншій – третій особі. Так, речі можуть передаватися третім особам за договорами оренди, зберігання, позички, найму тощо.

У ст. 396 ЦК України зазначено, що особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права, у тому числі і від власника майна, відповідно до положень глави 29 ЦК України. Згідно норм даної глави, способами захисту порушеного права власності є: виндикаційний позов, згідно з яким власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (ст. 397 ЦК України), негаторний позов, відповідно до якого власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном (ст. 391 ЦК України).

Отже, особи, які мають речове право на чуже майно, у тому числі яке виникає з різних цивільно-правових договорів, можуть застосовувати речові способи захисту своїх порушених прав на чуже майно. Однак, кожному речовому праву відповідає свій вид позову і особа, яка не має відповідного речового права не може звернутися з позовом про захист порушеного права.

Якщо тлумачити ст. 396 ЦК України дослівно, то якщо власник порушує право особи володіти або користуватися майном, яке він передав їй на підставі договору, ця особа повинна застосовувати речові способи захисту (виндикаційний або негаторний позови). Але з іншого боку, між власником та зазначеною особою існують договірні (зобов'язальні) відносини з приводу такого майна. Зрозуміло, що при порушенні зобов'язань повинні застосовуватися зобов'язальні способи захисту. Отже, виникає питання, яким способом захисту скористатися у разі порушення власником прав особи на майно, яке він передав їй на підставі договору, – зобов'язально-правовим чи речово-правовим, і тому виникає конкуренція позовів.

Про конкуренцію позовів можна говорити у тому разі, коли виконуються наступні умови: 1) співпадає позивач і відповідач; 2) співпадає мета позовів [2, с. 279]. Розглянемо детальніше цю ситуацію на прикладі договору найму (оренди) і почнемо з позовів, які мають можливість застосовувати орендарі-користувачі та володільці.

Наприклад, власник-наймодавець під час дії договору найму порушив право володіння наймача на предмет найму, неправомірно вилучивши його з майнової сфери останнього, чим унеможливив користування згаданим предметом. Начебто у цій ситуації, якщо виходити зі змісту ст.ст. 396 та 387 ЦК України, наймач має право на пред'явлення до наймодавця виндикаційного позову, у той же час він має право на пред'явлення позову з договору найму (оренди) про витребування найнятої речі [7, с. 104].

З даного прикладу можна побачити, що перший позов є речовим, а другий – зобов’язальним і конкуренція цих позовів присутня – вони співпадають по суб’єктах та меті. Постає питання: чи має право особа, речові права якої порушені власником, на власний розсуд обирати спосіб захисту, чи вона може застосувати лише один спосіб?

Ю.К. Толстой [3, с. 106] та Д.М. Генкін [4, с. 196-198] виключали можливість конкуренції позовів, вважаючи, що при наявності договірних відносин можливе застосування лише позову з договору, а не речово-правового.

О.В. Коновалов заперечував конкуренцію віндикаційного та договірного позовів, але у той же час, допускає її стосовно договірної та негативної [5, с. 156].

На думку О.В. Венедіктова, який заперечував можливість конкуренції позовів, можливість заміни договірного позову віндикаційним можна допустити у разі неможливості надання доказів у порядку зміни підстав позову [6, с. 172-173].

Вважаємо, що дослухатися потрібно до думки Ю.К. Толстого та Д.М. Генкіна, котрі заперечують конкуренцію речових та зобов’язальних позовів, вирішуючи питання на користь останніх. З цього приводу Д.М. Генкін, доцільно зазначив, що при пред’явленні віндикаційного позову позивач повинен довести наявність у нього права власності, а відповідач-наймач може заявити, що спірне майно знаходиться у нього на законній підставі в силу договору з власником, то позивачеві все одно доведеться встановити дійсну сутність своїх договірних відносин з відповідачем.

Також слід погодитися з поглядом Ю.К. Толстого, який вказував: «якщо відповідач не лише порушив належне позивачеві право власності або право володіння, але й порушив обов’язок, прийнятий на себе за договором, позов про витребування речі, який пред’явлено позивачем, слід кваліфікувати як договірний» [3, с. 113]. Таким чином, виникла конкуренція між речовими та зобов’язальними позовами повинна вирішуватися на користь останніх. Отже, ст. 396 ЦК України є недосконалою, і тому чинне законодавство у цій частині потребує змін. Для того, щоб не виникало суперечностей у правозастосовній діяльності, достатньо було б вказівки на те, що у випадку порушення права особи на чуже майно (права володіння або користування) власником цього майна вона має застосовувати зобов’язально-правові способи захисту.

Таким чином, підсумовуючи вище наведене, слід зазначити, що при виборі способу захисту речових прав особи на чуже майно при порушенні їх його власником, потрібно враховувати, що способи захисту порушеного права повинні відповідати відносинам, в яких перебувають особи. Оскільки сторони у цьому випадку перебувають у зобов’язально-правових відносинах, то і способи захисту повинні бути зобов’язально-правовими, а не речово-правовими. І тому ст. 396 ЦК України потребує відповідних змін та уточнень.

Коли суб’єктивне право існує у межах зобов’язального правовідношення, то слід застосовувати зобов’язально-правові способи захисту, а у разі існування речового правовідношення, – речово-правові.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Бабаев А.Б. Система вещных прав : монографія. М. : Волтерс Клувер, 2007. 408 с.
3. Толстой Ю.К. Содержание и гражданско-правовая защита права собственности в СССР. Л. : ЛГУ, 1955. 219 с.
4. Генкин Д.М. Право собственности в СССР. М. : Госюриздат, 1961. 222 с.
5. Коновалов А.В. Владение и владельческая защита в гражданском праве. М. : Юрид. центр Пресс, 2004. 335 с.
6. Бірюков І.А. Цивільне право України : Загальна частина : підручник. К. : КНТ, 2006. 656 с.
7. Мороз М.В. Способи захисту речових прав особи на чуже майно у разі порушення їх його власником. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 104-105.

Цивільно-правова відповідальність як спосіб захисту прав пасажирів за договором перевезення пасажирів у міському та приміському сполученні

*Ніколаєнко І.Р., аспірант
Запорізький національний університет*

Забезпечення стану стабільності існування цивільних правовідносин, захищеність прав та охоронюваних законом інтересів учасників цивільних правовідносин є метою цивільно-правового регулювання.

Ефективність механізму цивільно-правового регулювання залежить від багатьох чинників. Серед них, – і механізм цивільно-правової відповідальності, який традиційно сприймається як ефективний засіб примушування чи спонукання сторін до належного виконання своїх обов'язків за цивільними зобов'язаннями, а з іншого боку – способом відновлення правового становища чи положення сторони, яка зазнала шкоди чи незручностей (порушення усталених соціальних зв'язків, втрату благ, тощо).

М.М. Агарков висловив позицію, що борг і відповідальність є двома аспектами одних і тих самих відносин. Коли ми говоримо, що боржник унаслідок покладеного на нього зобов'язання повинен здійснити певну дію чи утриматися від неї, маємо на увазі нормальний розвиток зобов'язальних відносин. Коли ми говоримо, що боржник відповідає за зобов'язанням, маємо на увазі забезпечену законом можливість для кредитора в разі його невиконання з боку боржника здійснити своє право поза волею й проти волі останнього та домогтися або виконання зобов'язання відповідно до його первісного змісту, або покладення на нього майнових наслідків невиконання, тобто стягнення збитків.

З цього він робить висновок, що термінами «борг» і «відповідальність» за зобов'язанням, у цілому є не чим іншим, як обов'язком боржника в зобов'язальних правовідносинах [1, с. 44-45].

Цікаво, в сучасній доктрині цивільного права відповідальність і особливості притягнення до неї отримали нове змістовне ґрунтовне наповнення.

Так, Нечипуренко М.О. звернув увагу, що у ст. 611 Глави 51 ЦК України «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання» до наслідків порушення зобов'язань віднесено припинення зобов'язання, зміна умов зобов'язання, сплата неустойки, відшкодування збитків та моральної шкоди.

Та попри назву, серед наслідків порушення зобов'язання у формі цивільно-правової відповідальності не значиться [2, с. 201].

Це дало йому підстави для постановки питання про розуміння цивільно-правової відповідальності та співвідношення її із вказаними наслідками порушення зобов'язання, а на практичному рівні – визначення їх проявів при порушенні сторонами умов договору.

Практичне значення має і визначення місця цивільно-правової відповідальності серед способів захисту прав особи, закріплених у ст. 16 ЦК України.

Нагадаємо, що відшкодування збитків та моральної шкоди відносяться одночасно і до наслідків порушення зобов'язання, і до способів захисту порушених прав особи.

Зміст же цивільно-правової відповідальності був предметом монографічних досліджень І.С. Канзафарової, Т.С. Ківалової та В.Д. Примака.

Аналіз їх праць дають підстави вважати, що цивільно-правова відповідальність має сприйматися як наслідок неналежного виконання договірних зобов'язань; як державний примус, реалізований у діяльності державних органів, який виражається у формі застосування обмежень особистого чи майнового порядку до порушника; як правовідношення між порушником та державою з приводу порушення; як засоби впливу на порушника; спосіб забезпечення належного виконання зобов'язання; способом відновлення порушеного чи оспорюваного права особи; негативним наслідком (санкцією за) правопорушення (протиправних чи заборонених дій).

Аналізуючи зміст договірних умов перевезення пасажирів у міському та приміському сполученні, віднаходимо, що ЦК України, яке регулює зобов'язальні правовідносини з перевезення пасажирів, не містить особливих умов. Серед істотних умов договору

перевезення пасажирів лише значиться предмет договору – доставка пасажирів до місця призначення та ціна (виражена в обов'язку пасажирів оплатити вартість проїзду).

Строк серед таких істотних умов, на жаль, не значиться. Відсутні також умови щодо безпеки та комфорту перевезення, хоча вони і згадуються в підзаконних актах (правилах перевезення пасажирів).

Однак, ні сам ЦК України, ні транспортні статuti та кодекси (Статут автомобільного транспорту, Статут залізниць) не містять правових наслідків порушення умов договору, що попри порушення прав споживачів (пасажирів) унеможлиблює використання жодного з відомих цивілістиці способів захисту порушених прав пасажирів за договором перевезення пасажирів у міському та приміському сполученні.

Нагадаємо, що фактично, лише завдяки спеціальній нормі, – Закону України «Про захист прав споживачів», – можливе вирішення питання про відшкодування моральної шкоди.

Виключенням є лише відшкодування шкоди, завданої життю чи здоров'ю особи (що по суті, є не зобов'язанням з договору, а навпаки, позадоговірним зобов'язанням, – ст. 1168 та § 2. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю Глави 82 ЦК України).

Та попри бажання надати додаткових гарантій належного виконання сторонами своїх договірних обов'язків через встановлення підстав притягнення до цивільно-правової відповідальності, діюче позитивне право, на жаль, не дозволяє цього зробити. Звичайно, що існують і інші механізми забезпечення стану належного виконання цивільних обов'язків перевізника за договором перевезення пасажирів у міському та приміському сполученні, основним з яких є конкурентне середовище. Однак, не слід відкидати і компенсаторно-відновлювальну функцію цивільного права, яка має забезпечувати інтереси кожного окремого конкретного пасажирів.

Те може бути забезпечене виключно нормативним шляхом імперативно, адже пасажир, як слаба сторона договору, є неспроможною хоч якимось чином впливати на зміст договірних умов, серед яких йдеться і про умови притягнення перевізника до цивільно-правової відповідальності за порушення чи неналежне виконання договірних умов.

Відтак, можемо зробити висновок, що, принаймні, за договором перевезення пасажирів у міському та приміському сполученні не слід ототожнювати негативні наслідки невиконання чи неналежного виконання досліджуваного договору, діяльність по притягненню до цивільно-правової відповідальності та зміст компенсаторних чи відновлювальних заходів з відновлення порушених прав чи компенсації за порушення договірних умов. Вони є, по-суті, різними проявами одного і того ж явища.

Проте, саме останні повинні встановлюватися в актах цивільного законодавства, оскільки специфіка договору не дозволяє це зробити сторонам самостійно.

Література

1. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. Учен. тр. ВИЮН. 1940. Вып. 3. 192 с.
2. Нечипуренко М.О. Договір на проведення оцінки майна (цивільно-правовий аспект) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 253 с.

Основні критерії відмежування допиту в цивільному та кримінальному процесах

Падалка І.О., студентка

Науковий керівник:

Алімов К.О., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Вдосконалення діяльності стосовно збирання й використання інформації в процесі виявлення, встановлення й розслідування справ (та злочинів у кримінальному процесі) та розгляду в судах щодо них справ набуває все більшої актуальності. Це, своєю чергою,

обумовлює необхідність вдосконалення та створення нових, більш ефективних методів засвоєння та практичного застосування отриманих знань. Реформування процесуального законодавства та його реалізація зумовили, зокрема, і необхідність комплексного наукового дослідження проблем різновидів допиту під час розгляду цивільних та кримінальних проваджень у суді [1, 110].

Окремим юридико-психологічним аспектам означеної проблеми присвячені наукові праці: М. Костицького, В. Коновалової, Л. Удалової, О. Кришевич, І. Озерського та ін., проте на сьогодні не можна твердо говорити про її ґрунтовне прикладне дослідження науковцями та цивілістами.

Так, що ж являє собою допит в судовому процесі. Допит розуміється як важливий процесуальний засіб для встановлення фактичних даних, що мають доказове значення.

Розпочати опис відмінностей допиту в цивільному і кримінальному процесах можна з наступного. Так, відповідно до ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (далі – КПК України), допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати [2]. Що ж стосується цивільного процесу, то відповідно до ст. 180 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), допити проводяться під час стадії проведення судового розгляду, безпосередньо в залі судового засідання [3].

Відповідно до ЦПК України, існує наступні види допиту:

- допит свідків (ст. 180 ЦПК України);
- допит малолітніх і неповнолітніх свідків (ст. 182 ЦПК України);
- допит сторін, третіх осіб, їх представників як свідків (ст. 184 ЦПК України) [3].

Що ж стосується кримінального процесу, то КПК України визначає наступні види допиту:

- допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України);
- допит малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 225 КПК України);
- допит-впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України) [2].

Порядок проведення допиту як в цивільному так і кримінальному процесі майже однаковий – перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань [2; 1].

Варто зазначити, що в кримінальному процесі, слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК України) [2]. Що ж стосується цивільного процесу, то ЦПК України встановлює, що свідки, які ще не дали показань, не можуть перебувати в залі судового засідання під час розгляду справи (ч. 2 ст. 180 ЦПК України), але суд може одночасно допитати свідків для з'ясування причин розходжень у їхніх показаннях (ч. 12 ст. 180 ЦПК України [3].

Варто зазначити про відмінність в кримінальному і цивільному процесах порядку допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Так відповідно до п. 4 ст. 182 ЦПК України, у виняткових випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин справи, на час допиту осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, із зали судового засідання за ухвалою суду може бути видалена та чи інша особа, яка бере участь у справі. Після повернення цієї особи до зали судового засідання головуючий повідомляє її про показання цього свідка і надає можливість задати йому питання. Згідно з п. 5 ст. 182 ЦПК України, свідок, який не досяг шістнадцятирічного віку, після закінчення його допиту видаляється із зали судового засідання, крім випадків, коли суд визнав необхідною присутність цього свідка в залі судового засідання [3].

Що ж стосується кримінального процесу, то КПК України не регулює такий порядок допиту малолітньої або неповнолітньої особи [2].

Охарактеризувавши відмежування допиту в цивільному та кримінальному процесах, можна підсумувати, що допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними та цивільно-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини по справі.

Варто наголосити, що нажаль тема відмежування допиту в цивільному та кримінальному процесах є не розкритою цивілістами. Але серед головних відмінностей допиту в цивільному та кримінальному процесах, можна назвати наступні:

- місце проведення допиту;
- стадія процесу (в кримінальному процесі – досудове і судове розслідування, в цивільному процесі – судовий розгляд справи);
- порядок проведення допиту;
- особи, які можуть бути допитувані.

Література

1. Максимішин Н.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження. Х., 2016. URL : <http://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02.pdf>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

Умови договору про надання перукарських послуг

Терехов Р.Г., аспірант

Запорізький національний університет

Сфера робіт та послуг займає чільне місце в економічній системі суспільства. Тому значення ефективного механізму правового регулювання правовідносин в цій сфері важко переоцінити. Воно є необхідним, і більш того, має бути достатньо ефективним.

Традиційно в цивілістиці вважається, що серед регуляторів цивільних правовідносин найуніверсальнішим засобом був, є, і залишається цивільно-правовий договір. Саме на ньому лежить основна роль регулювання майнових правовідносин між суб'єктами цивільних правовідносин.

Тому, з'ясування його юридичної природи, мети та змісту (умов) є необхідним і достатньо відповідальним і складним завданням. Більш того, це завдання ускладнюється невизначеністю правової природи договору про надання перукарських послуг, з'ясування його змісту та відсутністю жодних доробок з цього питання.

В своїх дослідженнях ми достатньо виважено аргументували про належність досліджуваного договору до підрядного типу договорів, або принаймні, підрядоподібного, з елементами договору послуг, що дозволяє говорити по можливості існування змішаного договору, який поєднує елементи (умови) різних договірних типів-конструкцій.

Закономірно, що природа договору накладає відбиток на формування змісту договору (оскільки основні типи договорів закріплено в ЦК України), хоча можна бачити і зворотній ефект, – усвідомлення мети, якої прагнуть досягнути сторони договору, яка має бути формалізована в змісті того чи іншого договору, формує предмет цього договору, що в кінцевому рахунку дозволяє віднести його до певного типу договорів.

Так і у випадку з договором про надання перукарських послуг – інтерес замовника трансформовано в предметі договору, і цей предмет складає, здебільшого, не послуга, яка споживається у процесі її надання, а саме матеріалізований результат у формі певної зачіски, що може мати наслідком певну форму, колір, стиль і т.п., – саме це дозволяє говорити про підрядну сутність цього договору.

Відтак, і зміст договору, виражений у правах та обов'язках сторін, має проявом віддзеркалення його мети, формалізованої в основному, в предметі договору.

Слід погодитися з позицією В.В. Луця, що змістом договору є ті умови, на яких укладена відповідна угода сторін хоча б тому, що вони є основним предметом узгодження, вони визначають права і обов'язки сторін, дозволяють проводити оцінку виконання й визначати, що саме і як порушено [1, с. 79].

У доктрині цивільного права поширеною є думка, що основними є все ж таки, ті умови, як є необхідними та достатніми для того, щоб договір можна було укласти і тим самим породити права й обов'язки його сторін [2, с. 295].

На переконання Е.М. Багач, визначення кола істотних умов пов'язане з оціночним фактом, для встановлення укладеності договору сторонам потрібно для досягнення згоди щодо «необхідної» умови, надати їй матеріального змісту, дійти згоди щодо нього [3, с. 26].

Такий підхід неодноразово критикувався в спеціальній науковій цивілістичній літературі, оскільки за таких обставин сутність істотних умов (їх перелік) виявляється достатньо розмитою, аби встановити факт укладеності договору та встановлення його змісту, змісту договірних умов.

Дійсно, більш аргументованою залишається наразі позиція, запропонована С.О. Теньковим, що саме умови про предмет, ціну та строк є базовими істотними умовами договору, однак цей перелік істотних умов договору не є вичерпним, а набір таких умов залежить від виду цивільно-правового договору [4, с. 150].

Тож спробуємо визначитися зі змістом договору про надання перукарських послуг (виконання робіт).

Звичайно, такою істотною умовою є умова про предмет – дії та їх матеріалізований результат. Вони є чимось спільним і нерозривним. Сама по собі діяльність, позбавлена матеріалізованого результату (зачіски і т.п.) позбавлена сенсу, більш того, вона не відповідає ні меті договору, ні інтересам замовника, ні його очікуванням. Сам же матеріалізований результат не може з'явитися зненацька, сам по собі, поза сферою діяльності (виконуваної) роботи виконавця. В той же час, слід наголосити, що така діяльність має бути безпечною для життя та здоров'я, соціального благополуччя особи (тобто, здоров'я тут має сприйматися у широкому та вузькому сенсах).

Саме ця обставина (предмет даного договору) має орієнтувати нас на підрядний тип договору.

В той же час, цікавим для аналізу змісту досліджуваного договору, а відтак і з'ясування його змісту (прав і обов'язків сторін); вирішення питань охорони та захисту прав споживачів перукарських послуг, є аргументи, наведені Гриняком А.Б., що основна відмінність договорів підряду та послуг полягає не лише у наявності матеріалізованого результату (що є властивим договорам підряду), скільки у споживанні (віддільності/невіддільності результату роботи від особи надавача чи виконавця), у можливості використання результату як окремого об'єкта цивільних правовідносин.

Та за специфіки матеріалізованого результату навряд чи останнє буде узгоджуватися з метою замовника. Напевно, більшість споживачів бажає, аби цей результат був від них невіддільним (що зокрема, свідчить про їх здоров'я) (наразі ми не беремо до уваги замовлення гоління «налисо», що теж може бути предметом даного договору, але лише за умови, коли цього прагне замовник).

Ідея віднесення договору про надання перукарських робіт саме до типу підрядних договорів надає додаткових гарантій сторонам щодо узгодження предмету (форми, стилю, кольору і т.п., тих робіт, які будуть провадитися з волоссям замовника, застосування засобів – шампуней, лосьйонів, бальзамів, термічних засобів і т.п.). Це змушує виконавця до виконання обов'язків, обумовлених сторонами, та тих, які закріплені нормативно (звичайні умови). Йдеться про виконання роботи з матеріалів (чи застосування матеріалів (ст. 839-840 ЦК України)) замовника чи підрядника, небезпеки їх використання, безпечності способу виконання роботи, що дозволяє виконавцеві відмовитися від укладання (виконання) договору, якщо виконання

містить ризик загрози результату роботи, безпеки особи замовника, тощо, чи виконати роботу, на якій наполягає замовник, а відтак, вирішувати питання несення ризику виконання договору чи наслідків його невиконання чи неналежного виконання (ст. 847 ЦК України).

Аналіз умов досліджуваного договору, такі, як ціна та строк не містять особливостей, притаманних виключно йому. Тому тут варто виходити із загальних умов про ці договори.

Інші ж договірні умови (випадкові) є, так би мовити, супутніми умовами, які дозволяють говорити про наявність змішаного договору, що вимагає до інших умов застосовувати ті норми, які регулюють відповідну групу (тип) суспільних правовідносин. Звичайно, тут йдеться про умови договорів послуг.

У якості висновку висловлюємо позицію, що в залежності від типу договору, змісту договірних умов, можуть мати місце притаманні їм види порушень, а відтак і форми, засоби та способи реагування (захисту) порушених прав споживачів. Так, у випадку не досягнення бажаної мети може ставитися питання про застосування приписів ст. 852 ЦК України (право замовника за своїм вибором вимагати безоплатного виправлення цих недоліків у розумний строк або виправити їх за свій рахунок з правом на відшкодування своїх витрат на виправлення недоліків чи відповідного зменшення плати за роботу, якщо інше не встановлено договором).

Література

1. Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
2. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Москва : Статут, 2000. 848 с.
3. Багач Е. Оцінка істотності (необхідності та достатності) деяких умов цивільно-правового договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. №1. С.26-28.
4. Теньков С. Визначення істотних умов договору у судовій практиці : нові підходи. *Вісник господарського судочинства*. 2004. №4. С. 150-154.

Секція 6
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛОГІЯ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Кримінальний проступок: особливості новели законодавства та проблеми впровадження норми у Закон України про кримінальну відповідальність

Кривонос В.В., студентка

Науковий керівник:

Шеховцова Л.І., к.ю.н., доцент

Запорізькій національний університет

10 років потому шляхом введення у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», Президентом України затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України [1].

Таким чином було започатковано реформування законодавства, результатом якого згодом стало прийняття Кримінального процесуального кодексу України. Новелою Концепції реформування стало запровадження такого поняття як кримінальний проступок. Відповідні положення щодо особливостей досудового розслідування правопорушень зазначеної кваліфікації окреслені у Главі 25 КПК України.

При цьому, до положень Кримінального кодексу України не було внесено жодних змін, щодо визначення інституту кримінального проступку.

Враховуючи концепцію гуманізації вітчизняного кримінального законодавства, що наближатиме його до європейських стандартів, слід звернути увагу на положення кримінального проступку у ряді європейських країн.

Так, кримінальне право у Франції, Австрії, Швейцарії, Бельгії, Голландії, Італії, Німеччині поділяє у кримінальному праві злочин та кримінальний проступок. Такий поділ притаманний і для англо-саксонської правової системи, у якій, зокрема у США, традиційною є класифікація кримінально караних діянь на фелонію (англ. felony) – тяжкі та середньої тяжкості злочини; зловживання (англ. infraction or violation) – дрібні порушення; та місдмінор (англ. misdemeanor) – злочини невеликої тяжкості, або власне кримінальні проступки [2]. Деякі з них називаються «грошовими поступками». У свою чергу, наприклад, ч.2 ст.12 Кримінального Кодексу Федеративної Республіки Німеччина від 15 травня 1871 року містить поняття кримінального проступку («Vergehen») – це незаконні дії, які караються мінімальним позбавленням волі або штрафом [3].

Науковці та законотворці намагаються вирішити проблему відсутності інституту кримінального проступку у матеріальному кримінальному праві України. На це вказує декілька законопроектів та наукових праць з пропозиціями в частині внесення змін до діючого законодавства.

Такими законопроектами є наступні:

- Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків від 28.02.2012 (проект відкликано) [4];
- Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків від 17.10.2013 (проект відкликано) [5];
- Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України від 16.04.2014 (проект відкликано) [6];
- Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків від 19.05.2015 (проект відкликано) [7].

У проекті Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків від 19 травня 2015 року порушуються питання щодо перекваліфікації у кримінальні проступки злочинів невеликої тяжкості, закріплені положеннями Особливої частині Кримінального кодексу України, які мають дуже низький рівень суспільної небезпечності.

Питання переведення у кримінальні проступки низку адміністративних правопорушень, які лишаються поза межами публічних правовідносин, але, на перший погляд, мають злочинний склад, також порушується у вищезгаданому проекті [7].

Тобто, окремі діяння, що відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які не мають значного ступеня суспільної небезпеки, а також адміністративні правопорушення, що мають судову юрисдикцію та не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо), визначатимуться кримінальними проступками [1].

Нормативна невизначеність поняття кримінального проступку стала поштовхом до появи таких варіацій його формулювань:

- Кримінальний проступок – це діяння, за яке передбачене покарання у виді арешту на строк не більше шести місяців, обмеження волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад тисячу неоподаткованих мінімумів доходів громадян [8];

- Кримінальний проступок – кримінально каране діяння невеликої тяжкості, яке не несе великої суспільної небезпеки і за вчинення якого передбачене менш суворе покарання, ніж за злочин [2];

- Кримінальний проступок передбачене Загальною та Особливою частиною КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом проступку, за відсутності у цьому діянні ознак злочину [6].

Беручи до уваги розглянуті положення та пропозиції, можна дійти висновку, що кримінальний проступок – це діяння, яке тяжче за адміністративний делікт, але м'якше за кримінальний злочин, вчинене суб'єктом злочину та майже не містить суспільної небезпеки. Покарання за нього має встановлюватись Кримінальним Кодексом України або Законом України про кримінальні проступки, що також відповідатиме положенням Концепції реформування кримінальної юстиції України від 15 лютого 2008 року.

Наразі, перспектива прийняття Закону України про кримінальні проступки відповідно до останнього проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків від 19.05.2015, стає, на нашу думку, неможливою. Згаданий проект пропонує вмістити у Закон про кримінальні проступки частину норм Кодексу про адміністративні правопорушення та злочини невеликої тяжкості з низькою соціальною небезпекою. Неможливість прийняття закону обумовлена тим, що кримінальний проступок, хоч і не тягне судимості але діє у межах кримінальної відповідальності, а отже частина адміністративних деліктів буде криміналізована. Постає питання, чи може Верховна Рада у рамках Концепції про гуманізацію кримінальної юстиції криміналізувати частину адміністративних норм? Ми вважаємо це неможливим.

Україна спрямовує свій розвиток на європейський вектор, проте приклад наявності у кримінальному законодавстві багатьох країн Європи норм про кримінальні проступки зумовлений столітнім формуванням кримінальної системи, яка пройшовши довгий шлях остаточно сформувалася та знайшла «схвалення» з боку суспільства.

Додаткова перешкода прийняття Закону України про кримінальні проступки полягає й у тому, що кримінальне право діє за принципом економії кримінальної репресії. Це полягає у тому, що, навіть, якщо не настає судимість і покарання менш суворе, ніж за злочин, воно все одно є покаранням, яке полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Сутність цього принципу полягає у визнанні людини, її прав і свобод та законних інтересів найвищою соціальною цінністю для держави. Тому криміналізація діянь,

котрі були адміністративними правопорушеннями порушує не тільки принцип кримінального права, а й права і свободи людини [9].

Впровадження норми, передбаченої проектом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків від 19.05.2015 року, на нашу думку, обтяжуватиме кримінальне законодавство та ускладнить розмежування злочину та кримінального проступку. Ним пропонується введення поняття кримінального правопорушення (що поділяється на кримінальний проступок та злочин). На нашу думку, це є недоцільним, адже воно має значно ширше значення, аніж поняття злочину, що передбачене діючим КК України та Конституцією України (статті 29, 30, 31, 39, 60, 62).

Обмеження прав і свобод особи, відповідно до Конституції та КК України можливе лише у разі скоєння нею *злочину* та винесення щодо нього вмотивованого вироку суду. Наприклад, стаття 30 Конституції України зазначає, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Проте, у невідкладних випадках пов'язаних з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні *злочину*, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [10].

Тому, введення нових, більш ширших понять, на нашу думку, згодом може потягти за собою виникнення суперечностей та прогалин у законодавстві.

З огляду на викладене можна дійти висновку, що інститут кримінального проступку існує у багатьох країнах та значно спрощує процедуру притягнення до кримінальної відповідальності. В Україні введення інституту кримінального проступку має багато перешкод, недоліків та неопрацьованих аспектів, до вирішення яких законодавці і науковці так і не наблизились.

На нашу думку проблема є актуальною і потребує згуртованості дій і рішень як наукової спільноти так і владних інституцій. Її вирішення матиме позитивний вплив на європеїзацію та гуманізацію кримінального права України.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Наказ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008. База даних «Законодавство України». URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>
2. Кримінальний проступок. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримінальний_проступок
3. Strafgesetzbuch. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : Проект Закону від 28.02.2012 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42706
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : Проект Закону від 17.10.2013 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48706
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України : Проект Закону від 16.04.2014 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків : Проект Закону від 19.05.2015 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214
8. Кримінальний проступок – спосіб пом'якшити відповідальність? URL : <https://www.pravoconsult.com.ua/shho-take-kriminalnij-prostupok-i-z-chim-jogo-yidyat-v-ukrayini/>
9. Поняття, предмет, завдання і система кримінального права. Наука кримінального права. Принципи кримінального права України. URL : https://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T1/T1_P4

10. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Щодо перевірочних дій до внесення відомостей у Єдиний реєстр досудових розслідувань

Максименко В.В., аспірант

Інститут права імені Володимира Сташиса Класичний приватний університет

Незадоволення передбаченим у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року порядком порушення кримінальної справи було зумовлено масовим приховуванням органами досудового розслідування заяв і повідомлень про злочини. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України 2012 року начебто вирішив цю проблему. Можна зауважити, що зараз реєструють всі заяви. Проте, і це не вирішує задачі кримінального процесуального закону – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочину і судового розгляду [1]. Виклики практики змушують звернути свою увагу на особливості початку досудового розслідування. Низку процедур, які гарантують якісне встановлення об'єктивних обставин події та отримання достатньої кількості відомостей для належного здійснення її попередньої правової кваліфікації тощо.

А тому, питання про провадження перевірочних дій до внесення відомостей у Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР) є актуальними і заслуговують на окремий розгляд.

У статті 214 КПК України передбачений обов'язок слідчого, прокурора внести відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР.

Серед відомостей, які вносяться слідчим до ЄРДР, має бути зазначена попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність (пункт 5 частини 5 статті 214 КПК України).

Практична діяльність свідчить, що здійснення попередньої правової кваліфікації може потребувати проведення перевірочних дій, спрямованих на отримання додаткових даних як про діяння, що кваліфікується, так і щодо позиції потерпілого з приводу початку досудового розслідування щодо злочинів приватного обвинувачення. Водночас, частина 3 статті 214 КПК України забороняє здійснювати досудове розслідування до внесення відомостей до ЄРДР (за винятком огляду місця події).

Через те, що в низці випадків слідчому (прокурору) може бути недостатньо провести огляд місця події для здійснення правової кваліфікації, а також з'ясування інших відомостей, перелічених у частині 5 статті 214 КПК України, ми дослідимо можливість проведення слідчим (прокурором) до внесення відомостей у ЄРДР інших, крім огляду місця події, інших перевірочних дій.

У пункті 5 частини 1 статті 3 КПК України зазначено, що досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Таким чином, погоджуючись із О.В. Капліною [2, с. 196], зазначаємо, що передбачені в Розділі III КПК України, який має назву «Досудове розслідування», слідчі (розшукові) дії, за виключенням огляду місця події, проводити до початку досудового розслідування не можна. Так само, до початку досудового розслідування не можна застосовувати й інші передбачені в КПК України, зокрема, в статті 93, засоби збирання доказів.

Дослідивши регламентацію перевірочних дій у КПК України, не будемо залишати поза увагою можливість проведення пізнавальних дій у межах суміжних видів правоохоронної діяльності, за результатами яких можуть бути виявлені ознаки кримінального правопорушення (наприклад, прокурорська перевірка). Перейдемо до з'ясування регламентації таких дій у Законі України «Про прокуратуру» 1991 року. В частині 2 статті 8 Закону України «Про прокуратуру» 1991 року було зазначено, що «статистична та

інша інформація або їх копії, необхідні для здійснення прокурорського нагляду чи розслідування, видаються на вимогу прокурора або слідчого безкоштовно» [3]. Крім того, до повноважень прокурора належали наступні:

1) викликати посадових осіб і громадян, отримувати від них пояснення з обставин, які з'ясовуються прокурорською перевіркою (частина 4 статті 8);

2) мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки, у тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять комерційну таємницю або інформацію з обмеженим доступом. Письмово вимагати подання в прокуратуру у визначений розумний строк зазначених документів та матеріалів, видачі необхідних довідок, у тому числі щодо операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій, для вирішення питань, пов'язаних з перевіркою (пункт 4 частини 1 статті 20);

3) отримувати від посадових та службових осіб і громадян усні або письмові пояснення, в тому числі шляхом виклику відповідної особи до органу прокуратури (пункт 5 частини 1 статті 20) тощо. Дії, передбачені в пунктах 4 і 5 частини 1 статті 20 Закону України «Про прокуратуру» 1991 року можуть бути вчинені виключно під час проведення перевірки, передбаченої у статті 21 цього ж Закону.

У Законі України «Про прокуратуру», прийнятому в 2014 році [4], перевірочних дій, аналогічних передбаченим у Законі України «Про прокуратуру» 1991 року, не передбачено.

У результаті вивчення відомчих нормативних актів Генеральної прокуратури України, що регламентують розгляд і вирішення звернень громадян, порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення [5; 6], нами не було виявлено будь-яких перевірочних дій, придатних для перевірки відомостей про вчинення кримінального правопорушення.

Отже, аналіз кримінального процесуального законодавства не дає підстав однозначно заперечувати можливість проведення перевірочних дій до внесення відомостей до ЄРДР. Однак, постає питання про те, наскільки повну інформацію про діяння необхідно отримати для належного здійснення його попередньої правової кваліфікації, з'ясування інших відомостей, перелічених у частині 5 статті 214 КПК України, а також виконання вимог частини 4 статті 26, статті 477 КПК України. Таким чином, ще залишаються питання щодо комплексу перевірочних дій до внесення відомостей у єдиний реєстр досудових розслідувань та розробки належної правової процедури його реалізації.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія. Харків : Право, 2008. 296 с.
3. Про прокуратуру : Закон України від 05.11.1991 р. № 1789-XII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>
4. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
5. Інструкція про порядок розгляду і вирішення звернень та особистого прийому в органах прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 20.12.2017 р. № 357. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0065-18>
6. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення : Наказ Генеральної прокуратури України від 03.12.2012 р. № 125. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/1nordoc.shtml>

**Електронне декларування фінансових активів публічних службовців
як інноваційний антикорупційний інструмент:
вітчизняні стандарти та зарубіжний досвід**

Мельничук Н.В., магістр

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Інтеграційні процеси, пов'язані із співпрацею з розвиненими країнами, спричинили посилення міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією. Так, подання декларації особами, які виконують публічні обов'язки, передбачено рекомендаціями на виконання Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією Антикорупційної мережі для Східної Європи та Центральної Азії Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). Цей план дій було ухвалено 2003 року. Він передбачав співпрацю ОЕСР з Україною, Азербайджаном, Грузією, Казахстаном, Вірменією, Киргизькою Республікою та Таджикистаном у протидії та подоланні корупції. Зокрема, п. 15 рекомендацій пропонувалося «покращити механізм обов'язкового декларування майна вищими посадовими особами всіх гілок влади (виконавчої, законодавчої та судової), а також прийняти законодавство про конфлікт інтересів, що поширюватиметься на членів парламенту та буде відкритим для громадськості. Передбачити, що реалізація цих положень покладатиметься на незалежний орган, можливо, підпорядкований Антикорупційному комітету парламенту. Також переглянути та уточнити положення Закону про боротьбу з корупцією стосовно отримання подарунків» [1, с. 6]. Отже, цілком логічним кроком було запровадження в Законі України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції» правових та організаційних засад електронного декларування фінансових активів публічних службовців [2].

Відповідно до ст. 1 Закону до суб'єктів декларування віднесено осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, інших пом'янутих осіб, юридичних осіб публічного права. Ст. 45 Закону передбачено чотири типи декларацій: щорічне декларування (охоплює попередній період), перед звільненням (охоплює період, який не був охоплений раніше поданими деклараціями), після звільнення (охоплює попередній рік, тобто рік, у якому особа звільнилася), кандидат на посаду (у разі, якщо посада належить до переліку суб'єктів декларування або до переліку посад з підвищеним корупційним ризиком) Відповідно до статті 47 Закону подані декларації включаються до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що формується та ведеться Національним агентством.

Національне агентство забезпечує відкритий цілодобовий доступ до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, на офіційному веб-сайті Національного агентства. Доступ до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, на офіційному веб-сайті Національного агентства надається шляхом можливості перегляду, копіювання та роздруковування інформації, а також у вигляді набору даних (електронного документа), організованого у форматі, що дозволяє його автоматизоване оброблення електронними засобами (машинозчитування) з метою повторного використання. Зазначені у декларації відомості щодо реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта громадянина України, місця проживання, дати народження фізичних осіб, щодо яких зазначається інформація в декларації, місцезнаходження об'єктів, які наводяться в декларації (крім області, району, населеного пункту, де знаходиться об'єкт), є інформацією з обмеженим доступом та не підлягають відображенню у відкритому доступі. Запровадженням електронного декларування Україна забезпечила виконання положень Конвенції ООН проти корупції, яку ратифіковано Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 251 [3], і яка визначає необхідність участі суспільства у заходах щодо запобігання і протидії корупції, у тому числі шляхом

забезпечення ефективного доступу до інформації; свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію.

Окрім зазначеного Закону, Верховною Радою України 30 березня 2017 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих посадових осіб» [4], яким, крім іншого, зобов'язано подавати електронні декларації фізичних осіб, які систематично, протягом року, виконують роботи, надають послуги щодо імплементації стандартів у сфері антикорупційної політики, моніторингу антикорупційної політики в Україні, підготовки пропозицій з питань формування, реалізації такої політики, - якщо фінансування (оплата) таких робіт, послуг здійснюється безпосередньо або через третіх осіб за рахунок технічної або іншої, в тому числі безповоротної, допомоги у сфері запобігання, протидії корупції; є керівниками або входять до складу вищого органу управління, інших органів управління громадських об'єднань, інших непідприємницьких товариств, що здійснюють діяльність, пов'язану із запобіганням, протидією корупції, імплементацією стандартів у сфері антикорупційної політики, моніторингом антикорупційної політики в Україні, підготовкою пропозицій з питань формування, реалізації такої політики, та/або беруть участь, залучаються до здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням, протидією корупції.

Щорічне подання антикорупційних декларацій зарубіжних країнах має деякі відмінності. У Казахстані подання таких декларацій збігається зі строком подання податкових декларацій і прямо пов'язане з податковим декларуванням. Президент Росії, депутати Держдуми та Уряд подають декларації до 1 травня, водночас як решта державних службовців – до 30 травня. Загалом подання декларацій проводиться в першому кварталі наступного за звітним роком. У країнах СНД декларації подаються безпосередньо за місцем роботи, за винятком Казахстану, де такі декларації подаються до податкового органу за місцем проживання суб'єкта.

Форми антикорупційних декларацій суттєво відрізняються у країнах СНД та є наслідком різних підходів в антикорупційному декларуванні. Так, доходи декларанта та членів сім'ї подаються в окремих деклараціях у Білорусі, Казахстані, Азербайджані, Вірменії, Киргизстані. У Молдові, Україні та Грузії декларація містить інформацію і про членів сім'ї декларанта. Для антикорупційного декларування у практиці країн СНД зазвичай приймається спеціальна антикорупційна декларація. Про те в Казахстані особи, які зобов'язані декларувати свої доходи, подають податкову декларацію.

Таким чином, підводячи підсумки, слід зазначити, що впровадження електронного декларування майна та доходів посадових осіб на принципово нових підходах є необхідною та вчасною зміною вітчизняного антикорупційного законодавства, яка неодмінно потягне за собою позитивні соціальні зміни, адже сприяє підвищенню відкритості суспільства, прозорості діяльності публічної влади та відповідальності її окремих представників.

Література

1. Стамбульський план дій з боротьби проти корупції для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизської Республіки, Російської Федерації, Таджикистану та України. URL : <http://www.oecd.org/countries/ukraine/43846543.pdf>
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення : 03.08.2018. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення : 24.04.2018).
3. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18 жовтня 2006 р. № 251 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/251-16> (дата звернення : 14.05.2018).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих посадових осіб : Закон України від 30 березня 2017 р. № 1975-VIII. Дата оновлення : 03.08.2018. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1975-19> (дата звернення : 14.05.2018).

Експлуатація дітей за кримінальним правом України: переваги та недоліки законодавства

Михайлишина Г.В., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України вперше виділив експлуатацію дітей в окрему статтю Розділу III Особливої частини, який стосується злочинів проти волі, честі та гідності особи [1]. Тим самим забезпечивши захист дитини з боку держави, від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі батьків або осіб, які їх замінюють, передбачений Законом України «Про охорону дитинства» [2]. Крім згаданого нормативно-правового акту, необхідно звернутися ще до Загальної декларації прав людини 1948 року, в якій зазначається, що материнство і дитинство мають право на особливу турботу і допомогу. Цей нормативно-правовий акт став одним з перших, який поклав початок дослідженню проблеми експлуатації дітей, яка на сьогодні набрала чималих обертів [3].

Згідно Сімейного кодексу (далі – СК) України, правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, тобто 18-річчя [4]. Але диспозиція статті 150 КК України уточнює, що потерпілим від цього злочину є дитина, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці [1]. Кодексом законів про працю України встановлюється, що не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років, але є два виключення з цього правила:

- за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років;
- для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює [5].

На нашу думку, ця стаття потребує уточнення адже вік з якого законодавством дозволяється працевлаштування може різнитися в залежності від обставин, тому слід встановити конкретний вік дитини, яка може бути потерпілим від цього злочину.

Серед істотних недоліків статті 150 КК України слід ще зазначити те, що в ній відсутнє положення про те, що працю дитини можуть використовувати не лише сторонні особи, але й батьки, опікуни або особи, які їх замінюють, що підтверджується статті 150 СК України, де вказано, що будь-які види експлуатації батьками своєї дитини забороняються [4].

Деякі вчені вважають, що законодавець при формуванні статті 150 КК України не дотримувався правил законодавчої техніки викладу законодавчого матеріалу, тим самим проігнорувавши положення про форми співучасті, яке закріплено Розділом VI Загальної частини КК України. Це зумовлено тим, що частина 1 статті 150 КК України не містить конструктивних ознак щодо співучасті у вчиненні експлуатації дітей, частина 2 статті 150 КК України не містить й кваліфікуючих ознак, які б стосувалися співучасті у вчиненні цього злочину, а частина 3 статті 150 КК України вже передбачає найсуворішу кримінальну відповідальність за вчинення експлуатації дітей організованою групою. Відповідно, вчені вважають, що якби були дотриманні вимоги про співучасть у формуванні даної статті, то і міра покарання застосовувалася відповідно до виду співучасті у даному злочину. Тому, вони пропонують доповнити частину 2 статті 150 КК України такою кваліфікуючою ознакою як «вчинена групою осіб», частину 3 статті 150 викласти у редакції «вчинена за попередньою змовою групою осіб», та доповнити цю статтю частиною 4 – «вчинена організованою групою» [6].

Серед позитивних змін, які були внесені законодавцем за час існування чинного КК України, можна визначити виключення з суб'єктивного складу злочину такого елементу як

мети – отримання прибутку. На нашу думку, ця зміна є дуже доречною і важливою, адже через це багато таких злочинів, які вчинялися без отримання прибутку (наприклад, для того, щоб встигнути виробити необхідну кількість продукції, виконати умови договору, зберегти гарний авторитет на ринку цих товарів або послуг, уникнути судових позовів, свідомо несучи при цьому збитки) не могли бути кваліфіковані за цією статтею і створювали проблеми у правозастосовній практиці.

Ще однією позитивною зміною стала заміна в диспозиції частини 1 статті 150 КК України слова «дітей» словом «дитини». За старою редакцією можна було стверджувати, що кримінальній відповідальності за частиною 1 статті 150 КК України підлягали лише особи, які здійснювали експлуатацію одразу декількох дітей, що суперечило частині 2 статті 150 КК України, де передбачалась відповідальність за «ті самі дії, вчинені щодо кількох дітей» [7].

Отже, з проведеного аналізу законодавства стосовно захисту дітей від експлуатації, з метою забезпечення їхнього повноцінного дитинства, нормального фізичного, психічного та духовного розвитку, можна зробити висновок про те, що українське законодавство, а саме, КК України – відображає прагнення держави всіма доступними їй способами та методами захищати права дітей, надавати допомогу та підтримку. Як і в будь-якому іншому випадку, існування зазначених недоліків не повинно стати на шляху до удосконалення та розвитку правової, демократичної, соціальної держави, якою Україна є на сьогоднішній день.

Література

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
3. Загальна декларація прав людини : Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 10.12.1948 р. № 217 А (III). URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page3>
5. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
6. Дідковська Г.В. Експлуатація дітей за кримінальним кодексом України – позитивні риси та недоліки статті 150 КК України. URL : <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/>
7. Калмиков Д.О. Зміни до статей 150 і 150¹ Кримінального кодексу України : крок вперед, два назад. URL : <http://www.yurincom.com/ua/consultation/faq/?id=8135>

Дійове каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності

Мишевська Н.М., студентка

Науковий керівник:

Шеховцова Л.І., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Дійове каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності є нововведенням в Кримінальному кодексі України 2001 р.

Деякі проблеми інституту дійового каяття стали предметом дослідження в працях багатьох науковців, серед яких можна зазначити Ю.В. Бауліна, М.Є. Григор'єву, Л.А. Долиненку, Т.І. Нікіфорову, Г.І. Глобенку та інших. В науці кримінального права існує багато дискусійних питань, які пов'язані з такою важливою ознакою дійового каяття, як щире каяття. Вивчення робіт зазначених авторів дозволяє зробити висновок, що окремі питання даного інституту до теперішнього часу залишаються не вирішеними – поняття та зміст.

Актуальність детального вивчення дійового каяття полягає в тому, що воно поширюється на всіх осіб, які вчинили злочини, оскільки їх подальша доля залежить від правильного розуміння особами, що застосовують норми права інституту дійового каяття.

Згідно зі ст. 45 КК України, особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула загрозу шкоди.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. щире розкаяння характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася [1].

А ось, як розуміють поняття «щире каяття» науковці. Так, Л.В. Головка вважає, що у визначенні «щире каяття» головне значення мають лише об'єктивно виражені дії особи, а не його суб'єктивне відношення до того, що відбувається. Поряд із тим, характеристика особистості і з'ясування наявності такого каяття – не одне й те саме. У дійсності особа може й не покаятися, більш того, вважати конкретну кримінально-правову заборону нерозумною, такою що застаріла й навіть абсурдною, а свій вчинок – природним, але при цьому зі страху перед кримінальним переслідуванням і покаранням, катастрофою кар'єри, осудом з боку суспільства та інше зробити запропоновані ст. 45 КК України дії [2, с. 74].

Однак існують й інші думки з цього приводу. Наприклад, Т.І. Нікіфорова вважає, що щире розкаяння – це обов'язкова умова даного інституту. На думку автора, слідчо-судові органи зобов'язані встановлювати відношення особи до вчиненого й мотиви усунення ним шкоди, загрози злочином. Бо, дійсно, сам термін «щире розкаяння» як складова «дійового каяття», має на увазі свідоме каяття особи у вчиненому нею суспільно небезпечному діянні, визнання провини й бажання виправити ситуацію [3, с. 387].

Ю.В. Баулін вважає що, швидше за все, законодавець вживає термін «щире розкаяння» саме з метою визначити суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого нею злочину. А таке ставлення особи, тобто каяття, вже надалі розкривається в об'єктивних діях: активне сприяння розкриттю злочину й повному відшкодуванню заподіяного збитку або усунення нанесеної шкоди [4, с. 170].

О.О. Житний вважає, що встановлення на практиці даної ознаки є вкрай складним, оскільки визначальними в її розкритті є з'ясування переживань, емоцій, почуттів людини. Розуміння каяття як відповідних об'єктивних проявів поведінки обвинувачуваного (визнання протиправності вчинку, обіцянки виправитися, вираження готовності до соціально корисної поведінки і т.д.) є неправильним. Тому введення в ст. 45 КК України такої суб'єктивної ознаки є переоцінкою законодавцем реальних можливостей практики, наслідком чого є ризик допущення помилок, які знижують ефективність реалізації даної норми закону. І автор пропонує виключити щире каяття, як ознаку дієвого каяття, і замінити його на повне визнання провини [5, с. 17].

М.Є. Григор'єва пропонує замінити щире каяття на з'явлення із зізнанням, і вважає, що щире каяття, під яким розуміються дійсні та відверті почуття – неприкрите визнання особою неправильності свого вчинку, неспокійний психологічний стан через відчуття своєї провини, а також почуття етичної відповідальності за свою поведінку перед суспільством – все це відноситься до морально-психологічної категорії і вимагає заміни. Під з'явленням із зізнанням розуміється добровільне, безпосереднє звернення особи, яка вчинила злочин, до правоохоронних органів або суду з правдивим повідомленням про вчинений або підготовлюваний нею (самою або у групі) злочин із наміром передати себе в руки правосуддя. Встановлення правдивості факту з'явлення зі зізнанням винної особи правоохоронними органами не викликає ніяких труднощів тому, що воно виражається в об'єктивних діях [6, с. 12].

На нашу думку, треба погодитися з М.Є. Григор'євою, замінивши щире каяття на з'явлення із зізнанням. Так як щире каяття – це суб'єктивне ставлення особи до вчиненого нею злочину, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася [1], тому на практиці, на нашу думку, взагалі неможливо встановити щирість такого каяття, бо ніхто не може «заглянути людині в душу» - зрозуміти дійсність її помислів, достовірність визнання своєї провини, щирість її слів, почуттів, жалю, - наслідком чого є можливість допущення помилок у правозастосовній діяльності, які знижують ефективність і правильність виконання ст. 45 КК України.

А ось бажання виправити ситуацію вже проявляється в активному сприянні розкриттю злочину і повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди (ознаки інституту дійового каяття).

Отже, пропонуємо внести зміни у статтю 45 КК України і викласти її в такій редакції: особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину з'явилася зі зізнанням, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Вважаємо, що саме таке формулювання цієї статті дає змогу дати правильну об'єктивну оцінку дійового каяття винної особи правоохоронними органами.

Література

1. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 1. Вісник Верховного Суду України. 2006. № 2. С. 13-16.
2. Головкин Л.В. Прекращение уголовного дела в связи с деятельным раскаянием. Законодательство. 1999. № 1. С. 72-77.
3. Нікіфорова Т.І. Проблеми змісту деяких обставин, які пом'якшують покарання. Форум права. 2008. № 3. С. 386-387.
4. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. К.: Атіка, 2004. 296 с.
5. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям: монографія. Х.: Право, 2003. 192 с.
6. Григор'єва М.Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям: монографія. Х.: Одиссей, 2007. 201 с.

До питання про типові слідчі версії розслідування умисних вбивств з корисливих мотивів

Міхлевська А.І., слухачка магістратури

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Нестабільна економічна ситуація в країні та бажання людей істотно змінити свій соціально-матеріальний стан призводить до зростання кримінальних правопорушень у вчиненні умисного вбивства з метою наживи. Цю тезу яскраво підтверджують статистичні дані, оскільки за останні чотири роки в Україні, можна спостерігати інтенсивне зростання таких злочинів, як умисні вбивства з корисливих мотивів.

В юридичній літературі існує безліч проблемних питань з приводу планування розслідування умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів та висування версій. Так, загальні питання планування і висування версій під час розслідування злочинів розглядалися такими вченими-криміналістами, як С.В. Бородин, який у своїх працях тлумачить умисне вбивство при корисливому мотиві в широкому розумінні: «Користь при вбивстві – це не

тільки придбання матеріальної вигоди, заволодіння тим, чого не мав винний до вбивства, але й прагнення позбутися яких-небудь матеріальних витрат зараз або в майбутньому, зберегти матеріальні блага, з якими доведеться попрощатися на законній підставі». Відомий професор А.В. Наумов, навпаки, висловив думку, що не можна розуміти користь занадто широко, як виявлення матеріальної зацікавленості у всіх значеннях: «Користь спонукання – низинне, прояв приватновласницької психології – пов'язується тільки з негативними в моральному відношенні вчинками: надмірною жадібністю, розкраданням, спекуляцією, убивством тощо. У цьому і укладається особлива суспільна небезпека вбивства з корисливих мотивів». В свою чергу, академік В.В. Сташис наголошував, що корисливим також є вбивство, вчинене за винагороду або з метою отримання більш високооплачуваної посади.

Однак інші вчені (В.В. Бахін та О.С. Саїнчин) вважають, що вбивство з метою заняття більш високооплачуваної посади не може бути кваліфіковане, як вбивство з корисливих мотивів. Свою пропозицію вчені аргументують таким чином: «Перебуваючи на такій посаді, винний буде одержувати не просто більшу суму грошей, а більш високу заробітну плату, відповідно до кількості, якості своєї праці. Користь є же не чим іншим, як незаконним збагаченням, одержанням грошей без надання відповідного еквівалента. Із цієї причини мотивом такого вбивства виступає не користь, а кар'єризм, який хоча й відноситься до низинних мотивів, але не передбачається як обставина, що обтяжує вбивство».

Також слід прислухатись до думки таких науковців, як Р. Белкін, В. Гончаренко, В. Журавель, А. Іщенко, В. Коновалова, В. Лукашевич, В. Образцов, М. Салтевський, В. Тіщенко, В. Шепітько, М. Яблоков та інші, які запропонували свої наукові та практичні рекомендації слідчій практиці, внесли чимало нового в теорію й практику фіксації та опрацювання криміналістично значущої інформації. Разом із тим нові умови боротьби зі злочинністю, дослідження науки й техніки в розкритті злочинів і розвиток системи кримінального судочинства вимагають подальшого проведення досліджень у боротьбі зі злочинністю. Слідча практика накопичила певний позитивний досвід використання комп'ютерних технологій у фіксації та опрацюванні криміналістично значущої інформації, за їх допомогою отримала певні результати в процесі доказування.

Найбільш поширена категорія злочинів з передбачених ч. 2 ст. 115 КК України – корисливий мотив. Умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України) має місце у разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном), одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди.

Для наявності даного складу умисного вбивства не має значення, чи досяг винний тієї матеріальної вигоди, якої прагнув.

Складнощі на практиці викликає розмежування умисного вбивства, вчиненого з користі та умисного вбивства, вчиненого під час розбійного нападу.

У разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, дії винного кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 і за ч. 4 ст. 187 КК України.

Ю.В. Шепітько, вказує, що визначальним для відмежування умисного вбивства з корисних мотивів та розбійного нападу, в ході якого вчиняється умисне вбивство є направленість умислу винного:

– у першому випадку винний має умисел на заподіяння смерті особи, тобто вбивство, керуючись при цьому корисним мотивом, тобто визначальною метою злочинця є вбити особу з користі;

– у другому випадку умисел спрямований на вчинення розбійного нападу, в ході якого виникає умисел на вбивство потерпілого, тобто визначальною метою злочинця є напасти на потерпілого з метою заволодіння його майном.

Типові ситуації – це слідчі ситуації, які найчастіше зустрічаються у практиці та пов'язані з певними особливостями їх розслідування. Розглядаючи конкретну ситуацію,

слідчий використовує знання про способи вирішення типових завдань, модернізуючи їх з урахуванням реальності. Момент оцінки слідчої ситуації виникає в двох передбачених законом випадках при підготовці ухвалення рішення про напрямок розслідування і про проведення слідчих дій.

Типовими слідчими версіями є:

1. Вбивство очевидне, вбивця затриманий і особистість його відома. Іноді на початку розслідування бувають неясними справжні мета і мотив, а іноді – форма вини. Можуть бути не встановленими і співучасники. У цій ситуації спочатку не можна стверджувати, що дії, наслідком яких стала смерть потерпілого, протиправні (наприклад, у разі необхідної оборони).

2. Таємне вбивство, але без приховування трупа та інсценування, яке виявлене відразу чи невдовзі після вчинення злочину. У такому разі існують сприятливі можливості для пошуку й вилучення слідів, фіксації показань свідків, тобто все необхідне для успішного розслідування. Є можливості для організації пошукових дій щодо переслідування і затримки злочинця.

3. Таємне вбивство, внаслідок якого справа порушена за фактом виявлення невпізаного трупа. Ушкодження на трупі вказують на вбивство, але труп спотворений у такому ступені, що впізнання його за ознаками зовнішності майже неможливо. В таких ситуаціях насамперед будуються і перевіряються версії про особистість жертви

Справедливо зазначає М.В. Салтевський у своїх працях з криміналістики, що коли версія вбивства підтверджена, а інші обґрунтовано відпали, вивчення особистості, способу життя, стосунків зниклої особи з іншими людьми дозволяє будувати версії про мету і мотив, про час і місце вбивства, а також про особистість вбивці.

Отже, можна зробити висновок, що на початковому етапі розслідування окремих насильницьких злочинів слідчий діє за спеціально розробленим планом, який будується, виходячи зі слідчої ситуації, яка складається та висунутих ним версій. На основі наявної інформації відбувається побудова і перевірка криміналістичних версій, визначається коло тактичних завдань із метою забезпечення ефективної роботи, що включає послідовність і порядок проведення окремих слідчих, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів.

Дисциплінарна відповідальність адвокатів: зарубіжний досвід

Панкратова Д.О., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Ратифікація угоди про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС) засвідчила вибір Україною європейської системи цінностей та стандартів захисту прав людини, практична реалізація яких можлива за умови, зокрема, ефективної реалізації своїх функцій суміжними правовими інститутами, серед яких і адвокатура України. Інститут адвокатури потребує особливої уваги, оскільки тільки за умови його належного функціонування можливий розвиток демократії та верховенства права. Це є одним із головних критеріїв набуття Україною членства в ЄС. За таких умов дослідження проблем організації та функціонування правозахисного інституту адвокатури є актуальним і своєчасним, у тому числі – в контексті відповідності національного законодавства європейським стандартам у сфері дисциплінарної відповідальності адвокатів [1, 115].

Проблемам дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні присвячено увагу таких вчених, як О.О. Бусуріна, Т.Б. Вільчик, М.О. Женіна, В.В. Заборовський, Т.С. Коваленко, М.С. Косенко, М.В. Кравченко та ін.

У національному законодавстві відсутнє легальне визначення поняття дисциплінарної відповідальності адвокатів, проте у літературі існують різні підходи до визначення цього поняття. Так, Т.С. Коваленко визначає дисциплінарну відповідальність адвокатів як

передбачений нормами права обов'язок адвокатів зазнати несприятливих наслідків у разі застосування до них спеціально уповноваженими органами у встановленому законом порядку правових санкцій за правопорушення у сфері професійної діяльності [2, 8]. М.О. Женіна розкриває поняття дисциплінарної відповідальності адвоката через два аспекти – «позитивної відповідальності» (тобто властиве адвокату почуття обов'язку і сумлінного ставлення до його виконання) та «ретроспективної відповідальності» (застосування до адвоката в особливому процедурному порядку міри стягнення (примусу) за неналежне виконання професійного обов'язку) [3, 25].

На думку Т.Б. Вільчик, дисциплінарна відповідальність адвоката являє собою особливий вид юридичної відповідальності, який застосовується до адвоката за вчинення дисциплінарного проступку, а саме – невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, і передбачає застосування встановлених законом або нормами адвокатської етики заходів дисциплінарного впливу при додержанні порядку, закріпленого у законі [1, 117].

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених законом [4]. Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. Дисциплінарним проступком адвоката є:

- 1) порушення вимог несумісності;
- 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики;
- 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- 7) порушення інших обов'язків адвоката [4; ст. 34].

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України. Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку [4; ст. 35].

Що стосується зарубіжного законодавства, то відповідно до Федерального уложення про адвокатуру Німеччини передбачені наступні види відповідальності адвоката: попередження, догана, грошовий штраф у розмірі 25 тис. євро, заборона займатися професійною діяльністю на строк від одного року до п'яти років, виключення з адвокатури. До того ж такі види відповідальності, як догана и штраф, можуть бути застосовані до адвоката одночасно [5].

Законодавство Франції встановлює, що будь-яке порушення закону і підзаконних актів, норм професійної діяльності, а також порушення, що зачіпає чесність, честь чи порядність, навіть якщо вони відносяться до поведінки, не пов'язаного з професійною діяльністю, тягне застосування заходів дисциплінарного стягнення до адвоката. У законодавстві передбачено досить широке коло санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката, серед яких: попередження, догана, тимчасова заборона займатися адвокатською діяльністю строком не більше ніж 3 роки. Адвокат може бути виключений із адвокатської асоціації або позбавлений статусу почесного адвоката. Рішення про накладення таких дисциплінарних стягнень, як попередження, догана і тимчасове відсторонення від посади,

може містити також позбавлення права на обрання до ради адвокатського освіти, до Національної ради адвокатських об'єднань, в інші організації або професійні ради, а також виконання функцій старшини адвокатського об'єднання протягом періоду, який не перевищує десяти років [6, 20].

У Швейцарії до адвокатів можуть застосовувати такі заходи дисциплінарного характеру, передбачені Федеральним законом про адвокатуру: попередження; догану; штраф до 20 тис. швейцарських франків; тимчасову заборону на заняття адвокатською діяльністю на строк до 2 років; постійну заборону на заняття адвокатською діяльністю. Радою колегії застосовуються такі санкції: догана; попередження; несхвалення; виключення. Попередження і несхвалення можуть бути доповнені штрафом від 100 до 10 тис. франків [7, 39].

У Польщі, дисциплінарний суд адвокатської палати у якості «засобу виховного впливу на адвоката» був наділений правом приймати рішення про оприлюднення громадськості про дисциплінарний проступок адвоката через публікацію у журналі, видавцем якого є орган адвокатури (ст. 82 Закону Республіки Польща «Про адвокатуру») [8].

За законодавством Австрії, адвокат несе дисциплінарну відповідальність перед адвокатською палатою за діяння, що порочать репутацію адвокатури. До адвоката можуть бути застосовані як основні, так і тимчасові заходи дисциплінарної відповідальності. Перші з них: а) письмова догана; б) штраф на суму до 45 тис. євро; в) заборона на адвокатську практику на строк до одного року; г) виключення з адвокатури. Можливе застосування до адвоката і тимчасових санкцій, серед яких а) моніторинг його діяльності дисциплінарною та адвокатською палатою; б) заборона на здійснення діяльності в певних або в усіх судах, органах прокуратури або в других органах влади; в) тимчасова заборона на адвокатську практику; г) тимчасова заборона на навчання адвокатів-стажистів. Порядок розгляду дисциплінарних правопорушень закріплений у федеральному законі Австрії «Про дисциплінарні права адвокатів та адвокатів-стажистів» 1990 р. Скарга на адвоката може бути подана будь-якою особою, у тому числі і анонімно. Строк давності притягнення до дисциплінарної відповідальності становить п'ять років з моменту вчинення проступку [7, 39].

Отже, дисциплінарна відповідальність адвокатів є важливою складовою їх правового статусу, що виконує функцію забезпечення високого рівня фахової компетентності й цілісності адвокатури як правозахисного інституту. Необхідним також вбачається запозичення деяких положень законодавства зарубіжних країн задля удосконалення порядку притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, запобігання порушень у цій сфері.

Література

1. Вільчик Т.Б. Дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність адвокатів. Інформація і право. 2015. № 3 (15). С. 115-122.
2. Коваленко Т.С. Дисциплінарна відповідальність адвокатів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2010. 20 с.
3. Женина М.А. Теоретические и практические проблемы дисциплинарной ответственности адвоката : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Москва, 2009. 29 с.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
5. Федеральне Положення про адвокатуру Німеччини від 01.08.1959 р № 303-8. URL : <http://unba.org.ua/pologennya/bundesrechtsanwaltsordnung-ukr.pdf>.
6. Морозов Н.В. Основы правового положения адвоката по законодательству Франции. Адвокатская практика. 2006. № 6. С. 18-21.
7. Вільчик Т.Б. Дисциплінарна відповідальність адвокатів в країнах ЄС та в Україні. Форум права. 2015. № 4. С. 38-44. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_8.pdf.
8. Про адвокатуру : Закон Республіки Польща від 26.05.1982 р. URL : <http://unba.org.ua/pologennya/zakonodavstvo-pro-advpolsha-zvedenyj-pereklad.pdf>.

Адвокатура України: перспективи реформування

Родіна А.С., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Інститут адвокатури пройшов свій унікальний шлях розвитку, котрий тягнеться ще за часів Римської імперії і має певні історичні аспекти, котрі вплинули на його сучасне формування. Зокрема, важливим етапом стала поява так званих «послухів» у Київській Русі, котрі засвідчували добре ім'я особи. Подальший розвиток адвокатури мав свої переваги та недоліки. За період Радянського Союзу ця сфера представляла собою «картину» зовсім не схожу з модернізованим баченням захисника та представника. Проте, саме ці шляхи створили сферу діяльності такою, якою вона себе являє, засновану на принципах гуманізму, верховенства права, рівності, законності, що є таким важливим для сучасного розуміння адвоката. За незалежної України діяльність адвоката регламентувалась Законом України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 року № 2887-ХІІ, який замінено законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року № 5076-VI [1].

Сьогодення диктує нові стандарти правового життя для суспільства. За останні декілька років відбулися зміни не лише у суддівській системі, місцевому управлінні, а й у сфері адвокатської діяльності. Це зумовило її перехід на новий, достатньо якісний рівень розвитку. Питання про необхідність даної реформи є дуже суперечливим. Оскільки, її складно недооцінити.

Орієнтуючись на європейський досвід, Верховна Рада України розробила законопроект «Про внесення змін до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" (нова редакція) та інших пов'язаних законодавчих актів України». Ставлення до нього не є однозначним, що і актуалізує дослідження перспективного розвитку адвокатури. Регламентація даної проблеми можна знайти у працях Л. Шевалюк, В. Варфоломєєвої, Н. Бакаянова, І. Голованя, І. Колесникова, З. Ярош, О. Петриченка, О.Ткачука, Т. Безеги та інших [2].

За висновками О.Петриченка: « Сам проект досить об'ємний за змістом і деталізацією. Серед іншого звертає на себе увагу редакція кількох статей...» Перша новела полягає у визначенні основних термінів, де увагу привертають такі поняття, як бюджет Національної асоціації адвокатів України або бюджет адвокатського самоврядування України, бюджет регіональної палати адвокатів, рейтингове голосування, фідучіарна діяльність. Також використовується термін «правничої допомоги», щодо узагальнення функцій представництва, захисту та іншої юридичної допомоги. Проте, цей термін є некоректним з погляду його змістовного навантаження. Адже за тлумачним словником « правничий» є синонімом «юридичний», тобто «пов'язаний із вивченням і науковим розробленням правознавства, юриспруденції». А адвокат повинен здійснювати саме « правову» допомогу, що не тотожним з системою встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки. Тобто термін « правовий» є ширшим за обсягом свого тлумачення і включає у собі, окрім норм, принципи рівності , гуманізму та інші [3].

Найбільш дискусійним є те, що конституційні зміни передбачають монополію адвокатів на крім захисної функції ще й на функцію представництва в судах. До цих нововведень представництво могли здійснювати також юристи-підприємці. З іншого боку, за О.Ткачуком : « це питання давно назрівало та загалом було позитивно сприйняте адвокатською спільнотою...». Тому положення не стало новиною для правників. Адже така позиція була передбачена ще з появи монополії адвокатів у захисній сфері [4].

Критично сприйнятою стала норма законопроекту щодо вимог до осіб, котрі виявили бажання отримати свідоцтво на заняття адвокатською діяльністю. Зокрема, основні вимоги у

певній мірі дублюються. Проте, вже в тлумаченні термінів вищої юридичної освіти та стажу роботи висувуються певні новели.

За О.Ткачуком «Так, згідно із Законом, під вищою юридичною освітою слід розуміти наявність II рівня вищої юридичної освіти (магістр), а під стажем роботи в галузі права – стаж роботи особи за спеціальністю на посаді помічника адвоката та (або) на посаді судді. Тобто особи, які свого часу отримали бакалаврський рівень вищої освіти, не зможуть стати адвокатом. При цьому будь-яких вимог до адвоката, у якого особа повинна пропрацювати 2 роки на посаді помічника, закон не встановлює, на відміну від положень чинного Закону, яким до керівника стажування висувалися вимоги щодо стажу адвокатської діяльності.». Можна стверджувати, що така позиція має декілька варіантів подальшого розвитку. З одного боку, отримання певного досвіду перед процедурою становлення у адвокатській діяльності підвищить якісний рівень надання послуг адвокатом. Такий результат неодмінно вплине на вдосконалення адвокатури в цілому. З іншого боку, механізм вимог до керівника стажування залишається загадкою і не дає можливості об'єктивно проаналізувати нововведення. Тому доцільно вважати, що норма потребує певного редагування в окремих її аспектах.

Позитивним стало обмеження конкретного кола осіб щодо допуску адвокатської діяльності. Ними стали особи, які негативно проявили себе під час здійснення іншої професійної діяльності (судді, прокурори, слідчі, нотаріуси). Більшість фахівців позитивно сприйняли це нововведення. Таке положення сприятиме зменшенню корумпованості не тільки у вищих посадових посадах, а й у сфері адвокатської діяльності.

Законопроект також регламентує, що особи, які мають досвід представництва у судах протягом 5-ти років поспіль, можуть стати адвокатом шляхом складання письмового анонімного тестування без проходження стажування. Передбачається, що для цього вони мають надати докази (копії судових рішень, процесуальних документів, протоколів судових засідань) щодо здійснення ними цього представництва протягом 5 років. Нововведення не тільки спростить процедуру отримання фахівцями свідоцтва на зайняття адвокатською діяльністю, проте ще й послугує заохоченням інших осіб до отримання певного досвіду та стажу.

Опозиційну думку, щодо реформування адвокатури висловила НААУ, яка поставила свою власну позицію щодо «непрозорої» реформи. Зокрема П. Гречківський зауважив : «Концептуально, законопроект не дасть ніяких відчутних поліпшень для адвокатури, дуже опосередковано торкнеться пересічних громадян.». Також, НААУ розкритикувала не залучення її до процесу реформування та висунула тезу про намагання послабити позицію адвокатури [5].

Отже, якщо в цілому розглянути реформу, то можна дійти висновків, що вона стосується лише певної частини старого законодавства і не завдасть значного впливу у самій сфері адвокатури. Більше того, у якійсь мірі ці нововведення матимуть позитивний результат у втіленні адвокатської діяльності. Проте основною дискусією, котра розгортається навколо законопроекту є намагання підпорядкувати адвокатуру державі. Адже, як було згадано, новели створювалися без прямого залучення НААУ. Однак, узагальнивши положення, можна зазначити, що нововведення спрямовані лише на покращення адвокатури України. І хоча законопроект має певні дискусійні положення, проте не можна недооцінювати позитивний результат, котрий матиме така реформа. Адже вона не лише зводить адвокатську діяльність на цілком новий щабель її розвитку та якості надання послуг правниками, а й спрощує процедуру доступу до професії справжніх фахівців у правовій сфері.

Література

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Дата оновлення : 05.01.2017. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення : 11.05.2018).
2. Про внесення змін до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" (нова редакція) та інші пов'язані законодавчі акти України (неофіційний текст). URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT4200.html (дата звернення : 11.05.2018).

3. Петриченко О. За юрисконсульта замовте слово. *Закон і бізнес*. 2018. 03-09 берез. (№ 9). С. 13.
4. Щодо реформування адвокатури. URL : [http ://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/shchodo-reformuvannya-advokaturi.html](http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/shchodo-reformuvannya-advokaturi.html) (дата звернення : 11.05.2018).
5. Реформа адвокатури може призвести до відступу від європейських стандартів. URL : [http ://unba.org.ua/news/2889-reforma-advokaturi-mozhe-prizvesti-do-vidstupu-vid-evropejskih-standartiv.html](http://unba.org.ua/news/2889-reforma-advokaturi-mozhe-prizvesti-do-vidstupu-vid-evropejskih-standartiv.html) (дата звернення : 11.05.2018).

До питання про кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності

Свіденко А.О., студентка

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття 54 Конституції України гарантує кожному волю творчості та передбачає охорону інтелектуальної власності законом. Для належного здійснення цього завдання українськими законодавцями було створено низку нормативних актів, які на свою мету мають захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері інтелектуальної та творчої діяльності. Однак, незважаючи на це, сама система не позбавлена певних прогалин та колізій, які ускладнюють застосування цих норм через їх неузгодженість та суперечливість. Власне ця ситуація характерна і для кримінально-правового захисту права інтелектуальної власності.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) захисту права інтелектуальної власності присвятив статті 176, 177, 203¹, 216, 229, 231, 232, що призводить до виникнення конкуренції між цими кримінально-правовими нормами. Конкуренція є наслідком розвитку законодавства, створення нових кримінально-правових норм, виділення конкретизованих норм з більш загальних, норм, які передбачають відповідальність за окремі випадки вчинення загальних видів злочинів. Однак, конкуренція норм, яка не має відповідного обґрунтування, призводить лише до ускладнень кваліфікації злочинів і спричиняє численні судові помилки.

Норма, вміщена законодавцем у ст. 176 КК України, є загальною, тому для того щоб здійснити правильну кримінально-правову кваліфікацію вчиненого діяння необхідно дослідити особливості кожної із зазначених статей.

Так, наприклад, ст. 177 КК України містить норми, які стосуються порушення права на об'єкти промислової власності. Вона передбачає такі склади злочину в сфері промислової власності – незаконне використання винаходу (порушення прав на винахід), корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них або інше умисне порушення права на ці об'єкти.

Як і ст. 176 КК України, ст. 177 визнає предметом правової охорони об'єкти інтелектуальної власності, тільки у першому випадку предметом злочину виступає твір як загальна категорія, а у другому випадку – винахід, корисна модель, промисловий зразок, кваліфікаційний показник походження товару, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин. За своїм змістом вони всі передбачають творче вирішення технічного, технологічного, художньо-конструктивного завдання в будь-якій сфері діяльності: промисловості, сільському господарстві, культурі, охороні здоров'я тощо.

Кримінальна відповідальність за наведені правопорушення також настає лише у випадку наявності матеріальної шкоди у значному, великому або в особливо великому розмірі. Розмір шкоди визначається за тими ж правилами, що і за порушення авторського права і суміжних прав.

Потерпілими від цих злочинів можуть бути творці об'єктів інтелектуального права та їх правонаступники. У ст. 177 КК України під ними розуміються винахідник, який створив винахід чи корисну модель, власник промислового зразка, власник свідоцтва про право на зазначення місць походження товарів, автор топографії інтегральної мікросхеми, автор сорту і власник патенту на сорт рослин, а також їх правонаступники.

У ст. 177 КК України зазначено, що до відповідальності притягуються особи, які здійснюють незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них, або інше умисне порушення права на ці об'єкти. Щодо суб'єкта та суб'єктивної сторони, то вони повністю співпадають зі ст. 176 КК України.

Відповідно до ст. 229 КК України предметом злочину є знак для товарів і послуг, фірмове найменування та кваліфіковане зазначення походження товару, а саме незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару, або інше умисне порушення права на ці об'єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.

Використанням знака для товарів і послуг визнається: нанесення його на будь-який товар, упаковку в якій міститься товар, вивіску, пов'язану з ним, етикетку, нашивку, бирку чи інший прикріплений до товару предмет, зберігання такого товару із зазначеним нанесенням знака з метою пропонування для продажу, продаж, імпорт та експорт; застосування знака під час пропонування та надання будь-якої послуги; застосування його в діловій документації чи в рекламі та в мережі Інтернет [1].

Притягнення порушника до кримінальної відповідальності за дії, що розглядаються, можливе лише за позовом потерпілого. Позов подається до суду і в ньому зазначається, коли, ким і де вчинено протиправну дію, в чому конкретно вона виявилася і чим підтверджується прохання потерпілого про притягнення порушника до кримінальної відповідальності.

Відповідно до ст. 203¹ КК України незаконне виробництво, експорт, імпорт, зберігання, реалізація та переміщення дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва, якщо ці дії вчинені у значних розмірах. Цей злочин полягає у вчиненні однієї з вказаних альтернативних дій із відповідними предметами: 1) виробництво; 2) експорт; 3) імпорт; 4) зберігання; 5) реалізація; 6) переміщення. Вказані дії можуть тягнути відповідальність за ст. 203¹ КК України, якщо вони вчинені незаконно, тобто з порушенням вимог законодавства, що регулює виробництво, експорт та імпорт дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для виробництва дисків.

Виробництво дисків – це діяльність, пов'язана із застосуванням технологічного процесу по переробці сировини в оптичні носії інформації у формі диску для лазерних систем зчитування, матриць, під час якого одночасно з виготовленням диску здійснюється запис на нього інформації, яка є об'єктом авторського права та (або) суміжних прав, або без запису, а також діяльність, пов'язана з реалізацією дисків або матриць власного виробництва [2]. Виробництво дисків для лазерних систем зчитування, матриць здійснюється суб'єктами господарювання лише за наявності у них ліцензії на провадження такої діяльності (видається строком на 3 роки) та за умови дотримання ліцензійних умов. Орган ліцензування (зараз цю функцію виконує Міністерство економічного розвитку і торгівлі у зв'язку з припиненням повноважень Державної служби інтелектуальної власності України на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 320 від 11.05.2017 р.) присвоює заявнику (виробнику) спеціальний ідентифікаційний код і зазначає його у ліцензії. Вказаний код надається виробнику дисків з метою визначення (ідентифікації) цього виробника та вироблених ним дисків.

Під незаконним виробництвом дисків для лазерних систем зчитування, матриць треба розуміти виробництво взагалі без отримання належної ліцензії, з використанням тимчасово припиненої або анульованої ліцензії або з порушенням ліцензійних умов (наприклад, не на ліцензованому обладнанні, не у ліцензованих приміщеннях, без нанесення на диски із записом інформації спеціального ідентифікаційного коду, без дозволу осіб, яким належить авторське право та (або) суміжні права, невиконання вимог щодо технологічного

забезпечення виробником нанесення на диски спеціальних ідентифікаційних кодів ліцензованим обладнанням).

Кримінально карані дії, що пов'язані з дисками для лазерних систем зчитування, які поєднуються із незаконним відтворенням та (або) розповсюдженням комп'ютерних програм і даних, фонограм, відеограм, інших об'єктів авторського і (або) суміжних прав, треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 203¹ і ст. 176 КК України, за наявності ознак цих злочинів.

Притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 216 КК України передбачається за незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних чи голографічних захисних елементів. Предметом злочину є: контрольні марки для маркування комп'ютерних програм, баз даних та голографічні захисні смуги.

Голографічний захисний елемент – це голографічний елемент, призначений для маркування носіїв інформації, документа і товарів з метою підтвердження їх авторства тощо, виконаний з використанням технологій, що унеможливають його несанкціоноване відтворення [3].

Обов'язково необхідно зазначити, що суб'єктом цього злочину може бути лише та особа, яка є працівником спеціалізованого підприємства з виготовлення контрольних марок та голографічних захисних смуг. Суб'єктивна сторона залишається незмінною – вина у формі прямого умислу. Мотив і мета значення для кваліфікації немає.

Законодавство України передбачає також кримінально-правові санкції за незаконне посягання на комерційну таємницю. Кримінальним зчином, відповідно до ст. 231 КК України будуть умисні дії з розголошення комерційної або банківської таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності.

З диспозиції статті чітко видно, що суб'єктом цього злочину може бути лише особа, якій комерційна таємниця стала відомою у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, і така особа обов'язково має керуватися корисливим або іншим особистим мотивом. Злочин, передбачений цією статтею, є матеріальним, відповідно вважається закінченим з моменту заподіяння суб'єкту господарювання істотної шкоди.

Під комерційною таємницею розуміються відомості, пов'язані з виробництвом, технологіями, управлінням, фінансами та іншою діяльністю суб'єкта господарської діяльності, розголошення яких може завдати шкоди його інтересам. Склад відомостей, які становлять комерційну таємницю, самостійно встановлюється відповідним суб'єктом господарської діяльності [3].

Збирання, поширення чи використання неправомірно одержаної комерційної таємниці є порушенням як кримінального, так і цивільного, господарського та антимонопольного законодавства. Водночас правомірним є використання господарюючим суб'єктом самостійно створеної чи правомірно отриманої ним виробничої, технологічної, наукової чи іншої подібної інформації навіть у випадку, коли іншим суб'єктом господарювання така інформація віднесена до відомостей, які становлять його комерційну таємницю.

Банківською таємницею є наявна у банку інформація про: клієнта (стан рахунків клієнта, операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди, фінансово-економічний стан клієнта тощо), тобто інформація, яка стала відомою банку під час обслуговування клієнта або третім особам під час надання послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, або яка збирається внаслідок проведення банківського нагляду; банківська інформація, яка збирається під час проведення банківського нагляду (така, що не підлягає опублікуванню, звітність по окремому банку, коди, що використовуються банками для захисту інформації тощо) [4].

Законом встановлено жорсткі вимоги щодо охорони відомостей, які є банківською таємницею, зокрема, визначено вичерпний перелік умов, за яких вони можуть бути розкриті. Інформація про зміст біржової угоди, яка не може розголошуватись відповідно до законодавства, підлягає охороні згідно з ст. 231 КК України у випадках, коли учасники біржової угоди віднесли її зміст до відомостей, які є їх комерційною таємницею.

Цей злочин може мати такі дві форми: 1) вчинення дій, спрямованих на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; 2) незаконне використання таких відомостей.

Притягнення до кримінальної відповідальності конкретних винуватців злочину не виключає заяву потерпілими цивільно-правових вимог про відшкодування заподіяних збитків (істотної шкоди). Істотна шкода, що спричиняється юридичній особі або підприємцеві – власнику комерційної або банківської таємниці має оціночний характер. Питання про наявність чи відсутність істотної шкоди вирішується у кожному конкретному випадку з урахуванням, зокрема, грошового розміру заподіяної шкоди та майнового стану власника відповідних відомостей.

Таким чином, спираючись на проведений аналіз, можна зробити висновок, що у КК України відсутня єдина система захисту інтелектуальних прав, а всі існуючі на даний момент статті більше схожі на мало вдалі спроби законодавця крокувати у ногу з часом. Головною проблемою кримінально-правових норм присвячених відповідальності за порушення інтелектуальних прав є їх фактично неможлива реалізація у реальному житті. Так, наприклад у березні 2018 року за ст. 176 КК України було відкрито 39 кримінальних проваджень, з них до суду з обвинувальним актом направлено лише 4, за ст. 177 КК України відкрито 4 кримінальні провадження, але до суду не було направлено жодне. За статтями 203¹, 216 КК України взагалі не відкрито кримінальних проваджень, за ст. 229 КК України відкрито – 29, направлено – 5, за ст. 231 КК України відкрито – 120, направлено – 85, за ст. 232 КК України відкрито – 2, до суду не направлено взагалі [5].

Така статистика свідчить про, по-перше, небажання потерпілих осіб звертатися за захистом через недовіру до правоохоронних органів, а, по-друге, про складність доказування за цими статтями, що дозволяє злочинцям уникнути справедливого покарання.

Очевидно, що кримінально-правове законодавство потребує удосконалення у цій сфері, для забезпечення реалізації права інтелектуальної власності, враховуючи широке коло об'єктів інтелектуальної власності.

Література

1. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-XII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua>
2. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування : Закон України від 17.01.2002 р. № 2953-III. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua>
3. Кульчинська Ю.О. Кримінально-правовий захист прав інтелектуальної власності. *Юридична наука*. 2013. № 9. С. 69-79.
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua>
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за березень 2018 року. URL : <https://www.gp.gov.ua>

*Наукове видання
(українською мовою)*

„ЗАПОРІЗЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ”

Тези доповідей
Щорічної міжнародної
науково-практичної конференції
м. Запоріжжя, 18 травня 2018 р.

Відповідальний за випуск: Коломоець Т.О.
Відповідальний редактор: Лютіков П.С.
Технічний редактор: Шиванова М.Г.
Комп’ютерна верстка: Шиванова М.Г.